

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 8 Європейської конвенції з прав людини

Право на повагу до приватного і сімейного життя,
житла і кореспонденції

Оновлено 31 серпня 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення 31 серпня 2024 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням https://x.com/ECHR_CEDH?mx=2.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини і виконано Верховним Судом (Україна).

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

_Тос189497107	Передмова	7
I.	Структура статті 8	8
A.	Обсяг статті 8.....	8
B.	Справа має розглядатись з точки зору негативного чи позитивного зобов'язання?.....	8
C.	Чи у випадку негативного зобов'язання втручання відбувалось “згідно із законом”?.....	12
D.	Чи втручання переслідує законну мету?.....	14
E.	Чи є втручання “необхідним у демократичному суспільстві”?.....	15
F.	Взаємозв'язок між статтею 8 та іншими положеннями Конвенції і Протоколів до неї.....	16
	1. Приватне і сімейне життя.....	16
	a. Стаття 2 (право на життя) і стаття 3 (заборона катування).....	16
	b. Стаття 6 (право на справедливий суд).....	18
	c. Стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії).....	19
	d. Стаття 10 (свобода вираження поглядів).....	20
	e. Стаття 14 (заборона дискримінації).....	20
	2. Житло і кореспонденція.....	24
	a. Стаття 2 (право на життя).....	24
	b. Стаття 6 (право на справедливий суд).....	24
	c. Стаття 10 (свобода вираження поглядів).....	24
	d. Стаття 13 (право на ефективний засіб правового захисту).....	24
	e. Стаття 14 (заборона дискримінації).....	25
	f. Стаття 34 (індивідуальні заяви).....	25
	g. Стаття 1 Першого протоколу (захист права власності).....	26
	h. Стаття 2 § 1 Протоколу No. 4 (свобода пересування).....	26
II.	Приватне життя	26
A.	Сфера приватного життя	26
	1. Застосування загалом.....	26
	2. Професійна та бізнес діяльність.....	32
B.	Фізична, психологічна і моральна недоторканність	36
	1. Потерпілі від насильства.....	37
	2. Репродуктивні права.....	39
	3. Примусове лікування та обов'язкові медичні процедури.....	41
	4. Психічні хвороби/способи захисту.....	43
	5. Охорона здоров'я і лікування.....	45
	6. Питання стосовно завершення життя.....	47
	7. Питання, пов'язані з інвалідністю.....	48
	8. Питання, що стосуються поховання та померлих осіб.....	49
	9. Питання екології.....	51
	10. Статева орієнтація і статеве життя.....	52

C. Приватність	53
1. Право на зображення і фотографії; оприлюднення фотографій, зображень і статей	54
2. Захист особистої репутації; наклеп	56
3. Захист даних	61
4. Право на доступ до особистої інформації	62
5. Інформація про здоров'я особи	63
6. Збирання матеріалів або даних службами безпеки або іншими державними органами ...	64
7. Поліцейське стеження	66
8. Повноваження поліції із затримання і обшуку	68
9. Візити додому, обшуки та виїмки	69
10. Відносини між адвокатом та клієнтом	69
11. Приватність під час затримання та ув'язнення	70
D. Ідентичність та автономія	72
1. Право на особистий розвиток і автономію	72
2. Право встановити своє походження	73
3. Законні стосунки між батьками та дітьми	75
4. Релігійні і світоглядні переконання	77
5. Бажана зовнішність	77
6. Право на ім'я/посвідчення особи	77
7. Гендерна ідентичність	79
8. Право на етнічну ідентичність	79
9. Апатридизм, громадянство і місце проживання	81
10. Рішення про депортацію та вислання	82
11. Шлюбний і батьківський статус	83
III. Сімейне життя	84
A. Визначення сімейного життя і значення сім'ї	84
B. Процесуальне зобов'язання	86
C. Свобода розсуду стосовно сімейного життя	86
D. Сфера застосування сімейного життя	87
1. Пари	87
a. Шлюби, що не відповідають звичаю, de facto співмешкання	87
b. Одностатеві пари	88
2. Батьки	88
3. Діти	89
a. Спільне проведення часу	90
b. Зв'язки між біологічною матір'ю і дітьми	90
c. Зв'язки між біологічним батьком і дітьми	92
d. Соціальна допомога батькам, батьківські права, опіка і право на спілкування	94
e. Міжнародне викрадення дитини	98
f. Усиновлення	99
g. Прийомні сім'ї	100
h. Батьківські права і державна допомога	101
4. Інші сімейні стосунки	104
a. Стосунки між братами і сестрами; баба і дід	104

b. Право засуджених та інших ув'язнених на спілкування	105
5. Імміграція і вислання.....	107
a. Діти у місцях позбавлення свободи.....	108
b. Возз'єднання сім'ї.....	109
c. Рішення про депортацію і вислання	110
d. Дозволи на проживання	112
6. Майнові інтереси	112
7. Права свідків.....	113
A. Загальні питання	114
1. Обсяг поняття “житло”	114
2. Приклади “втручання”	116
B. Свобода розсуду.....	117
C. Помешкання.....	118
1. Власники нерухомості.....	120
2. Наймачі.....	121
3. Партнери наймачів/незаконне заволодіння.....	122
4. Меншини і уразливі особи.....	122
5. Проникнення у житло, обшуки і вилучення	125
D. Комерційні приміщення.....	127
E. Юридичні компанії.....	128
F. Житло журналістів	130
G. Домашнє середовище.....	130
V. Кореспонденція.....	131
A. Загальні питання	131
1. Обсяг поняття «кореспонденція».....	131
2. Позитивні зобов'язання	133
3. Загальний підхід.....	133
B. Кореспонденція ув'язнених осіб	134
1. Загальні принципи.....	134
2. Коли втручання у кореспонденцію ув'язнених може бути необхідним.....	136
3. Письмова кореспонденція.....	137
4. Телефонні розмови	138
5. Кореспонденція між ув'язненими та їхніми адвокатами.....	138
6. Кореспонденція з Судом	140
7. Кореспонденція з журналістами.....	142
8. Кореспонденція між ув'язненим і лікарем	142
9. Кореспонденція з близькими родичами та іншими особами	142
10. Кореспонденція між ув'язненим та іншими адресатами.....	143

C. Кореспонденція адвокатів	143
D. Кореспонденція приватних осіб, працівників і компаній	146
E. Стеження за телекомунікаціями в кримінальному контексті.....	148
1. Таємні заходи стеження	150
3. Постачальники комунікаційних послуг	156
Перелік цитованих справ.....	156

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 2 Протоколу № 7 до Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідною судовою практикою.

Судову практику, що цитується, було відібрано з провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.^{1*}

Призначення рішень та ухвал Суду полягає не лише у вирішенні справ, переданих на розгляд Суду, але й загалом у роз'ясненні, захисті та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 р., § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)*) [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012 рік). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], § 110).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzeḡda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в [Переліку ключових слів](#), вибраних із тезауруса термінів, що взяті (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

[База даних HUDOC](#) практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація по справі) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. [Посібник користувача HUDOC](#).

---

^{1*} Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлено Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

I. Структура статті 8

Стаття 8 Конвенції – Право на повагу до приватного і сімейного життя

« 1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. »

Ключові слова HUDOC

Вислання (8) – Екстрадиція (8) – Позитивні зобов'язання (8)

Повага до приватного життя (8-1) – Повага до сімейного життя (8-1) – Повага до житла (8-1) – Повага до кореспонденції(8-1)

Орган державної влади (8-2) – Втручання (8-2) – Згідно із законом (8-2) – Доступність (8-2) – Передбачуваність (8-2) – Гарантії проти зловживань (8-2) – Необхідне у демократичному суспільстві (8-2) – Національна безпека (8-2) – Громадська безпека (8-2) – Економічний добробут країни (8-2) – Захист порядку (8-2) – Запобігання злочинам (8-2) – Захист здоров'я (8-2) – Захист моралі (8-2) – Захист прав і свобод інших осіб (8-2)

1. Аби посилатись на статтю 8, заявник має довести, що його скарга підпадає принаймні під один з елементів, перерахованих у цій статті, зокрема: приватне життя, сімейне життя, житло і кореспонденція. Звичайно, деякі справи стосуються більш ніж одного елемента. По-перше, Суд визначає, чи скарга заявника підпадає під сферу дії статті 8. Потім Суд перевіряє, чи було втручання у це право або ж чи задіяно позитивні зобов'язання держави захистити його. Умови, за яких держава може втручатись у реалізацію захищеного права, перераховані у частині 2 статті 8, зокрема, в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Обмеження дозволені, якщо вони здійснюються «згідно із законом» або «передбачені законом» і є «необхідним у демократичному суспільстві» задля захисту однієї з перерахованих вище цілей. Здійснюючи перевірку необхідності у демократичному суспільстві, Суд часто має врівноважувати захищені статтею 8 інтереси заявника та інтереси третіх осіб, захищені іншими положеннями Конвенції і Протоколів до неї.

A. Обсяг статті 8

2. Стаття 8 охоплює право на повагу до приватного та сімейного життя, дому та кореспонденції. Загалом, Суд визначив обсяг статті 8 широко, навіть коли конкретне право не зазначено в статті. Обсяг кожного з чотирьох прав буде розглянуто детальніше нижче.

3. У деяких випадках чотири інтереси, вказані в статті 8, можуть перетинатися один з одним і тому можуть згадуватись у більш ніж одному з чотирьох розділів.

4. Хоча стаття 8 не містить явних процедурних вимог, процес ухвалення рішень, що включає заходи втручання, має бути справедливим і забезпечувати належну повагу до інтересів, які охороняються статтею 8 (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, § 147). У зв'язку з цим Суд може звернути увагу на тривалість процесу ухвалення рішення органами влади та будь-які судові провадження, що мають відношення до справи (*T.C. проти Італії*, 2022, §§ 56-57).

B. Справа має розглядатись з точки зору негативного чи позитивного зобов'язання?

5. Першочергова мета статті 8 полягає у захисті від свавільного втручання у приватне і сімейне життя, житло і кореспонденцію уповноваженими особами у (*Libert проти Франції*, 2018, §§ 40-42; *Drelon*

проти Франції, 2022, § 85). Це класичне негативне зобов'язання, котре Суд визначає як основну мету статті 8 (*Kroon та інші проти Нідерландів*, 1994, § 31). Проте держави-учасниці несуть також позитивне зобов'язання гарантувати повагу до прав, закріплених у статті 8, навіть у стосунках між приватними особами (*Bărbulescu проти Румунії*, [ВП], 2017, §§ 108-111 щодо дій приватних роботодавців; *Von Hannover проти Німеччини* (№ 2) [ВП], 2012, § 98). Зокрема, хоча мета статті 8 переважно полягає у тому, щоб захистити осіб від свавільного втручання з боку органів державної влади, це не просто вимагає від держави утримуватись від такого втручання: окрім цього первинно негативного завдання, можуть існувати і позитивні зобов'язання, невід'ємні від дійсної поваги до приватного життя (*Lozovyye проти Росії*, 2018, § 36). Ці зобов'язання можуть передбачати вжиття заходів, спрямованих на гарантування поваги до приватного життя навіть у сфері стосунків між приватними особами (див., наприклад, *Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 75, хоча цей принцип був уперше запроваджений у справі *Marckx проти Бельгії*, 1979; *Nicolae Virgiliu Tănase проти Румунії* [ВП], 2019, § 125). Держава може бути притягнута до відповідальності через дії, що мають достатньо прямі наслідки для прав, гарантованих Конвенцією. При визначенні, чи дійсно держава притягується до відповідальності, необхідно враховувати подальшу її поведінку (*Moldovan and Others проти Румунії (no. 2)*, 2005, § 95).

6. Принципи, що застосовуються до оцінки позитивних і негативних зобов'язань відповідно до Конвенції, є подібними (в деяких випадках Суд вважав, що не потрібно вирішувати, який саме обов'язок є предметом розгляду, див. наприклад, *«Paketova and Others проти Болгарії»*, 2022, § 163). Слід брати до уваги справедливу рівновагу, яку потрібно забезпечити між конкуруючими інтересами особи і суспільства в цілому, оскільки цілі другої частини статті 8 є до цього певною мірою дотичними (*Hämäläinen проти Фінляндії* [ВП], 2014, § 65; *Gaskin проти Сполученого Королівства*, 1989, § 42; *Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], 2005, § 157). Ці принципи можуть бути також релевантними в контексті освіти (*F.O. проти Хорватії*, 2021, §§ 80-82; *Biba проти Албанії*, 2024, §§ 58-60, обидва посилаються на справу *Costello-Roberts проти Великобританії*, 1993, § 27, стосовно дисципліни в школі). Якщо справа стосується негативного зобов'язання, Суд має оцінити, чи втручання відповідало вимогами частини 2 статті 8, зокрема, відбувалось згідно із законом, переслідувало законну мету і було необхідним у демократичному суспільстві. Нижче це буде проаналізовано детальніше.

7. У випадку позитивного зобов'язання Суд вирішує, чи важливість задіяного інтересу вимагає накладення позитивного зобов'язання, про яке просить заявник. Певні чинники були визнані належними для оцінки змісту позитивних зобов'язань, покладених на держави. Деякі з них пов'язані із заявником. Вони стосуються важливості задіяних інтересів і того, чи йдеться про “основоположні цінності” або “основні аспекти” приватного життя, або ж про наслідок для заявника неузгодженості між суспільними реаліями і законом, при цьому послідовність адміністративної і правової практики всередині національної правової системи вважається важливим чинником у оцінці, зробленій відповідно до статті 8. Інші чинники стосуються наслідку стверджуваного відповідного позитивного зобов'язання для даної держави. Питання полягає у тому, чи стверджуване зобов'язання є вузьким і точним, чи широким і невизначеним (*Hämäläinen проти Фінляндії* [ВП], 2014, § 66).

8. Як і у випадку з негативними зобов'язаннями, держави, імплементуючи свої позитивні зобов'язання за статтею 8, мають певну свободу розсуду (див для прикладу (*Hämäläinen проти Фінляндії* [ВП], 2014, § 67 або *Maurice проти Франції* [ВП], 2005, § 117). Визначаючи обсяг такої свободи, потрібно брати до уваги низку чинників. Якщо йдеться про особливо важливий аспект існування або ідентичності особи, надана державі свобода розсуду буде обмеженою (наприклад, *X і Y проти Нідерландів*, 1985, §§ 24 і 27; *Christine Goodwin проти Сполученого Королівства* [ВП], 2002, § 90; *Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002, § 71). Проте, якщо поміж державами-учасницями Ради Європи відсутній консенсус як щодо відносної важливості цього інтересу, так і щодо способів його оптимального захисту, особливо якщо справа стосується дражливих моральних або етичних проблем, тоді свобода розсуду буде ширшою (*X, Y і Z проти Сполученого Королівства*, 1997, § 44; *Fretté проти Франції*, 2002, § 41; *Christine Goodwin проти Сполученого Королівства* [ВП], 2002, § 85). Свобода розсуду буде ширшою і тоді, коли держава має забезпечити рівновагу між

конкуруючими приватними і громадськими інтересами або закріпленими Конвенцією правами (*Fretté проти Франції*, 2, 2002, § 42; *Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, §§ 44-49; *Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 77; *Dickson проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 78; *S.H. і інші проти Австрії* [ВП], 2011, § 94). Особливу вагу потрібно надавати ролі національного творця політики у питаннях загальної політики, про що думки в демократичному суспільстві можуть суттєво різнитися. Особливо, коли питання є таким, щодо якого суспільство повинно зробити вибір (*Y проти Франції*, 2023, § 90).

9. Хоча вибір засобів для забезпечення статті 8 у сфері захисту від дій осіб принципово знаходиться в межах свободи розсуду оцінки держави, ефективне стримування серйозних правопорушень, коли порушуються основні цінності та суттєві аспекти приватного життя, вимагає ефективних кримінально-правових норм. Держава має позитивне зобов'язання, що впливає із статей 3 і 8 Конвенції, приймати кримінально-правові норми, що ефективно карають зґвалтування, і застосовувати їх на практиці через ефективне розслідування та притягнення до покарання (*M.C. проти Болгарії*, 2003). Діти та інші вразливі особи, зокрема, мають право на ефективний захист (*X and Y проти Нідерландів*, 1985, §§ 23-24 і 27; *August проти Великобританії* (ухв.), 2003; *M.C. проти Болгарії*, 2003). У цьому контексті Суд, наприклад, постановив, що держава має зобов'язання захищати неповнолітнього від зловмисного викривлення інформації (*K.U. проти Фінляндії*, 2008, §§ 45-49). Суд також визнав наступні дії як серйозні й образливі для людської гідності: вторгнення до дому заявника у вигляді несанкціонованого входу в її квартиру та встановлення проводів і прихованих відеокамер всередині квартири; серйозне, яскраво виражене і надзвичайно інтенсивне вторгнення в її приватне життя у вигляді несанкціонованої зйомки найбільш інтимних аспектів її приватного життя, що відбувались у святині її дому, та наступне публічне розповсюдження цих відео; і отримання листа з погрозою публічного приниження. Крім того, заявник є відомим журналістом, тож існував вірогідний зв'язок між її професійною діяльністю та згаданими вторгненнями, метою яких було змусити її мовчати (*Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, § 116).

10. Позитивне зобов'язання держави відповідно до статті 8 захищати фізичну цілісність особи може поширюватися на питання, що стосуються ефективності кримінального розслідування (*Osman проти Великобританії*, 1998, § 128; *M.C. проти Болгарії*, 2003, § 150; *Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, § 117; *E.G. проти Республіки Молдова*, 2021, §§ 39-41). У справі E.G. Суд постановив, що надання амністії злочинцю, який вчинив сексуальне насильство, порушує позитивне зобов'язання за статтями 3 і 8 Конвенції (§§ 41-50). У справі *Khadija Ismayilova* Суд зазначив, що коли втручання за статтею 8 проявляється у вигляді загрозливої поведінки щодо журналіста-розслідувача, який висловлює різку критику уряду, надзвичайно важливо для органів влади розслідувати, чи була загроза пов'язана з професійною діяльністю заявника і хто саме її висловив (*Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, §§ 119-120).

11. Щодо менш серйозних діянь між особами, які можуть порушувати психологічну недоторканість, зобов'язання держави відповідно до статті 8 підтримувати та застосовувати в практиці належну правову основу, що забезпечує захист, не завжди вимагає наявності ефективної кримінально-правової норми, яка регулює певну дію. Правова основа може також включати цивільно-правові засоби захисту, які здатні забезпечити достатній рівень захисту (*ibid.*, § 47; *X and Y проти Нідерландів*, 1985, §§ 24 і 27; *Söderman проти Швеції* [ВП], 2013, § 85; *Tolić та інші проти Хорватії* (ухв.), 2019, §§ 94-95 і § 99; *Biba проти Албанії*, 2024, §§ 63-65). Крім того, що стосується права на здоров'я, держави-члени мають ряд позитивних зобов'язань в цьому контексті відповідно до статей 2 і 8 (*Vasileva проти Болгарії*, §§ 63-69; *Ibrahim Keskin проти Туреччини*, 2018, § 61).

12. Підсумовуючи, позитивні зобов'язання держави відповідно до статті 8, що означають обов'язок органів влади застосовувати кримінально-правові механізми ефективного розслідування та притягнення особи до відповідальності, стосуються тверджень про серйозні акти насильства з боку приватних осіб. Однак лише суттєві недоліки у застосуванні відповідних механізмів призводять до порушення позитивних зобов'язань держави за статтею 8. Відповідно, Суд не буде розглядати твердження про помилки чи окремі упущення, оскільки він не може замінити національні органи

влади в оцінці фактів справи; також він не може приймати рішення щодо кримінальної відповідальності обвинувачених осіб (*B.V. та інші проти Хорватії* (ухв.), § 151). У попередніх справах, де Суд встановив, що стаття 8 вимагає ефективного застосування кримінально-правових механізмів у відносинах між приватними особами, йшлося про сексуальне насильство над особою з психічною відсталістю; звинувачення в фізичному нападі на заявника; побиття тринадцятирічної дитини дорослим чоловіком, що призвело до численних фізичних ушкоджень; побиття особи, що спричинило травми голови і вимагало госпіталізації; а також серйозні випадки домашнього насильства (*ibid.*, § 154, з подальшими посиланнями), включаючи серйозні акти кібернасильства (*Volodina проти Росії (no. 2)*, 2021, §§ 57-58). Натомість, що стосується менш серйозних дій між особами, які можуть завдати шкоди психологічному добробуту особи, зобов'язання держави відповідно до статті 8 підтримувати та застосовувати в практиці належну правову основу, яка забезпечує захист, не завжди вимагає наявності ефективної кримінально-правової норми, що покриває конкретну дію. Правова основа може також включати цивільно-правові засоби захисту, які здатні забезпечити достатній рівень захисту (*Noveski проти колишньої Югославської Республіки Македонія* (ухв.), 2016, § 61).

13. Суд також сформулював процесуальні зобов'язання за статтею 8, які є особливо важливими для встановлення свободи розсуду, наданої державі-учасниці. Аналіз Суду включає наступні міркування: якщо на державні органи покладається дискреційне повноваження, здатне втручатись у реалізацію передбаченого Конвенцією права, то надані фізичній особі процесуальні гарантії будуть особливо суттєвими для встановлення того, чи держава-відповідач, запроваджуючи нормативно-правову базу, залишалась у межах свободи розсуду. Дійсно, у практиці Суду закріплено, що хоча стаття 8 не містить жодних чітких процесуальних вимог, процес ухвалення рішень, наслідком якого є засоби, що спричиняють втручання, має бути справедливим і таким, що належно поважає інтереси, гарантовані особам відповідно до статті 8 (*Buckley проти Сполученого Королівства*, 1996, § 76; *Tanda-Muzinga проти Франції*, 2014, § 68; *M.S. проти України*, 2017, § 70). Зокрема, це вимагає належного залучення заявника до участі у цьому процесі (*Lazoriva проти України*, § 63) і щоб компетентні органи влади проводили оцінку пропорційності відповідних суперечливих інтересів та враховували відповідні права, закріплені статтею 8 (*Liebscher проти Австрії*, 2021, §§ 64-69).

14. Процесуальне зобов'язання в контексті стверджуваного расового профілювання передбачає обов'язок органів влади розслідувати можливий зв'язок між расистськими ставленнями та діями державного агента, навіть якщо ці дії не є насильницькими. Це процесуальне зобов'язання може бути виконане через відповідні кримінальні, цивільні, адміністративні та професійні шляхи, при цьому держава володіє свободою розсуду щодо того, як організувати свою систему для забезпечення виконання зобов'язань (*Basu проти Німеччини*, 2022, §§ 31-39; *Muhammad проти Іспанії*, 2022, §§ 63-76; *Wa Baile проти Швейцарії*, 2024, §§ 126-127).

15. У справі *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії*, 2024, Суд вперше визначив обсяг позитивних зобов'язань держав відповідно до статті 8 у контексті зміни клімату. Він виходив з припущення, що існують достатньо надійні ознаки наявності антропогенних змін клімату, що вони становлять серйозну загрозу для здійснення прав людини, гарантованих Конвенцією, і що держави усвідомлюють це і здатні вжити заходів для ефективного вирішення цієї проблеми (§ 436). Суд також ввів концепцію "міжпоколінневого поділу тягаря" в цьому контексті, зазначивши, що юридичні зобов'язання держав відповідно до Конвенції поширюються не лише на осіб, які зараз живуть, але й на майбутні покоління, які, ймовірно, нестимуть дедалі серйозніший тягар наслідків теперішніх невдач у боротьбі зі змінами клімату (§§ 419-420). Він також розрізняв три види заходів: заходи зі зменшення, адаптаційні заходи та процедурні засоби захисту, всі з яких принципово необхідні для оцінки того, чи виконала держава відповідні зобов'язання. Щодо заходів зі зменшення, Суд буде розглядати, чи врахували компетентні національні органи, будь то законодавчі, виконавчі чи судові, необхідність: (a) прийняття загальних заходів, що визначають часові цілі для досягнення вуглецевої нейтральності відповідно до загальної мети національних та/або глобальних зобов'язань щодо зменшення змін клімату; (b) встановлення проміжних цілей і шляхів зменшення викидів вуглецю, які вважаються здатними, принципово, досягти загальних національних цілей скорочення в межах

відповідних термінів; (с) надання доказів того, чи дотримуються вони або перебувають у процесі виконання відповідних цілей; (d) оновлення цих цілей відповідно до належної уваги та на основі найкращих доступних доказів; та (е) своєчасно і в належний та послідовний спосіб діяти при розробці та реалізації відповідного законодавства та заходів. Оцінка Суду того, чи були виконані зазначені вимоги, буде в основному мати загальний характер, тобто не долік в одному конкретному аспекті не обов'язково призведе до висновку про порушення. Крім того, заходи зі зменшення серйозності наслідків повинні доповнюватися адаптаційними заходами, спрямованими на пом'якшення найбільш серйозних або невідкладних наслідків змін клімату: їх слід втілювати та ефективно застосовувати відповідно до найкращих доказів і в рамках загальної структури позитивних зобов'язань держав у цьому контексті. Нарешті, слід враховувати наступні два типи процедурних засобів захисту: (а) відповідну інформацію, зокрема висновки відповідних досліджень, проведених органами влади, потрібно зробити доступною для громадськості, і зокрема для тих, хто може впливати на регулювання та заходи або їх відсутність; та (b) повинні бути процедури, через які можна врахувати думки громадськості в процесі прийняття рішень (§§ 549-54).

16. У деяких випадках, коли застосовувані принципи подібні, Суд не вважає необхідним визначати, чи є оскаржене національне рішення "втручанням" у здійснення права на повагу до приватного чи сімейного життя, чи воно є порушенням позитивного зобов'язання держави (*Nunez проти Норвегії*, 2011, § 69; *Osman проти Данії*, 2011, § 53; *Konstatinov проти Нідерландів*, 2007, § 47).

С. Чи у випадку негативного зобов'язання втручання відбувалось "згідно із законом"?

17. Суд неодноразово стверджував, що будь-яке втручання державної влади у право особи на повагу до приватного, сімейного життя, житла і кореспонденції має відбуватись згідно із законом. (див. справу *Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, §§ 266-269 та поняття "закону" згідно з Конвенцією; *Klaus Müller проти Німеччини*, 2020, §§ 48-51). Це поняття не тільки вимагає дотримання національного законодавства, але також стосується якості цього законодавства, вимагаючи, щоб воно відповідало принципу верховенства права (*Big Brother Watch та інші проти Великої Британії* [ВП], 2021, § 332, підкреслюючи у §§ 333-334, що значення "передбачуваності" в контексті секретного стеження не є таким, як у багатьох інших сферах, див. наприклад, *Haščák проти Словаччини*, 2022; див. також важливість захисту конфіденційності адвокатсько-клієнтських відносин у справі *Saber проти Норвегії*, 2020, § 51 та *Särgava проти Естонії*, 2021, §§ 87-88 і відсутність відповідних процесуальних засобів захисту для даних, що покриваються адвокатською таємницею).

18. Національне законодавство повинне бути чітким, передбачуваним і належно доступним (*Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, § 87; щодо інструкцій, виданих Генеральним прокурором, див. *Vasil Vasilev проти Болгарії*, 2021, §§ 92-94; для інструкцій, виданих Міністерством юстиції, див. *Nuh Uzun та інші проти Туреччини*, 2022, §§ 83-99). Інструкція має бути достатньо передбачуваною, щоб дозволити особам діяти відповідно до закону (*Lebois проти Болгарії*, 2017, §§ 66-67 з подальшими посиланнями, що стосуються внутрішніх наказів у в'язниці), і вона повинна чітко окреслювати межі дискреції для публічних органів. Як постановляв Суд у випадках, наприклад, стеження за особами, закон має бути достатньо чітким у формулюванні, аби надавати громадянам належні вказівки щодо умов і обставин, за яких державні органи уповноважені вживати будь-яких заходів таємного стеження і збору інформації (*Shimovolos проти Росії*, 2011, § 68). У справі *Vukota-Vojić проти Швейцарії*, 2016, Суд встановив порушення статті 8 через відсутність ясності і точності внутрішньо-правових норм, які були правовою підставою стеження за заявницею працівниками страхової компанії після того, як з нею трапився нещасний випадок. У справі *Glukhin проти Росії*, 2023 (§§ 82-83) Суд висловив сильні сумніви щодо того, чи відповідають національні правові норми, які дозволяли обробку біометричних персональних даних, включаючи використання технології розпізнавання обличчя, вимогам "у зв'язку зі здійсненням правосуддя" та "якості закону", оскільки вони були занадто загально сформульовані і, здавалося б, дозволяли обробку таких даних у зв'язку з будь-яким видом судового розгляду. Для того щоб вимога "якості закону" була виконана в контексті застосування технології розпізнавання обличчя, необхідно мати детальні правила, що регулюють обсяг і застосування заходів, а також

надійні запобіжні механізми для захисту від ризику зловживань і свавілля. Потреба в таких запобіжних заходах є ще більшою, якщо йдеться про використання технології живого розпізнавання обличчя.

19. Вимога ясності застосовується до обсягу дискреційних повноважень, якими наділені державні органи влади (див. *Lia проти Мальти*, 2022, §§ 56-57). Національне законодавство повинно з розумною чіткістю визначати обсяг та спосіб реалізації відповідної дискреції, наданої органам влади, щоб забезпечити особам мінімальний рівень захисту, на який вони мають право, відповідно до верховенства права в демократичному суспільстві (*Piechowicz проти Польщі*, 2012, § 212). У справі *Lia проти Мальти*, 2022, Суд встановив, що втручання у права заявників відповідно до статті 8 Конвенції, спричинене відмовою в доступі до ЕКЗ через вік другої заявниці, не відповідало вимогам закону. Згідно з законом, було "бажано", щоб жінка була віком від 25 до 42 років, і суди, здається, визнавали, що це положення дозволяє певну гнучкість. Однак влада трактувала верхню межу віку як обов'язкову. За словами Суду, на той час спосіб, яким судові та адміністративні органи тлумачили це положення, був "непослідовним" (§ 67). Той факт, що справа заявниці є першою подібного роду за застосуванням законодавством і що суд звернувся за консультацією до Суду ЄС щодо тлумачення відповідного європейського законодавства, не робить тлумачення та застосування законодавства національними судами довільними чи непередбачуваними (*Satakunnan Markkinapörssi Oy та Satamedia Oy проти Фінляндії* [ВП], 2017, § 150).

20. Стосовно вимоги передбачуваності вислів "згідно із законом" визначає, *inter alia*, що національне право має бути достатньо передбачуваним у формулюваннях, аби надати особам належні вказівки щодо обставин і умов, за яких державні органи уповноважені вдаватися до заходів, що впливають на їхні гарантовані Конвенцією права (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, § 117). Передбачуваність не має бути певною. У справі *Slivenko проти Лаввії* [ВП], 2003, заявники повинні були мати спроможність розумною мірою передбачити, принаймні за порадою фахівця з права, що їх вважатимуть тими, на кого поширюється дане законодавство (див. також *Dubská і Krejzová проти Республіки Чехія* [ВП], § 171). У такому випадку не можна очікувати абсолютної певності (§ 107). Слід також зазначити, що професія заявника може бути тим чинником, який слід вважати таким, що надає вказівки стосовно його чи її спроможності передбачити правові наслідки відповідних дій (*Versini-Campinchi і Crasnianski проти Франції*, 2016, § 55). При визначенні того, чи може застосоване законодавство вважатися передбачуваним у своїх наслідках і чи дозволяє воно заявнику регулювати свою поведінку в конкретному випадку, Суд може зіткнутися з розбіжностями у судовій практиці різних судів одного рівня юрисдикції (*Klaus Müller проти Німеччини*, 2020, §§ 54-60).

21. Вимога "законності" також вимагає наявності адекватних запобіжних заходів для забезпечення поваги до прав особи відповідно до статті 8. Національне законодавство повинно забезпечувати адекватні запобіжні заходи, щоб запропонувати особі достатній захист від свавільного втручання (*Вуков проти Росії* [ВП], 2009, § 81; *Vig проти Угорщини*, 2021, §§ 51-62).

22. Відповідальність держави за захист приватного та сімейного життя часто включає позитивні зобов'язання, що забезпечують належне дотримання прав статті 8 на національному рівні. Наприклад, Суд визнав порушення права на приватне життя відсутність чітких законодавчих положень, що криміналізують акт таємної зйомки оголеної дитини (*Söderman проти Швеції* [ВП], 2013, § 117). Подібно до цього, у справі, що стосувалась ідентифікації особи, Суд вирішив, що без законодавчої вимоги реального обмеження або перевірки як дозволу на покращену перевірку, так і поліцейських заходів, що проводяться під час посиленої перевірки, національне законодавство не забезпечує адекватних запобіжних заходів, щоб надати особі належний захист від свавільного втручання (*Vig проти Угорщини*, 2021, § 62). За відсутності будь-яких реальних обмежень або можливості перегляду дозволу на посилену перевірку або заходів, що здійснювалися під час посиленої перевірки, Суд вважає, що національне законодавство не забезпечило належних гарантій для захисту особи від свавільного втручання. Тому оскаржувані заходи не відповідали вимозі «згідно з законом» в розумінні статті 8 Конвенції.

23. Навіть коли буква і дух чинного національного положення на момент подій були достатньо точними, його тлумачення та застосування національними судами до обставин справи заявника не повинні бути явно необґрунтованими та непередбачуваними у значенні статті 8 § 2. Наприклад, у справі *Altay проти Туреччини (но. 2)*, 2019, широке тлумачення національного положення не відповідало вимогам Конвенції щодо законності (§ 57). Також див. *Azer Ahmadov проти Азербайджану*, 2021, §§ 65 та ін. щодо прослуховування телефону без правового обґрунтування, яке відповідало б вимогам Конвенції.

24. Встановлення того, що захід не був "згідно з законом", є достатнім для того, щоб Суд визнав порушенням статті 8 Конвенції. Тому немає необхідності перевіряти, чи переслідувало втручання "легітимну мету" або чи було "необхідним у демократичному суспільстві" (*М.М. проти Нідерландів*, 2003, § 46; *Solska та Rybicka проти Польщі*, 2018, § 129). У справі *Mozer проти Республіки Молдова та Росії [ВП]*, 2016, Суд встановив, що, незалежно від того, чи була юридична основа для втручання у права заявника, втручання не відповідало іншим умовам, визначеним у статті 8 § 2 (§ 196). Втручання також може бути визнане таким, що не є "згідно з законом", внаслідок незаконного заходу за статтею 5 § 1 (*Blyudik проти Росії*, 2019, § 75). У справі *S.W. проти Великобританії*, 2021, Суд виявив, що втручання в приватне життя заявника не відповідало вимогам "згідно з законом" та «є необхідним у демократичному суспільстві» (§§ 62-63). Нарешті, в низці справ Суд вважав, що вимога щодо втручання, яке повинно бути "згідно з законом", була настільки тісно пов'язана з критерієм "необхідності в демократичному суспільстві", що ці дві умови мали обговорюватися разом (*S. та Marper проти Великобританії [ВП]*, 2008, § 99; *Kvasnica проти Словаччини*, 2009, § 84; *Kennedy проти Великобританії*, 2010, § 155; *Glukhin проти Росії*, 2023, § 78; *Podchasov проти Росії*, 2024, § 66).

D. Чи втручання переслідує законну мету?

25. Стаття 8 § 2 перераховує законні цілі, які можуть виправдовувати обмеження прав, захищених статтею 8: "в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб" (див. *Vavřička and Others проти Чеської Республіки [ВП]*, 2021, § 272). Нещодавно Суд зауважив, що його практика цілком консолідована, коли він перевіряє існування законної мети у розумінні другої частини статей 8 і 11 Конвенції (*S.A.S. проти Франції [ВП]*, § 114; *L.V. проти Угорщини [ВП]*, 2023, § 109). Саме на уряді відповідача лежить обов'язок довести, що втручання переслідувало легітимну мету (*Mozer проти Республіки Молдова та Росії [ВП]*, 2016, § 194; *P.T. проти Республіки Молдова*, 2020, § 29). Коли уряд посилається на легітимну мету, він повинен продемонструвати, що, застосовуючи покарання до заявника, національні органи мали на увазі саме цю мету (див. *mutatis mutandis*, *Kilin проти Росії*, 2021, § 61).

26. Наприклад, Суд вирішив, що імміграційні заходи можуть бути виправдані збереженням економічного добробуту країни у розумінні частини 2 статті 8, а не запобіганням заворушенням, якщо держава, з огляду на густину населення, прагнула врегулювати ринок праці (*Berrehab проти Нідерландів*, 1988, § 26). Суд також вирішив, що як економічний добробут, так і захист прав і свобод інших осіб є законною метою широкомасштабних урядових проектів, таких як розширення аеропорту (*Hatton і інші проти Сполученого Королівства [ВП]*, 2003, § 121 – щодо збереження лісу/навколишнього середовища та захисту «прав і свобод інших осіб» див. *Kaminskas проти Литви*, 2020, § 51).

27. Суд вирішив, що заборона носити у громадських місцях суцільну вуаль на обличчі служила законній меті, беручи до уваги аргумент держави-відповідача, що обличчя відіграє важливу роль у суспільному житті. Тому Суд погодився з тим, що бар'єр, який створює щодо інших осіб вуаль, яка приховує обличчя, держава-відповідач вважає порушенням права інших осіб жити у просторі соціалізації, що полегшує співжиття (*S.A.S. проти Франції [ВП]*, 2014, § 122).

28. Що стосується легітимної мети захисту здоров'я, Суд зазначив у справі *Drelon проти Франції*, 2022, § 89, що велика кількість людей була заражена ВІЛ або вірусами гепатиту через переливання небезпечних кров'яних продуктів у багатьох країнах-учасницях до того, як були розроблені і широко впроваджені методи для виявлення, інактивзації та усунення патогенів. Міжнародні юридичні інструменти були прийняті у відповідь на цю велику кризу в галузі охорони здоров'я і переслідували

ту ж мету – захисту громадського здоров'я.

29. Перехоплення телефонних розмов заявника – директора в'язниці, якого підозрювали в корупції, зберігання цієї інформації та її розголошення в дисциплінарному провадженні, що врешті призвело до його звільнення, було визнано спрямованим на запобігання актам корупційного характеру та забезпечення прозорості та відкритості публічної служби, і таким чином переслідувало легітимні цілі запобігання безладу чи злочинності, а також захисту прав і свобод інших осіб у справі *Adomaitis проти Литви*, 2022, § 84.

30. Публікація ідентифікаційних даних заявника, включаючи його повне ім'я та домашню адресу, на вебсайті податкового органу через невиконання податкових зобов'язань була визнана такою, що переслідує «інтереси ... економічного добробуту країни», а також «захист прав і свобод інших осіб» (*L.V. проти Угорщини* [ВП], 2023, §§ 111-13).

31. Проте у справі *Тота проти Румунії* Суд вирішив, що держава не надала правомірного обґрунтування тому, що дозволила журналістам оприлюднювати фотографії осіб, затриманих в порядку досудового провадження, якщо для того немає підстав громадської безпеки (§ 92). У справі *«Алієв проти Азербайджану»* Суд не встановив, що обшук і вилучення предметів у будинку та офісі заявника переслідували будь-які законні цілі, зазначені в статті 8 § 2 (параграфи 183-188).

32. В деяких випадках Суд виявив, що оспорюваний захід не мав раціональної основи або зв'язку з будь-якою з законних цілей, передбачених статтею 8 § 2, і цього було достатньо для порушення статті Конвенції. Тим не менше, Суд встановив, що втручання піднімало таке серйозне питання пропорційності щодо будь-якої можливої законної мети, тому він також досліджував цей аспект (*Мозер проти Республіки Молдова та Росії* [ВП], 2016, §§ 194-196; *П.Т. проти Республіки Молдова*, 2020, §§ 30-33). Суд також може визнати непотрібним займати остаточну позицію щодо того, чи переслідував оскаржуваний захід насправді будь-яку з зазначених законних цілей, оскільки він виявив, що захід не був необхідним у демократичному суспільстві (див. наприклад, *Чохолач проти Словаччини*, 2022, § 62, стосовно понять моралі, порядку, а також прав і свобод інших осіб, і більш загалом, захисту моралі, п.п. 70-71).

33. Було зазначено, що загальний захід може, в деяких ситуаціях, бути більш доцільним засобом досягнення законної мети, ніж положення, яке вимагає індивідуального розгляду кожної справи, вибір чого, як правило, залишено на розсуд законодавця в державі-члені, за умови європейського нагляду (*Animal Defenders International проти Сполученого Королівства* [ВП], 2013, п.п. 108-109 з подальшими посиланнями; *Л.Б. проти Угорщини* [ВП], 2023, § 125). Держава може, відповідно до Конвенції, приймати загальні заходи, які застосовуються до попередньо визначених ситуацій незалежно від індивідуальних фактів кожної справи, навіть якщо це може призвести до окремих складних випадків (*ibid.*, § 117). Однак Суд вказав, що такий підхід не може бути підтриманий у випадках, коли втручання полягає у втраті єдиного дому особи. У таких випадках балансування є питанням іншого порядку, з особливим значенням, яке надається ступеню втручання в особисту сферу осіб, і зазвичай може бути розглянуте тільки на індивідуальній основі (*Іванова та Черкезов проти Болгарії*, 2016, § 54).

Е. Чи є втручання “необхідним у демократичному суспільстві”?

34. Аби встановити, чи конкретне втручання у статтю 8 є “необхідним у демократичному суспільстві”, Суд зважує інтереси держави-учасниці та прав заявника (див. *Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [GC], 2021, §§ 273-275). У перших і провідних справах стосовно статті 8 Суд пояснив, що у даному контексті вислів “необхідний” не має такої гнучкості, як “корисний”, “розумний” або “бажаний”, а натомість передбачає існування “нагальної суспільної потреби” у даному втручанні. Саме державні органи повинні зробити первинну оцінку існування нагальної суспільної потреби у кожному випадку; відповідно, їм надається свобода розсуду. Проте їхнє рішення залишається предметом для перегляду з боку Суду. Обмеження гарантованого Конвенцією права не може вважатись “необхідним у демократичному суспільстві”, підмурками якого є толерантність і терпимість, якщо тільки, поміж іншим, це втручання не буде пропорційним до законної мети, що переслідується (*Dudgeon проти Сполученого Королівства*, §§ 51-53).

35. Тому Суд стверджував, що визначаючи, чи оспорювані заходи були “необхідними у демократичному суспільстві”, він визначатиме, чи у світлі сукупності обставин справи причини, наведені на виправдання таких заходів, були належними і достатніми стосовно переслідуваних цілей (*Z проти Фінляндії*, 1997, § 94). Суд роз’яснив цю вимогу, пояснюючи, що поняття “необхідності” у розумінні статті 8 означає, що втручання має відповідати нагальній суспільній потребі і, зокрема, повинне залишатись пропорційним до законної мети, що переслідується. Визначаючи, чи є втручання “необхідним”, Суд розгляне свободу розсуду, залишену за державними органами, але обов’язком саме держави-відповідача є доведення наявності нагальної суспільної потреби, що спричинила втручання (*Piechowicz проти Польщі*, 2012, § 212). Суд повторно виклав основні принципи свободи розсуду держави у справі *М.А. проти Данії* [ВП], 2021, §§ 140-163, де було роз’яснено фактори, що мають значення для обсягу свободи розсуду, і в якій зазначено, що Протокол № 15 (який відображає принцип субсидіарності та доктрину свободи розсуду) набув чинності 1 серпня 2021 року (див. також *Paradiso та Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, §§ 179-184 та *Klaus Müller проти Німеччини*, 2020, § 66). Свобода розсуду, що надається компетентним національним органам, варіюється залежно від природи питань і серйозності інтересів, які мають значення (*Strand Lobben та інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 211). Державам слід, зазвичай, надавати широку свободу розсуду стосовно питань, що піднімають делікатні моральні та етичні питання, з яких немає консенсусу на європейському рівні (*Paradiso та Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 184).

36. Стосовно загальних заходів, вжитих державою, практика Суду свідчить, що для встановлення пропорційності загального заходу Суд має перш за все оцінити законодавчий вибір, що був його підставою. У зв’язку з цим якість перегляду з боку парламенту і судової влади необхідності заходів є вкрай важливою, включаючи використання свободи розсуду (див. *М.А. проти Данії* [ВП], 2021, § 148, посилаючись на *Animal Defenders International проти Сполученого Королівства* [ВП], 2013; *L.V. проти Угорщини* [ВП], 2023, §§ 117 та 125). Процесуальні гарантії, доступні для особи, будуть особливо важливими при визначенні, чи залишилася держава-відповідач у межах своєї свободи розсуду, встановлюючи нормативно-правову базу. Зокрема, Суд повинен дослідити, чи був процес ухвалення рішень, що призвів до заходів втручання, справедливим і таким, щоб належним чином поважати інтереси, гарантовані особі статтею 8 (*А.-М.В. проти Фінляндії*, 2017, §§ 82-84).

F. Взаємозв’язок між статтею 8 та іншими положеннями Конвенції і Протоколів до неї

37. ЄСПЛ належить провідна роль щодо здійснення юридичної кваліфікації фактів і він не зобов’язаний дотримуватися кваліфікації, наданої заявником чи Урядом (*Soares de Melo проти Португалії*, 2016, § 65; *Mitovi проти колишньої Югославської Республіки Македонія*, 2015, § 49; *Macready проти Чехії*, 2010, § 41; *Havelka та інші проти Чехії*, 2007, § 35). Так, Суд розглядатиме, за якими статтями слід розглядати скарги (*Radomilja та інші проти Хорватії* [ВП], 2018, § 114; *Sudita Keita проти Угорщини*, 2020, § 24).

1. Приватне і сімейне життя

а. Стаття 2 (право на життя)² і стаття 3 (заборона катування)³

38. Стосовно захисту фізичної і психологічної недоторканності особи від дій інших осіб, Суд вирішив, що позитивні зобов’язання влади – у деяких випадках відповідно до статей 2 або 3, у інших – за статтею 8 окремо або в сукупності зі статтею 3 Конвенції (див. наприклад, *Buturugă проти Румунії*, 2020, § 44 щодо домашнього насильства; *N.С. проти Туреччини*, 2021, щодо сексуального насильства, а також огляд судової практики щодо позитивних зобов’язань держав, див. §§ 94-95 та *R.V. проти Естонії*, 2021, §§ 78-84) – може передбачати обов’язок запровадити і застосовувати на практиці належну правову базу, котра уможливила б захист від насильницьких дій з боку приватних осіб (див., *inter alia*, *Söderman проти Швеції* [ВП], 2013, § 80 і цитовані у ній

² Див. *Посібник зі статті 2 (право на життя)*.

³ Див. *Посібник зі статті 3 (заборона катування)*.

посилання), або щодо медичної недбалості (див. § 127 у справі *Nicolae Virgiliu Tănase проти Румунії* [ВП], 2019, з подальшими посиланнями). Спираючись на судову практику за статтею 2, Суд заявив, що держави-члени мають позитивне зобов'язання, що впливає зі статей 3 та 8, забезпечувати виконання вироків за сексуальні злочини (*E.G. проти Республіки Молдова*, 2021, §§ 39-41). З іншого боку, у справі про дорожньо-транспортну пригоду, в результаті якої особа отримала неумисні небезпечні для життя травми, Велика палата не визнала застосування статей 3 чи 8, а скоріше застосувала статтю 2 (*ibid.*, §§ 128-32).

39. Наприклад, у своїй практиці стосовно статей 3 і 8, Суд наголошував на важливості того, щоб діти та інші уразливі члени суспільства користувались захистом держави, якщо існує загроза їхньому фізичному і психічному добробуту (*Wetjen і Інші проти Німеччини*, 2018, § 74, і *Tlapak і Інші проти Німеччини*, 2018, § 87; *A і B проти Хорватії*, 2019, §§ 106-113). Суд виявив порушення обох цих статей через невиконання обов'язку захисту особистої недоторканності вразливої дитини під час надмірно довгих кримінальних проваджень, що стосуються сексуального насильства, що Суд також визнав серйозною повторною віктимізацією жертви (*N.Ç. проти Туреччини*, 2021). У двох випадках Суд нагадував, що регулярне побиття своїх дітей може досягти необхідного ступеню тяжкості, аби підпадати під дію статті 3 (*Wetjen і Інші проти Німеччини*, 2018, § 76; *Tlapak і Інші проти Німеччини*, 2018, § 89). Відповідно, аби запобігти будь-якому ризику жорстокого поводження за статтею 3, Суд визнав за рекомендоване для держав-учасниць заборонити на законодавчому рівні усі різновиди тілесних покарань дітей. Проте, аби забезпечити відповідність до статті 8, така заборона має бути імplementована за допомогою пропорційних заходів, аби вона була практичною і ефективною, а не лишалась теоретичною (*Wetjen і Інші проти Німеччини*, 2018, §§ 77-78 ; *Tlapak і Інші проти Німеччини*, 2018, §§ 90- 91).

40. У контексті імміграції, під час періодів масового припливу шукачів притулку та значних обмежень ресурсів, держави, які приймають біженців, повинні мати свободу розсуду для пріоритизації надання захисту за статтею 3 більшій кількості таких осіб, порівняно з інтересами сімейного об'єднання деяких осіб за статтею 8 (*M.A. проти Данії* [ВП], 2021, §§ 145-146).

41. Суд постановив, що якщо захід не підпадає під ознаки поводження, вказаного у статті 3, він однак може підпадати під дію статті 8 (*Wainwright проти Сполученого Королівства*, 2006, § 43, стосовно обшуку з роздяганням). Зокрема, умови ув'язнення можуть становити ризик порушення статті 8, якщо вони не досягають ступеню тяжкості, необхідного для порушення статті 3 (*Raninen проти Фінляндії*, 1997, § 63). Те ж саме стосується усного зловживання без фізичного насильства (див. ситуації в справі *Association ACCEPT та інші проти Румунії*, 2021, §§ 55-57 та § 68, або в справі *F.O. проти Хорватії*, 2021, § 53 щодо цькування в школі). Суд неодноразово знаходив порушення статті 3 Конвенції у випадку поганих умов ув'язнення, коли відсутність достатнього розподілу між санітарним обладнанням і рештою камери був лише однією зі складових таких умов (*Szafrański проти Польщі*, 2015, §§ 24 і 38). У справі *Szafrański проти Польщі* Суд постановив, що державні органи не виконали своє позитивне зобов'язання забезпечити заявнику мінімальний рівень приватності і тому порушили статтю 8, оскільки заявник мав користуватись туалетом у присутності співкамерників і тому у повсякденному житті був позбавлений елементарного рівня приватності (§§ 39-41).

42. Так само, хоча право на здоров'я і не гарантоване Конвенцією і Протоколами до неї, держави-учасниці у цій сфері несуть низку позитивних зобов'язань за статтями 2 і 8 (*Ваврічка та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, § 282, і див. справу *Вілея проти Португалії*, 2021, §§ 73-79, яка, розглядаючи справу щодо ймовірної медичної недбалості відповідно до статті 8 (§§ 64-65), посилалася на загальні принципи, викладені у статті 2, §§ 74-79). По-перше, вони повинні запровадити нормативно-правові акти, які вимагали б від державних і приватних лікарень вживати належних заходів для захисту фізичної недоторканності своїх пацієнтів, і, по-друге, надати потерпілим від медичної недбалості процедури, які, за потреби, забезпечували б їм відшкодування шкоди. Ці зобов'язання за статтею 8 застосовуються у випадку завдання тілесних ушкоджень, які не підпадають під загрозу для права на життя, гарантованого статтею 2 (*Vasileva проти Болгарії*, 2016, §§ 63-69; *Ibrahim Keskin проти Туреччини*, 2018, § 61; *Mehmet Ulusoy and Others проти Туреччини*, 2019, §§ 92-94).

43. Процесуальні зобов'язання відповідно до статті 2 щодо проведення ефективного розслідування за звинуваченнями у порушенні права на життя можуть конфліктувати з обов'язками держави за статтею 8 (*Сольська та Рибіцька проти Польщі*, 2018, §§ 118-119). Державні органи повинні знайти належний баланс між вимогами ефективного розслідування за статтею 2 та захистом права на повагу до приватного і сімейного життя (за статтею 8) осіб, яких стосується розслідування (§ 121). Справа *Сольська та Рибіцька проти Польщі*, 2018, стосувалася ексгумації в рамках кримінальних проваджень останків померлих осіб всупереч волі їхніх сімей; польське національне законодавство не передбачало механізму для перегляду пропорційності рішення про ексгумацію. У зв'язку з цим Суд дійшов висновку, що втручання було не «згідно з законом» і таким чином становило порушення статті 8 (§§ 126-128).

в. Стаття 6 (право на справедливий суд)⁴

44. Процесуальний аспект статті 8 тісно пов'язаний із правами й інтересами, захищеними статтею 6 Конвенції. Стаття 6 надає процесуальні гарантії, зокрема, “право на суд” задля визначення “цивільних прав і обов'язків”, тоді як процесуальна вимога статті 8 не лише включає у себе адміністративне провадження як судовий процес, але й являється допоміжним засобом, що застосовується з ширшою метою для гарантування належної поваги до, *inter alia*, сімейного життя (*Тарія Гаска і Д. проти Іспанії*, 2009, §§ 111-113; *Bianchi проти Швейцарії*, 2006, § 112; *McMichael проти Сполученого Королівства*, 1995, § 91; *В. проти Сполученого Королівства*, 1987, §§ 63-65; *Golder проти Сполученого Королівства*, 1975, § 36). Хоча стаття 8 не містить чітких процесуальних вимог, процес ухвалення рішень, що стосуються заходів втручання, має бути справедливим і забезпечувати належне врахування інтересів, що охороняються статтею 8 (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, § 147). Різниця між метою, яку переслідують відповідні гарантії, передбачені статтями 6 і 8, може, у світлі особливих обставин, виправдати вивчення однієї низки фактів з точки зору обох статей (порівняйте *О. проти Сполученого Королівства*, §§ 65-67; *Golder проти Сполученого Королівства*, §§ 41-45; *Macready проти Республіки Чехія*, § 41; *Bianchi проти Швейцарії*, § 113), навіть якщо розгляд процедур з точки зору іншої статті не призведе до іншого висновку (*Jallow проти Норвегії*, 2021, § 75).

45. У справах, що стосуються сімейного життя, і заявники посилаються на статті 6 і 8, Суд вирішував досліджувати факти виключно за статтею 8 (див. *T.C. проти Італії*, 2022, § 53). На думку Суду, процесуальний аспект статті 8 вимагає, щоб процес ухвалення рішень, на підставі яких вживаються заходи втручання, був справедливим і віддавав належну повагу інтересам, гарантованим цією статтею (*Soares de Melo проти Португалії*, 2016, § 65; *Santos Nunes проти Португалії*, 2012, § 56; *Havelka і Інші проти Республіки Чехія*, 2007, §§ 34-35; *Wallová і Walla проти Республіки Чехія*, 2006, § 47; *Kutzner проти Німеччини*, 2002, § 56; *McMichael проти Сполученого Королівства*, 1995, § 87; *Macready проти Чеської Республіки*, 2010, § 41; щодо особливої уваги та пріоритетного лікування, яке необхідно в контексті сексуального насильства для забезпечення захисту дитини див. *N.Ç. v. Turkey*, 2021). Держава повинна також вжити усіх належних заходів для возз'єднання батьків і дітей (*Santos Nunes проти Португалії*, 2012, § 56).

46. Наприклад, те, чи справа була розглянена протягом розумного часу, як того вимагає стаття 6 § 1 Конвенції, теж є частиною процесуальних вимог, однозначно передбачених статтею 8 (*Ribić проти Хорватії*, 2015, § 92; див. також *Poradić проти Сербії*, 2022, у якій Суд постановив, що чотирирічне зволікання у визначенні умов контактів заявника з його дитиною (вночі та на святкові дні) порушила Статтю 8, навіть попри те, що він продовжував мати регулярні, але більш обмежені контакти з дитиною під час проведення судового процесу). Суд також розглядав тільки за статтею 8 скаргу на невиконання рішення стосовно права заявника на зустрічі з дитиною (*Mitovi проти Колишньої Югославської Республіки Македонія*, 2015, § 49). Так само Суд вирішив розглядати виключно за статтею 8 бездіяльність і недостатню сумлінність держави і надмірну тривалість провадження, пов'язаного із виконанням рішення про надання заявнику права опіки над дитиною (*Santos Nunes проти Португалії*, 2012, §§ 54-56).

47. До того ж, у кількох справах, де існував тісний зв'язок між скаргами за статтею 6 і статтею 8,

⁴ Див. Посібник зі статті 6 (право на справедливий суд) – *цивільний аспект* та *кримінальний аспект*

Суд вивчав скаргу, сформульовану за статтею 6, як частину скарги за статтею 8 (*Anghel проти Італії*, 2013, § 69; *Diamante і Pelliccioni проти Сан-Марино*, 2011, § 151; *Kutzner проти Німеччини*, 2002, § 57; *Labita проти Італії* [ВП], 2000, § 187). У справі *G.B. проти Литви*, Суд не визнав за необхідне вивчати окремо, чи мало місце порушення статті 6 § 1, оскільки, вивчаючи скарги заявниці за статтею 8, встановив, що її процесуальні права були дотримані (§ 113). У справі *S.W. проти Великої Британії*, 2021, Суд не вважав за необхідне окремо розглядати прийнятність та суть скарги за статтею 6 § 1, оскільки вже розглянув з точки зору статті 8 скаргу заявниці щодо порушення її процесуальних прав, що впливають на її право на повагу до приватного життя (§ 78).

48. У справі *Y. проти Словенії*, 2015, Суд досліджував, чи національний суд забезпечив дотримання необхідної рівноваги між захистом права заявниці на повагу до приватного життя і на фізичну недоторканність та правом на захист для обвинуваченого, коли заявницю було перехресно допитано обвинуваченим під час кримінального провадження стосовно статевого злочину (§§ 114-116). Справа *López Ribalda та інші проти Іспанії* [ВП], 2019, розглядала питання, чи призводить використання як доказів інформації, отриманої з порушенням статті 8 або національного законодавства, до того, що судовий процес в цілому стає несправедливим, порушуючи статтю 6 (§§ 149-152). Справа *McCann і Healy проти Португалії*, 2022, стосувалася взаємозв'язку між правом заявників на презумпцію невинуватості, гарантованим статтею 6 § 2, та їхньою репутацією, гарантованою статтею 8 Конвенції (§§ 83-84, 95).

49. У справах щодо стосунків особи з її чи його дітьми присутній обов'язок виявити особливу сумлінність, оскільки сплив часу може спричинити *de facto* вирішення питання. Цей обов'язок, вирішальний для оцінки того, чи справу, відповідно до вимог статті 6 § 1 Конвенції, було розглянуто у розумні строки, також становить частину процесуальних вимог, передбачених статтею 8 (*Süß проти Німеччини*, 2005, § 100; *Strömblad проти Швеції*, 2012, § 80; *Ribić проти Хорватії*, 2015, § 92).

50. У справі *Altay проти Туреччини (№ 2)*, 2019, §§ 47-52 та § 56, погляд Суду на природу відносин між адвокатом і клієнтом — які входять до сфери "особистого життя" — значною мірою вплинув на його оцінку того, чи мають справи, у яких заявник оскаржував обмеження його права на конфіденційне спілкування з адвокатом у в'язниці, бути підпорядкованими "цивільній" частині статті 6 (§ 68). Однак висновок на користь застосовності статті 6 § 1 в рамках цивільної частини не автоматично переносить питання в межі статті 8 (*Ballıktaş Bingöllü проти Туреччини*, 2021, §§ 60-61).

51. У справі *Wałęsa проти Польщі*, 2023, Суд розглянув законність втручання в особисте життя заявника (репутацію), спричиненого скасуванням Палатою надзвичайного перегляду та публічних справ Верховного Суду ("CERPA") остаточного цивільного рішення про наклеп, ухваленого десять років тому на користь заявника після надзвичайної апеляції Генерального прокурора. Суд спирався на свої висновки щодо статті 6, що CERPA не мала ознак "суду", який був би "законним" для цілей Конвенції, і дійшов висновку, що втручання, на яке скаржиться заявник, не може вважатися "згідно з законом" (§ 290).

с. Стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії)⁵

52. Хоча стаття 9 вирішує питання стосовно свободи думки, совісті і релігії, Суд встановив, що розкриття інформації про особисті релігійні чи світоглядні переконання може також стосуватись статті 8, оскільки такі переконання стосуються одного з найінтимніших аспектів приватного життя (*Folgerø і Інші проти Норвегії* [ВП], 2007, § 98, у якій накладений на батьків обов'язок надавати керівництву школи детальну інформацію про свої релігійні чи світоглядні переконання міг вважатись таким, що становить порушення статті 8 Конвенції, хоча у самій справі не було зобов'язання як такого для батьків повідомляти про свої власні переконання).

53. Стаття 8 була інтерпретована та застосована з урахуванням статті 9, наприклад, у справі *Abdi Ibrahim проти Норвегії* [ВП], 2021, § 142 та *T.C. проти Італії*, 2022, § 30.

54. Статті 8 і 9 були одночасно застосовані у зв'язку з проведенням посмертного розтину,

⁵ Див. Посібник зі статті 9 (свобода думки, совісті і релігії)

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
незважаючи на заперечення заявниці з релігійних причин і її конкретні побажання щодо ритуального поховання ([Polat проти Австрії](#), 2021, §§ 48-51, § 91).

d. Стаття 10 (свобода вираження поглядів)⁶

55. Коли інтереси "захисту репутації або прав інших осіб" у розумінні статті 10 зачіпають статтю 8, Суд може бути змушений перевірити, чи встановили національні органи влади справедливий баланс між двома цінностями Конвенції, а саме: з одного боку, свободою вираження думок, захищеною статтею 10, та з іншого — правом на повагу до приватного життя, закріпленим у статті 8 ([Medžlis Islamske Zajednice Brčko та інші проти Боснії та Герцеговини](#) [ВП], 2017, § 77; [Matalas проти Греції](#), 2021; [M.L. проти Словаччини](#), 2021, § 34).

56. У справах, де потрібно врівноважувати повагу до приватного життя та право на свободу вираження поглядів, Суд вважає, що результат розгляду заяви теоретично не повинен залежати від того, чи її було подано до Суду за статтею 8 Конвенції особою, яка стала об'єктом новини, чи видавцем за статтею 10. Дійсно, в принципі, ці права заслуговують на однакову повагу ([Couderc i Hachette Filipacchi Associés проти Франції](#) [ВП], 2015, § 91; [Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy проти Фінляндії](#) [ВП], 2017, § 123; [Medžlis Islamske Zajednice Brčko i Інші проти Боснії і Герцеговини](#) [ВП], 2017, § 77; [McCann and Healy проти Португалії](#), 2022, § 80). Тому теоретично в обох справах свобода розсуду має бути однаковою. Відповідні критерії, визначені у практиці Суду, включають наступне ([Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy проти Фінляндії](#) [ВП], 2017, §§ 165-166): важливість для обговорення, що становить громадський інтерес, ступінь знаменитості відповідної особи, предмет новинного повідомлення, попередня поведінка відповідної особи, контекст, форма і наслідки публікації і, за потреби, обставини, за яких було зроблено фотографії ([Couderc and Hachette Filipacchi Associés проти Франції](#) [ВП], 2015, §§ 90-93; [Von Hannover проти Німеччини \(№ 2\)](#) [ВП], 2012, §§ 108-113; [Axel Springer AG проти Німеччини](#) [ВП], 2012, §§ 89-95) порядок чого може бути розглянутий по-різному ([M.L. проти Словаччини](#), 2021, §§ 35 і 36). До того ж, в контексті заяви, поданої за статтею 10, Суд вивчає спосіб, у який було отримано інформацію, і її достовірність, а також тяжкість покарання, накладеного на журналістів або видавців ([Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy проти Фінляндії](#) [ВП], 2017, § 165). Деякі з цих критеріїв можуть бути більш або менш важливими з огляду на особливі обставини справи (див. щодо справи стосовно масового збору, обробки і оприлюднення податкової інформації, [ibid.](#), § 166), а з урахуванням контексту можуть застосовуватись й інші критерії ([Medžlis Islamske Zajednice Brčko i Інші проти Боснії і Герцеговини](#) [ВП], 2017, § 88). Щодо способу отримання інформації, Суд вважав, що преса зазвичай повинна мати право покладатися на зміст офіційних звітів без подальшої перевірки фактів, наведених у документі ([Bladet Tromsø та Stensaas проти Норвегії](#) [ВП], 1999, § 68; [Mityanin та Leonov проти Росії](#), 2019, § 109).

57. Суд постановляв рішення щодо обсягу права на повагу до приватного життя, захищеного статтею 8, у зв'язку зі свободою вираження поглядів, закріпленою статтею 10, стосовно провайдерів послуг інформаційного суспільства, таких як Google Inc., у справі [Tamiz проти Сполученого Королівства](#) (ухв.), 2017, і стосовно інтернет-архівів, якими управляють ЗМІ, у справі [M.L. i W.W. проти Німеччини](#), 2018, (див. також [Biancardi проти Італії](#), 2021, та [Standard Verlagsgesellschaft mbH проти Австрії \(№ 3\)](#), 2021).

58. Судові позови про дифамацію, подані юридичною особою, що здійснює публічну владу, зазвичай не можуть вважатися такими, що переслідують законну мету "захисту репутації... інших" згідно з пунктом 2 статті 10 Конвенції. Однак це не виключає того, що окремі члени державного органу, які можуть бути "легко ідентифіковані" через обмежену кількість його членів та характер пред'явлених їм звинувачень, можуть мати право подати позови про дифамацію від свого імені ([ООО Мето проти Росії](#), 2022, §§ 46-48). У справі [Freitas Rangel проти Португалії](#), 2022, §§ 48, 53 та 58, законну мету захисту "репутації чи прав інших" згідно з пунктом 2 статті 10 було застосовано для захисту репутації юридичної особи, а саме об'єднання суддів та прокурорів (§ 48).

e. Стаття 14 (заборона дискримінації)

⁶ Див. Посібник зі статті 10 (свобода вираження поглядів)

59. В численних випадках стаття 8 тлумачилась у сукупності зі статтею 14. Приклади наведені нижче. Для детального аналізу судової практики Європейського суду з цього питання дивіться [Посібник зі статті 14 \(заборона дискримінації\)](#).

60. Наприклад, стосовно одностатевих пар Суд надавав особливої ваги неухильним змінам міжнародного масштабу, спрямованим на правове визнання одностатевих союзів ([Oliari i Inui проти Італії](#), 2016, §§ 178 і 180-185; [Koivola and Babulkova проти Болгарії](#), 2023), проте залишив за державами можливість обмежувати укладення шлюбу тільки у випадку різностатевих пар ([Schalk i Kopf проти Австрії](#), 2010, § 108). Дивіться також Посібник з прав ЛГБТІ-осіб.

61. У справі [Beizaras i Levickas проти Литви](#), 2020 року, заявники, двоє молодих чоловіків, опублікували фотографію, на якій вони цілуються, на публічній сторінці у Facebook. Цей пост отримав сотні агресивних гомофобних коментарів. Незважаючи на те, що заявники зверталися до прокуратури, місцеві суди відмовилися порушити справу, вважаючи поведінку заявників "ексцентричною" та такою, що не відповідає "традиційним сімейним цінностям" країни. Суд зазначив, що ненависницькі коментарі на адресу заявників та гомосексуальної спільноти загалом були спричинені упередженням ставленням до цієї спільноти, і що саме ця дискримінаційна установка була в основі того, що відповідні державні органи не виконали своїх позитивних зобов'язань щодо ефективного розслідування, чи є ці коментарі закликами до ненависті та насильства. Суд дійшов висновку, що заявники зазнали дискримінації за ознакою їх сексуальної орієнтації (§§ 106-116, § 129). У справі [Association ACCEPT та інші проти Румунії](#), 2021 року, Суд повторив зобов'язання органів влади надавати належний захист гідності заявників (§ 127). Як принцип, у справі [Oganezova проти Вірменії](#), 2022 року, Суд наголосив на обов'язку органів влади запобігати насильству, мотивованому ненавистю, з боку приватних осіб та розслідувати можливий зв'язок між дискримінаційним мотивом і актом насильства (фізичним або вербальним), що може становити позитивні зобов'язання відповідно до статей 3 та 8, а також може розглядатися як частина позитивних обов'язків органів влади за статтею 14 Конвенції для забезпечення основних цінностей, захищених статтями 3 та 8, без дискримінації. У справі [Allouche проти Франції](#), 2024 року, Суд встановив, що національні органи влади, які порушили справу проти агресора за загрози вбивством, не врахувавши антисемітський аспект справи, не виконали своїх позитивних зобов'язань відповідно до статей 8 та 14. У справі [Nepomnyashchiy та інші проти Росії](#), 2023 року, заявники, члени ЛГБТІ-спільноти, поскаржились на негативні публічні заяви, зроблені посадовими особами про ЛГБТІ-спільноту. Суд встановив, що заявники можуть претендувати на статус жертв, незважаючи на те, що вони не були безпосередньо спрямовані на оскаржувані заяви. Беручи до уваги історію публічної ворожості до ЛГБТІ-спільноти в Росії та зростання гомофобних злочинів, включаючи насильницькі злочини, на момент подій, відверто гомофобний зміст та особливо агресивний і ворожий тон заяв, а також те, що вони були зроблені впливовими публічними фігурами, які обіймали офіційні посади та були опубліковані в популярних газетах з великою аудиторією, Суд вважав, що оскаржувані заяви досягли "порогу серйозності", необхідного для того, щоб вважатися такими, що впливають на "особисте життя" членів цієї групи (§§ 57 та 59-62).

62. Стосовно ґендерної дискримінації Суд зазначав, що просування ґендерної рівності наразі є основною метою держав-учасниць Ради Європи, і для того, щоб така різниця у ставленні могла вважатись сумісною із Конвенцією, необхідна наявність дуже вагомих підстав. Зокрема, посилення на традиції, загальні припущення і панівна соціальна поведінка у певній країні не є достатніми для виправдання різниці у ставленні за ознакою статі (див., зокрема, [Taraueva та інші проти Росії](#), 2021, §§ 112-118) або сексуальної орієнтації ([X. проти Польщі](#), 2021, §§ 90-92). Наприклад, у справі стосовно збереження жінкою дівочого прізвища після одруження, Суд вирішив, що важливість принципу недискримінування не дозволяє державам підтримувати традиції, що походять з панівної ролі чоловіка і підпорядкованої ролі жінки у сім'ї ([Ünal Tekeli проти Туреччини](#), 2004, § 63; див. також [León Madrid проти Іспанії](#), 2021, щодо правила, згідно з яким, коли батьки не можуть дійти згоди щодо порядку прізвищ, які надаються дитині, то це визначається автоматично таким чином: прізвище батька ставиться першим, а матері — другим). Суд також постановив, що проблема створення стереотипів довкола певної суспільної групи полягає у тому, що у такий спосіб створюються перешкоди для індивідуальної оцінки їхніх можливостей і потреб ([Carvalho Pinto de Sousa Morais проти Португалії](#), 2017, § 46 з наступними посиланнями). У справі [Yocheva та Ganeva](#)

проти Болгарії, 2021, Суд встановив, що відмова у наданні допомоги, яка призначається для одного з батьків, який/яка вижив, матері-одиначки, якій не був відомий батько її дітей, призвела до необґрунтованої різниці у ставленні на підставі «статі або сімейного стану» (див. § 125).

63. У справі *Alexandru Enache проти Румунії*, 2017, заявник, засуджений до позбавлення волі строком на сім років, хотів доглядати за своєю дитиною, якій було тільки кілька місяців. Проте його клопотання про відстрочку виконання покарання були залишені судом без задоволення на тій підставі, що такий захід, доступний для засуджених матерів, які мають дитину у віці до одного року, має тлумачитись суворо, і тому заявник не може просити про його застосування за аналогією. Суд вирішив, що заявник міг стверджувати про те, що перебуває у становищі, подібному до жінок-засуджених (§§ 68-69). Проте, посилаючись на міжнародне право, Суд зазначив, що материнство перебуває під особливим захистом, і постановив, що держава не порушила статтю 14 в сукупності зі статтею 8 (§ 77).

64. Стосовно різниці у ставленні за ознакою народження у шлюбі чи поза шлюбом, Суд постановив, що для того, щоб така різниця у ставленні могла вважатись сумісною із Конвенцією, необхідна наявність дуже вагомих підстав (*Sahin проти Німеччини* [ВП], 2003, § 94; *Mazurek проти Франції*, 2000, § 49; *Camp i Bourimi проти Нідерландів*, 2000, §§ 37-38). Те ж стосується різниці у ставленні до батька дитини, народженої у стосунках, коли сторони жили разом не одружуючись, порівняно із батьком дитини, народженої у шлюбних стосунках (*Sahin проти Німеччини* [ВП], 2003, § 94). Суд також постановив, що відмова у дозволі батьку-одинаку здійснювати опіку без згоди матері призвела до необґрунтованої різниці у ставленні як до матері, так і до одруженого або розлученого батька, оскільки не було розумного зв'язку між відмовою та захистом найкращих інтересів дитини (*Paparrigopoulos проти Греції*, 2022, §§ 35-43).

65. Суд встановив порушення статті 14 в сукупності зі статтею 8 внаслідок дискримінаційного ставлення через відмову державних органів дозволити парі, що складалась з громадян різних країн, після шлюбу зберігати власне прізвище (*Losonci Rose i Rose проти Швейцарії*, 2010, § 26). Також було встановлене порушення у випадку заборони на усиновлення російських дітей громадянами США у справі *A.H. i Інші проти Росії*, 2017. Якщо держава виходить поза свої зобов'язання за статтею 8 і передбачає у національному законодавстві право на усиновлення, вона не може, застосовуючи це право, вживати дискримінаційних заходів у розумінні статті 14. На думку Суду, право заявників просити про усиновлення і на справедливий розгляд таких клопотань підпадає під загальні рамки приватного життя за статтею 8.

66. Відмова в наданні повних батьківських прав і прав опіки щодо дитини, що ґрунтується виключно або переважно на сексуальній орієнтації, є неприпустимою відповідно до Конвенції (*X проти Польщі*, 2021).⁷ Коли позбавлення батьківських прав ґрунтувалось на розрізненні, породженому переважно релігійними міркуваннями, Суд постановив, що було порушення статті 8 в сукупності зі статтею 14 (*Hoffmann проти Австрії*, § 36, стосовно позбавлення заявниці батьківських прав через те, що вона була Свідком Єгови, після того, як вона розлучилась з батьком двох їхніх дітей; див. також справу *T.C. проти Італії*, 2022, в якій Суд встановив, що наказ, який забороняв батькові дитини активно залучати її до своєї релігії (оскільки він став Свідком Єгови після розлучення з матір'ю дитини), не порушував статтю 14 у поєднанні зі статтею 8, оскільки заявник не був поставлений у гірші умови порівняно з матір'ю через релігію (§§ 40-52). У справі *Cința проти Румунії*, 2020, національні суди наклали обмеження на права заявника щодо контактів з дочкою. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8, оскільки національні суди базували свої рішення на діагнозі психічного розладу заявника, не оцінивши вплив цього розладу на його здатність піклуватися про дитину або на безпеку дитини.).

67. У справі, де поліція не захистила ромів від попередньо спланованої атаки на їхні будинки з боку натовпу, мотивованого анти-ромськими настроями, Суд встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 (*Burlya та інші проти України*, 2018, §§ 169-170). У справі, що стосувалася дискримінаційних заяв політика, Суд встановив, що влада, незважаючи на визнання суворості заяв, зменшила їхній вплив на стигматизацію та підбурювання ненависті і упереджень. Так, Держава була

⁷ Див. Посібник з прав ЛГБТІ-осіб

визнана порушником своїх позитивних зобов'язань реагувати належним чином на дискримінацію (*Budinova i Chaprazov проти Болгарії*, 2021, §§ 94-95; *Behar i Gutman проти Болгарії*, 2012, §§ 105-106). Суд також встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 у справі, де заявники, члени кількох ромських сімей, були змушені покинути свої будинки та не могли повернутися через публічні протести проти ромських мешканців, а також через систематичне демонстрування чиновниками відсутності прийняття ромів та опору їхньому поверненню, що підсилювало законне побоювання заявників за свою безпеку та створювало реальні перешкоди для їх мирного повернення (*Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, §§ 148-168).

68. Щодо перевірки особистості, яка, як стверджувалося, ґрунтувалась на фізичних або етнічних мотивах, Суд уточнив, що не кожна перевірка особи, яка належить до етнічної меншини, потрапляє в межі статті 8 і таким чином активує застосування статті 14. Така перевірка повинна досягти необхідного порогу тяжкості, щоб потрапити в межі "особистого життя". Цей поріг досягається тільки тоді, коли особа має підстави вважати, що її могли обрати через специфічні фізичні або етнічні ознаки. Інакше кажучи, для досягнення цього порогу необхідне певне підтвердження таких заяв. Такі підстави можуть існувати, зокрема, коли особа заявляє, що її (або осіб з аналогічними характеристиками) перевіряли одними з перших і не було очевидних підстав для цієї перевірки, або ж коли пояснення осіб, які проводили перевірку, містять конкретні фізичні чи етнічні мотиви. Суд зауважив, що публічний характер перевірки може вплинути на репутацію особи та її самоповагу (*Basu проти Німеччини*, 2022, §§ 25-27; *Muhammad проти Іспанії*, 2022, §§ 49-51). У справі *Wa Baile проти Швейцарії*, 2024, §§ 71 і 102 Суд встановив, що враховуючи обставини, в яких заявник був зупинений і оглянутий на залізничному вокзалі Цюріха, та національну оцінку цієї перевірки, поріг тяжкості був досягнутий, і заявник мав підстави вважати, що він став жертвою дискримінації через колір шкіри.

69. Щодо процесуальних зобов'язань у цьому контексті, обов'язок органів влади розслідувати можливий зв'язок між расистськими настроями та діями представника держави, навіть якщо вони не мають насильницького характеру, слід вважати неявним у рамках їх відповідальності відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Зокрема, органи влади зобов'язані вжити всіх розумних заходів для визначення, чи існували расистські мотиви, і встановити, чи могла етнічна ненависть або упередження відігравати роль у оскаржуваних подіях. Влада повинна робити все розумне за обставинами, щоб зібрати і забезпечити докази, вивчити всі практичні способи встановлення істини і приймати повністю обґрунтовані, неупереджені та об'єктивні рішення, не ігноруючи підозрілі факти, які можуть вказувати на расово мотивоване насильство. Щоб розслідування було ефективним, установи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, хто є його об'єктом: це означає не лише відсутність будь-яких ієрархічних чи інституційних зв'язків, а й практичну незалежність. Це процесуальне зобов'язання може бути виконано через відповідні кримінальні, цивільні, адміністративні та професійні канали, держава має певну свободу у визначенні способу організації своєї системи для забезпечення виконання цього обов'язку (*Basu проти Німеччини*, 2022, §§ 31-39; *Muhammad проти Іспанії*, 2022, §§ 63-76; *Wa Baile проти Швейцарії*, 2024, §§ 126-127).

70. Суд також встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 у справі, де засуджені могли мати короткі чотиригодинні побачення і довгі побачення тривалістю кілька днів, в той час як ув'язнені під слідством мали право на трьохгодинні короткі побачення і не могли мати довгих побачень (*Chaldayev проти Росії*, 2019, §§ 69-83), а також у справі, де ув'язненим під слідством забороняли отримувати невідконтрольні довготривалі побачення, хоча такі побачення загалом дозволялись засудженим (*Vool i Toomik проти Естонії*, 2022, §§ 86-113⁸).

71. У справі *Arnar Helgi Lárusson проти Ісландії*, 2022, Суд розглянув скаргу на недоступність громадських будівель для осіб з інвалідністю.

72. У справі *Setenya проти Швейцарії**, 2023, §§ 123-125, Суд встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14, коли заявниця, професійна спортсменка, була змушена проходити гормональне лікування для зниження рівня її природного тестостерону, щоб мати можливість

⁸ Див. *Посібник з прав ув'язнених*.

змагатися в жіночій категорії на міжнародних спортивних змаганнях. Суд встановив, що її сексуальні характеристики (підвищений рівень природного тестостерону) і примусове гормональне лікування, яке їй нав'язав світовий атлетизм, потрапляють в межі статті 8 (особисте життя), і що її професійна діяльність також охоплюється статтею 8 як під час “підходу, що ґрунтується на причинах”, так і під час “підходу, що ґрунтується на наслідках”, розробленого в справі *Denisov проти України*, 2018⁹.

2. Житло і кореспонденція

а. Стаття 2 (право на життя)¹⁰

73. Стосовно втручання у житло Суд встановив паралельне існування позитивних зобов'язань держави за статтею 8 Конвенції, статтею 1 Першого протоколу і статтею 2 Конвенції (*Kolyadenko i Інші проти Росії*, 2012, § 216).

б. Стаття 6 (право на справедливий суд)¹¹

74. Що стосується перехопленої кореспонденції, Суд розрізняє питання, чи було порушено статтю 8 щодо слідчих заходів, і питання можливих наслідків такого порушення для прав, гарантованих статтею 6 (див., наприклад, справи *Dragoş Ioan Rusu проти Румунії*, 2017, § 52 та *Dumitru Popescu проти Румунії (№ 2)*, 2007, § 106, з подальшими посиланнями). Загалом, у справі *López Ribalda та інші проти Іспанії [ВК]*, 2019, розглядалося питання, чи призводить використання як доказів інформації, отриманої з порушенням статті 8 або національного законодавства, до несправедливості судового процесу в цілому, порушуючи статтю 6 (§§ 149-152; див. також справу *Lysyuk проти України*, 2021, §§ 66-76).

с. Стаття 10 (свобода вираження поглядів)¹²

75. Хоча національні органи та суди класифікували рукопис як «кореспонденцію» відповідно до національних положень, ця класифікація не є обов'язковою для Суду (справа *Zayidov проти Азербайджану (№ 2)*, 2022, § 64).

76. Хоча стеження та прослуховування телефонних розмов зазвичай розглядаються окремо за статтею 8, цей захід може бути так тісно пов'язаний із недотриманням статті 10, наприклад, якщо було застосовано спеціальні повноваження, аби обійти захист журналістських джерел, що Суд вивчає справу одночасно за двома статтями (*Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. i Інші проти Нідерландів*, 2012). У цитованій справі Суд встановив порушення обох статей. Він постановив, що законодавство не надавало належних гарантій стосовно стеження за журналістами з метою знайти їхні джерела інформації.

д. Стаття 13 (право на ефективний засіб правового захисту)¹³

77. У справі стосовно обшуків вдома Суд постановив, що сама можливість дисциплінарного провадження проти поліцейських, які провадили обшук, не становить ефективний засіб правового захисту з точки зору Конвенції. У випадку втручання у право на повагу до житла засіб правового захисту є ефективним, якщо заявник має доступ до провадження, котре дозволяє оскаржити законність обшуку і вилучення, а також, у відповідному випадку, отримати відшкодування (*Posevini проти Болгарії*, 2017, § 84).

78. Стосовно перехоплення телефонних розмов, в рішенні у справі *İrfan Güzel проти Туреччини* (2017, §§ 94-99), встановивши, що не було порушення статті 8 щодо прослуховування телефонних дзвінків заявника під час кримінального провадження проти нього, Суд постановив, що було порушення статті 13 в сукупності зі статтею 8, оскільки заявник не був поінформований про

⁹ Див. також розділ «Професійна та бізнес діяльність»

¹⁰ Див. *Посібник зі статті 2 (право на життя)*.

¹¹ Див. *Посібник зі статті 6 (право на справедливий суд)*

¹² Див. *Посібник зі статті 10 (свобода вираження поглядів)*

¹³ Див. *Посібник зі статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту)*

існування судових рішень, які дозволяли прослуховування телефонних розмов, а уряд не надав жодних прикладів, які показують, що в подібних випадках органи влади мали повноваження ретроспективно оцінювати сумісність прослуховування телефонних розмов зі статтею 8, щоб забезпечити заявникам відшкодування у відповідних випадках. У випадках таємного стеження, де зловживань потенційно легко припуститись і вони можуть мати згубні наслідки для демократичного суспільства в цілому, в принципі бажано доручити наглядовий контроль судді, оскільки судовий нагляд надає найкращі гарантії незалежності, безсторонності і належного провадження (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 233; *İrfan Güzel проти Туреччини*, 2017, § 96). Рекомендовано повідомляти зацікавлених осіб після завершення заходів стеження, якщо тільки таке повідомлення не перешкоджатиме меті даного обмеження (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 287 і наступні; *İrfan Güzel проти Туреччини*, 2017, § 98). Аби мати можливість оскаржити рішення, яке стало підставою для перехоплення комунікацій, заявникові необхідно надати мінімальний обсяг інформації про це рішення, такої як дата його ухвалення і орган, який його постановив (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 291 і наступні; *İrfan Güzel проти Туреччини*, 2017, § 105). Зрештою “ефективний засіб правового захисту” з точки зору статті 13 в контексті таємного стеження має означати “засіб, який є настільки ефективним, наскільки це можливо з огляду на обмежений допуск, притаманний будь-якій системі таємного стеження.” (*İrfan Güzel проти Туреччини*, 2017, § 99).

79. У справі *Mateuț проти Румунії* (ухв.), 2022, адвокат скаржився на перехоплення його телефонної розмови з клієнтом, використання цієї розмови в контексті кримінального процесу проти його клієнта та виклик на допит як свідка у справі клієнта. Скарга була розглянута за статтями 8 і 13. Суд встановив, що виключення транскрипту розмови з матеріалів справи та те, що заявник міг подати окремий цивільний позов для отримання грошової компенсації, означало, що йому було надано достатнє відшкодування, і, як наслідок, він більше не міг претендувати на статус «потерпілого» для цілей статті 34 Конвенції.

е. Стаття 14 (заборона дискримінації)¹⁴

80. У справі *Larkos проти Кіпру* [ВП], 1999, Суд встановив, що несприятливе становище орендарів, які орендують державне майно, порівняно з орендарями, що орендують у приватних орендодавців щодо виселення, порушує статтю 14 Конвенції, розглянуту разом зі статтею 8. У справі *Strunjak і Інші проти Хорватії* (ухв.), 2000, Суд не вбачав дискримінації у тому, що тільки особи, які винаймають житло, що перебуває у державній власності, могли викупити його, тоді як наймачі приватного житла не мали такої можливості. У справі *Vah проти Сполученого Королівства*, 2011, Суд дослідив умови доступу до соціального житла, а у справі *L.F. v. the United Kingdom* (ухв.), 2022, виселення з такого житла. У справі *Karner проти Австрії*, 2003, він вивчав питання переходу права найму житла в межах гомосексуальної пари¹⁵ (див. також *Kozak проти Польщі*, 2010; *Makarčeva проти Литви* (ухв.), 2021, та порівняйте з *Korelc проти Словенії*, 2009, де чоловік, який щоденно доглядав за особою, разом з якою мешкав, не міг успадкувати після її смерті право найму житла). Інші справи стосуються статтей 14 і 8 в сукупності (*Gillow проти Сполученого Королівства*, 1986, §§ 64-67; *Moldovan і Інші проти Румунії (№ 2)*, 2005, *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022).

ф. Стаття 34 (індивідуальні заяви)¹⁶

81. У випадках стосовно перехоплення листа, надісланого до Суду чи отриманого ним, також може застосовуватись стаття 34 Конвенції, котра запобігає будь-яким перешкодам у ефективній реалізації права на індивідуальну заяву (*Yefimenko проти Росії*, 2013, §§ 152-165; *Kornakovs проти Латвії*, 2006, § 157; *Chukayev проти Росії*, 2015, § 130). Для того, щоб функціонування системи індивідуальних заяв, встановленої статтею 34 Конвенції, було ефективним, заявники чи потенційні заявники повинні мати можливість вільно спілкуватись із Судом, не зазнаючи жодного тиску з боку

¹⁴ Див. *Посібник зі статті 14 (заборона дискримінації)*.

¹⁵ Див. *Посібник з прав ЛГБТІ-осіб*.

¹⁶ Див. розділ «Кореспонденція ув'язнених» та *Практичний посібник щодо критеріїв прийнятності*.

влади, спрямованого на те, щоб відкликати чи змінити заяву (*Salman проти Туреччини* [ВП], 2000, § 130). Відправлення керівництвом тюрми листів до Суду із затримкою є прикладом перешкоди, забороненої другим реченням статті 34 Конвенції (*Poleshchuk проти Росії*, 2004, § 28), як і відмова державних органів надіслати до Суду перший лист від заявника, позбавленого свободи (*Kornakovs проти Латвії*, 2006, §§ 165-167).

г. Стаття 1 Першого протоколу (захист права власності)¹⁷

82. Поняття “житло” і “власність” за статтею 1 Першого протоколу можуть значною мірою перехрещуватись, але існування “житла” не залежить від існування права чи інтересу стосовно нерухомості (*Surugiu проти Румунії*, 2004, § 63). Особа може мати право власності на певну будівлю або землю з точки зору статті 1 Протоколу No. 1, але не мати достатнього зв'язку з цією власністю, аби вона вважалась її “житлом” у розумінні статті 8 (*Khamidov проти Росії*, 2007, § 128).

83. З огляду на вирішальну важливість прав, передбачених статтею 8 задля ідентичності, самовизначення і фізичної та психічної недоторканності особи, свободу розсуду, надана державам у житловій сфері, є вужчою щодо прав, гарантованих статтею 8, ніж щодо прав, захищених статтею 1 Протоколу No. 1 (*Gladysheva проти Росії*, 2011, § 93). Деякі заходи, котрі становлять порушення статті 8, не обов'язково призведуть до висновку про порушення статті 1 Протоколу No. 1 (*Ivanova і Cherkeзов проти Болгарії*, 2016, §§ 62-76). Рішення у справі *Ivanova і Cherkeзов проти Болгарії* висвітлює різницю між інтересами, захищеними цими двома статтями, і отже, між відмінністю у обсязі захисту, який вони надають, особливо коли йдеться про застосування вимог пропорційності до фактів у конкретній справі (§ 74)¹⁸.

84. Порушення статті 8 може бути наслідком встановлення порушення статті 1 Першого протоколу (*Doğan і Інші проти Туреччини* [ВП], 2016, § 159; *Chiragov і Інші проти Вірменії* [ВП], 2015, § 207; *Sargsyan проти Азербайджану* [ВП], 2015, §§ 259-260; *Кіпр проти Туреччини* [ВП], 2001, §§ 175 and 189; *Khamidov проти Росії*, 2007, §§ 139 і 146; *Rousk проти Швеції*, 2013, §§ 126 і 142; *Kolyadenko і Інші проти Росії*, 2012, § 217). Альтернативно, Суд може визнати порушення лише однієї з двох статей (*Ivanova та Cherkeзов проти Болгарії*, 2016, §§ 62 та 76). Суд може також визнати за необхідне ухвалити окреме рішення щодо однієї з двох скарг (*Öneryildiz проти Туреччини* [ВП], 2004, § 160; *Surugiu проти Румунії*, 2004, § 75).

85. Деякі заходи, які торкаються користування житлом, повинні все ж розглядатись за статтею 1 Першого протоколу, зокрема у типових справах щодо експропріації (*Mehmet Salih і Abdülsamet Çakmak проти Туреччини*, 2004, § 22; *Mutlu проти Туреччини*, 2006, § 23).

г. Стаття 2 § 1 Протоколу No. 4 (свобода пересування)¹⁹

86. Хоча стаття 2 § 1 Протоколу No. 4, яка гарантує право на свободу пересування всередині території держави та свободу обирати місце свого проживання, і стаття 8 певною мірою перегукуються між собою, але в обох випадках застосовуються різні критерії. Стаття 8 не може розглядатись як така, що надає право жити у певному місці (*Ward проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2004; *Codona проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2006), тоді як стаття 2 § 1 Протоколу No. 4 була би позбавлена будь-якого сенсу, якби в принципі не вимагала від держав-учасниць брати до уваги уподобання особи у цьому питанні (*Garib проти Нідерландів* [ВП], 2017, §§ 140-141).

II. Приватне життя

A. Сфера приватного життя

1. Застосування загалом

¹⁷ Див. *Посібник зі статті 1 Першого протоколу (захист права власності)*

¹⁸ Див. розділ «Житло».

¹⁹ Див. *Посібник зі статті 2 Протоколу No 4*

87. Приватне життя є широким поняттям, якому неможливо надати вичерпне визначення (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 29; *Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002, § 61; *Peck проти Сполученого Королівства*, 2003, § 57). Воно охоплює фізичну та психологічну недоторканість особи і може «включати численні аспекти фізичної та соціальної ідентичності особи» (*Denisov проти України* [ВП], 2018, § 95; *S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], 2008, § 66). Проте, Суд у своїй практиці напрацював вказівки щодо значення і обсягу приватного життя з точки зору статті 8 (*Paradiso i Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 159). До того ж, широкий підхід до визначення особистих інтересів дозволив його практиці розвиватись водночас із суспільним і технологічним прогресом.

88. Поняття приватного життя не обмежується «ближнім колом», всередині якого особа може жити на власний вибір своїм особистим життям і виключати зовнішній світ (*Denisov проти України* [ВП], 2018, § 96). Стаття 8 захищає право на особистісний розвиток, як у контексті особистості, так і особистої автономії, що є важливим принципом, на якому ґрунтується тлумачення гарантій статті 8. Вона охоплює право кожної особи звертатися до інших для встановлення та розвитку відносин з ними та з навколишнім світом, тобто право на «приватне соціальне життя» (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 71; *Botta проти Італії*, 1998, § 32). Однак стаття 8 не гарантує право на встановлення відносин з певною особою, особливо якщо інша особа не поділяє бажання контакту і якщо особа, з якою позивач хоче підтримувати зв'язок, стала жертвою поведінки, яку національні суди визнали шкідливою (*Evers проти Німеччини*, 2020, § 54).

89. Існує зона взаємодії особи з іншими, навіть у публічному контексті, яка може підпадати під сферу «приватного життя» (див. серед інших, *Peck проти Сполученого королівства*, 2003, § 62; *Uzun проти Німеччини*, 2010, § 43; *Von Hannover проти Німеччини (no. 2)* [ВП], 2012, § 95; *Altay проти Туреччини (no. 2)*, 2019, § 49) або не підпадати під неї (*Nicolae Virgiliu Tănase проти Румунії* [ВП], 2019, §§ 128-32). Однак у встановленій практиці Суду немає жодних вказівок на те, що сфера приватного життя охоплює діяльність «яка має суттєво публічний характер» (*ibid.*, § 128; див. також *Centre for Democracy and the Rule of Law проти України*, 2020, стосовно розкриття інформації про освіту та трудову історію політичних лідерів, §§ 114-116). Кожен має право жити приватно, поза межами небажаної уваги (*Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, § 139). Домашня адреса особи є особистою інформацією, що належить до приватного життя і, як така, користується захистом, що надається статтею 8 (*Alkaya проти Туреччини*, 2012, § 30; *Samoylova проти Росії*, 2021, § 63; *L.V. проти Угорщини* [ВП], 2023, § 104).

90. У справі «*Lacatus проти Швейцарії*», 2021, Суд встановив, що накладення штрафу на заявницю за жебракування та її подальше ув'язнення за несплату штрафу порушило її право на повагу до її «приватного життя». З огляду на концепцію людської гідності, яка є основою духу Конвенції, заборона жебракування в цілому і накладення штрафу на заявницю разом з ув'язненням за несплату цього штрафу завадили їй встановлювати контакт з іншими людьми для того, щоб отримати допомогу, що була одним із способів задоволення її основних потреб (§§ 56-60). Суд також встановив, що держава-відповідач перевищила межі своєї свободи розсуду, оскільки накладене на заявницю покарання не було пропорційним ані меті боротьби з організованою злочинністю, ані меті захисту прав перехожих, мешканців та торговців. Крім того, з огляду на те, що заявниця була надзвичайно вразливою особою, яка, ймовірно, не мала інших засобів до існування, Суд визнав, що її покарання порушило її людську гідність і зачепило саму суть прав, захищених статтею 8 Конвенції. У справі «*Dian проти Данії*» (ухв.) Суд уточнив підхід, застосувавши принципи та критерії, викладені в рішенні у справі *Lacatus*. Зокрема, Суд зазначив, що раніше не визнавав наявність права на жебракування як такого за статтею 8. Однак, якщо економічна та соціальна ситуація особи була настільки нелюдською та нестійкою, що її людська гідність була серйозно порушена, і якщо жебракування було способом, за допомогою якого ця особа могла вибратися з такої ситуації, то право звертатися до інших за допомогою через жебракування ставало частиною самих основ прав, захищених статтею 8 Конвенції. Такі обставини повинні оцінюватися індивідуально в кожному випадку. Щодо фактів цієї справи, Суд дослідив два критерії, розроблені у справі *Lacatus*, а саме: серйозність економічної та соціальної ситуації заявника та ступінь заборони на жебракування. Він встановив, по-перше, що заявник насправді не

залежав від жебракування для забезпечення свого виживання або для захисту своєї людської гідності. Суд не був переконаний, що заявник не мав достатніх засобів до існування або що жебракування було його єдиним способом забезпечити своє виживання чи що, займаючись жебракуванням, він обрав певний спосіб життя, щоб вирватися з нелюдської та нестабільної ситуації й таким чином захистити свою людську гідність. По-друге, заборона не була абсолютною, а обмежувалася певними місцями та районами. Обставини цієї справи не були такими, що могли б призвести до застосування статті 8 Конвенції.

91. Заходи, вжиті у сфері освіти, можуть, за певних обставин, впливати на право на повагу до приватного життя (*F.O. проти Хорватії*, 2021, § 81). Суд постановив, що словесне знущання студента його вчителем перед однокласниками повинно розглядатися в контексті права на повагу до «приватного життя». Суд не сумнівався, що образи спричинили емоційне потрясіння, яке вплинуло на психологічне благополуччя заявника, його гідність та моральну цілісність, і могло принизити та зменшити його в очах інших (§§ 59-61). У справі «*Biba проти Албанії*», 2024, §§ 41-43, Суд постановив, що травма ока, яку заявникові спричинив інший учень в приватній школі, внаслідок чого він втратив 90% зору в оці, безсумнівно мала негативний вплив на його приватне життя, і тому була застосована стаття 8.

92. Крім того, право дитини, народженої поза шлюбом, визначити юридичні стосунки між нею і її біологічним батьком чи матір'ю, навіть якщо останній помер, належить до сфери поняття «приватного життя» (*Mikulić проти Хорватії*, 2002, § 53; *Moldovan проти України*, 2024, §§ 32 і 35).

93. Застосовність статті 8 визначалась у деяких контекстах за допомогою тесту на серйозність: див. наприклад, відповідну судову практику з питань охорони навколишнього середовища²⁰; напад на репутацію особи²², звільнення, пониження, недопуск до професії або інші подібні несприятливі заходи у справі *Denisov проти України* [ВП], 2018, §§ 111-112 та 115-117, з подальшими посиланнями (див. також, як приклади, *Polyakh та інші проти України*, 2019, §§ 207-211; *Vučina проти Хорватії* (ухв.), 2019, §§ 44-50; *Convertito та інші проти Румунії*, 2020; *Platini проти Швейцарії* (ухв.), 2020; *M.L. проти Словаччини*, 2021, § 24; *Budimir проти Хорватії*, 2021, § 47); дії або заходи приватної особи, які негативно впливають на фізичну та психологічну недоторканість іншої особи (*Nicolae Virgiliu Tănase проти Румунії* [ВП], 2019, § 128, щодо дорожньо-транспортної аварії; *C. проти Румунії*, 2022, щодо сексуальних домагань, §§ 50-54; *Biba проти Албанії*, 2024, §§ 41-43, щодо травм, отриманих у школі); а також індивідуальне психологічне благополуччя та гідність у справі *Beizaras і Levickas проти Литви*, 2020, §§ 109 та 117; *Nepomnyashchiy та інші проти Росії*, 2023, §§ 59-62²³ (див. також у деяких інших сферах, наприклад, *S.-H. проти Польщі* (ухв.), 2021). Не кожен акт або захід, який можна вважати таким, що негативно впливає на моральну цілісність особи, обов'язково призводить до такого втручання. Однак, якщо захід серйозно вплинув на приватне життя заявника, скарга буде сумісною *ratione materiae* з Конвенцією, і виникатиме питання про "право на повагу до приватного життя". У цьому контексті питання про застосовність та існування втручання в право на повагу до приватного життя часто тісно пов'язані (див. *Vučina проти Хорватії* (ухв.), 2019, § 32).

94. У справі «*Vučina проти Хорватії*» (ріш.), 2019, фотографія заявниці була опублікована в журналі, і її помилково ідентифікували як дружину тодішнього мера. Суд оголосив заяву неприйнятною *ratione materiae*. Хоча він визнав, що заявниця могла зазнати певного занепокоєння, суд вважав, що рівень серйозності, пов'язаний із помилковим маркуванням її фотографії та незручностями, які вона зазнала, не створює питання, пов'язаного із захистом її іміджу або честі та репутації відповідно до статті 8 (пункти 42-51).

²⁰ Див. *Посібник із судової практики у сфері охорони довкілля*.

²¹ Див. розділ «Питання навколишнього середовища»

²² Див. розділи «Професійна та бізнес діяльність», «Право на зображення і фотографії; оприлюднення фотографій, зображень і статей; захист репутації особи; дискредитація».

²³ Див. розділ «Зв'язок між статтею 8, іншими положеннями Конвенції та протоколами до неї, статтею 14»

95. Суд також застосував згаданий вище тест на серйозність у справах, що стосуються перевірок особистості, які нібито ґрунтуються на фізичних або етнічних мотивах. Суд уточнив, що не кожна перевірка особи, яка належить до етнічної меншини, підпадає під дію статті 8, що автоматично викликає застосування статті 14. Такі перевірки повинні досягати необхідного порогу серйозності, щоб потрапити в рамки "приватного життя". Цей поріг досягається лише тоді, коли особа має правдоподібну претензію, що вона могла бути обрана для перевірки через свої специфічні фізичні або етнічні характеристики. Така правдоподібна претензія може існувати, зокрема, коли особа стверджує, що саме вона (або особи з такими самими характеристиками) була єдиною, кого піддали перевірці, і коли не було очевидних інших підстав для цієї перевірки або ж коли пояснення осіб, які проводили перевірку, вказували на конкретні фізичні або етнічні мотиви. У цьому контексті Суд зазначив, що публічний характер перевірки може вплинути на репутацію особи та її самоповагу (*Basu проти Німеччини*, 2022, §§ 25-27; *Muhammad проти Іспанії*, 2022, §§ 49-51; *Wa Baile проти Швейцарії*, 2024, §§ 71 і 102).

96. Суд також постановив, що заяви, зроблені суддями, які розглядали апеляцію, щодо фінансів та бізнес-діяльності заявника, не досягли такого рівня серйозності, що це вимагало застосування статті 8. Суд вважав, що оскаржувані заяви були частиною обґрунтування рішення суду і що порушене питання стосувалося важливої проблеми захисту суддів, які виконують свій обов'язок надавати обґрунтування, щоб уникнути претензій з боку програвших сторін, які не погоджуються з ухваленим рішенням (*De Carvalho Basso проти Португалії* (ухв.), 2021, §§ 58-61; порівняйте з *Sanchez Cardenas проти Норвегії*, 2007, §§ 33-34, щодо припущення, що Вищий суд підозрює заявника у сексуальному насильстві над дитиною; *Vicent Del Campo проти Іспанії*, 2018, §§ 47-48 та *S.W. проти Великої Британії*, 2021, § 47, щодо коментарів, зроблених стосовно третьої особи, згаданої в процесі; *Sousa Goucha проти Португалії*, 2016, §§ 53-54, щодо явно дискримінаційних висловлювань; *C.C. проти Іспанії*, 2009, § 30, *Z проти Фінляндії*, 1997, § 113, і *L.L. проти Франції*, 2006, §§ 45-46, щодо розголошення конфіденційної та особистої медичної або іншої приватної інформації).

97. Стаття 8 також може охоплювати право жертв під час судових процесів (*J.L. проти Італії*, 2021, § 119). У цій справі, що стосувалася насильства за ознакою статі, Суд постановив, що право суддів на вільне вираження своїх думок у рішеннях, яке є проявом дискреційних повноважень судової влади та принципу незалежності суддів, обмежується обов'язком захищати імідж і приватне життя осіб, які звертаються до суду, від будь-якого необґрунтованого втручання. У таких випадках було важливо, щоб судові органи уникали відтворення сексистських стереотипів у судових рішеннях, применшуючи значення насильства за ознакою статі та піддаючи жінок вторинній віктимізації, роблячи обвинувальні та осудливі коментарі, які можуть підірвати довіру жертв до правосуддя (*J.L. проти Італії*, 2021, §§ 134-139).

98. У справі «*Matalas проти Греції*», 2021, § 45, Суд вважав, що заяви, що містяться в приватних документах, які не були призначені для публічного поширення і стали відомі лише обмеженій кількості осіб, можуть не лише зіпсувати репутацію певної особи, але й завдати шкоди її професійному та соціальному середовищу. Відповідно, Суд постановив, що такі звинувачення досягають рівня серйозності, достатнього для порушення прав особи за статтею 8, і тому розглянув, чи правильно національні органи збалансували, з одного боку, свободу вираження поглядів заявника, захищену статтею 10, і, з іншого боку - право особи, про яку розголосили інформацію, на повагу до її репутації відповідно до статті 8.

99. У справі доступу до приватного пляжу для особи з інвалідністю, Суд постановив, що заявлене право стосувалося міжособистісних відносин настільки широкого та невизначеного обсягу, що не можна було знайти безпосереднього зв'язку між заходами, яких держава була зобов'язана вжити для виправлення упущень приватних купальних закладів, і приватним життям заявника. Тому стаття 8 не застосовувалася (*Botta проти Італії*, 1998, § 35). Однак у справі «*Arnar Helgi Lárusson проти Ісландії*», 2022 року, заявник поскаржився на доступність головного культурного та мистецького центру його муніципалітету. Він чітко визначив кілька будівель, де відсутній доступ, і пояснив, як відсутність доступу до кожної з цих будівель вплинула на його життя. Згідно з

доказами, поданими урядом, в муніципалітеті не було інших будівель, що виконували б аналогічну функцію. Суд прийняв, що його скарга підпадає під "сферу застосування" статті 8 і, відповідно, стаття 14 є застосовною (§§ 43-44). Однак, з огляду на широке межі свободи розсуду держави, Суд не був переконаний, що відсутність доступу до будівель є дискримінаційною помилкою держави при вживанні достатніх заходів для забезпечення рівного здійснення заявником його права на приватне життя (§ 63).

100. Крім того, кримінальне засудження саме по собі не буде втручанням у право на повагу до приватного життя (*Gillberg проти Швеції* [ВП], 2012, § 70). Суд постановив, що стаття 8 не застосовувалась у справі, що стосувалась засудження за професійну недбалість, оскільки порушення, про яке йшлося, не мало очевидного відношення до права на повагу до "приватного життя". Навпаки, це стосувалося професійних дій та бездіяльності публічних службовців у рамках виконання своїх обов'язків. Заявник також не вказав на конкретні наслідки для його приватного життя, які були б безпосередньо і причинно пов'язані з його засудженням за це конкретне правопорушення (*Gillberg проти Швеції* [ВП], 2012, § 70; див. також *Denisov проти України* [ВП], 2018, §§ 115-117 нижче). Однак Суд чітко відрізняв справу щодо призупинення повноважень судді за те, що він підривав авторитет суду, розслідуючи незалежність судді першої інстанції, оскільки, на думку Суду, його ймовірне правопорушення не було доказом (*Juszczyszyn проти Польщі*, 2022, § 231). Крім того, у справі щодо слідчого поліції, який був визнаний винним у серйозному порушенні професійних обов'язків за отримання хабарів в обмін на закриття кримінального провадження і який хотів працювати стажистом-адвокатом після відбуття покарання, Суд визнав, що обмеження на реєстрацію як члена певних професій, які могли б певною мірою вплинути на здатність цієї особи розвивати стосунки з зовнішнім світом, підпадають під сферу її приватного життя (*Jankauskas проти Литви (№ 2)*, 2017, §§ 57-58).

101. У справі «*Nicolae Virgiliu Tănase проти Румунії*» [ВП], 2019, заявник отримав серйозні травми внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. Однак, Велика Палата встановила, що такі травми не ставлять під сумнів питання, що стосуються його приватного життя в розумінні статті 8, оскільки його травми стали результатом того, що він добровільно займався діяльністю, яка відбувалася у публічному місці, і ризик серйозних ушкоджень був мінімізований дорожніми правилами, спрямованими на забезпечення безпеки руху для всіх учасників дорожнього руху. Крім того, аварія не сталася внаслідок насильницького акту, спрямованого на завдання шкоди фізичній та психологічній недоторканості заявника, і не могла бути ототожнена з будь-яким з інших типів ситуацій, у яких Суд раніше знаходив позитивний обов'язок держави захищати фізичну та недоторканість (§§ 125-132).

102. У справі «*Ahupbay та інші проти Туреччини*» (ухв.), 2019, Суд не визнав універсального індивідуального права на захист конкретної культурної спадщини (§§ 24-25). Хоча Суд був готовий визнати, що існує європейська та міжнародна узгодженість думок щодо необхідності захисту права доступу до культурної спадщини, він зазначив, що такий захист зазвичай спрямований на ситуації та нормативні акти, що стосуються права меншин вільно насолоджуватися власною культурою та права корінних народів на збереження, контроль і захист їхньої культурної спадщини. Так, на поточний стан міжнародного права, права, пов'язані з культурною спадщиною, здаються невід'ємними від конкретного статусу осіб, які користуються правами меншин і корінних народів.

103. З іншого боку, у справі «*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії*» [ВП], 2024, §§ 519 і 544, Суд уперше визнав, що статтю 8 слід розглядати як таку, що охоплює право осіб на ефективний захист державними органами від серйозних негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя. Оцінка застосовності цього положення проводитиметься в кожному конкретному випадку за тими ж критеріями, що й щодо статусу жертви осіб та правоздатності об'єднань (§ 520). Зокрема, особи повинні продемонструвати, що вони є особисто та безпосередньо постраждалими від дій або бездіяльності органів влади з урахуванням двох ключових критеріїв: (а) висока інтенсивність впливу змін клімату на заявника; та (б) нагальна необхідність забезпечення індивідуального захисту заявника через відсутність або

недостатність будь-яких розумних заходів для зменшення шкоди (§ 487). Поріг для встановлення статусу жертви в справах, пов'язаних зі зміною клімату, має бути особливо високим (§ 488). Що стосується об'єднань, то для того, щоб їм було визнано право подати заяву на підставі ймовірної неадекватності заходів держави для захисту осіб від негативних наслідків зміни клімату для людського життя та здоров'я, об'єднання повинно: (а) бути законно зареєстрованою в юрисдикції, що розглядає справу, або мати право діяти в ній; (б) продемонструвати, що воно має спеціалізовану мету відповідно до своїх статутних цілей при захисті прав людини своїх членів або інших постраждалих осіб у відповідній юрисдикції, обмежено чи включно з колективними діями для захисту цих прав від загроз, що виникають через зміну клімату; та (с) здатне довести, що воно може бути визнано дійсно кваліфікованим та представницьким для того, щоб діяти від імені своїх членів або інших постраждалих осіб у відповідній юрисдикції, які піддаються конкретним загрозам або негативним наслідкам зміни клімату для їхнього життя, здоров'я чи добробуту, що захищаються Конвенцією. З огляду на специфічні особливості звернення до суду об'єднаннями в цьому контексті, їх правоздатність діяти від імені своїх членів або інших постраждалих осіб у відповідній юрисдикції не буде залежати від окремої вимоги доведення того, що особи, від імені яких подано справу, самі б відповідали зазначеним вище вимогам для осіб у контексті зміни клімату.

104. Стаття 8 не може бути використана для того, щоб скаржитися на особисті, соціальні, психологічні та економічні страждання, які є передбачуваними наслідками власних дій, таких як вчинення кримінального правопорушення або схожі проступки (*Denisov проти України* [ВП], 2018, § 98 і § 121, посилаючись на «принцип виключення Гілберга»; *Evers проти Німеччини*, 2020, § 55; *M.L. проти Словаччини*, 2021, § 38; *L.V. проти Угорщини* [ВП], 2023, § 102; див. однак *Gražulevičiūtė проти Литви*, 2021, де заявник заперечував будь-які порушення, і Суд тому відмовився застосовувати «принцип виключення» (§ 102)). Отже, коли негативні наслідки, на які скаржитися заявник, обмежуються наслідками протиправної поведінки, які були передбачувані самим заявником, стаття 8 не може бути використана для того, щоб стверджувати, що такі негативні наслідки порушують приватне життя (порівняно з *Ballıkaş Bingöllü проти Туреччини*, 2021, § 54).

105. У загальному підсумку, в судовій практиці Суду під статтею 8 загальноприйнято визнається важливість приватності та цінностей, з якими вона пов'язана (див., наприклад, *Denisov проти України* [ВП], 2018, § 95). Ці цінності включають, серед іншого, добробут і гідність (*Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, §§ 112-116 стосовно житлових умов; *Beizaras та Levickas проти Литви*, 2020, § 117 щодо психологічної гідності), питання здоров'я / медичне лікування (*Y.P. проти Росії*, 2022, §§ 42, 50), розвиток особистості (*Von Hannover проти Німеччини* (№ 2) [ВП], 2012, § 95) або право на самовизначення (*Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002, § 61), фізичну (*J.L. проти Італії*, 2021, § 118), фізичну і психологічну цілісність (*Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, § 261; *Söderman проти Швеції*, [ВП], § 80; *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, § 154), особисту ідентичність, однією з складових якої є гендерна ідентичність (*Y проти Франції*, 2023, §§ 47, 75), відносини з іншими людьми (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 159; *Couderc і Hachette Filipacchi Associés проти Франції* [ВП], 2015, § 83), а також право на повагу до рішень мати чи не мати дитину (*A, B і C проти Ірландії* [ВП], 2010, § 212; *M.L. проти Польщі*, 2023, § 91); аспекти соціальної ідентичності (*Mikulicь проти Хорватії*, 2002, § 53, включаючи емоційні зв'язки, які виникають і розвиваються між дорослим і дитиною в ситуаціях, що відрізняються від класичних родинних зв'язків, *Jessica Marchi проти Італії*, 2021, § 62), захист персональних даних²⁴ (*M.L. та W.W. проти Німеччини*, 2018, § 87; *Liebscher проти Австрії*, 2021, § 31; *Drelon проти Франції*, 2022, § 79; *Florindo de Almeida Vasconcelos Gramaxo проти Португалії*, 2022, §§ 95-96) та іміджу особи (*Reklos і Davourlis проти Греції*, 2009, § 38). Це також охоплює особисту інформацію, яку особи можуть законно очікувати, що не буде оприлюднена без їхньої згоди (*M.P. проти Португалії*, 2021, §§ 33-34) і може поширюватися на певні ситуації після смерті (*Polat проти Австрії*, 2021, § 48 та посилання у справі.)

²⁴ Див. *Посібник щодо захисту даних*.

106. Зважаючи на дуже широкий спектр питань, які охоплює поняття приватного життя, справи, що підпадають під нього, були згруповані в три основні категорії (ті, що інколи перетинаються), щоб забезпечити певну класифікацію, а саме: (i) фізична, психологічна або моральна недоторканість особи, (ii) приватність і (iii) ідентичність та автономія. Ці категорії будуть розглянуті детальніше нижче.

2. Професійна та бізнес діяльність

107. Оскільки Стаття 8 гарантує право на «приватне соціальне життя», вона може, за певних обставин, включати професійну діяльність (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, § 110; *Bărbulescu проти Румунії* [GC], 2017, § 71; *Antović та Mirković проти Чорногорії*, 2017, § 42; *Denisov проти України* [ВП], 2018, §§ 100 з подальшими посиланнями, і *López Ribalda та інші проти Іспанії* [ВП], 2019, §§ 92-95), а також комерційну діяльність (*Satakunnan Markkinapörssi Oy та Satamedia Oy проти Фінляндії* [GC], 2017, § 130). Крім того, виконання публічних обов'язків політиком є схожим на «професійну діяльність» для цілей Статті 8 (*Ahmed проти Великобританії* (ухв.), 2024, § 61).

108. Хоча з Статті 8 не можна вивести загальне право на працевлаштування чи на продовження терміну дії контракту, право доступу до державної служби або право вибору певної професії, поняття «приватне життя» не виключає, за принципом, діяльності професійного чи комерційного характеру (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 71; *Jankauskas проти Литви (no. 2)*, 2017, §§ 56-57; *Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, §§ 109-110). Врешті-решт, приватне життя охоплює право особи формувати і розвивати стосунки з іншими людьми, включаючи стосунки професійного чи бізнесового характеру (*C. проти Бельгії*, 1996, § 25; *Oleksandr Volkov проти України*, 2013, § 165). Адже саме в процесі їхньої професійної діяльності більшість людей мають значну можливість розвивати стосунки з навколишнім світом (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 29; *Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 71 і посилання на джерела у справі; *Antović та Mirković проти Чорногорії*, 2017, § 42)²⁵.

109. Тому обмеження доступу до професії було визнано таким, що впливає на «приватне життя» (*Sidabras та Džiautas проти Литви*, 2004, § 47; *Bigaeva проти Греції*, 2009, §§ 22-25; див. також *Jankauskas проти Литви (no. 2)*, 2017, § 56 і *Lekavičienė проти Литви*, 2017, § 36, стосовно обмежень на реєстрацію в Адвокатській палаті внаслідок кримінального засудження), і те ж саме стосується втрати роботи (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, § 113). Точно так же звільнення з посади було визнано втручанням у право на повагу до приватного життя (*Özpinar проти Туреччини*, 2010, §§ 43-48). У справі *Oleksandr Volkov проти України*, 2013, Суд визнав, що звільнення судді за професійний проступок становило втручання у його право на повагу до «приватного життя» в межах статті 8 (§§ 165-167; див. також *Ovcharenko та Kolos проти України*, 2023, § 86). Суд також знайшов порушення статті 8 у випадку, коли заявника перевели на менш важливу посаду в місті, яке мало менше адміністративне значення, після повідомлення про його релігійні переконання та те, що його дружина носить ісламський хіджаб (*Sodan проти Туреччини*, 2016, §§ 57-60; див. також *Yılmaz проти Туреччини*, 2019, §§ 43-49, коли призначенню заявника на викладацьку посаду за кордоном протистояли органи влади через те, що його дружина носила хіджаб). Інше порушення було встановлено в справі, коли заявника усунули з посади викладача після зміни, що вплинула на еквівалентність його диплому, здобутого за кордоном (*Şahin Kuş проти Туреччини*, 2016, §§ 51-52).

110. Нещодавно, у справі *Денисов проти України* [ВП], 2018 року, Суд, посилаючись на низку відповідних прецедентів (§§ 101, 104-105, 108 і 109), виклав принципи, за якими слід оцінювати, чи стосуються трудові спори сфери "особистого життя" згідно зі Статтею 8 (§§ 115-117; див. також справу *J.B. та інші проти Угорщини* (ухв.), 2018, §§ 127-129). Суд постановив, що існують деякі типові аспекти особистого життя, які можуть бути порушені в таких спорах через звільнення, пониження в посаді, не прийняття на професію чи інші подібні несприятливі заходи. У цій справі

²⁵ Див. розділ «Кореспонденція приватних осіб, працівників та компаній».

заявник був звільнений з посади голови суду через неналежне виконання своїх адміністративних обов'язків (менеджерських навичок). Попри звільнення з посади голови суду, він залишався суддею в тому ж суді. Суд не визнав застосування статті 8 у цій справі. Це було пояснено тим, що, на думку Суду, рішення стосувалося лише його менеджерських навичок, а його професійна роль як судді не була порушена. Крім того, рішення не вплинуло на його подальшу кар'єру судді і не ставило під сумнів моральний чи етичний аспект його особистості та характеру. Підсумовуючи, у цій ситуації звільнення мало обмежені негативні наслідки для особистого життя заявника і не досягло "порогу серйозності", необхідного для порушення питання відповідно за статтею 8 (*Denisov проти України* [ВП], 2018, §§ 126-133; див. також *Camelia Bogdan проти Румунії*, 2020, §§ 83-92, *Miroslava Todorova проти Болгарії*, 2012, §§ 136-145, включаючи питання щодо грошового аспекту, та *Gražulevičiūtė проти Литви*, 2021, §§ 101-110, у яких Суд встановив, що дисциплінарні провадження не досягли "порогу серйозності", необхідного для застосування статті 8; див. також у іншому контексті, справу *Ballıktaş Bingöllü проти Туреччини*, 2021). Після рішення у справі *Denisov*, трудові спори загалом стосуватимуться статті 8 лише в тому випадку, якщо особа втрачає роботу через те, що вона зробила в особистому житті (підхід, заснований на причині), або коли втрата роботи впливає на особисте життя (підхід, заснований на наслідках) (§§ 115-117). Останній був застосований до контексту майбутнього працевлаштування (наслідки рішення для кар'єрних перспектив заявника на державній службі, а точніше для її шансів отримати посаду наукового співробітника в публічному університеті, див. *Ballıktaş Bingöllü проти Туреччини*, 2021, §§ 55-62). Тест на серйозність вважався виконаним у справі суддів Конституційного суду, звільнених за "порушення присяги", оскільки їх звільнення мало серйозний вплив на їхнє близьке оточення через наступні фінансові втрати та на їхню репутацію, бо підстави для звільнення безпосередньо стосувалися їхньої особистої чесності та професійної компетенції (*Ovcharenko and Kolos проти України*, 2023, § 86). Також було визнано, що тест на серйозність наслідків був виконаний у справі судді, якого було відсторонено від посади на більше ніж два роки за підрив авторитету суду через розслідування незалежності судді першої інстанції (*Juszczyszyn проти Польщі*, 2022, §§ 228-237) і в справі судді, якого було відсторонено від посади на більше ніж два роки після пред'явлення йому обвинувачення за злочини, не пов'язані з його суддівськими обов'язками (*Pengezov проти Болгарії*, 2023, §§ 67-72). Також було визнано, що тест виконаний у справі жінок-суддів, яких змусили піти на пенсію достроково (*Rajčák та інші проти Польщі*, 2023, §§ 214-220). Однак не було визнано, що тест виконаний у справі суддів Конституційного суду, яких, спочатку призначених на довічний термін, було звільнено через конституційну реформу (*Gyulumyan та інші проти Вірменії*, 2023). Суд також встановив, що тест виконаний у справі вчительки православної релігії в державній школі, чиє працевлаштування було автоматично припинене після відкликання її підтримки архієпископом (*Тітр'яї проти Румунії*, 2023).

111. Підхід, заснований на причинах, був використаний у справі *Mile Novaković проти Хорватії*, 2020 року. Заявник, який мав сербське етнічне походження, був звільнений з посади в середній школі за невикористання стандартної хорватської мови під час викладання. На момент звільнення йому було 55 років, і він віддав 29 років служби. На думку Суду, основна причина звільнення заявника була тісно пов'язана з його сербським етнічним походженням і віком, тому це питання було достатньо пов'язане з його особистим життям. Отже, стаття 8 була застосована (§§ 48-49). Суд далі визнав порушення статті 8, оскільки заходи, що були вжиті, не були пропорційними до досягнутого законного результату, частково через те, що альтернативи звільненню взагалі не розглядалися (§§ 57-70).

112. У справі *Polyakh та інші проти України*, 2019 року, Суд застосував підхід, заснований на наслідках, для визначення застосовності статті 8 в контексті люстраційних проваджень (§§ 207-211). Заявники були звільнені з державної служби, їм було заборонено обіймати посади на державній службі протягом десяти років, а їхні імена були внесені до відкритого онлайн-реєстру люстрації. Суд вважав, що комбінація цих заходів мала дуже серйозні наслідки для здатності заявників встановлювати і розвивати стосунки з іншими людьми, для їх соціальної та професійної репутації, і суттєво вплинула на них. Подібним чином, у справі *Xhoxhaj проти Албанії*, 2021 року, Суд встановив, що звільнення судді через процедуру перевірки порушувало її право на повагу до особистого життя, оскільки втрата грошового забезпечення мала серйозні наслідки для її

близького оточення, а звільнення ставило на неї стигму в очах суспільства (§§ 363; див. також справи *Sevdari проти Албанії*, 2022 і *Nikehasani проти Албанії*, 2022).

113. Справа *«Bagirov проти Азербайджану»*, 2020, є прикладом підходу, заснованого на наслідках, де адвоката було відсторонено від практики права, а пізніше позбавлено ліцензії за публічну критику поліцейської жорстокості та зневажливі зауваження щодо судді і функціонування судової системи (§§ 91-104; що стосується застосовності Статті 8, див. § 87). Суд особливо врахував, що санкція позбавлення ліцензії була найсуворішою дисциплінарною санкцією у юридичній професії, мала незворотні наслідки для професійного життя адвоката і що адвокати відіграють центральну роль у здійсненні правосуддя та захисті основних прав (§§ 99, 101). Подібним чином Суд встановив, що звільнення механіка автомобілів приватною компанією після того, як органи влади анулювали його ліцензію на проведення перевірок транспортних засобів, мало дуже серйозні наслідки для його соціальної та професійної репутації (*Budimir проти Хорватії*, 2021, § 47). Ліцензію заявника було анульовано після того, як його підозрювали у фальсифікації запису про перевірку, і Суд висловив стурбованість тим, що національна правова система не передбачала жодного рішення щодо цієї ситуації, поки не буде встановлена його фактична відповідальність. Зокрема, не було можливості тимчасово відсторонити від роботи чи будь-яких положень, які б хоча б частково забезпечували компенсацію для особи в його становищі (§§ 59-65).

114. У справі *Pişkin проти Туреччини*, 2020 року, заявника було звільнено з роботи в місцевому агентстві з розвитку згідно з Указом про надзвичайний стан через звинувачення в належності до терористичної організації. На думку Суду, підстави для звільнення вплинули на особисте життя заявника, і не було жодних доказів, які б свідчили про те, що припинення трудового контракту сталося через "передбачувані наслідки власних дій заявника". Крім того, факт того, що його було заклеймовано як терориста, значно ускладнив для нього пошук альтернативної роботи та мав серйозні наслідки для його професійної та особистої репутації. Тому Суд визнав, що було досягнуто "порогу серйозності" (§§ 179-188). Суд далі дійшов висновку, що стаття 8 була порушена, оскільки судовий контроль за оскаржуваним заходом був абсолютно недостатнім, і таким чином заявник не отримав мінімального рівня захисту від свавільного втручання (§§ 216-229).

115. У справі *Platini проти Швейцарії* (ухв.), 2020 року, Суд вперше застосував підхід, заснований на наслідках, в контексті професійного спорту (§§ 54-58). Заявнику було накладено чотирирічну заборону на будь-яку професійну діяльність, пов'язану з футболем, і Суд встановив, що був досягнутий поріг серйозності через наслідки цієї заборони для його особистого життя. Зокрема, заявнику було заборонено заробляти на життя футболем (що було його єдиним джерелом доходу протягом всього життя), а також ця заборона втручалася в можливість встановлення і розвитку соціальних зв'язків з іншими людьми, а також негативно впливала на його репутацію. Однак Суд пізніше встановив, що існували достатні інституційні та процедурні гарантії, а саме система приватних (CAS) і державних (Федеральний суд) органів, і ці органи дійсно провели справжнє зважування відповідних інтересів та відповіли на всі скарги заявника обґрунтованими рішеннями. Тому, враховуючи надані державам широкі межі свободи розсуду, Швейцарія не порушила свої зобов'язання за статтею 8 Конвенції.

116. У справі *Convertito та інші проти Румунії*, 2020 року, Суд, посилаючись на справу *Denisov проти України* [ВП], 2018, визнав застосовність статті 8 до скасування дипломів заявників через адміністративні помилки під час реєстрації на перший курс (§ 29). Скасування їхніх дипломів, для отримання яких вони навчалися шість років, мало наслідки не лише для того, як вони формували свою соціальну ідентичність через розвиток стосунків з іншими людьми, а й для їхнього професійного життя, оскільки рівень їхньої кваліфікації був поставлений під сумнів, а намір побудувати кар'єру раптово був зірваний.

117. У справі *S.W. проти Великої Британії*, 2021 року, Суд встановив, що рішення судді Сімейного суду спочатку сильно критикувати заявника без надання йому достатньої можливості для відповіді, а потім доручити поділитися цією критикою з місцевими органами влади, де заявник працював, та з відповідними професійними органами, суттєво вплинуло на здатність заявника

продовжувати обрану професійну діяльність, що, у свою чергу, мало наслідки для користування його правом на повагу до "особистого життя" відповідно до статті 8 (§ 47).

118. Суд також вважав, що виконання публічних обов'язків політиком є схожим на "професійну діяльність" для цілей статті 8 (*Ahmed проти Великої Британії* (ухв.), 2024, § 61). Відповідно, скаргу щодо відсутності гарантій у процесі дисциплінарного розслідування щодо заявника (довічного пера Палати лордів) за сексуальні домагання (злочин, що передбачений відповідним кодексом поведінки) було розглянуто відповідно до підходів, заснованих як на причинах, так і на наслідках, що були визначені у справі *Denisov проти України* [ВП], 2018 (*Ahmed проти Великої Британії* (ухв.), 2024, §§ 62-76).

119. Спілкування з робочих приміщень також може підпадати під поняття «особисте життя» і «кореспонденція» згідно зі статтею 8 (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 73; *Libert проти Франції*, 2018, §§ 23-25 і посилання на джерела в них) або зберігання приватних даних на робочих комп'ютерах працівників (там же, § 25). Щоб визначити, чи застосовуються ці поняття, Суд неодноразово розглядав, чи мали особи розумне очікування, що їхня приватність буде поважатися і захищатися. В цьому контексті Суд зазначив, що розумне очікування приватності є важливим, хоча й не обов'язково вирішальним фактором. Цікаво, що в справі *Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, Суд вирішив залишити відкритим питання, чи мав заявник розумне очікування приватності, оскільки, в будь-якому випадку, «вказівки роботодавця не можуть звести особисте соціальне життя на робочому місці до нуля. Повага до особистого життя та кореспонденції залишається, навіть якщо її можна обмежити настільки, наскільки це необхідно». Тому стаття 8 була застосована. Підсумовуючи, незалежно від того, чи мала особа розумні очікування приватності, комунікації на робочому місці охоплюються поняттями особистого життя та кореспонденції (§ 80). У цій справі Суд встановив детальний перелік факторів щодо позитивних зобов'язань держав відповідно до статті 8 Конвенції стосовно комунікацій, які не мають професійного характеру на робочому місці (§§ 121-122)²⁶. У справі *Libert проти Франції*, 2018, стосовно відкриття державним роботодавцем особистих даних на робочому комп'ютері без відома працівника та в його відсутність, Суд встановив, що національні органи влади не перевищили свої межі свободи розсуду і в значній мірі спиралися на чіткі інструкції, що містяться в Комп'ютерному статуті роботодавця (§§ 52-53).

120. Крім того, у справі *in Antović i Mirković проти Чорногорії*, 2017, Суд підкреслив, що відеоспостереження за працівниками на робочому місці, незалежно від того, є воно прихованим чи ні, є суттєвим втручанням у їхнє «особисте життя» (§ 44). Ця справа стосувалася встановлення відеоспостережного обладнання в аудиторіях університету. У справі *López Ribalda та інші проти Іспанії* [ВП], 2019, йшлося про приховане відеоспостереження за працівниками протягом усього їхнього робочого дня в супермаркеті. Суд визнав статтю 8 («особисте життя») застосовною, оскільки навіть у публічних місцях систематичне або постійне записування та подальша обробка зображень можуть піднімати питання, що стосуються приватного життя осіб, до яких ці зображення відносяться (§ 93). Суд застосував принципи, встановлені в справах *Bărbulescu* та *Кьопке*, перелічивши фактори, які необхідно враховувати при оцінці взаємних інтересів та пропорційності заходів відеоспостереження (§§ 116-117). Право заявників на повагу до їхнього особистого життя повинно бути збалансоване з інтересами їхнього роботодавця щодо захисту своїх майнових прав, при цьому державі надається свобода розсуду. Подібним чином у справі *Florindo de Almeida Vasconcelos Gramaxo проти Португалії*, 2022, Суд визнав статтю 8 («особисте життя») застосовною, коли приватна фармацевтична компанія встановила GPS у корпоративному транспортному засобі медичного представника з його відома і звільнила його на підставі отриманих даних GPS. Суд зазначив, що моніторинг GPS був постійним і систематичним, і давав змогу отримувати дані про геолокацію як під час робочого часу заявника, так і поза ним, тим самим безсумнівно порушуючи його особисте життя. Крім того, оскільки ці дані призвели до його звільнення, це мало незаперечно серйозні наслідки для його особистого життя. Проте застосовуючи принципи, встановлені в справі *Bărbulescu*, Суд дійшов висновку, що держава не

²⁶ Див. розділ «Кореспонденція»

перевищила межі своєї свободи розсуду, і національні органи влади не порушили свого позитивного зобов'язання захищати право заявника на повагу до його особистого життя.

121. Будь-які кримінальні провадження несуть певні наслідки для особистого життя особи, яка вчинила злочин. Ці наслідки сумісні зі статтею 8 Конвенції, за умови, що вони не перевищують звичайні та неминучі наслідки такої ситуації (*Jankauskas проти Литви (no. 2)*, 2017, § 76). Статтю 8 не можна використовувати для того, щоб скаржитися на втрату репутації, яка є передбачуваним наслідком власних дій, наприклад, вчинення кримінального правопорушення (*Sidabras та Džiautas проти Литви*, 2004, § 49 та порівняння з *Pişkin проти Туреччини*, 2020, §§ 180-183). Цей принцип застосовується не тільки до кримінальних правопорушень, але й до інших проступків, що тягнуть за собою юридичну відповідальність з передбачуваними негативними наслідками для «особистого життя» (*Denisov проти України* [ВП], 2018, § 98 з подальшими посиланнями).

В. Фізична, психологічна і моральна недоторканність

122. Суд вперше зазначив, що поняття приватного життя включає фізичну, психологічну і моральну недоторканність особи у справі *X і Y проти Нідерландів*, 1985, § 22. Ця справа стосувалась сексуального насилля проти шістнадцятирічної дівчини з психічною інвалідністю і відсутності кримінально-правових положень, які надали б їй ефективний і практичний захист (див. справу *«Vavříčka та інші проти Чехії»* [ВП], 2021, § 261). Тіло людини стосується найінтимнішого аспекту приватного життя (*Y.F. проти Туреччини*, 2003, § 33). Стосовно захисту фізичної і психологічної недоторканності особи від інших осіб, Суд постановив, що позитивні зобов'язання влади – у деяких випадках відповідно до статей 2 і 3, а в інших – за статтю 8 окремо або в сукупності зі статтею 3 Конвенції – можуть включати обов'язок підтримувати і застосовувати на практиці належну правову базу, що надавала б захист від насильницьких дій з боку приватних осіб (*Osman проти Сполученого Королівства*, 1998, §§ 128-130; *Bevacqua і S. проти Болгарії*, 2008, § 65; *Sandra Janković проти Хорватії*, 2009, § 45; *A проти Хорватії*, 2010, § 60; *Đorđević проти Хорватії*, 2012, §§ 141-143; *Söderman проти Швеції* [ВП], 2013, § 80). Крім того, цей правовий механізм має бути ефективно реалізований на практиці, щоб держава могла виконувати свої позитивні зобов'язання відповідно до статті 8 (*Špadijer проти Чорногорії*, 2021, § 101). Для резюмування судової практики та меж застосування статті 8 в цьому контексті див. справу *Nicolae Virgiliu Tănase проти Румунії* [ВП], 2019, §§ 125-132. У цій справі Суд визнав статтю 8 не застосовною до дорожньо-транспортної пригоди, яка не сталася внаслідок акта насильства, спрямованого на завдання шкоди фізичній та психологічній цілісності заявника (§§ 129-132). Див. також резюмування принципів судової практики та посилання в справі *Špadijer проти Чорногорії*, 2021, §§ 85-90.

123. Межі свободи розсуду держави, як правило, зазвичай доволі вузькі, коли право, що порушується, є вирішальним для ефективного здійснення особою інтимних чи основних прав (*Dubská та Krejzová проти Чехії* [ВП], 2016, § 178; див. також, наприклад, *Hämäläinen проти Фінляндії* [ВП], 2014, §§ 67-68 та посилання на судову практику).

124. Суд вирішив, що стаття 8 покладає на держави позитивне зобов'язання захистити право своїх громадян на ефективну повагу до їхньої фізичної і психологічної недоторканності (*Milićević проти Чорногорії*, 2018, § 54; *Nitecki проти Польщі* (ухв.), 2002; *Sentges проти Нідерландів* (ухв.), 2003; *Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, § 42; *Glass проти Сполученого Королівства*, 2004, §§ 74-83; *Pentiacova і Інші проти Молдови*, 2005). До того ж, це зобов'язання може передбачати вжиття конкретних заходів, включно із наданням ефективних і доступних засобів захисту права на повагу до приватного життя (*Airey проти Ірландії*, 1979, § 33; *McGinley і Egan проти Сполученого Королівства*, 1998, § 101; *Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], 2005, § 162). Такі заходи можуть включати як запровадження нормативно-правової бази для судового і виконавчого механізму захисту прав осіб, так й імплементацію, за потреби, цих заходів за різних обставин (*A, B і C проти Ірландії* [ВП], 2010, § 245). У справі *Špadijer проти Чорногорії*, 2021, Суд визнав застосовною статтю 8 до ситуації домагань/булінгу на роботі з боку підлеглих і керівників, що супроводжувалися конкретним актом фізичного насильства, який негативно вплинув на

психологічну цілісність та добробут заявника (§§ 80-83). Суд розглянув позитивні зобов'язання держави щодо актів домагань на роботі (§§ 85-100; див. також справу *Dolopoulos проти Греції* (ухв.), 2015, стосовно менеджера філії банку, який скаржився на погіршення свого психічного здоров'я на роботі). У справі *С. проти Румунії*, 2022, Суд детально розглянув позитивні зобов'язання держави в контексті сексуальних домагань (§§ 61-88).

125. Наприклад, у справі *Hadzhieva проти Болгарії*, 2018, державні органи заарештували батьків заявниці у її присутності, коли їй було чотирнадцять років, а її саму залишили на самоті. Незважаючи на те, що національне право передбачало вжиття в таких випадках захисних заходів, Суд зазначив, що влада не виконала своє позитивне зобов'язання забезпечити захист заявниці і піклування про неї під час відсутності батьків, беручи до уваги ризики для її добробуту (§§ 62-66). Що стосується позитивного зобов'язання захищати фізичну недоторканість під час проходження обов'язкової військової служби, див. наприклад, справу *Demir проти Туреччини*, 2017, §§ 29-40, з подальшими посиланнями.

126. У справі *Vavříčka та інші проти Чехії* [ВП], 2021, Суд прямо зазначив, що «держави зобов'язані ставити найкращі інтереси дитини, а також інтереси дітей як групи, в центр усіх рішень, що стосуються їхнього здоров'я та розвитку». При цьому Суд відхилив твердження заявників, що першочергово саме батьки повинні визначати, як найкраще служити та захищати інтереси дитини, а втручання держави може бути прийняте лише як останній засіб у крайніх випадках (§§ 286-288; див. також справу *Parfitt проти Великої Британії* (ухв.), 2021, § 51). Розкриття інформації щодо особи неповнолітнього може значно більше загрожувати гідності та благополуччю дитини, ніж у випадку дорослих осіб, зважаючи на їх більшу уразливість, що передбачає спеціальні юридичні гарантії (*J.V.T. проти Румунії*, 2022, § 59).

1. Потерпілі від насильства

127. Суд вже віддавна вирішив, що держава несе позитивну відповідальність захищати осіб від насилля з боку третіх осіб (для огляду практики суду див. *С. проти Румунії*, 2022, §§ 62-66). Це особливо важливо у справах, що стосуються дітей (для прикладу, словесне насильство вчителя над учнем, *F.O. проти Хорватії*, 2021, §§ 81-82 and §§ 88-89; *Viba проти Албанії*, 2024, §§ 59, 67 and 76) і жертв домашнього насильства (*Buturugă проти Румунії*, 2020). Хоча у таких справах часто має місце порушення статтей 2 і 3, стаття 8 також застосовується, тому що насилля загрожуює тілесній недоторканності і праву на приватне життя (*Milićević проти Чорногорії*, 2018, §§ 54-56; *E.S. та інші проти Словаччини*, 2009, § 44). Зокрема, за статтею 8 держави несуть обов'язок захищати фізичну і моральну недоторканність особи від інших осіб, включно з кібербулінгом з боку сексуального партнера особи: *Buturugă проти Румунії*, 2020, §§ 74, 78-79; *Volodina проти Росії (№ 2)*, 2021, §§ 48-49, харасмент/булінг від колег: *Špadijer проти Чорногорії*, 2021, § 100, та сексуальний харасмент на робочому місці: *С. проти Румунії*, 2022, §§ 67-87 (порівняйте зі справою *Dolopoulos проти Греції* (ухв.), 2015). Тому вони мають підтримувати і застосовувати на практиці належну нормативно-правову базу, яка надавала б захист від насильницьких дій з боку приватних осіб (див. також *Sandra Janković проти Хорватії*, 2009, § 45). Відхилення національними судами позову жертви домашнього насильства про виселення її чоловіка з їх спільного соціального житла також було визнано порушенням її прав за статтею 8 (*Levchuk проти України*, 2020, § 90).

128. Стосовно дітей, які є особливо уразливими, засоби, вжиті державами задля їхнього захисту від насильницьких дій, що підпадають під положення статті 8, також мають бути ефективними. Вони мають включати розумні кроки до запобігання жорстокому поведженню, про яке державні органи знали або повинні були знати, і ефективне стримування від подібних серйозних порушень особистої недоторканності (*Z і інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 73; *M.P. і інші проти Болгарії*, 2011, § 108; *A and B проти Хорватії*, 2019, §§ 106-113). Такі заходи мають бути спрямовані на забезпечення поваги до людської гідності і захист найвищих інтересів дитини (*Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002, § 65; *C.A.S. і C.S. проти Румунії*, 2012, § 82). У справі *Wetjen і інші проти Німеччини*, 2018, Суд встановив, що ризик систематичного і регулярного побиття є належною підставою для часткового позбавлення батьківських прав і віддання дитини під опіку

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
(§ 78) (див. також *Тларак і Інші проти Німеччини*, 2018, § 91).

129. У контексті надання важливої публічної послуги, такої як освіта, Суд підкреслив, що основною роллю освітніх органів є захист здоров'я та добробуту учнів, а навчальні заклади, як правило, зобов'язані здійснювати нагляд за учнями протягом усього часу навчання та вжити відповідних заходів для запобігання використанню небезпечних предметів ними на території школи чи під час їх перебування під наглядом (*Viba проти Албанії*, 2024, §§ 59, 67 і 71-73).

130. Стосовно тяжких діянь, таких як зґвалтування і статеві злочини проти дітей, коли під загрозою опиняються основоположні цінності і суттєві аспекти приватного життя, держави-учасниці повинні забезпечити наявність ефективних кримінально-правових положень (*X і Y проти Нідерландів*, § 27; *М.С. проти Болгарії*, § 150, у якій поведінка слідчого і прокурорів у справі не відповідала вимогам, невід'ємним від позитивних зобов'язань держави; *М.Г.С. проти Румунії*, 2016, § 74; *A and B проти Хорватії*, 2019, § 112), а також ефективне кримінальне розслідування (*С.А.С. і С.С. проти Румунії*, § 72; *М.Р. і Інші проти Болгарії*, §§ 109-110; *М.С. проти Болгарії*, § 152; *A, B і С проти Латвії*, 2016, § 174; *Y. проти Болгарії*, 2020, §§ 95-96); щоб накладене покарання в рамках кримінального провадження було виконано (*E.G. проти Республіки Молдова*, 2021, § 49) і наявність у потерпілих можливості отримати відшкодування шкоди і збитків (*С.А.С. і С.С. проти Румунії*, 2012, § 72). Проте не існує абсолютного права отримати притягнення до кримінальної відповідальності або визнання винною будь-якої конкретної особи, якщо немає протиправної неспроможності притягнути до відповідальності осіб, що скоїли злочини (*Brecknell проти Сполученого Королівства*, § 64, 2007; *Szula проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2007). Дивіться також інші міжнародні інструменти у справі «*A, B and C проти Латвії*», 2016, § 148.

131. Згідно з рішенням *Y. проти Словенії*, 2015, перш за все відповідальність головуючого судді полягає в тому, щоб забезпечити належний захист особистої недоторканості заявника під час судового процесу, коли, наприклад, він на допиті, зокрема перехресному з обвинуваченим (§§ 109-111). Особиста недоторканість жертв злочинів у кримінальному процесі повинна, через саму природу ситуації, бути насамперед захищена державними органами, які проводять ці процеси. У зв'язку з цим органи також зобов'язані забезпечити, щоб інші учасники процесу, які мають допомагати у розслідуванні чи ухваленні рішення, ставилися до жертв та інших свідків з гідністю і не завдавали їм зайвих незручностей (§§ 112-116, закликаючи до «делікатного підходу з боку органів» до ведення кримінального процесу щодо неповнолітнього).

132. Суд також зазначив, що важливо, щоб органи влади захищали особисту недоторканість вразливої дитини під час надмірно тривалого кримінального процесу (надаючи відповідну допомогу та уникнення зайвих реконструкцій і медичних оглядів) та під час дослідження доказів, зокрема, захищаючи від вторинної віктимізації (*N.Ç. проти Туреччини*, 2021). Також важливо забезпечити захист свідчень жертви як під час попереднього розслідування, так і в судовому процесі. У справі *R.B. проти Естонії*, 2021, заявниці була чотири з половиною років, коли вона стверджувала, що її батько сексуально знущався з неї. Хоча він був засуджений за сексуальні домагання, його вирок пізніше було скасовано, оскільки заявниці не була поінформована про обов'язок говорити правду та її не було попереджено, що вона може відмовитися давати свідчення проти батька. Суд визнав, що суттєві недоліки у процедурній реакції національних органів на заяву заявниці про зґвалтування та сексуальні домагання порушують позитивні зобов'язання держави за статтями 3 і 8 (§§ 101-104).

133. Стаття 8 поширюється на захист прав дорослих жертв під час судового процесу (*J.L. проти Італії*, 2021, § 119). Наприклад, під час судового процесу за звинуваченням у зґвалтуванні важливо, щоб судові органи уникали відтворення сексистських стереотипів у судових рішеннях, зменшення значення насильства за ознакою статі та не наражали жінок на вторинну віктимізацію шляхом висловлювань, що спричиняють відчуття вини та осуду, здатних підірвати довіру жертв до правової системи (*J.L. проти Італії*, 2021, §§ 139-141). Суд також підкреслив необхідність захисту від вторинної віктимізації протягом провадження та від стигматизації, наприклад, через нетактовні/зневажливі заяви, які широко відтворюються в рішенні прокурора, або відсутність

пояснення прокурора щодо необхідності проведення очної ставки у справі про сексуальні домагання (*C. проти Румунії*, 2022, §§ 82-85). Загалом, Суд наголосив на необхідності вживати заходів для захисту прав та інтересів жертв (§ 85).

134. випадках домашнього насильства Суд також покладає на держави відповідальність за захист потерпілих. Особливо, коли представникам держави відомо про ризик насильства, і коли посадові особи не вживають заходи, спрямовані на захист його жертв (*Levchuk проти України*, 2020; *Bevacqua і S. проти Болгарії*, 2008; *A проти Хорватії*, 2010; *Hajduová проти Словаччини*, 2010; *Kalucza проти Угорщини*, 2012; *B. проти Молдови*, 2013). Держава також несе позитивну відповідальність захищати дітей від того, щоб вони ставали вдома свідками домашнього насильства (*Eremia проти Молдови*, 2013). Суд також застосовуватиме свою практику щодо опіки і піклування за дитиною (див. нижче), звертаючи особливу увагу на рішення забрати дитину з сім'ї через випадки домашнього насильства, що мають місце у неї вдома (*Y.C. проти Сполученого Королівства*, 2012; *Luca проти Республіки Молдова*, 2023). У справі *Buturugă проти Румунії*, 2020, Суд підкреслив необхідність всебічно вирішувати проблему домашнього насильства у всіх його формах. Розглядаючи заяву заявниці щодо кібербулінгу та її прохання провести обшук сімейного комп'ютера, Суд встановив, що національні органи були занадто формалістичними, відхиляючи будь-який зв'язок з домашнім насильством, яке вона вже їм повідомила. Заявниця була змушена подати нову скаргу, в якій йшлося про порушення конфіденційності її кореспонденції. Розглянувши її окремо, органи не врахували різні форми, які може набувати домашнє насильство. Справа *Volodina проти Росії* (№ 2), 2021, стосувалася скарги заявниці на те, що органи влади не захистили її від повторюваного кібернасильства з боку її партнера, який створив фальшиві профілі від її імені, публікував її інтимні фотографії, стежив за її рухами за допомогою GPS-пристрою та надсилав їй загрози смерті через соціальні мережі. Суд встановив, зокрема, що, хоча органи мали юридичні інструменти для притягнення партнера заявниці до кримінальної відповідальності, вони не провели ефективного розслідування і не передбачили вжиття відповідних заходів для її захисту. Так, вони не виконали своїх зобов'язань щодо захисту її від серйозного насильства.

135. Держави повинні також забезпечити належний захист у небезпечних випадках, таких як напад на жінку у неї вдома або коли жінці облили кислотою обличчя (*Sandra Janković проти Хорватії*, 2009; *Ebcin проти Туреччини*, 2011). Це особливо стосується випадків, коли держава повинна була знати про конкретну загрозу. Наприклад, Суд встановив порушення, коли на жінку напали бродячі собаки у тій місцевості, де ці тварини становили загальну проблему (*Georgel і Georgeta Stoicescu проти Румунії*, 2011, § 62).

136. Проте Суд не вимагає наявності зв'язку між державою і завданими тілесними ушкодженнями. Якщо немає чіткого зв'язку між діяльністю (чи бездіяльністю) держави і стверджуваною шкодою, наприклад, бійка між школярами, тоді Суд може визнати заяву неприйнятною (*Đurđević проти Хорватії*, 2011).

137. Умови позбавлення свободи можуть становити порушення статті 8, зокрема, коли ці умови не досягають рівня тяжкості, необхідного для порушення статті 3 (*Raninen проти Фінляндії*, 1997, § 63; *Szafrański проти Польщі*, 2015, § 39). Також вимога пройти обшук із роздяганням зазвичай становитиме втручання за статтею 8 (*Milka проти Польщі*, 2015, § 45).

2. Репродуктивні права²⁷

138. Суд вирішив, що заборона аборту, який має бути зроблений з огляду на стан здоров'я або добробут особи, підпадає під сферу дії права на повагу до приватного життя і, відповідно, статті 8 (*A, B і C проти Ірландії* [ВП], 2010, §§ 214 і 245; *M.L. проти Польщі*, 2023, §§ 93-94). Зокрема, Суд у зв'язку з цим постановив, що зобов'язання держави включають як положення нормативно-правової бази стосовно судового і виконавчого механізмів захисту прав осіб, так й імплементацію, за потребою, конкретних заходів (*A, B and C проти Ірландії* [ВП], 2010, § 245; *Tysięc проти Польщі*,

²⁷ Див. розділ «Штучне запліднення/право бути генетичним батьком/матір'ю, сурогатство в рамках сімейного життя»

2007, § 110; *R.R. проти Польщі*, 2011, § 184). Дійсно, якщо держава, діючи в межах належної їй свободи розсуду, ухвалює правові акти, які за певних обставин дозволяють аборт, то нормативно-правова база, напрацьована з цього питання, має бути послідовно укладена, що дозволяло б належно брати до уваги різні залучені законні інтереси, відповідно до зобов'язань, що випливають з положень Конвенції (*A, B і C проти Ірландії* [ВП], 2010, § 249; *R.R. проти Польщі*, § 187; *P. і S. проти Польщі*, 2012, § 99; *Tysięc проти Польщі*, 2007, § 116).

139. У справі *P. і S. проти Польщі*, 2012, Суд наголосив, що поняття приватного життя у розумінні статті 8 застосовується як до рішення мати, так і не мати дітей (див. також *Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 71; *R.R. проти Польщі*, 2011, § 180; *Dickson проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 66; *Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, §§ 163 і 215; *M.L. проти Польщі*, 2023, § 91). Дійсно, поняття “приватне життя” не виключає емоційних зв'язків, що виникають і підтримуються між дорослим і дитиною у інших випадках, ніж класична спорідненість. Цей різновид зв'язку також стосується життя і соціальної ідентичності осіб. У певних випадках стосовно стосунків між дорослими і дитиною, коли між ними немає біологічного або правового зв'язку, факти можуть, тим не менш, підпадати під поняття “приватне життя” (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 161).

140. Обставини народження дитини безсумнівно є частиною приватного життя у розумінні статті 8 (*Ternovszky проти Угорщини*, 2010, § 22). Суд вирішив у цій справі, що насправді заявниця не мала свободи вибору народжувати вдома, тому що медичним працівникам загрозувала постійна кримінальна відповідальність, а також було відсутнє специфічне і комплексне законодавство з цього питання. Проте державні органи мають широке поле для маневру у випадках, які стосуються складних питань охорони здоров'я і надання ресурсів. Оскільки на цей час відсутній консенсус поміж державами-учасницями Ради Європи щодо можливості народжувати вдома, політика держави, спрямована на те, щоб на практиці мати, яка народжує вдома, не могла отримати допомогу акушерки, не призводить до порушення статті 8 (*Dubská і Krejzová проти Республіки Чехія* [ВП], 2016).

141. Право пари зачати дитину і для цього вдаватись до репродуктивної медицини захищене статтею 8, оскільки цей вибір є різновидом вияву приватного і сімейного життя (*S.H. і Інші проти Австрії* [ВП], 2011, § 82; *Knecht проти Румунії*, 2012, § 54). Те ж стосується передімплантаційного діагностування, коли дозволяється штучне запліднення і переривання вагітності з медичних причин (*Costa і Pavan проти Італії*, 2012). Остання справа стосується італійського подружжя, які були здоровими носіями кістозного фіброзу і хотіли за допомогою репродуктивної терапії і генетичного моніторингу уникнути передачі цієї хвороби своїм нащадкам. Встановивши порушення статті 8, Суд відзначив непослідовність італійського законодавства, яке забороняло парам доступ до ембріонального моніторингу, але дозволяло медичне переривання вагітності, якщо плід виявляв ознаки цієї хвороби. Суд дійшов висновку, що втручання у право заявників на повагу до їхнього приватного і сімейного життя було непропорційним.

Стосовно пренатальних медичних тестів Суд встановив порушення процесуального аспекту статті 8, коли національні суди не дослідили повною мірою скаргу заявниці на те, що їй не надали вчасної і належної медичної допомоги у вигляді антенатального скринінгового тесту, який встановив би ризик того, що плід має генетичні відхилення, і вона мала б можливість вирішувати, чи зберігати їй вагітність (*A.K. проти Латвії*, 2014, §§ 93-94).

142. У випадку, коли заявники, діючи поза межами стандартної процедури усиновлення, привозили до Італії з-за кордону дитину, яка не мала біологічних зв'язків із жодним із батьків, і котра, на думку національних судів, була зачата за допомогою прийомів репродуктивної медицини, що було незаконно відповідно до італійського законодавства, Суд вирішив, що між заявниками і дитиною не існувало сімейного життя. Проте він вирішив, що оспорювані заходи втручались у приватне життя заявників, але дійшов висновку про відсутність порушення статті 8, беручи до уваги, що задіяний громадський інтерес при врівноважуванні повинен був отримати більшу вагу, тоді як інтерес заявників, що полягав у їхньому особистому розвитку шляхом продовження стосунків з дитиною, мав порівняно меншу вагу (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, §§ 165 і 215). Факти справи стосувались етично дражливих проблем – усиновлення, опіка над дитиною, репродуктивна медицина і сурогатне материнство – у яких держави-учасниці мають широку свободу розсуду

(§§ 182-184 and 194)²⁸.

143. Стаття 8 також застосовується до процедури стерилізації. Оскільки йдеться про одну з найважливіших фізіологічних функцій людини, стерилізація втручається у різноманітні аспекти особистої недоторканності індивіда, включно з фізичним і психічним добробутом, а також емоційним, духовним і сімейним життям (*V.C. проти Словаччини*, 2011, § 106; *Y.P. проти Росії*, 2022, § 51). Суд постановив, що держави несуть позитивне зобов'язання забезпечити ефективні правові гарантії для захисту жінок від примусової стерилізації, особливо наголошуючи на захисті репродуктивного здоров'я жінок-ромів. У кількох випадках Суд постановив, що жінки-ромі потребують захисту від стерилізації, з огляду на історію примусової стерилізації цієї уразливої етнічної меншини (*V.C. проти Словаччини*, §§ 154-155; *I.G. і Інші проти Словаччини*, 2012, §§ 143-146). Ця практика застосовується також у більш загальному контексті, включно з неумисною стерилізацією, коли лікар не здійснює належної перевірки або отримує усвідомлену згоду під час здійснення абортів (*Csoma проти Румунії*, 2013, §§ 65-68), або коли медичні працівники, стикаючись з неочікуваною та терміновою ситуацією в рамках рутинного медичного втручання, повинні прийняти рішення щодо стерилізації (*Y.P. проти Росії*, 2022, § 54 і нижче).¹⁴⁴

Суд також встановив, що здатність заявниці зробити усвідомлений і обміркований вибір щодо долі зачатих нею ембріонів стосувалась інтимного аспекту її особистого життя, її права на самовизначення і, отже, її приватного життя (*Parrillo проти Італії* [ВП], 2015, § 159). У цьому питанні свобода розсуду держав-учасниць є широкою, з огляду на відсутність загальноєвропейського консенсусу (§§ 180-183). Тому заборону на законодавчому рівні віддавати на дослідницькі потреби заморожені ембріони, зачаті внаслідок медичного запліднення заявниці *in vitro*, не можна вважати порушенням її права на приватне життя.

3. Примусове лікування та обов'язкові медичні процедури²⁹

145. Суд також досліджував застосування статті 8 до інших випадків, коли мало місце примусове лікування або медичне травмування (окрім стерилізації). У деяких випадках встановлені Конвенцією органи вирішували, що порівняно незначні медичні аналізи, котрі є обов'язковими (*Асманне і Інші проти Бельгії*, Рішення Комісії, 1984; *Boffa і Інші проти Сан-Марино*, Рішення Комісії, 1998; *Salveti проти Італії* (ухв.), 2000) або дозволені за постановою суду (*X проти Австрії*, Рішення Комісії, 1979; *Peters проти Нідерландів*, Рішення Комісії, 1994), можуть становити пропорційне втручання у статтю 8 навіть за відсутності згоди пацієнта. У справі *Vavříčka та інші проти Чехії* [GC], 2021, яка стосувалася штрафу для батьків та виключення дітей із дошкільного навчального закладу за відмову від виконання обов'язку щодо вакцинації дітей, Суд визнав «втручання» в право на повагу до «приватного життя» як дітей, так і батьків (§§ 263-264). Крім того, екстрені медичні втручання з метою порятунку життя, здійснені без згоди пацієнтів, самі по собі не є несумісними з Конвенцією (*Mayboroda проти України*, 2023, § 55).

146. У справі *Y.P. проти Росії*, 2022, Суд повторив, що участь особи у виборі медичного лікування та згода на таке лікування є частиною сфери статті 8 (§ 42). Суд встановив порушення статті 8 через те, що лікарі не отримали чітку, вільну та поінформовану згоду на стерилізацію, як того вимагає національне законодавство, а національні суди не встановили відповідальність і не надали відшкодування (§ 42, §§ 53-59, щодо підсумків загальних принципів §§ 49-51).

147. Суд постановив, що рішення лікаря лікувати дитину з тяжкою формою інвалідності всупереч висловленій волі батьків і без можливості оскаржити це рішення в судовому порядку, порушувало статтю 8 (*Glass проти Сполученого Королівства*, 2004). Подібно Суд встановив, що випадки, коли лікарі робили без згоди батьків аналізи крові і фотографії дитини, у якої були наявні симптоми жорстокого поводження, порушували права дитини на фізичну недоторканність за статтею 8 (*M.A.K. і R.K. проти Сполученого Королівства*, 2010). З іншого боку, у справі *Gard та інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2017, Суд встановив, що припинення лікування невиліковно хворої дитини всупереч бажання її батьків не порушує їхніх прав відповідно за статтею 8.

²⁸ Див. розділ «Штучне запліднення/право бути генетичним батьком/матір'ю, сурогатство в рамках сімейного життя»

²⁹ Див. розділ «Потерпілі від насильства»

148. Суд також встановив, що рішення держави відправити жінку, яку утримували під вартою, на проходження гінекологічного огляду поза закладом позбавлення свободи, не було ухвалене згідно із законом і порушувало статтю 8 (*Y.F. проти Туреччини*, 2003, §§ 41-44). Однак Суд визнав, що аборт, проведений проти волі жінки, досягнув порогу жорстокості, необхідного для того, щоб підпасти під дію статті 3 Конвенції. Ухвалюючи це рішення, Суд звернув увагу на її вразливість у той час (особливо через її молодий вік і те, що це була її перша вагітність) і на відсутність необхідного медичного нагляду та догляду до або після втручання, що поставило її здоров'я під загрозу (*S.F.K. проти Росії*, 2022, §§ 65-68).

149. Хоча Конвенція не встановлює конкретної форми згоди, якщо національне законодавство визначає певні вимоги, вони повинні бути дотримані, щоб втручання вважалось передбаченим законом (див. *Reyes Jimenez проти Іспанії*, 2022, де заявники дали усну згоду на процедуру, але закон вимагав письмової згоди). Загалом, розробка стандартних вказівок та формалізованих процедур — на національному чи місцевому рівні установ — що деталізують ключові елементи права на поінформовану згоду, такі як «ризик», які повинні обговорюватися з пацієнтами, і обсяг обов'язків лікарів щодо зв'язку з родичами або призначеними особами, є важливою для виконання позитивного обов'язку держави-відповідача забезпечити відповідну нормативну базу і гарантувати високі професійні стандарти в цій сфері (*Mayboroda проти України*, 2023, § 62). Відсутність таких конкретних нормативних інструментів, які б деталізували ключові аспекти права на поінформовану згоду, було визнано порушенням відповідного зобов'язання держави за статтею 8 (*ibid.*, § 64).

150. Суд окрім того вирішив, що було порушення статті 8 у випадках, коли держава не надала водолазам належної інформації про ризики для здоров'я, пов'язані з декомпресійними таблицями (*Vilnes і інші проти Норвегії*, 2013, § 244), і коли інша держава не надала належних засобів для забезпечення відшкодування за помилки, яких припустились лікарі у державних закладах (*Codarcea проти Румунії*, 2009). Суд, однак, визнав неприйнятною справу проти Туреччини стосовно ненадання відшкодування особам, яким були завдані тілесні ушкодження внаслідок необов'язкової вакцинації (*Baytüre і інші проти Туреччини* (ухв.), 2013).

151. У контексті збирання доказів у рамках кримінального провадження, взяття зразків крові і слини у підозрюваних осіб становить обов'язкову медичну процедуру, котра, хоч і є малозначною, все ж має вважатись втручанням у право на приватне життя (*Jalloh проти Німеччини* [ВП], 2006, § 70; *Schmidt проти Німеччини* (ухв.), 2006; *D.H. та інші проти Північної Македонії*, 2023, § 49). Проте Конвенція як така не забороняє застосування таких процедур задля отримання доказів причетності підозрюваного до вчинення злочину (*Jalloh проти Німеччини* [ВП], 2006, § 70; *D.H. та інші проти Північної Македонії*, 2023, § 52). У справі *Saruana проти Мальти* (ухв.), 2018, Суд вважав, що взяття мазка з порожнини рота не є апіорі забороненим способом отримання доказів, що стосуються вчинення злочину, коли предметом перевірки є не злочинець, а відповідний свідок (§ 32). У справі *D.H. та інші проти Північної Македонії*, 2023 (§§ 52-53), Суд відхилив як явно необґрунтовану скаргу на взяття зразків крові у заявників (секс-працівників), що були під підозрою у злочині поширення захворювань, які передаються статевим шляхом. Суд зазначив, що проведення оскаржуваної медичної маніпуляції було постановлено суддею; вона була виконана лікарем у клініці; і заявники не стверджували, що така маніпуляція супроводжувалася надмірним застосуванням сили або завдала шкоди їхньому здоров'ю.

152. У справі *Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, Велика палата розглянула кілька скарг щодо законодавчого обов'язку вакцинувати дітей від загальних дитячих захворювань. Один із заявників був батьком, якого оштрафували за невиконання цього обов'язку; інші скарги подали батьки від імені своїх неповнолітніх дітей, яких відмовилися прийняти в дитячі садки або ясла через відмову від вакцинації. Суд визнав, що як обов'язкова вакцинація, так і наслідки невиконання цього обов'язку втручалися в право на повагу до приватного життя. Однак далі він не знайшов порушення статті 8. По-перше, Суд вважав це такою сферою, де держава має широкую свободу розсуду. Це було не лише питанням політики в галузі охорони здоров'я, але й серед держав-членів не було єдиного підходу до моделі вакцинації дітей; визнано, що вакцинація є

успішним та економічно вигідним заходом; відповідно до національного законодавства, вакцинацію не можна проводити примусово. Суд також визнав чеську політику такою, що відповідає найкращим інтересам дітей і є пропорційною до досягнення законної мети. Хоча Суд визнав, що виключення дітей з дошкільних закладів означало втрату важливої можливості для розвитку їхніх особистостей і набуття соціальних і навчальних навичок, він вважав цю втрату прямою наслідком вибору батьків не виконувати обов'язок вакцинації

153. У справі *Pasquinelli та інші проти Сан-Маріно* група медичних працівників і працівників соціальної служби відмовилася від вакцинації проти COVID-19, в результаті чого вони піддалися різним заходам, переважно пов'язаними із їхнім працевлаштуванням, зокрема переведенню на іншу посаду або призупиненню з посад. Суд відрізняв цю справу від справи *Vavříčka та інші проти Чехії* [ВП], зазначивши, що вакцинація була добровільною згідно з відповідним законодавством, і невиконання цього обов'язку не призвело до застосування встановлених законом санкцій чи автоматичних наслідків для заявників (§§ 57-63). Суд також зазначив, що вибір вакцинації був достатньо пов'язаний з особистою автономією, що призвело до застосування статті 8 у цій ситуації на основі «підходу, заснованого на причинах» у справі *Denisov* (§§ 77-78). Суд далі визнав, що низка обмежувальних заходів у сфері охорони здоров'я, адаптованих до постійної еволюції пандемії COVID-19, переслідувала законну мету захисту здоров'я, прав і свобод інших осіб (§§ 95-97). Крім того, ці заходи були тимчасовими, і заявникам запропонували альтернативну роботу. До того ж ці заходи призвели до незначних фінансових втрат для більшості заявників, значні втрати зазнали лише ті, хто відмовився виконувати іншу соціально корисну роботу, яку їм запропонували. Такі втрати були визнані неминучими наслідками глобальної пандемії та виняткового і непередбачуваного контексту, в якому опинилися держави на той час. Суд, таким чином, дійшов висновку про відсутність порушення статті 8 (§§ 101-109).

154. У справі *Semenya проти Швейцарії**, 2023, Суд визнав, що примус заявниці, професійної спортсменки, проходити гормональне лікування для зниження рівня її природного тестостерону, щоб їй дозволили змагатися в жіночій категорії на міжнародних спортивних змаганнях, стосується особистої автономії заявниці, а отже підпадає під дію статті 8, яку Суд визнав застосовною у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.³⁰

4. Психічні хвороби³¹/способи захисту

155. Стосовно позитивних зобов'язань, покладених на держави щодо уразливих осіб, які страждають на психічні хвороби, Суд підтвердив, що психічне здоров'я також слід вважати важливою частиною приватного життя, що асоціюється із аспектом моральної недоторканності. Збереження психічної рівноваги у цьому контексті є необхідною передумовою для ефективної реалізації права на повагу до приватного життя (*Bensaid проти Сполученого Королівства*, 2001, § 47).

156. Суд також постановив, що право індивіда відмовитись від лікування підпадає під сферу дії статті 8 (див. вище). Це включає право психічно хворих пацієнтів відмовитись від психіатричних препаратів. Медичне втручання всупереч волі суб'єкта породжує втручання у повагу до приватного життя і, зокрема, у фізичну недоторканність (*X. проти Фінляндії*, 2012, § 212). За деяких обставин примусове введення препаратів пацієнтам, які страждають на психічну хворобу, може бути виправданим метою захистити пацієнта або інших осіб. Проте такі рішення мають ухвалюватись на підставі чітких правових норм і з можливістю здійснення судового нагляду (*ibid.*, § 220; *Storck проти Німеччини*, 2005, §§ 164-169; *Shopov проти Болгарії*, 2010, § 47).

157. Суд також встановив, що держави несуть позитивне зобов'язання за статтею 8 забезпечити захист приватного і сімейного життя психічно хворої особи, особливо коли її діти віддані під державну опіку. Держави повинні гарантувати особам з психічною хворобою або інвалідністю можливість ефективної участі у провадженні стосовно визначення форми опіки над їхніми дітьми (*B. проти Румунії (№ 2)*, 2013, § 117; *K. і T. проти Фінляндії* [ВП], 2001). Ці справи пов'язані також із

³⁰ Див. також розділ «Зв'язки між статтею 8, іншими положеннями Конвенції та протоколами до неї»

³¹ Див. також інші розділи посібника для додаткових посилань.

закріпленим статтею 8 правом на сімейне життя (див. нижче), зокрема, наприклад, коли матері з психічною інвалідністю не повідомили про усиновлення її сина і вона не могла брати участі у процедурі усиновлення або оскаржити її (*А.К. і Л. проти Хорватії*, 2013). Справа *S.S. проти Словенії*, 2018, стосувалася позбавлення батьківських прав матері з психічними захворюваннями на підставі її нездатності піклуватися про дитину. Вона містить підсумок судової практики щодо прав осіб з психічними захворюваннями в контексті позбавлення батьківських обов'язків і подальшого усиновлення дитини (§§ 83-87).

158. У випадках, коли держава встановлює недієздатність психічно хворих осіб, Суд висловив процесуальні вимоги, необхідні для захисту прав, гарантованих статтею 8. Суд часто розглядав такі порушення статті 8 в сукупності зі статтями 5 і 6. Суд наголошує на якості процедури з ухвалення таких рішень (*Salontaji-Drobnjak проти Сербії*, 2009, §§ 144-145). Суд постановив, що позбавлення дієздатності безсумнівно становить тяжке втручання у право на повагу до приватного життя особи, захищене статтею 8. У справі «*А.Н. проти Литви*», 2016, Суд розглянув рішення національного суду про позбавлення заявника здатності незалежно діяти майже в усіх сферах життя – у відповідний час він більше не міг самостійно продавати чи купляти будь-яку власність, працювати, обирати місце проживання, одружуватись або подавати позови до литовських судів. Суд дійшов висновку, що мало місце втручання у право на повагу до його приватного життя (§ 111). Однак у справі *А.А.К. проти Туреччини*, 2023, Суд не знайшов порушення статті 8. Підкреслюючи необхідність досягнення балансу між повагою до гідності та самовизначення особи та потребою захисту інтересів вразливих осіб, Суд у даному випадку вважав, що було знайдено справедливий баланс. У національній процедурі були ефективні гарантії, щоб запобігти зловживанню, забезпечивши врахування прав і інтересів заявниці, вона була залучена на всіх етапах провадження, вислухана особисто і мала можливість представити свої аргументи. Втручання було справою компетентних та неупереджених національних судів, а вжиті ними заходи відповідали законній меті захисту майнових інтересів заявниці та її добробуту. Беручи до уваги, що захід був обмежений за часом і метою, і що в національному законодавстві були доступні засоби правового захисту для його скасування, Суд не вбачав нічого, що могло б свідчити про непропорційність та/або невідповідність заходу для ситуації заявниці (§ 86). Цікаво, що у справі *М.К. проти Люксембургу*, 2021, Суд розглядав питання про поміщення літньої особи під охоронювальний нагляд не через психічне захворювання, а через її екстравагантні витрати. Суд визнав, що втручання залишалось в межах розсуду, наданого судовим органам. Зокрема, він зазначив, що суди намагалися знайти баланс між повагою до гідності та самовизначення заявниці та необхідністю захистити її та забезпечити її інтереси в умовах її вразливості (§§ 64-67). Так само, у справі *Calvi і С.Г. проти Італії*, 2023, Суд розглядав питання про поміщення літньої особи під нагляд в "медикалізований" будинок для людей похилого віку не через її здоров'я, а через надмірну марнотратність і послаблення її фізичного та психічного стану. Суд визнав порушення статті 8, оскільки, хоча захід був спрямований на захист добробуту заявника, він не був пропорційним і адаптованим до його індивідуальної ситуації, зважаючи на вибір заходів, доступних органам влади (§§ 90 і 108).

159. У випадках процедури позбавлення дієздатності, рішення про направлення до спеціалізованого закладу, рішення стосовно розпорядження власністю і проваджень стосовно дітей (див. вище), Суд постановив, що держави повинні надати належні гарантії того, щоб особи з психічною інвалідністю були спроможні брати участь у судовому розгляді і щоб цей розгляд був достатньо індивідуалізованим, аби задовольнити їхні особисті потреби (*Zehentner проти Австрії*, 2009, § 65; *Shtukaturov проти Росії*, 2008, §§ 94-96; *Herczegfalvy проти Австрії*, 1992, § 91; *N. проти Румунії (№ 2)*, § 74). Наприклад, у справах щодо цивільної недієздатності медичні докази психічного захворювання повинні бути достатньо актуальними (*Nikolyan проти Вірменії*, 2019, § 124). Крім того, у справі *Nikolyan проти Вірменії*, 2019, § 122, Суд встановив, що наявність психічного розладу, навіть серйозного, не може бути єдиною підставою для повного позбавлення цивільної дієздатності. За аналогією з справами, що стосуються позбавлення свободи, для того, щоб виправдати повне позбавлення цивільної дієздатності, психічний розлад повинен бути "такого виду чи ступеня", що вимагає такого заходу.

160. Стосовно вибору місця проживання особи, яка має розумові вади, Суд відзначив потребу

досягнути справедливої рівноваги між повагою до гідності і самовизначення особи та захистом і гарантуванням її інтересів, особливо коли здатності або стан індивіда ставлять його в особливо уразливе становище (*A.-M.V. проти Фінляндії*, 2017, § 90). Суд наголосив на важливості існування процесуальних гарантій (§§ 82-84). У цитованих справах він зазначив, що у провадженні на національному рівні були присутні дієві гарантії запобігання зловживанням, як того вимагають стандарти міжнародного права з прав людини. Ці гарантії забезпечили врахування прав, волі і уподобань заявника. Заявник був залучений до провадження на усіх стадіях, був особисто заслуханий і міг висловити свої бажання. Те, що державні органи не виконали його бажання, маючи на меті захистити його здоров'я і добробут, було визнано таким, що не порушувало статтю 8.

5. Охорона здоров'я і лікування^{32 33}

161. Хоча право на здоров'я як таке не належить до переліку прав, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, Договірні держави мають позитивне зобов'язання вживати відповідних заходів для захисту життя та здоров'я осіб, які знаходяться під їхньою юрисдикцією (див. зокрема *Vavříčka та інші проти Чехії* [ВП], 2021, § 282, та їхнє зобов'язання «ставити найкращі інтереси дитини, а також інтереси дітей як групи, в центр усіх рішень, що стосуються їхнього здоров'я та розвитку», § 288). Високі Договірні Сторони, водночас із позитивними зобов'язаннями за статтею 2 Конвенції, несуть позитивне зобов'язання за статтею 8, по-перше, запровадити нормативно-правову базу, котра зобов'язувала б державні і приватні лікарні вживати належних заходів з метою захисту фізичної недоторканності своїх пацієнтів і, по-друге, надавати потерпілим від медичної недбалості доступ до провадження, внаслідок якого, у відповідних випадках, вони могли б отримати відшкодування шкоди (*Vasileva проти Болгарії*, 2016, § 63; *Jurica проти Хорватії*, 2017, § 84; *Mehmet Ulusoy та інші проти Туреччини*, 2019, § 82, та *Vilela проти Португалії*, 2021, §§ 73-79, § 87 щодо дитини, народженої зі 100 % інвалідністю). Позитивні зобов'язання обмежуються обов'язком створення ефективної нормативної бази, що зобов'язує лікарні та медичних працівників вживати відповідних заходів для захисту недоторканності пацієнтів. Отже, навіть якщо медична недбалість була встановлена, Суд зазвичай не визнає порушення матеріальної частини статті 8 або статті 2³⁴. Однак у дуже виняткових випадках державна відповідальність може бути залучена через дії та бездіяльність медичних працівників. Такі виняткові обставини можуть виникнути, коли життя пацієнта свідомо наражається на небезпеку через відмову у доступі до лікування, що рятує життя; і коли пацієнт не мав доступу до такого лікування через системну чи структурну дисфункцію в лікарняних послугах, і коли влада знала або мала знати про цей ризик і не вжила необхідних заходів для його запобігання (*Mehmet Ulusoy та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 83-84, цитування справи *Lopes de Sousa Fernandes проти Португалії* [ВП], 2017). Ці принципи, що виникають із практики Суду щодо статті 2, також застосовуються за статтею 8 у разі травм, які не загрожують праву на життя, як це передбачено статтею 2 (*Ibrahim Keskin проти Туреччини*, 2018, § 61).

162. Завдання Суд полягає у перевірці ефективності правових засобів, вжитих заявниками, та у визначенні того, чи судова система забезпечила належну імплементацію нормативно - правової бази, спрямованої на захист фізичної недоторканності пацієнта (*Ibrahim Keskin проти Туреччини*, 2018, § 68; *Mehmet Ulusoy та інші проти Туреччини*, 2019, § 90). У всіх випадках система, що встановлюється для визначення причини порушення недоторканності особи під відповідальністю медичних працівників, повинна бути незалежною. Це передбачає не лише відсутність ієрархічного чи інституційного зв'язку, але й формальну, а також реальну незалежність усіх сторін, відповідальних за оцінку фактів у контексті процедури визначення причини оскаржуваного порушення (*Mehmet Ulusoy та інші проти Туреччини*, 2019, § 93). У випадку медичної недбалості діє вимога невідкладності і розумної сумлінності (*Vilela проти Португалії*, 2021, §§ 87-88; *Eryiğit проти Туреччини*, 2018, § 49). Наприклад, провадження, що триває понад сім років, є несумісним зі статтею 8 (*Ibrahim Keskin проти Туреччини*, 2018, §§ 69-70). Щодо інформації та згоди перед хірургічною операцією див. *Reyes Jimenez проти Іспанії*, 2022; *Mayboroda проти України*, 2023.

³² Див. вище розділ «Примусове лікування та обов'язкові медичні процедури».

³³ Див. також розділ «Питання, пов'язані з інвалідністю».

³⁴ Див. *Посібник судової практики зі статті 2 (право на життя)*

163. Об'єктивність висновків експертизи у випадках медичної недбалості не може автоматично ставитись під сумнів через те, що експерти є практикуючими лікарями, які працюють у національній системі охорони здоров'я. До того ж, сам факт, що експерт працює у державному медичному закладі, заснованому саме для того, щоб робити експертизу з певних питань, і фінансованому державою, саме по собі не виправдовує побоювання, що такі експерти у своїх висновках будуть неспроможні діяти нейтрально і неупереджено. У цьому випадку важливим є те, щоб участь експерта у провадженні супроводжувалась належними процесуальними гарантіями його чи її формальної і *de facto* незалежності і безсторонності (*Jurica проти Хорватії*, 2017, § 93). Крім того, враховуючи той факт, що медична експертиза належить до технічної сфери, що виходить за межі знань суддів, і тому ймовірно має переважний вплив на їхню оцінку фактів, важливим буде ступінь, до якого сторонам дозволено коментувати ці докази, а також ступінь, до якого суди враховують їхні коментарі (*Mehmet Ulusoy та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 109-110).

164. Коли йдеться про доступ до медичних послуг, Суд обережно ставиться до тлумачення статті 8 у спосіб, який вимагатиме значних державних ресурсів, оскільки державні органи, знаючи про попит до системи охорони здоров'я і про кошти, наявні для задоволення такого попиту, перебувають у кращому становищі, аби здійснювати цю оцінку, ніж міжнародний суд (*Pentiacova і Інші проти Молдови* (ухв.), 2005).

165. Суд вирішив, що заява стосовно рішення державних органів Сполученого Королівства не запроваджувати програму обміну голок для споживачів наркотиків у тюрмах, є неприйнятною (*Shelley проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2008). У цій справі Суд постановив, що немає жодних підстав покладати на Державу-учасницю будь-які процесуальні зобов'язання за статтею 8 втілювати будь-яку конкретну превентивну політику у галузі охорони здоров'я. Суд також вирішив про відсутність порушення статті 8 внаслідок відмови Болгарії дозволити пацієнтам у останній стадії хвороби вживати недозволені експериментальні медичні препарати (*Hristozov і Інші проти Болгарії*, 2012; *Durisotto проти Італії* (ухв.), 2014) і залишив без задоволення заяву, котра оскаржувала законодавство стосовно заборони медичних препаратів із вмістом канабісу (*A.M. і A.K. проти Угорщини* (ухв.), 2007), посилаючись на зобов'язання держави у цій сфері (§§ 46-47). У справі *Abdyusheva та інші проти Росії*, 2019, Суд вирішив, що відсутність доступу до замісної терапії метадоном або бупренорфіном для наркозалежних не порушує статтю 8, оскільки це входить у межі оцінки державою ризиків замісної терапії для громадського здоров'я та індивідуальної ситуації заявника. Так само, у справі *Thörn проти Швеції*, 2022, стосовно кримінального засудження заявника за виготовлення канабісу для особистого лікування тяжких хронічних болів, Суд вважав, що влада залишалася в межах своєї свободи розсуду, знаходячи баланс між інтересом заявника у доступі до знеболення та загальним інтересом у виконанні системи контролю за наркотиками та ліками (§§ 50-59).

166. Стосовно доступу до медичної допомоги для осіб з інвалідністю, Суд проголосив неприйнятною заяву, у якій чоловік з тяжкою інвалідністю хотів отримати роботизовану руку, яка допомагала б йому бути мобільним (*Sentges проти Нідерландів* (ухв.), 2003). Проте Суд постановив, що зменшення рівня допомоги, яка надавалась жінці з обмеженою мобільністю, порушувало статтю 8, але тільки протягом обмеженого часу, коли Сполучене Королівство не виконувало своє законодавство (*McDonald проти Сполученого Королівства*, 2014). У справі *Jivan проти Румунії*, 2022, яка стосувалася невизнання органами влади старшого чоловіка з інвалідністю таким, що потребує особистого доглядача, Суд не вважав, що держава встановила справедливий баланс між конкурентними публічними та приватними інтересами, що мали місце (§ 51; див. також *Diaconeasa проти Румунії*, 2024, § 64).

167. У справі *Gard та інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2017, Суд відхилив аргументи батьків серйозно хворої дитини, які стверджували, що питання лікування їх сина не повинно бути предметом рішення суду; вважали, що навпаки, було доцільно, щоб лікарня звернулася до суду у разі конфлікту між батьками та лікарнею (§ 117). Суд залишив відкритим питання щодо того, чи слід йому було застосовувати принцип «найкращих інтересів дитини», чи слід було встановити, чи можуть бажання батьків призвести до ризику «значної шкоди» для дитини (§§ 118-119). Однак у

справі *Parfitt проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2021, Суд визнав, що рішення застосувати тест «найкращі інтереси дитини» в подібному до справи *Gard* випадку не виходить за межі свободи розсуду держави при знаходженні балансу між захистом права пацієнтів на життя та захистом їх права на повагу до приватного життя та особистої автономії (§ 51 – див. *Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, §§ 279, 280, 286-288).

6. Питання стосовно завершення життя

168. У справі *Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002, Суд, по-перше, дійшов висновку, що право вирішувати, у який спосіб померати, є складовою приватного життя за статтею 8 (§ 67). У пізнішій практиці зазначалось, що право особи вирішувати, у який спосіб і у який момент припинити життя, за умови, що він чи вона спроможні вільно ухвалити власне судження і відповідно діяти, є одним із аспектів права на повагу до приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції (*Haas проти Швейцарії*, 2011, § 51).

169. Суд вирішив, що держави-учасниці мають широку свободу розсуду у питаннях самогубства зі сторонньою допомогою. Дозвільні закони передбачають вимогу, щоб медичні препарати, що припиняють життя, надавались виключно за рецептом лікаря (*Haas проти Швейцарії*, 2011, § 52). Суд вказав на відмінність справ *Haas проти Швейцарії* і *Pretty проти Сполученого Королівства*, 2011, та *Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002. На відміну від справи *Pretty*, у справі *Haas проти Швейцарії* Суд зазначив, що заявник стверджував не лише, що його життя було тяжким і болючим, але й що якби він не отримав даний препарат, то акт самогубства був би позбавлений гідності. До того ж, і знову на противагу справі *Pretty*, заявника загалом не можна було вважати безпомічним, оскільки він не перебував у завершальній стадії невиліковної дегенеративної хвороби, котра не дозволяла б йому позбавити себе життя.

170. У справі *Koch проти Німеччини*, 2012, заявник скаржився, що національні суди відмовились розглядати щодо суті його позов стосовно відмови Федерального інституту дозволити його дружині придбати смертельну дозу пентобарбіталу соди, що порушило його право на повагу до приватного і сімейного життя за статтею 8 Конвенції. Суд встановив порушення статті 8 через відмову національних судів розглянути позов по суті.

171. У справі *Mortier проти Бельгії*, 2022, заявник скаржився на смерть його матері внаслідок евтаназії та на невиконання органами влади обов'язку забезпечити його участь у цьому процесі. Суд відзначив, що мати заявника не хотіла повідомляти своїх дітей, включаючи його, про своє прохання щодо евтаназії, незважаючи на неодноразові поради лікарів. Вказуючи на протиріччя інтересів, зокрема бажання заявника бути поруч з матір'ю в її останні моменти життя та право матері на повагу до її волі і особистої автономії, Суд вважав, що органи влади не порушили свого позитивного обов'язку забезпечити повагу до прав заявника відповідно до статті 8 Конвенції (§§ 200-208).

172. У справі *Dániel Karsai проти Угорщини*, 2024, щодо неможливості для невиліковно хворого заявника, який страждає від невиліковного прогресуючого нейродегенеративного захворювання, скористатися допомогою лікаря для здійснення асистованого суїциду (PAD), Суд розглянув його скаргу відповідно до статті 8, враховуючи як негативні, так і позитивні обов'язки держави-відповідача, вважаючи їх взаємопов'язаними, без чіткого розмежування в конкретних обставинах справи. Більше уваги було приділено позитивному обов'язку щодо забезпечення PAD вдома та негативному обов'язку щодо заборони доступу до PAD за кордоном, хоча Суд зазначив, що останнє не можна повністю відокремити від позитивного аспекту. Особливу увагу було приділено глибоким етичним і соціальним наслідкам PAD, і Суд погодився, що оскаржена кримінальна заборона має на меті захистити життя вразливих осіб, які можуть стати жертвами зловживань, зберегти етичну цілісність медичної професії та захистити мораль суспільства в цілому щодо значення та цінності людського життя (§§ 137-152). Суд також відхилив аргумент про те, що екзистенційні страждання невиліковно хворої особи можуть, як такі, створити обов'язок для держави за статтею 8 легалізувати PAD. Він підкреслив важливість паліативної допомоги, яка забезпечує гідний кінець життя, і зазначив, що підвищена вразливість невиліковно хворої особи вимагає гуманного підходу, обов'язково включаючи паліативну допомогу, яка базується на співчутті та високих медичних стандартах (§§ 154-158). Відмова заявника від седативних засобів була законним особистим вибором, який не міг, сам по собі, вимагати від органів влади надання альтернативних рішень або легалізації PAD (§ 155). Суд не вважав, що кримінальна

відповідальність за акт асистованого суїциду, вчинений за кордоном, що є непоодиноким явищем серед держав-учасниць, зробить втручання непропорційним, але зазначив, що необхідність у відповідних правових заходах щодо PAD повинна постійно переглядатися, враховуючи розвиток європейського суспільства та відповідні міжнародні стандарти медичної етики (§ 167). Суд дійшов висновку, що з огляду на дуже складний і чутливий етичний характер питання та відсутність європейського консенсусу в цій сфері (хоча є тенденція до легалізації PAD, більшість держав-учасниць продовжують забороняти та переслідувати будь-яку допомогу при суїциді, включаючи PAD), угорські органи влади не вийшли за межі свободи розсуду держави при збалансуванні, з одного боку, права заявника на особисту автономію, гарантовану статтею 8, і, з іншого боку, інтересу в захисті життя вразливих осіб, які можуть стати жертвами зловживань, та моральних цінностей суспільства щодо значення людського життя. Суд не знайшов порушення статті 8 Конвенції.

173. Суд не вважає за належне поширювати статтю 8 настільки, щоб накладати на держави-учасниці процесуальне зобов'язання зробити доступним правовий засіб, який вимагав би від національних судів розглядати по суті скаргу на те, що заборона самогубства зі сторонньою допомогою порушує право на приватне і сімейне життя (*Nicklinson i Lamb проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2015, § 84).

174. У справі *Gard i Інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2017, лікарі хотіли припинити лікування, що підтримувало життя маленької дитини, яка страждала на смертельну генетичну хворобу. Це рішення, ухвалене проти волі батьків, Суд, на підставі ретельного вивчення провадження і мотивування, наведеного державними органами у своїх рішеннях, не визнав таким, що може вважатись свавільним чи непропорційним втручанням всупереч статті 8 (§§ 118-124). Суд дійшов того ж висновку у справі *Parfitt проти Великої Британії* (ухв.), 2021, стосовно припинення лікування п'ятирічної дитини, що перебувала у постійному вегетативному стані. Він підкреслив, що рішення національних судів належно врахували найкращі інтереси дитини, з огляду на широкий консенсус як в міжнародному праві, так і в судовій практиці Суду, що в усіх рішеннях, які стосуються дітей, їхні найкращі інтереси повинні бути на першому місці (див. також § 51, і вище).

7. Питання, пов'язані з інвалідністю³⁵

175. Справа *Jivan проти Румунії*, 2022 року, стосувалася застосовності статті 8 до мобільності та якості життя особи з інвалідністю/особи похилого віку, а також понять "особистої автономії" та "гідності" за Конвенцією (див. огляд судової практики у §§ 30-35 та посилання на *Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю*, §§ 44-45).

176. Конвенція ООН 2006 року про права осіб з інвалідністю встановлює принцип "повної та ефективної участі та інтеграції в суспільство" для осіб з інвалідністю (див., наприклад, справу *Arnar Helgi Lárusson проти Ісландії*, 2022, § 59). Однак стаття 8 застосовується лише в особливих випадках, коли відсутність доступу до установ, відкритих для публіки, перешкоджала заявникам вести своє життя, порушуючи їхнє право на особистий розвиток, а також право на встановлення та розвиток стосунків з іншими людьми та зовнішнім світом (*Glaisen проти Швейцарії* (ухв.), 2019, §§ 43-46, з подальшими посиланнями; див. також *Zehnalova i Zehnal проти Чехії* (ухв.), 2002; *Botta проти Італії*, 1998 та *Mółka проти Польщі* (ухв.), 2006). У справі *Arnar Helgi Lárusson проти Ісландії*, 2022, Суд вперше розглянув скаргу на відсутність доступності громадських будівель для осіб з інвалідністю в межах "особистого життя", що дозволило йому дослідити це питання відповідно до статті 14 у зв'язку зі статтею 8 (§§ 40-46).

177. Суд також встановив, що рішення забрати дитину у незрячих батьків на підставі висновку про неналежний догляд не було виправдане обставинами справи і порушувало право батьків на сімейне життя, гарантоване статтею 8 (*Saviny проти України*, 2008). З іншого боку, Суд не встановив порушення статті 8 стосовно нормативно-правового механізму, напрацьованого у Франції для

³⁵ Див. Охорона здоров'я і лікування

відшкодування батькам витрат на дітей з інвалідністю, навіть тоді, коли батьки вирішили б не мати дитину, якби не помилка державної лікарні у діагностуванні генетичного відхилення (*Maurice проти Франції* [ВП], 2005; *Draon проти Франції* [ВП], 2006). Суд також надає державам широку свободу розсуду визначати обсяг допомоги, що надається батькам дітей з інвалідністю (*La Parola і Inwi проти Італії* (ухв.), 2000), і постановив, що коли держава надає належні засоби правового захисту у випадку інвалідності, спричиненої неналежною медичною допомогою у момент народження дитини, тоді немає порушення статті 8 (*Spyra і Kranczkowski проти Польщі*, 2012, §§ 99-100).

178. У справі «*Kholodov проти України*» (ухв.), 2016, розглядалася ситуація щодо позбавлення водійських прав у зв'язку з порушенням правил дорожнього руху заявником, особою з фізичною інвалідністю (множинні захворювання суглобів), який стверджував, що штраф був надмірним, враховуючи його медичний стан. Суд визнав, що дев'ятимісячна заборона на водіння мала вплив на повсякденне життя заявника, і тому можна було визнати, що така міра є «втручанням» у право заявника за статтею 8. У справі «*X and Y v. the Netherlands*», 1985, йшлося про сексуальне насильство щодо шестнадцятирічної дівчини з розумовою інвалідністю та відсутність кримінально-правових норм, які б забезпечували їй ефективний захист.

179. У справі «*Belli and Arquier-Martinez проти Швейцарії*», 2018, перша заявниця народилася глухою та мала труднощі з вираженням себе рідною мовою. Вона мала тяжку інвалідність, що робило її нездатною до розпізнавання. В результаті їй потрібна була допомога на постійній основі. Другий заявник, її мати та опікун, надавала цю допомогу. Їхня ситуація створювала «додаткові елементи залежності, що виходять за межі звичайних емоційних зв'язків». Їхні обставини створювали ситуацію, у якій гарантії «особистого життя» за статтею 8 застосовуються винятково до стосунків між дорослими (§§ 65-66).

180. У справі «*Calvi ma C.G. проти Італії*», 2023, Суд розглянув захід, що визнає часткову правову недієздатність літньої особи та її розміщення в «медикалізованому» будинку для людей похилого віку в соціальній ізоляції протягом трьох років, і нагадав, що держави зобов'язані сприяти участі осіб з інвалідністю або «залежних» осіб похилого віку в житті громади та запобігати їх ізоляції чи сегрегації (§ 107).

8. Питання, що стосуються поховання та померлих осіб

181. Здійснення прав за статтею 8, що стосуються сімейного та приватного життя, переважно стосується відносин між живими людьми. Однак Суд також зазначав, що належне поведження з померлими з поваги до почуттів родичів померлого входить у сферу дії статті 8 (див. *M.L. проти Словаччини*, 2021, § 23, з подальшими посиланнями). Зокрема, Суд визнав, що те, як поведуться з тілом померлого родича, а також питання, що стосуються можливості бути присутнім на похованні та вшануванні пам'яті на могилі родича, належать до права на повагу до сімейного чи приватного життя (*Solska ma Rybicka проти Польщі*, 2018, §§ 104-108 та посилання, наведених там). Інші обставини, що стосуються членів родини, які залишилися в живих, також охоплюються статтею 8 (див. нещодавнє узагальнення у справі *Polat проти Австрії*, 2021, §§ 93-94), зокрема скарга заявника щодо відмови лікарні надати інформацію стосовно посмертного обстеження її сина (§ 95).

182. Справа *Lozovyye проти Росії*, 2018, стосувалась жертви вбивства, котрого поховали до того, як батькам було повідомлено про його смерть. У цій справі Суд нагадав, що кожен має право на доступ до інформації стосовно свого приватного і/або сімейного життя (§ 32), і що право особи бути присутньою на похороні члена своєї сім'ї підпадає під статтю 8. Якщо органам державної влади, але не членам сім'ї, відомо про смерть, то відповідні державні органи мають вжити принаймні розумних кроків для того, щоб повідомити членів родини (§ 38). Суд вирішив, що відповідне національне право і практика були недостатньо зрозумілими, але що це саме по собі не є достатнім для встановлення порушення статті 8 (§ 42). З іншого боку, Суд дійшов висновку, що державні органи не діяли з належною сумлінністю, аби дотриматись згаданого позитивного зобов'язання, з огляду на інформацію, наявну у державних органах, аби ідентифікувати, знайти і повідомити батьків загиблого (§ 46).

183. У справі *Hadri-Vionnet проти Швейцарії*, 2008, Суд постановив, що неспроможність міської влади повідомити матері про місце і час поховання її мертвонародженого сина була заборонена законом і порушувала її право на приватне і сімейне життя за статтею 8 (*Pannullo i Forte проти Франції*, 2001). Так само у справі *Zorica Jovanović проти Сербії*, 2013, Суд постановив, що неспроможність лікарні надати заявниці інформацію щодо смерті її малолітнього сина і наступне зникнення його тіла порушували статтю 8, незважаючи на те, що дитина померла у 1983 році, через те, що держава так і не спромоглась надати інформацію про ту подію. Суд також постановив, що відмова Росії записати мертвонароджену дитину на прізвище біологічного батька через правову презумпцію того, що чоловік матері був батьком, порушувало право матері, передбачене статтею 8, поховати дитину під прізвищем її справжнього батька (*Znamenskaya проти Росії*, 2005).

184. Члени сім'ї можуть оскаржувати також тривалість часу між смертю і похованням та обробкою тіла померлого перед поверненням його сім'ї. Наприклад, Суд встановив, що тривалий проміжок часу, протягом якого поліція не повертала зразки, взяті з тіла дочки заявників, через що вони не змогли її вчасно поховати, порушувало їхнє право на приватне і сімейне життя, захищене статтею 8 (*Girard проти Франції*). Також було встановлено порушення статті 8 Конвенції, коли національне законодавство не вимагало від судів оцінки (і не дозволяло батькам оскаржити це) початкову відмову дозволити їм перевезти тіла своїх синів до Туреччини під час розслідування їхнього вбивства (*Aygun проти Бельгії*, 2022, §§ 68-92). Суд також встановив, що вилучення у лікарні органів померлого без повідомлення його матері і запиту про її згоду, не було вчинене згідно із законом і порушувало її право на приватне життя за статтею 8 (*Petrova проти Латвії*, 2014, §§ 97-98). Відповідно до цієї практики, Суд встановив порушення статті 8 у випадку взяття тканин від померлого без повідомлення і згоди його дружини через недостатню чіткість національного права і відсутність правових гарантій проти сваволі (*Elberte проти Латвії*, 2015, § 115). Однак Суд встановив, що затримка у тридцять вісім днів перед поверненням тіла азербайджанського солдата, вбитого в Вірменії, його родині, не порушує статтю 8 Конвенції (*Gurbanov проти Вірменії*, 2023). Вірменські влади намагалися встановити причину смерті і, враховуючи ворожі відносини між Вірменією та Азербайджаном, чекали на участь спеціаліста з Міжнародного комітету Червоного Хреста для проведення розтину. За таких обставин загальний період у тридцять вісім днів, протягом якого вірменські влади повернули тіло сина заявника в Азербайджан, не можна вважати непомірно довгим (§ 63-69).

185. У справі *Elli Poluhas Dödsbo проти Швеції*, 2006, хоча Суд і визнав, що право заявника на приватне життя за статтею 8 було задіяне, він вирішив, що відмова Швеції перенести поховальну урну з однієї ділянки цвинтаря на іншу, аби рештки померлого були розташовані поруч із родинними похованнями, не порушувала статтю 8, тому що це рішення було ухвалене з належним урахуванням інтересів дружини померлого і підпадало під широкі межі свободи розсуду, наявні у таких справах. Цікаво, що Суд не визначав, чи така відмова стосувалася понять «сімейного життя» або «особистого життя», а натомість продовжив розгляд справи, виходячи з припущення про втручання (§ 24). У справі *Dražković проти Чорногорії*, 2020, Суд встановив, що прохання близького родича ексгумувати останки померлого члена родини для перенесення їх на нове місце спочинку, принципово підпадає під категорії «особистого життя» та «сімейного життя». Однак Суд чітко вказав, що природа і обсяг цього права, а також межі зобов'язань держави відповідно до Конвенції в подібних справах будуть залежати від конкретних обставин і поданих фактів (§ 48). Хоча державам надається широкі межі свободи розсуду для оцінки у таких важливих і чутливих питаннях (§ 52), Суд встановив, що відсутність суттєвого розгляду національними судами вимоги заявника у цивільному процесі проти третьої особи порушує статтю 8. Суд також встановив, що представник померлого, який бажав перешкодити державі взяти у померлого проби ДНК в рамках позову про встановлення батьківства, не висловлював скарги, що належала б до сфери приватного життя, а також він не міг подавати позов від імені померлого (*Estate of Kresten Filtenborg Mortensen проти Данії* (ухв.), 2006).

186. Суд також вивчав державну політику, яка полягала у відмові повертати для поховання тіла обвинувачених у тероризмі. Визнаючи, що держава має інтерес у захисті громадської безпеки, особливо коли йдеться про національну безпеку, Суд встановив, що повна заборона повертати тіла

осіб, підозрюваних у тероризмі, не забезпечувала належної рівноваги між державою і гарантованими статтею 8 правами членів сім'ї загиблого (*Sabanchiyeva і Інші проти Росії*, 2013, § 146).

187. У справі *Solska та Rybicka проти Польщі*, 2018, Суд визнав, що стаття 8 застосовується до ексгумації померлих осіб без згоди їхніх родин у контексті кримінальних проваджень (§§ 107-108). Щодо рішення прокурора про проведення ексгумації, Суд встановив, що національне законодавство не забезпечувало достатніх гарантій від свавілля. Тому заявники були позбавлені мінімального рівня захисту, на який вони мали право, що порушує статтю 8 (§§ 124-127). Однак у справі *Beljic та інші проти Сербії*, 2024, Суд визнав заяви заявників щодо ексгумації решток їхніх родичів явно необґрунтованими. Ексгумація мала відбутися в рамках перенесення кладовища для того, щоб дозволити видобуток вугільних запасів та забезпечити необхідну електрику для домогосподарств. Національні органи розглянули відповідні подання заявників і перевірили як законність оскаржуваних рішень, так і необхідність оскаржуваної міри, та Адміністративний суд визнав втручання законним (§§ 98-101).

188. Справа *Polat проти Австрії*, 2021, стосувалася проведення посмертного дослідження на синові заявниці, який народився з рідкісним дефектом розвитку, всупереч бажання її та чоловіка. З огляду на їхні релігійні переконання, батьки хотіли, щоб тіло дитини залишалось як можна менш пошкодженим. Однак посмертне дослідження було проведено без їхньої згоди для "забезпечення наукових інтересів". Хоча Суд не побачив підстав для сумнівів у національному законодавстві, яке дозволяло проведення посмертних досліджень без згоди найближчих родичів у разі необхідності для таких цілей, за конкретних обставинах справи Суд вважав, що бажання заявниці та її чоловіка поховати сина відповідно до їхніх релігійних переконань не було належно враховано при балансуванні інтересів. Тому було встановлено порушення як статті 8, так і статті 9 (§§ 80-91). Додатково було виявлено порушення статті 8 через те, що лікарня не надала заявниці достатньої інформації про обсяг посмертного дослідження її сина та про видалення і місце перебування його органів (§ 120).

9. Питання екології³⁶

189. Хоча Конвенція однозначно не передбачає права на здорове довкілля (*Hatton і Інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2003, § 96), Суд, розглядаючи різноманітні справи, у яких порушувалось питання про якість довкілля для особи, вирішував, що добробут останньої може зазнати негативного впливу через небезпечні або руйнівні екологічні умови (*Cordella та інші проти Італії*, 2019, §§ 157-160). Однак питання за статтею 8 виникає лише у тому випадку, якщо особи безпосередньо і серйозно постраждали від забруднення і можуть довести його безпосередній вплив на їхню якість життя (*Çiçek та інші проти Туреччини* (ухв.), 2020, § 32 і §§ 22-29 для узагальнення відповідної судової практики у контексті забруднення повітря; *Fadeyeva проти Росії*, 2005, §§ 68-69, де Суд зазначив, що для застосування статті 8 необхідно продемонструвати певний мінімальний рівень шкідливого впливу забруднення на здоров'я або якість життя особи; *Chiş проти Румунії* (ухв.), 2014, стосовно шуму від бару в будівлі; *Thibaut проти Франції* (ухв.), 2022, стосовно потенційного впливу електромагнітних полів). Стаття 8 може застосовуватись в екологічних справах, незалежно від того, чи є забруднення прямим результатом діяльності держави, чи відповідальність держави виникає через неналежне регулювання діяльності приватного сектору. Застосування статті 8 визначається за допомогою тесту на серйозність: див. відповідну судову практику щодо екологічних проблем у справі *Denisov проти України* [ВП], 2018, § 111. Наприклад, у справі *Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, Суд уточнив свою практику щодо ризиків для здоров'я та навколишнього середовища внаслідок забруднення води (§§ 112-115). Зокрема, він чітко зазначив, що хоча доступ до безпечної питної води сам по собі не є правом, яке охороняється статтею 8, "постійна та тривала відсутність доступу до безпечної питної води" може мати шкідливі наслідки для здоров'я та людської гідності, ефективно підриваючи основи приватного життя. Тому, коли ці суворі умови виконуються, позитивне

³⁶ Див. також розділ «Житло»

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
зобов'язання держави може бути активоване, залежно від конкретних обставин справи (§ 116).

190. По суті слід враховувати справедливий баланс, який необхідно встановити між суперечливими інтересами особи та суспільства в цілому; держава має певну свободу розсуду при визначенні заходів, які потрібно вжити для забезпечення виконання положень Конвенції (*Powell i Rayner проти Сполученого Королівства*, 1990; *López Ostra проти Іспанії*, 1994, § 51; *Giacomelli проти Італії*, 2006, § 78).

191. У справі *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії* [ВП], 2024, Суд вперше розглянув питання зміни клімату та її впливу на права, закріплені Конвенцією. Зокрема, він підкреслив, що сьогодні існує достатньо ознаки того, що антропогенна зміна клімату існує, що вона становить серйозну поточну та майбутню загрозу для користування правами за Конвенцією, і що держави усвідомлюють це і мають змогу вжити заходів для ефективного вирішення цієї проблеми (§ 436). Суд ввів концепцію «міжпоколінневого розподілу навантаження», зазначивши, що відповідні зобов'язання держав поширюються не лише на осіб, які наразі живуть, але й на майбутні покоління, які, ймовірно, понесуть все важче навантаження через наслідки нинішніх невдач у боротьбі зі зміною клімату (§§ 419-420). Суд також вперше визнав, що стаття 8 повинна розглядатися як включення права осіб на ефективний захист від серйозних негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя (§§ 519 і 544). У зв'язку з цим Суд підкреслив різницю між справами щодо зміни клімату та «класичними» екологічними справами та встановив специфічні критерії для оцінки статусу жертви осіб (§§ 487-488), а також визначення правового статусу об'єднання для подання позовів щодо зміни клімату до Суду (§§ 502-503). Що стосується позитивних зобов'язань держав, вони включають впровадження та реалізацію заходів із пом'якшення наслідків зміни клімату, які повинні доповнюватися заходами адаптації, спрямованими на полегшення найсерйозніших або найближчих наслідків зміни клімату, а також певними процедурними запобіжними заходами щодо процесу ухвалення рішень державами (§§ 549-554).

192. Для детального аналізу судової практики Суду з цієї теми див. *Посібник із судової практики щодо охорони довкілля*.

10. Статева орієнтація і статеве життя³⁷

193. Межі свободи розсуду держави стосовно втручань в інтимну сферу сексуального життя особи є вузькими (*Dudgeon проти Великої Британії*, 1981, § 52; *А.К. проти Росії*, 2024, § 30). Суд постановив, що такі чинники, як гендерна ідентичність, ім'я та статеві орієнтація і статеве життя є важливими складовими особистої сфери, захищеної статтею 8 (8 (*Drelon проти Франції*, 2022, § 86; *Beizaras та Levickas проти Литви*, 2020, § 109; *Sousa Goucha проти Португалії*, 2016, § 27; *В. проти Франції*, 1992, § 63; *Burghartz проти Швейцарії*, 1994, § 24; *Dudgeon проти Сполученого Королівства*, 1981, § 41; *Laskey, Jaggard і Brown проти Сполученого Королівства*, 1997, § 36; *P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства*, 2001; *А.К. проти Росії*, 2024, § 30).

194. Суд встановив, що заборона на володіння порнографічним матеріалом ув'язненими для їх приватного використання порушує статтю 8 (*Chocholáč проти Словаччини*, 2022). Оскільки заявник зберігав матеріал як стимул для автоеротизму у своїй приватній сфері, Суд вважав, що його конфіскація та догана, яку отримав заявник за володіння матеріалом, є втручанням у його право. Суд висловив сумніви щодо того, чи має ця заборона законну мету (§ 62 щодо захисту моралі), але в будь-якому випадку дійшов висновку, що за відсутності належної оцінки балансу індивідуальних та публічних інтересів, заборона є загальним та недискримінаційним обмеженням, що не дозволяє провести необхідну пропорційну оцінку в індивідуальному випадку (§§ 52-78).

195. Відносини одностатевої пари підпадають під поняття "приватного життя" за статтею 8, а співмешкання одностатевих партнерів, які живуть у стабільних де факто відносинах, підпадають під поняття "сімейного життя" (*Orlandi та інші проти Італії*, 2017, § 143). Законодавство, яке криміналізує сексуальні акти між добровільними гомосексуалами, було визнано таким, що

³⁷ Див. розділ «Одностатеві пари» та *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

порушує статтю 8 (*A.D.T. проти Великої Британії*, 2000, §§ 36-39; *Dudgeon проти Великої Британії*, 1981, § 41). Стаття 8 не забороняє криміналізацію всіх приватних сексуальних дій, таких як інцест (*Stübing проти Німеччини*, 2012) або садомазохістські сексуальні дії (*Laskey, Jaggard та Brown проти Великої Британії*, 1997).

196. У низці справ Суд встановив, що будь-яка заборона на працевлаштування гомосексуалів у збройних силах є порушенням права на повагу до приватного життя, захищеного статтею 8 (*Lustig-Prean та Beckett проти Великої Британії*, 1999; *Smith та Grady проти Великої Британії*, 1999; *Perkins та R. проти Великої Британії*, 2002)³⁸. У справі *A.K. проти Росії*, 2024, §§ 40-46, звільнення вчительки за публікацію фотографій у соціальних мережах, на яких вона показувала ніжні стосунки з сексуальними партнерами, Суд вважав непропорційним втручанням у її права згідно зі статтею 8 Конвенції. Суд, зокрема, зазначив, що звільнення вчительки, яка мала відповідну кваліфікацію, хорошу репутацію серед учнів та батьків і не мала попередніх скарг, не могло бути необхідним, єдиним і негайним покаранням за ці зображення, незалежно від того, чи залишалися вони приватними чи стали публічними. Крім того, звільнення стало результатом різниці у ставленні лише через сексуальну орієнтацію, без переконливих і вагомих причин. Позиція адміністрації школи та судові рішення прямо посилалися на "лесбійські сцени" та "лесбійський контент", "неетичні близькі одностатеві стосунки" і "нетрадиційну сексуальну орієнтацію". Суд повторив, що сексуальна орієнтація особи не може бути ізольована від її приватних та публічних виразів, які явно є захищеними елементами приватного життя особи. Публікація фотографій подорожей та вечірок, на яких показані ніжні стосунки з інтимними партнерами, є звичайною практикою на соціальних мережах. Так, недружня реакція органів влади була очевидно зумовлена непогодженням з сексуальною орієнтацією заявниці, а тому була дискримінаційною. Суд встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

197. У справі, яка стосувалась відмови французької служби донорства крові прийняти заявника як донора крові через його ймовірну гомосексуальність, Суд зазначив, що відповідні висновки про його сексуальні практики були зроблені лише тому, що він відмовився відповідати на питання про своє статеve життя під час медичного опитування перед донорством. Суд відзначив, що ці дані містять явні вказівки на статеve життя заявника та ймовірну сексуальну орієнтацію, що відображають припущену сексуальну орієнтацію без доказів фактичної основи, і що, оскільки ці дані були зібрані у 2004 році, їх планувалося зберігати до 2278 року, що призводить до втручання у "приватне життя" заявника (і просте посилання на код, а не чіткий опис статевих актів, не було вирішальним, § 86). Хоча таке втручання було обґрунтоване відповідними та достатніми причинами, зокрема захистом здоров'я та важливістю забезпечення безпеки крові (§§ 93-95), зібрані дані ґрунтувалися на припущеннях без доведеної фактичної основи. Суд також зазначив надмірну тривалість зберігання даних, що дозволяло використовувати їх проти заявника повторно, так як наслідок призвело до автоматичного виключення його з донорства крові. Отже, Суд виявив порушення статті 8 Конвенції (*Drelon проти Франції*, 2022, §§ 86-100).

С. Приватність ³⁹ 40

198. Як послідовно постановляє Суд, поняття «приватного життя» поширюється на аспекти особистої ідентичності, такі як ім'я особи, фотографії, фізична і моральна недоторканність (*Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, § 261); гарантія, надана статтею 8 Конвенції, перш за все мала на меті забезпечити розвиток, без зовнішнього втручання, особистості кожного індивіда у стосунках з іншими людьми. Тому існує сфера співдії особи з іншими, навіть в публічному контексті, котра може підпадати під обсяг поняття приватного життя (*Von Hannover проти Німеччини (№ 2)* [ВП], 2012, § 95). До того ж, термін «приватне життя» є широким поняттям, якому не можна дати вичерпне пояснення, і яке включає в себе фізичну і психологічну недоторканність особи і тому може охоплювати численні аспекти ідентичності особи, такі як гендерна ідентичність і сексуальна орієнтація, ім'я або складові, що стосуються права особи на

³⁸ Див. розділи «Ідентичність та автономія» та «Житло»

³⁹ Див. також *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

⁴⁰ Див. розділ «Телефонні розмови»

своє зображення. Воно включає у себе особисту інформацію, стосовно якої особи можуть законно очікувати, що її не буде оприлюднено без їхньої згоди (*Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], 2012, § 83). Поняття «приватне життя» також охоплює право на конфіденційну інформацію, що стосується усиновлення дитини (*X та інші проти Росії*, 2020, §§ 62-67, щодо публікації в Інтернеті судового рішення, в якому згадувалися імена заявників та імена їхніх усиновлених дітей). Рішення приватної особи розмістити анонімне оголошення про пошук сурогатної матері не слугувало аргументом для зниження рівня захисту, який мав бути наданий їй відповідно до статті 8 (*Hájovský проти Словаччини*, 2021, § 35).

199. Спостереження і збір приватної інформації представниками держави, якщо така інформація систематично збирається і зберігається у вигляді досьє представниками держави, підпадає під поняття “приватне життя” з точки зору статті 8 § 1 Конвенції. Тим паче у випадку, коли певну інформацію було названо неправдивою і такою, що може зашкодити репутації заявника (*Rotaru проти Румунії* [ВП], 2020, § 44). Застосовуючи цей принцип, Суд пояснив, що існує низка чинників, котрі стосуються вирішення питання про те, чи на приватне життя особи поширюються заходи, вжиті поза її житлом чи приватною територією. Оскільки трапляються випадки, коли особи усвідомлено або умисно ведуть діяльність, котра фіксується або може бути зафіксована або ж про неї може бути публічно повідомлено, то розумні очікування особи щодо приватності можуть бути важливим, але не обов'язково вирішальним фактором (*Benedik проти Словенії*, 2018, § 101). Людину, яка йде вулицею, неодмінно побачить будь-хто з присутньої там громадськості. Моніторинг за допомогою технологічних засобів однієї і тієї ж громадської місцини (наприклад, охоронець стежить за системою відеоспостереження) має такий самий характер. Проте питання щодо приватного життя можуть виникати тоді, коли запроваджується будь-яка систематична або постійна фіксація такого матеріалу з громадського місця. З цієї причини досьє, що зберігаються в службах безпеки щодо конкретної особи, підпадають під дію статті 8, навіть якщо ця інформація не збиралась у жодний втручальний або прихований спосіб (*P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства*, 2001, § 57). Див. також щодо режимів масового перехоплення *Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021, та *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022.

200. Користувачі телекомунікаційних та інтернет-послуг повинні мати гарантію того, що їхнє приватне життя буде поважатися, хоча така гарантія не може бути абсолютною і повинна іноді поступатися іншим законним імперативам, таким як запобігання заворушенням і злочинам або захист прав і свобод інших осіб (*Podchasov проти Росії*, 2024, § 65). Зокрема, стосовно діяльності в Інтернеті, інформація, пов'язана з конкретними динамічними IP адресами, котра полегшує ідентифікацію автора такої діяльності, в принципі становить особисті дані, котрі не можуть бути відкритими для загалу. Використання цих даних може, таким чином, підпадати під дію статті 8 (*Benedik проти Словенії*, 2018, §§ 107-108). У зв'язку з цим той факт, що заявник не приховав свою динамічну IP адресу, не був вирішальним фактором для оцінки того, чи його очікування щодо приватності були розумними (§ 116). Натомість анонімність, пов'язана з онлайн діяльністю, є важливим чинником, який слід брати до уваги (§ 117).

1. Право на зображення і фотографії; оприлюднення фотографій, зображень і статей ⁴¹

201. Стосовно фотографій Суд постановив, що зображення особи становить один з важливих атрибутів особистості, оскільки розкриває її унікальні риси і відрізняє її від інших. Право на захист свого зображення є, таким чином, однією із суттєвих складових особистого розвитку (*López Ribalda та інші проти Іспанії* [ВП], 2019, §§ 87-91 та наведені там посилання, а також межі захисту, що надається, див., наприклад, *Vučina проти Хорватії* (ухв.), 2019). Хоча свобода вираження поглядів включає оприлюднення фотографій, Суд, тим не менш, встановив, що захист прав і репутації інших осіб у цій сфері набуває особливої важливості, оскільки фотографії можуть містити дуже особисту і навіть інтимну інформацію про особу або її родину (*Von Hannover проти Німеччини (№ 2)* [ВП], 2012, § 103). Навіть нейтральна фотографія, що супроводжує історію, яка зображує особу в негативному світлі, є серйозним втручанням у приватне життя особи, яка не прагне публічності

⁴¹ Див. також *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

(*Rodina проти Латвії*, 2020, § 131). Суд сформулював невичерпні (*Satakunnan Markkinapörssi Oy та Satamedia Oy проти Фінляндії* [ВП], 2017, § 166) наступні вирішальні чинники, які необхідно брати до уваги під час врівноваження права на репутацію за статтею 8 та свободи вираження поглядів за статтею 10: внесок до обговорення, що становить загальний інтерес; наскільки відомою є відповідна особа і яким є предмет повідомлення; попередня поведінка відповідної особи; зміст, форма і наслідки публікації; обставини, за яких була зроблена фотографія; і тяжкість накладеного покарання (*Von Hannover проти Німеччини (№ 2)* [ВП], 2012, §§ 108-113; *Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], 2012, §§ 89-95; *Couderc і Hachette Filipacchi Associés проти Франції* [ВП], 2015, §§ 90-93; *Dupate проти Латвії*, 2011, §§ 49-76; *Rodina проти Латвії*, 2020, § 104).

202. Тому кожен, включно з людьми, відомими широкому загалу, має законне очікування, що його чи її приватне життя буде захищене (*Von Hannover проти Німеччини (№ 2)* [ВП], 2012, §§ 50-53 і 95-99; *Sciacca проти Італії*, 2005, § 29; *Reklos і Davourlis проти Греції*, 2009, § 40; *Alkaya проти Туреччини*, 2012, захист приватних адрес відомих актрис - порівняйте з адвокатом і дружиною прокурора у відставці, *Samoylova проти Росії*, 2021, § 101, і див. також розкриття зображень інтер'єру будинку). Проте це не обов'язково є вирішальним фактором (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, §§ 73). Практика Суду переважно передбачає право особи контролювати використання свого зображення, включно з відмовою від його оприлюднення (*Reklos і Davourlis проти Греції*, 2009, §§ 40 і 43, у якій фотографії новонародженої дитини були зроблені у приватній клініці без попередньої згоди батьків, а негативи були приховані; *I.V.Т. проти Румунії*, 2022, в якому одинадцятирічна дитина дала інтерв'ю приватному телеканалу без згоди своїх батьків; *Von Hannover проти Німеччини (№ 2)* [ВП], 2012, § 96; *Dupate проти Латвії*, 2011, §§ 49-76, у якому журнал опублікував таємно зроблені фотографії заявниці, яка була партнером публічної особи, коли вона виходила з лікарні після народження їхньої дитини; *Hájovský проти Словаччини*, 2021, § 29, у якому газета опублікувала приватну інформацію та нерозмиті фотографії приватної особи, зроблені таємно під хибним приводом).

203. Щодо прав неповнолітніх на приватне життя та зображення Суд роз'яснив, що належне дотримання балансу вимагає врахування особливої вразливості молодих людей, оскільки розголошення інформації про їхню особу може мати більш серйозний вплив на їхню гідність та благополуччя, ніж у випадку з дорослими особами. Потрібні спеціальні правові гарантії (*M.G.C. проти Румунії*, 2016, § 73; *I.V.Т. проти Румунії*, 2022, § 59). У справі *I.V.Т. проти Румунії*, 2022, Суд встановив порушення щодо телевізійного інтерв'ю одинадцятирічної дівчинки, отриманого без згоди батьків і трансльованого без належного захисту її особистості. Суд встановив, що національні суди не приділили належної уваги вразливості заявниці при встановленні балансу між правом на приватне життя та імідж і правом на свободу вираження поглядів (§§ 46-63).

204. Хоча той факт, що чиєсь фото вже з'являлося в попередній публікації, може бути врахований у процесі балансування, той факт, що інформація вже є суспільним надбанням, не обов'язково знімає захист статті 8, особливо якщо відповідна особа не розкрила цю інформацію і не дала згоди на її розголошення. Навіть щодо подальшого поширення «публічної інформації» Суд встановив, що інтерес до публікації цієї інформації повинен бути зважений з міркуваннями приватного життя. Таким чином, незважаючи на те, що інформація, про яку йде мова, вже була відома громадськості, подальше поширення такої «публічної інформації» все одно мало бути зіставлене з правом заявника на недоторканність приватного життя (*Hájovský проти Словаччини*, 2021, § 48).

205. Держава має позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективних положень кримінального або цивільного права, які забороняють зйомку без згоди. Справа *Söderman проти Швеції* [ВП], 2013, § 117, стосувалася спроби вітчима приховано зазняти 14-річну дівчинку, коли вона була гола, і її скарги, що шведська правова система, яка на той час не забороняла відеозйомку без згоди особи, не захистила її від порушення її особистої недоторканності). З іншого боку, справа *Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, стосувалася прихованої зйомки журналістки в її будинку та подальшого публічного розповсюдження відеозаписів. У цій справі відповідні дії каралися за кримінальним законодавством, і кримінальне провадження було фактично розпочато. Однак Суд встановив, що органи влади не дотрималися свого позитивного зобов'язання щодо забезпечення належного захисту приватного життя заявниці шляхом проведення ефективного кримінального розслідування дуже серйозних втручань у її приватне

життя.

206. Суд вирішив, що відеоспостереження у громадських місцях, коли візуальна інформація зберігається і є відкрита для громадськості, підпадає під дію статті 8 (*Решк проти Сполученого Королівства*, 2003, §§ 57-63; *Glukhin проти Росії*, 2023, § 67). Зокрема, надання засобу масової інформації для наступного оприлюднення в ефірі відеоматеріалів про заявника, чия спроба самогубства була зафіксована камерами відеоспостереження, було визнано таким, що становить серйозне втручання у приватне життя заявника, незважаючи на те, що на той час він був у громадському місці (*там само*, § 87). Відеоспостереження в супермаркеті роботодавцем (*López Ribalda та інші проти Іспанії* [ВП], 2019, § 93) та в університетському амфітеатрі (*Antović та Mirković проти Чорногорії*, 2017) також підпадають під дію статті 8 Конвенції.

207. У випадку осіб, які заарештовані або притягнені до кримінальної відповідальності, Суд неодноразово постановляв, що відеозапис в рамках правоохоронної діяльності або надання працівниками поліції засобам масової інформації фотографій заявників становить втручання у їхнє право на повагу до приватного життя. Суд встановлював порушення статті 8, коли поліція надавала пресі фотографії заявників, які зберігались у матеріалах кримінальної справи, без їхньої згоди (*Khuzhin і інші проти Росії*, 2008, §§ 115-118; *Sciacca проти Італії*, 2005, §§ 29-31; *Khmel проти Росії*, 2013, § 40; *Toma проти Румунії*, 2009, §§ 90-93; *Margari проти Греції*, 2023, §§ 54-60), де Міністерство внутрішніх справ опублікувало на своєму веб-сайті фотографії заявників, зроблені під час їхнього перебування під вартою в поліції, на яких їхні особи не були приховані (*D.H. та інші проти Північної Македонії*, 2023, §§ 63-65), і коли розміщення фотографії заявника на дошці оголошень про розшук не було здійснене згідно із законом (*Giorgi Nikolaishvili проти Грузії*, 2009, §§ 129-131; *Negru проти Республіки Молдова*, 2023, §§ 29-35).

208. У справі *Gaughran проти Сполученого Королівства*, 2020, фотографія заявника під вартою була зроблена під час його арешту; вона мала зберігатися протягом невизначеного часу в місцевій базі даних для використання поліцією, і поліція могла застосовувати до неї методи розпізнавання облич та картографування облич. Таким чином, Суд постановив, що фотографування та зберігання фотографії заявника становило втручання у право на зображення (§ 70). Далі Суд постановив, що таке втручання не було необхідним у демократичному суспільстві (§ 97). Однак Суд постановив, що п'ятирічне зберігання фотографії рецидивіста не становило порушення статті 8, оскільки тривалість зберігання була обмеженою, національні суди провели індивідуальну оцінку ймовірності того, що заявник може вчинити повторне правопорушення в майбутньому, і існувала можливість перегляду необхідності подальшого зберігання даних, про які йдеться (*P.N. проти Німеччини*, 2020, §§ 76-90). Крім того, Суд вирішив, що фотографування особи, підозрюваної у тероризмі, і зберігання таких фотографій без її згоди не було непропорційним щодо законної мети демократичного суспільства, що полягала у запобіганні тероризму (*Murray проти Сполученого Королівства*, 1994, § 93).

209. Стаття 8 не обов'язково вимагає грошової компенсації для потерпілого, якщо існують інші механізми відшкодування шкоди (*Kahn проти Німеччини*, 2016, § 75). У цій справі на видавця не було покладено обов'язок відшкодувати шкоду за порушення заборони на оприлюднення фотографій двох дітей колишнього голкіпера національної збірної Німеччини з футболу (див. також *Egill Einarsson проти Ісландії (№ 2)*, 2017, §§ 36-37, і § 39 і цитовані у ній посилання).

2. Захист особистої репутації; наклеп

210. Репутація захищена статтею 8 Конвенції як частина права на повагу до приватного життя (*Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], 2012, § 83; *Chauvy і інші проти Франції*, 2004, § 70; *Pfeifer проти Австрії*, 2007, § 35; *Petrina проти Румунії*, § 28; *Polanco Torres і Movilla Polanco проти Іспанії*, 2008, § 40).

211. Для того, щоб була задіяна стаття 8, зазіхання на репутацію особи має досягти певного рівня серйозності і повинне бути здійснене у спосіб, що завдає шкоду реалізації особою свого права на повагу до приватного життя (*Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], 2012, § 83; *Bédat проти Швейцарії* [ВП], 2016, § 72; *Medžlis Islamske Zajednice Brčko і інші проти Боснії Герцеговіни* [ВП], 2017, § 76; *Denisov проти України* [ВП], 2018, § 112; *Balaskas проти Греції*, 2020, § 40; *Vučina*

проти Хорватії (ухв.), 2019, § 31; *Miljević проти Хорватії*, 2020, §§ 61-62; *De Carvalho Basso проти Португалії* (ухв.), 2021, § 43; *M.L. проти Словаччини*, 2021, § 24; *Angerjäv i Greinoman проти Естонії*, 2022, §§ 118-128; *McCann i Healy проти Португалії*, 2022, § 69; *Oleg Balan проти Республіки Молдова*, 2024, § 20). Ця вимога стосується як соціальної, так і професійної репутації (*Denisov проти України* [ВП], 2018, § 112). Повинен також існувати достатній зв'язок між заявником і стверджуваним зазіханням на його або її репутацію (*Putistin проти України*, 2013, § 40). Суд Суд визнав, що посягання на репутацію померлої особи може безпосередньо вплинути на її близьких родичів (*M.L. проти Словаччини*, 2021, § 34). У справах, які стосувалися звинувачень у злочинній поведінці, Суд також брав до уваги той факт, що відповідно до пункту 2 статті 6 Конвенції особи мають право вважатися невинуватими у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення, доки їхню вину не буде доведено в законному порядку (*Jishkariani проти Грузії*, 2018, § 41; див. також *McCann i Healy проти Португалії*, 2022, § 95, оскільки заяви про ймовірну причетність заявників до зникнення їхньої дочки, яка зникла у 2007 році в Португалії, були фактично зроблені після закриття справи та виходу на пенсію інспектора, який зробив ці заяви, на карту було поставлено репутацію заявників, гарантовану статтею 8, та сприйняття їх громадськістю, а не їхнє право на презумпцію невинуватості за пунктом 2 статті 6 Конвенції).

212. Варто також зазначити, що судимість не позбавляє засуджену особу права на забуття, тим більше, якщо ця судимість є погашеною. Навіть якщо особа дійсно може набути певної популярності під час судового процесу, з плином часу інтерес громадськості до правопорушення, а отже, і популярність особи, може зменшитися. Таким чином, після закінчення певного періоду часу засуджені особи зацікавлені в тому, щоб про їхні діяння більше не згадували, з метою їхньої реінтеграції в суспільство. Це може бути особливо актуальним після остаточного звільнення засудженої особи (*M.L. i W.W. проти Німеччини*, 2018, § 100; *M.L. проти Словаччини*, 2021, § 38).

213. Суд не встановив порушення статті 8 у справі щодо аудіовізуального запису, який було частково відтворено у ефірі без згоди заявника, тому що, поміж іншим, йшлося про критику комерційної практики у певній сфері, а не про самого заявника (*Haldimann i Інші проти Швейцарії*, 2015, § 52). З іншого боку, телевізійне повідомлення, у якому заявника називали "іноземним носієм релігії", становило порушення статті 8 (*Bremner проти Туреччини*, 2015, §§ 72 і 84).

214. Суд бере до уваги, наскільки відомим був заявник на момент стверджуваних наклепницьких висловлювань, ступінь допустимої критики щодо публічної особи, яка є ширшою, ніж щодо пересічних громадян, а також предмет висловлювань (*Jishkariani проти Грузії*, 2018; *Oleg Balan проти Республіки Молдова*, 2024, § 31). Викладачі університетів, які спеціалізуються на правах людини, призначені органами державної влади в якості експертів в державному органі, відповідальному за консультування уряду з питань прав людини, не можуть порівнюватися з політиками, які повинні проявляти більший ступінь толерантності (*Kaboğlu i Oran проти Туреччини*, 2018, § 74). Однак особи, які не є публічними особами, все ж можуть наражати себе на журналістську критику, публічно висловлюючи ідеї або переконання, які можуть викликати значні суперечки (*Balaskas проти Греції*, 2020, § 50). Приватна особа також може потрапити в публічну сферу в силу свого зв'язку з публічною особою і таким чином стати вразливою до певного викриття, але національні суди повинні проявляти певну обережність, коли партнер публічної особи привертає увагу ЗМІ лише через свої приватні або сімейні стосунки (*Dupate проти Ламвії*, 2011, §§ 54-57). У справі *M.L. проти Словаччини*, 2021, § 37, Суд непрямо погодився з висновками національних судів про те, що парафіяльний священник, хоча і не є відомим громадським діячем або високопоставленим церковним сановником, не може розглядатися як звичайна людина, а скоріше як публічна особа, від якої очікується більша терпимість до критики. У справі *McCann i Healy проти Португалії*, 2022, § 86, Суд зазначив, що після зникнення своєї дочки заявники звернулися до преси, звернулися до комунікаційних агентств і найняли прес-аташе. Хоча зрозуміло, що вони робили це, намагаючись використати всі можливі засоби для пошуку дочки, вони добровільно піддали себе увазі засобів масової інформації і, таким чином, стали публічними особами, в результаті чого вони повинні проявляти більшу толерантність у цьому зв'язку. Слід, однак, мати на увазі, що за певних обставин, навіть якщо особа відома широкому загалу, вона може розраховувати на «законне очікування» захисту та поваги до свого приватного життя (*там само*, § 87).

215. У справі, де президент зробив зневажливу заяву про адвоката, Суд постановив, що національні суди можуть бути зобов'язані взяти до уваги статус заявника як політика і як високопоставленого державного чиновника, а також статус заявника як адвоката, оскільки ця заява могла завдати більшої шкоди репутації заявника (див. *Mesić v. Хорватія*, 2022, §§ 84 і 102, і особливо щодо високопоставлених державних чиновників, які нападають на репутацію адвокатів і роблять їх об'єктами насмішок з метою їх ізоляції та підриву довіри до них, див. § 109). Хоча Суд підкреслив важливість свободи вираження поглядів для високопосадовців, він також визнав, що їхні слова мають більшу вагу (§§ 103-110). Крім того, Конвенція не може тлумачитися як така, що вимагає від осіб терпіти публічні звинувачення у злочинних діях з боку державних посадових осіб, від яких громадськість очікує достовірної інформації щодо цих звинувачень, якщо такі заяви не підкріплені фактами (*Jishkariani проти Грузії*, 2018, §§ 59-62; див. також щодо звинувачень у серйозних неправомірних діях на адресу міністра внутрішніх справ, опублікованих лідером опозиційної політичної партії на особистій сторінці у соціальній мережі «Фейсбук» (*Oleg Balan проти Республіки Молдова*, 2024, §§ 36-42). У тому ж ключі, *Egill Einarsson проти Ісландії*, 2017, відома у Ісландії особа стала об'єктом образливого коментаря у Instagram, он-лайн додатку для обміну фотографіями, у якому його під фотографією назвали гвалтівником. Суд постановив, що подібний коментар здатен становити втручання у право заявника на приватне життя, оскільки він досяг певного рівня серйозності (§ 52). Суд вказав, що стаття 8 має тлумачитися так, що навіть якщо публічні особи спричиняють жваву суперечку щодо їхньої поведінки і публічних коментарів, вони не повинні потерпати від публічного звинувачення у насильницьких злочинах без підтвердження таких заяв фактами (§ 52). І навпаки, у справі *McCann and Healy проти Португалії*, 2022, §§ 89-97, Суд не встановив порушення статті 8 через публікацію слідчим у відставці книги, в якій стверджувалося про причетність заявників до зникнення їхньої дочки. Суд зазначив, зокрема, що це були оціночні судження слідчого, засновані на матеріалах відповідної справи, які були оприлюднені до виходу його книги.

216. Водночас судова практика за статтею 8 не вимагає від держав за загальним правилом забезпечувати процедуру права на відповідь для усунення скарг (*Gülen проти Туреччини* (ухв.), 2020, § 64). У цій справі Суд постановив, що здійснення права на відповідь, як це передбачено турецьким законодавством, є частиною виняткової надзвичайної процедури. Заявник, який скористався цим засобом для оскарження передбачуваного порушення його права на репутацію, замість того, щоб подати позов про компенсацію, був визнаний таким, що не вичерпав національні засоби правового захисту.

217. Стосовно Інтернету Суд наголосив на важливості перевірки ступеню серйозності (*Tamiz проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2017, §§ 80-81; *Çakmak проти Туреччини* (ухв.), 2021, §§ 42 і 50). Зрештою, мільйони Інтернет-користувачів щодня розміщують он-лайн коментарі, і багато з-поміж цих користувачів висловлюються у спосіб, який можна вважати образливим і навіть наклепницьким. Проте, більшість коментарів зазвичай мають занадто тривіальний характер і/або обсяг їх поширення зазвичай занадто обмежений, аби вони могли спричинити значну шкоду репутації іншої особи. У цій конкретній справі заявник скаржився, що його репутації було завдано шкоди внаслідок коментаря у блозі. Вирішуючи, чи було досягнуто згаданого порогу, Суд підтримав думку національних судів, що хоча більшість коментарів, на які скаржився заявник, були безсумнівно образливими, проте у переважній більшості вони були не більше, ніж "повсякденна образа", яка, хоча і написана у невишуканому стилі, є поширеною у спілкуванні на багатьох Інтернет-порталах. До того ж, більшість з оскаржуваних коментарів, у яких наводились точніші і потенційно образливі твердження, з огляду на контекст, у якому вони були написані, швидше за все будуть сприйняті читачами як припущення, до котрого не можна серйозно ставитись (див. також *Çakmak проти Туреччини* (ухв.), 2021, §§ 42, 47-50 і 58).

218. У рішенні *Tamiz проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2017, Суд визначив обсяг права на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8, у зв'язку зі свободою вираження поглядів, гарантованою статтею 10, для постачальників послуг інформаційного суспільства, таких як Google Inc. (§§ 83-84). Суд встановив, що відповідна держава має широку свободу розсуду, і підкреслив важливу роль, яку такі провайдери послуг відіграють в Інтернеті, полегшуючи доступ до інформації та дебати на широке коло політичних, соціальних і культурних тем (§ 90). Що стосується коментарів третіх осіб у блозі, Суд підкреслив, що стаття 8 охоплює позитивне зобов'язання Договірних

держав забезпечити ефективний захист права на повагу до репутації тим, хто перебуває під їхньою юрисдикцією (*Pihl проти Швеції* (ухв.), 2017, § 28; див. також *Høiness проти Норвегії*, 2019). У справі *Egill Einarsson проти Ісландії (№ 2)*, 2017, національні суди визнали наклепницькі заяви у Facebook недійсними, але, з огляду на обставини справи, відмовилися присудити заявнику відшкодування збитків або витрат. На думку Суду, рішення про відмову в наданні компенсації саме по собі не є порушенням статті 8. Серед інших факторів, той факт, що заяви були опубліковані як коментар на сторінці у Facebook серед сотень або тисяч інших коментарів, а також той факт, що вони були видалені їхнім автором, як тільки заявник звернувся з відповідною вимогою, були взяті до уваги при розгляді достатності захисту права заявника на репутацію (§§ 38-39). У рішенні *Çakmak проти Туреччини* (ухв.), 2021, заявник домагався порушення кримінального провадження у зв'язку із заявою, яку він вважав такою, що завдала шкоди його репутації, і яка була зроблена на анонімному акаунті в Twitter; він також домагався блокування цієї заяви. Суд встановив, що органи влади не порушили свого позитивного зобов'язання щодо захисту репутації заявника, не заблокувавши з технічних причин доступ до цієї заяви і відмовивши в порушенні кримінальної справи, посилаючись на те, що неможливо встановити особу автора оскаржуваної заяви, оскільки необхідна інформація зберігається на серверах Twitter в Каліфорнії, і що органи влади Сполучених Штатів відмовилися надати цю інформацію за відсутності відповідної угоди між Сполученими Штатами і Туреччиною.

219. У контексті трудових спорів у справі *Denisov проти України* [ВП], 2018, викладено існуючі керівні принципи судової практики щодо «професійної та соціальної репутації» (§§ 115-117 та див. вище «професійна або підприємницька діяльність»).

220. На статтю 8 не можна посылатись з метою скарги на втрату репутації, що стала передбачуваним наслідком власних дій. У справі *Gillberg проти Швеції* [ВП], 2012, § 67-68, заявник стверджував, що обвинувальний вирок як такий перешкоджає реалізації його «приватного життя», завдаючи шкоди його честі і репутації. Проте Суд не погодився з таким міркуванням (див. також, *inter alia*, *Sidabras i Džiautas проти Литви*, 2004, § 49; *Mikolajová проти Словаччини*, 2011, § 57; *Medžlis Islamske Zajednice Brčko i Інші проти Боснії Герцеговіни* [ВП], 2017, § 76). Засудження у кримінальній справі саме по собі не є втручанням у право на повагу до «приватного життя», і це також стосується інших проступків, які тягнуть за собою міру юридичної відповідальності з передбачуваними негативними наслідками для «приватного життя» (*Denisov проти України* [ВП], 2018, § 98 і див. вище «професійна або підприємницька діяльність»).

221. На відміну від цього, у справі *Vicent Del Campo проти Іспанії*, 2018) заявник не був стороною провадження, не знав про нього і не був викликаний до суду. Тим не менш, у рішенні у цій справі він згадується по імені та деталях переслідувань, які він нібито вчинив. Суд зазначив, що це не можна вважати передбачуваним наслідком його власних дій і що це не було підкріплено жодними переконливими причинами. Отже, втручання було непропорційним (§§ 39-42 і 48-56).

222. У конкретному контексті судового розгляду обов'язком головуючого судді є насамперед забезпечення належного захисту прав осіб, які дають свідчення, передбачених статтею 8 (*S.W. проти Сполученого Королівства*, 2021, § 61 щодо вказівки судді поширити свої негативні висновки щодо професійної поведінки заявника відповідним місцевим органам влади та професійним органам, не надавши заявникові можливості звернутися до них під час слухання).

223. Суд встановив, що будь-яка негативна стереотипізація групи, коли вона досягає певного рівня, здатна впливати на почуття ідентичності групи, а також на почуття самоповаги та впевненості в собі членів групи. У цьому сенсі вона може розглядатися як така, що впливає на приватне життя членів групи (*Aksu проти Туреччини* [ВП], 2012, §§ 58-61, де заявник ромського походження відчув себе ображеним певними фрагментами книги «Цигани Туреччини», яка була присвячена ромській громаді; та *Király and Dömötör проти Угорщини*, 2017, § 43, де йшлося про антиромські демонстрації, які не були пов'язані із застосуванням насильства, а скоріше зі словесними залякуваннями та погрозами). Суд також визнав принцип негативних стереотипів застосовним, коли мова йшла про наклеп на колишніх в'язнів Маутхаузена, які, як ті, що пережили Голокост, можуть розглядатися як (гетерогенна) соціальна група (*Lewit проти Австрії*, 2019, § 46).

224. Відповідні фактори для прийняття рішення про те, чи був досягнутий цей рівень, включають,

але не обов'язково обмежуються ними: (а) характеристики групи (наприклад, її розмір, ступінь однорідності, особлива вразливість або історія стигматизації, а також її позиція по відношенню до суспільства в цілому); (б) точний зміст негативних висловлювань щодо групи (зокрема, ступінь, до якого вони можуть передавати негативний стереотип про групу в цілому, а також конкретний зміст цього стереотипу); (с) форма та контекст, у якому ці висловлювання були зроблені, їхнє охоплення (яке може залежати від того, де і як вони були зроблені), посада та статус їхнього автора, а також ступінь, до якого вони можуть вважатися такими, що зачіпають ключовий аспект ідентичності та гідності групи. Не можна сказати, що один з цих факторів незмінно має перевагу: саме взаємодія всіх цих факторів призводить до остаточного висновку про те, чи був досягнутий «певний рівень», передбачений у рішенні у справі *Aksu проти Туреччини* [ВП], 2012, § 58, і «поріг суворості», передбачений у рішенні у справі *Denisov проти України* [ВП], 2018, §§ 112-14, а також про те, чи застосовна таким чином стаття 8. Загальний контекст кожної справи - зокрема, соціальний та політичний клімат, що переважав на момент, коли були зроблені заяви - також може бути важливим фактором (*Budinova i Chaprazov проти Болгарії*, 2021, § 63 ; *Behar i Gutman проти Болгарії*, 2012, § 67, *Непомняшчий та інші проти Росії*, 2023, § 59 в контексті негативних публічних заяв, зроблених державними службовцями щодо ЛГБТІ-спільноти).

225. Врівноважуючи права стосовно приватного життя за статтею 8 з іншими захищеними Конвенцією правами, Суд вирішив, що держава покликана гарантувати обидва права, і, якщо захист одного призводить до втручання в інше - обирати належні засоби, аби зробити це втручання пропорційним щодо переслідуваної мети (*Fernández Martínez проти Іспанії* [ВП], 2014, § 123). Ця справа стосувалася права на приватне/сімейне життя та права релігійних організацій на автономію. Суд постановив, що відмова продовжити контракт з викладачем католицької релігії та моралі після того, як він публічно розкрив свою позицію «одруженого священика», не порушує статтю 8 (§ 89). Такого ж висновку Суд дійшов у справі, де працевлаштування вчительки православної релігії-мирянки було автоматично припинено після відкликання її схвалення місцевим архієпископом (*Тіпрăу проти Румунії*, 2023). Що стосується батька, підозрюваного в жорстокому поводженні з дитиною, Суд встановив, що непроведення належного розслідування несанкціонованого розголошення конфіденційної інформації або захисту репутації заявника та його права на презумпцію невинуватості (пункт 2 статті 6) порушило статтю 8 (*Ageyevu проти Росії*, 2013, § 155).

226. Балансуючи між свободою вираження поглядів, захищеною статтею 10, та правом на повагу до приватного життя, закріпленим статтею 8, Суд застосував кілька критеріїв. Вони включають внесок у дискусію, що становить загальний інтерес; наскільки добре відома відповідна особа і що є предметом повідомлення; її попередня поведінка; спосіб отримання інформації та її правдивість; зміст, форма і наслідки публікації; суворість накладених санкцій (*Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], 2012, § 89-95). Ці критерії не є вичерпними і повинні бути перенесені та адаптовані з урахуванням конкретних обставин справи (*Axel Springer SE та RTL Television GmbH проти Німеччини*, 2017, § 42; *Jishkariani проти Грузії*, 2018, § 46; див. також *McCann та Healy проти Португалії*, 2022, §§ 80-81 та 98-101). Наприклад, у справі *Mesić проти Хорватії*, 2022, Суд взяв до уваги деякі додаткові критерії: з одного боку, статус заявника як політика і високопоставленого державного чиновника, а з іншого - статус скаржника як адвоката (§ 86).

227. Хоча преса не повинна переступати певні межі, що стосуються, зокрема, захисту репутації та прав інших осіб (*Kaboğlu та Organ проти Туреччини*, 2018, § 74), її обов'язком, тим не менш, є поширення - у спосіб, що відповідає її зобов'язанням та відповідальності - інформації та ідей з усіх питань, що становлять суспільний інтерес, які громадськість має право отримувати, включаючи висвітлення та коментування судових процесів (*Axel Springer AG проти Німеччини* [ВП], 2012, § 79). Суд також підкреслив важливість проактивної ролі преси, яка полягає у розкритті та доведенні до відома громадськості інформації, здатної викликати такий інтерес і спричинити таку дискусію в суспільстві (*Couderc i Hachette Filipacchi Associés проти Франції* [ВП], 2015, § 114). Висвітлюючи певні події, журналісти зобов'язані проявляти розсудливість та обережність (§ 140). Зокрема, Суд постановив, що слід розрізняти висвітлення фактів, навіть суперечливих, які можуть сприяти дискусії, що становить загальний суспільний інтерес у демократичному суспільстві, та безглузді звинувачення щодо приватного життя особи. Що стосується першого, то провідна роль преси в

демократії та її обов'язок діяти як «громадський сторожовий пес» є важливими міркуваннями на користь вузького тлумачення будь-яких обмежень свободи вираження поглядів. Однак інші міркування застосовуються до повідомлень у пресі, що зосереджуються на сенсаційних, а іноді й моторошних новинах, покликаних розважати і розважати, які мають на меті задовольнити цікавість певної читацької аудиторії щодо аспектів суто приватного життя людини. Так, у справі *M.L. проти Словаччини*, 2021, яка стосувалася публікації в засобах масової інформації інформації про засудження покійного сина заявника - парафіяльного священика - за сексуальні злочини, Суд зазначив, що оприлюднена інформація була особливо нав'язливою, оскільки стосувалася інтимної сфери приватного життя покійного сина заявника, а також була опублікована його фотографія. Суд встановив порушення статті 8 на підставі того, що така публікація не була виправдана міркуваннями загального інтересу (§ 53).

228. У справі *Sousa Goucha проти Португалії*, 2016, Суд посилався на критерій “розумного читача”, досліджуючи питання стосовно сатиричного матеріалу (§ 50; див. також *Nikowitz i Verlagsgruppe News GmbH проти Австрії*, 2007, §§ 24-26). Також особливо широкі межі свободи розсуду слід передбачити у випадку пародії в контексті свободи вираження поглядів (*Sousa Goucha проти Португалії*, 2016, § 50). У цій справі дуже відомий чоловік стверджував, що під час телевізійного шоу на нього звели наклеп, невдовзі після того, як було зроблено публічне оголошення про його статево орієнтацію. Суд вирішив, що оскільки цей жарт не був зроблений у рамках обговорення, що становить громадський інтерес (див., *a contrario*, *Alves da Silva проти Португалії*, 2009, і *Welsh i Silva Canha проти Португалії*, 2013), для держави може виникати зобов'язання за статтею 8 захистити репутацію особи, якщо твердження виходить за рамки того, що є прийнятним за статтею 10 (*Sousa Goucha проти Португалії*, 2016, § 51). У справі стосовно використання імені відомого чоловіка без його згоди у рамках кампанії з реклами цигарок, Суд вирішив, що гумористичний і комерційний характер, а також колишня поведінка самого заявника переважили його аргументи за статтею 8 (*Bohlen проти Німеччини*, 2015, §§ 58-60; див. також *Ernst August von Hannover проти Німеччини*, 2015, § 57).

229. На сьогоднішній день Суд прямо залишив відкритим питання про те, чи захищає аспект приватного життя, передбачений статтею 8, репутацію компанії (*Firma EDV für Sie, Efs Elektronische Datenverarbeitung Dienstleistungs GmbH проти Німеччини* (ухв.), 2014, § 23). Однак, відповідно до статті 10⁴², варто зазначити, що для Суду «гідність» установи не може бути прирівняна до гідності людини (*Kharlamov проти Росії*, 2015, § 29). Аналогічно, у справі *Margulev проти Росії*, 2019, § 45, Суд підкреслив, що існує різниця між репутацією юридичної особи та репутацією фізичної особи як члена суспільства. Якщо остання може мати вплив на гідність особи, то перша позбавлена цього морального виміру (див. також *Freitas Rangel проти Португалії*, 2022, §§ 48, 53 та 58). Згодом, у справі *ООО Метом проти Росії*, 2022, Суд зазначив, що інтереси органу виконавчої влади, наділеного державними повноваженнями, у підтримці доброї репутації суттєво відрізняються як від права на репутацію фізичної особи, так і від репутаційних інтересів юридичної особи - приватної або публічної - що є суб'єктом господарювання, який здійснює свою діяльність у сфері конкуренції на ринку (§§ 46-48).

230. Хоча права за статтею 8 не підлягають передачі⁴³, репутація померлого члена сім'ї особи може, за певних обставин, впливати на приватне життя та особистість цієї особи, а отже, підпадати під сферу дії статті 8 (*Jakovljević проти Сербії* (ухв.), 2020, §§ 30-31).

3. Захист даних⁴⁴

231. Захист персональних даних має основоположну вагу для реалізації особою свого права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції і той факт, що інформація вже є суспільним надбанням, не обов'язково знімає захист статті 8 (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy проти Фінляндії* [ВП], 2017, §§ 133-134; *L.V. проти Угорщини* [ВП], 2023, §§ 103-104). Ця стаття передбачає право на певну форму інформаційного

⁴² Див. *Посібник із судової практики за статтею 10 (свобода вираження поглядів)*.

⁴³ Див. *Практичний посібник щодо критеріїв прийнятності*.

⁴⁴ Див. *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

самовизначення, що дозволяє особам покладатися на своє право на недоторканність приватного життя щодо даних, які, хоча і є нейтральними, але збираються, обробляються та поширюються колективно і в такій формі або способом, що можуть бути задіяні їхні права за статтею 8. Якщо мав місце збір даних щодо конкретної особи, обробка або використання персональних даних або оприлюднення відповідного матеріалу у спосіб чи у обсязі, вищому за той, який можна зазвичай передбачити, тоді постають проблеми стосовно приватного життя. Національне право має надати належні гарантії запобігання будь-якому подібному використанню персональних даних, яке може бути невідповідним до гарантій статті 8. (*Satakunnan Markkinapörssi Oy i Satamedia Oy проти Фінляндії* [ВП], 2017, §§ 136-138; *L.V. проти Угорщини* [ВП], 2023, § 122). Це питання детально розглядається у відповідному посібнику з прецедентного права: *Захист даних*.

4. Право на доступ до особистої інформації⁴⁵

232. Питання, що мають відношення до особистого розвитку, включають подробиці про ідентичність особи як людини і про життєво важливий захищений Конвенцією інтерес отримати інформацію, необхідну для встановлення правди стосовно важливих аспектів своєї особистої ідентичності, таких як особа батьків, походження, особливості дитинства і раннього розвитку (*Mikulic проти Хорватії*, 2002, §§ 54 і 64; *Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, §§ 42 і 44; *Herrier проти Франції*, 2024, § 50). Народження і, зокрема, обставини, за яких народилась дитина, становлять частину приватного життя дитини, а згодом і дорослої людини, гарантовані статтею 8 Конвенції (*Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, § 29; *Mitrevska проти Північної Македонії*, 2024, § 40).

233. Суд вважає, що повинні бути забезпечені інтереси особи у пошуку доступу до записів стосовно свого приватного і сімейного життя, якщо особа, яка здійснювала ці записи, або відсутня, або неналежно відмовляється надати згоду на це. Така система відповідатиме принципу пропорційності тільки якщо передбачає, що незалежний державний орган зрештою вирішує, чи слід надавати доступ у випадках, коли особа, яка здійснювала ці записи, не відповідає або не надає дозволу (*Gaskin проти Сполученого Королівства*, 1989, § 49; *M.G. проти Сполученого Королівства*, 2002, § 27).

234. Питання доступу до інформації про своє походження і особу біологічних батьків є відмінним від питання доступу до матеріалів справи про дитину, віддану під опіку, або до доказів можливого батьківства (*Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, § 43).

235. Стосовно отримання доступу до особистої інформації, котру утримують служби безпеки, Суд постановив, що перешкоди для доступу можуть становити порушення статті 8 (*Haralambie проти Румунії*, 2009, § 96; *Joanna Szulc проти Польщі*, 2012, § 87; також *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022, §§ 236-278, та *Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021). Проте, у справах стосовно осіб, підозрюваних у тероризмі, Суд також постановив, що інтереси національної безпеки і боротьба проти тероризму переважають інтерес заявників у отриманні доступу до інформації про них, що міститься у матеріалах поліції безпеки (*Segerstedt-Wiberg i Inui проти Швеції*, 2006, § 91)⁴⁶. Хоча Суд і визнав, що, особливо у провадженні, пов'язаному з операціями, здійсненими службами державної безпеки, можуть існувати законні підстави для обмеження доступу до певних документів та інших матеріалів, проте вирішив, що це міркування значно втрачає свою чинність у випадку люстраційного провадження (*Turek проти Словаччини*, 2006, § 115).

236. Законодавство має передбачати ефективну і доступну процедуру, котра дозволила б заявникам отримати доступ до будь-якої важливої інформації, що стосується їх (*Yonchev проти Болгарії*, 2017, §§ 49-53). У цій конкретній справі заявник, офіцер поліції, подавався на посаду у міжнародній місії, але внаслідок двох психологічних перевірок був визнаний таким, що не відповідає даній посаді. Він скаржився, що йому відмовили у доступі до його особової справи у міністерстві внутрішніх справ і, зокрема, до результатів перевірки на тій підставі, що деякі

⁴⁵ Див. *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

⁴⁶ Див. *Посібник із судової практики щодо тероризму*.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
документи були засекречені.

5. Інформація про здоров'я особи⁴⁷

237. Повага до конфіденційності даних про здоров'я є життєво важливим принципом правової системи усіх держав-учасниць Конвенції (*Y.G. проти Росії*, 2022, §§ 40-45; *L.L. проти Франції*, 2006, §§ 445-45 в контексті шлюбнорозлучного процесу). Необхідно не лише поважати почуття приватності пацієнта, але й зберігати його чи її довіру до медичної професії і до системи охорони здоров'я загалом (*Mortier проти Бельгії*, 2022, § 207).. Без такого захисту ті, хто потребує медичної допомоги, можуть утримуватись від розкриття інформації особистого та інтимного характеру, яка може бути необхідна для надання належного лікування, і навіть від звернення по таку допомогою. Тому це може створювати небезпеку як для власного життя, так, у випадку інфекційних хвороб, і для громадськості. Отже, національне право має передбачити належні гарантії запобігання будь-якому подібному повідомленню чи розкриттю персональних даних щодо здоров'я, яке може бути несумісним з гарантіями статті 8 Конвенції (*Y.G. проти Росії*, 2022, § 44; *Z проти Фінляндії*, 1997, § 95; *Mockutė проти Литви*, 2018, §§ 93-94; *Kotilainen та інші проти Фінляндії*, 2020, § 83). Навіть просте зберігання даних, що стосуються приватного життя особи, становить «втручання» у розумінні статті 8 (*Leander проти Швеції*, 1987, § 48), а потреба в гарантіях буде ще більшою, коли йдеться про захист персональних даних, що піддаються автоматичній обробці (*S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], 2008, § 103). Щодо збору та зберігання службою донорства крові персональних даних, що відображають передбачувану сексуальну орієнтацію заявника без доведеного фактичного підґрунтя, див. *Drelon проти Франції*, 2022, §§ 79-100.

238. Право на приватність та інші міркування також застосовуються на практиці, коли йдеться про захист конфіденційності інформації щодо ВІЛ, оскільки розкриття такої інформації може мати нищівні наслідки для приватного і сімейного життя особи і його чи її соціального і професійного становища, включно зі стигматизуванням і можливим відчуженням (*Z проти Фінляндії*, 1997, § 96; *C.C. проти Іспанії*, 2009, § 33; *Y проти Туреччини* (ухв.), 2015, § 68; *Y.G. проти Росії*, 2022, § 44). Інтерес у захисті конфіденційності такої інформації матиме велику вагу у вирішенні того, чи було втручання пропорційним щодо переслідуваної законної мети. Таке втручання не може бути сумісним зі статтею 8, якщо тільки воно не виправдане переважаючою вимогою громадського інтересу (*Z проти Фінляндії*, 1997, § 96; *Y проти Туреччини* (ухв.), 2015, § 78), в інтересах самого заявника або в інтересах безпеки працівників лікарні (*там само*, § 77-78). Невиправдане розкриття конфіденційних медичних даних у довідці, яку необхідно пред'являти в різних ситуаціях, таких як отримання водійських прав і влаштування на роботу, є непропорційним будь-якій можливій законній меті (*P.T. проти Республіки Молдова*, 2020, §§ 31-32). Аналогічно, розкриття державними лікарнями історії хвороби Свідків Єгови на вимогу прокуратури, після того, як вони відмовились від переливання крові, становить диспропорційне втручання у право заявників на повагу до їхнього приватного життя, що становить порушення статті 8 (*Avilkina і інші проти Росії*, 2013, § 54). Проте, публікація статті щодо стану психічного здоров'я експерта з психології не порушувала статті 8, оскільки вона робила внесок у обговорення, що становило загальний інтерес (*Fürst-Pfeifer проти Австрії*, 2016, § 45).

239. Суд вирішив, що збір і зберігання даних про здоров'я особи протягом дуже тривалого часу, водночас із розкриттям і використанням таких даних з метою, не пов'язаною з первинними причинами їх збирання, становила непропорційне втручання у право на повагу до приватного життя (*Surikov проти України*, 2017, §§ 70 і 89, стосовно розкриття роботодавцю медичних підстав звільнення заявника від військової служби).

240. Розкриття без згоди пацієнтки історії хвороби, включно з інформацією про аборт, зроблене клінікою для служби соціального страхування, і, отже, для широкого кола державних службовців, становила втручання у право пацієнтки на повагу до приватного життя (*M.S. проти Швеції*, 1997, § 35). Відхилення кримінальним судом клопотання підсудного про заслуховування доказів, які містили чутливу медичну інформацію в закритому режимі, також було визнано порушенням статті 8, оскільки суд не провів жодної індивідуальної оцінки пропорційності (*Frâncu проти Румунії*,

⁴⁷ Див. також *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

2020, §§ 63-75). Розкриття історії хвороби, зроблене медичними установами журналістам і прокуратурі, а також збирання медичних даних щодо пацієнта організацією, відповідальною за моніторинг якості медичної допомоги, були також визнані такими, що становлять втручання у право на повагу до приватного життя (*Mockutė проти Литви*, 2018, § 95). У цій справі також було втручання у статтю 8 стосовно інформації, розкритої матері заявниці, оскільки між нею і дочкою були ворожі стосунки (§ 100). У справі *Y.G. проти Росії*, 2022, заявник, очевидно, придбав на ринку базу даних, що містила його конфіденційну медичну інформацію та інформацію про здоров'я понад 400 000 інших осіб, яка, як виявилось, походила з Інформаційного центру Московського департаменту внутрішніх справ. Суд постановив, що влада не змогла захистити конфіденційність його медичних даних і не провела розслідування витоку даних (§§ 46-53). У справі *Mortier проти Бельгії*, 2022, Суд постановив, що органи влади не порушили своє позитивне зобов'язання забезпечити дотримання прав заявника за статтею 8, не забезпечивши його участь у процесі смерті його матері шляхом евтаназії. Суд відзначив наявність конфлікту інтересів, зокрема, бажання заявника бути поруч з матір'ю в останні хвилини її життя та право останньої на повагу до її волі та особистої автономії, враховуючи, що вона не побажала повідомити своїх дітей, у тому числі заявника, про свій запит на евтаназію, незважаючи на неодноразові поради лікарів. У зв'язку з цим Суд підкреслив, що лікарі були зобов'язані зберігати лікарську таємницю і не могли контактувати із заявником без згоди його матері (§§ 200-208).

241. Право на ефективний доступ до інформації стосовно здоров'я і репродуктивних прав підпадає під обсяг приватного і сімейного життя у розумінні статті 8 (*K.H. і Інші проти Словаччини*, 2009, § 44). Можуть існувати позитивні зобов'язання, невід'ємні від ефективного поваги до приватного і сімейного життя, котрі вимагають від держави вчасно надати головну інформацію стосовно ризику для здоров'я особи (*Guerra і Інші проти Італії*, 1998, §§ 58 і 60). Зокрема, якщо держава розпочинає небезпечну діяльність, яка може мати приховані негативні наслідки для здоров'я причетних до неї осіб, повага до приватного і сімейного життя за статтею 8 вимагає запровадження ефективною і доступною процедури, яка дозволить таким особам віднайти усю необхідну інформацію (*McGinley і Egan проти Сполученого Королівства*, 1998, §§ 97 і 101; *Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], 2005, § 167, наприклад для оцінки будь-якого ризику, на який може наражатися людина).

6. Збирання матеріалів або даних службами безпеки або іншими державними органами

48

242. Цей розділ слід читати разом із розділом «Спеціальне таємне спостереження за громадянами/організаціями», посилаючись, зокрема, на принципи, викладені у справах *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022, та *Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021. Суд постановив, що коли держава запроваджує таємне стеження, існування якого лишається невідомим особам, які перебувають під контролем, внаслідок чого стеження лишається неоскаржуваним, особи можуть бути позбавлені своїх прав, гарантованих статтею 8, не знаючи про це і не маючи можливості отримати засіб правового захисту як на національному рівні, так і в інституціях, заснованих відповідно до Конвенції (*Klass і Інші проти Німеччини*, 1978, § 36). Це є особливо актуальним за обставин, коли технологічний розвиток удосконалив засоби шпигування і стеження, і коли держава може мати законні інтереси у запобіганні заворушенням, злочинності або тероризму⁴⁹ (*там само*, § 48). Заявник може стверджувати, що є потерпілим від порушення, спричиненого самим існуванням засобів таємного стеження або законодавства, що дозволяє такі засоби, якщо буде дотримано певних умов (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 171-172). У цій справі Суд вирішив, що підхід, застосований у справі *Kennedy*, найліпше пристосований до потреби забезпечити те, щоб таємність заходів стеження не стала причиною того, що згадані заходи неможливо буде ефективно оскаржити і вони опиняться поза наглядом національних

⁴⁸ Див. розділ «Спеціальне таємне стеження за громадянами/організаціями» та *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

⁴⁹ Див. *Посібник із судової практики щодо тероризму*.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
судових органів і Суду (*Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, § 124).

243. Саме існування законодавства, що дозволяє систему таємного моніторингу комунікацій, породжує ризик стеження для всіх, на кого воно може поширюватись (*Weber і Saravia проти Німеччини* (ухв.), 2006, § 78). Хоча національний законодавець і державні органи мають певну свободу розсуду в оцінці того, якою має бути необхідна система стеження, держави-учасниці не мають необмежених дискреційних повноважень із встановлення таємного стеження за особами, які перебувають під їхньою юрисдикцією (*Zoltán Varga проти Словаччини*, 2021, § 151). Суд підтвердив, що Держави-учасниці не можуть в ім'я боротьби проти шпигунства і тероризму вживати будь-яких заходів, котрі здаються їм належними; радше, яка б система стеження не була застосована, повинні існувати належні й ефективні гарантії проти зловживань (*Weber і Saravia проти Німеччини* (ухв.), 2006, § 106; див. також *Podchasov проти Росії*, 2024, § 62). Повноваження з таємного стеження за громадянами є допустимими виключно настільки, наскільки це є суворо необхідним для збереження демократичних інститутів (*Klass та інші проти Німеччини*, 1978, § 42; *Szabó та Vissy проти Угорщини*, 2016, §§ 72-73). Таке втручання має ґрунтуватись на належних і достатніх підставах і повинне бути пропорційним щодо законної мети або цілей, що переслідуються (*Segerstedt- Wiberg і інші проти Швеції*, 2006, § 88).

244. Суд вирішив, що запис розмови через радіо-передавальний пристрій протягом поліцейської операції під прикриттям, без процесуальних гарантій, становить порушення (*Bykov проти Росії* [ВП], 2009, §§ 81 і 83; *Oleynik проти Росії*, 2016, §§ 75-79). Так само систематичний збір і зберігання даних секретними службами щодо конкретних осіб становить втручання у приватне життя цих осіб, навіть якщо ці дані були зібрані у громадському місці (*Peck проти Сполученого Королівства*, 2003, § 59; *P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства*, 2001, §§ 57-59) або стосувались виключно професійної або публічної діяльності даної особи (*Amann проти Швейцарії* [ВП], 2000, §§ 65-67; *Rotaru проти Румунії* [ВП], 2000, §§ 43-44). Суд також постановив, що використання в кримінальному провадженні проти заявника записів, зроблених співучасником у зареєстрованому офісі компанії заявника, порушило його права, передбачені статтею 8 (*Sârbu проти Румунії*, 2023, § 39-43). В контексті збирання через GPS-прилад, прилаштований до машини, і зберігання даних стосовно місця проживання особи і пересування у громадському просторі також було визнано таким, що становить втручання у приватне життя (*Uzun проти Німеччини*, §§ 51-53). Зберігання інтернет-комунікацій та пов'язаних з ними комунікаційних даних, що вимагається законом, навіть якщо воно здійснюється приватними суб'єктами (організаторами інтернет-комунікацій), буде приписуватися відповідній державі і, таким чином, становитиме втручання (*Podchasov проти Росії*, 2024, § 51).

245. Якщо національне право не визначає з достатньою чіткістю обсяг і спосіб здійснення дискреційних повноважень, покладених на державні органи у випадку збирання і зберігання у базі даних стежень інформації про приватне життя осіб, зокрема, якщо воно не наводить у вигляді, доступному для громадськості, жодних вказівок щодо мінімальних гарантій проти зловживань, то це становить втручання у приватне життя, захищене статтею 8 § 1 Конвенції (*Shimovolos проти Росії*, 2011, § 66, у якій ім'я заявника було зареєстроване у базі даних стежень, яка збирала інформацію про його пересування поїздом чи літаком всередині Росії). Національне законодавство має надавати достатньо точні, ефективні і всебічні гарантії стосовно віддання наказу, виконання і потенційного відшкодування щодо заходів стеження (*Szabó і Vissy проти Угорщини*, 2016). Відповідно до цієї справи, потреба у тому, щоб втручання було "необхідним у демократичному суспільстві", має тлумачитись як така, що вимагає, аби будь-які вжиті заходи були суворо необхідними як, за загальним міркуванням, для збереження демократичних інституцій так, за особливим міркуванням, для отримання важливих відомостей у конкретній операції. Будь-який захід таємного стеження, який не відповідає критерію суворої необхідності, спричинятиме зловживання з боку влади (§§ 72-73).

246. У справі *Zoltán Varga проти Словаччини*, 2021, (§ 162) заявник був бізнесменом, за діяльністю якого, в тому числі за проведенням зустрічей, велося спостереження у квартирі, яка йому належала. Операція була санкціонована трьома ордерами, виданими регіональним судом і на запит Словацької розвідувальної служби. Суд зазначив, що недостатня ясність застосованих юрисдикційних правил, відсутність процедур для реалізації існуючих правил і недоліки в їх застосуванні означали,

що при виконанні трьох ордерів спецслужба практично користувалася дискрецією, що дорівнює необмеженій владі, яка не супроводжувалася заходами захисту від свавільного втручання, як того вимагає верховенство права. Таким чином, ці заходи не були «відповідно до закону» для цілей статті 8 § 2. Заявник у справі *Haščák проти Словаччини*, 2022, був діловим партнером заявника у справі Zoltán Varga. Його скарги були подібні до скарг пана Варги. Однак, оскільки ніщо не вказувало на те, що він сам був об'єктом будь-якого ордеру, він також скаржився на те, що застосовне законодавство не надає захисту особам, які випадково постраждали від заходів спостереження. Встановлюючи порушення статті 8, Суд визначив це як «обтяжуючий фактор» (§ 95; див. також щодо подальшого зберігання органами влади матеріалів спостереження за заявницею, зібраних в ході операції з забезпечення безпеки, в якій вона сама не брала участі, та її неможливості домогтися знищення цих матеріалів, *Kaczmarek проти Польщі*, 2024, §§ 93-96).

247. Суд також встановив, що перевірка банківських повідомлень адвоката становила втручання у її право на повагу до професійної таємниці, котре підпадає під обсяг поняття приватного життя (*Brito Ferrinho Bexiga Villa-Nova проти Португалії*, 2015, § 59).

7. Поліцейське стеження⁵⁰

248. Суд постановив, що стеження за допомогою GPS за особою, підозрюваною у тероризмі, а також обробка і використання отриманої у такий спосіб інформації не порушували статтю 8 (*Uzun проти Німеччини*, 2010, § 81).

249. Проте Суд встановив порушення статті 8, коли поліція реєструвала у базі даних таємного стеження і відслідковувала його пересування через приналежність до правозахисної організації (*Shimovolos проти Росії*, 2011, § 66, база даних, у якій було зареєстроване ім'я заявника, була створена на підставі наказу міністра, який не був оприлюднений і не був доступним для громадськості. Тому громадськість не могла знати, чому в ній були зареєстровані особи, який різновид інформації заносився до неї і на який строк, як вона зберігалась і використовувалась або хто контролював її).

250. Суд також встановив порушення статті 8 у зв'язку зі складанням поліцією звіту про працюючих суддів, які не підозрюються у злочинній діяльності (*M.D. та інші проти Іспанії*, 2022, що стосується також витоку інформації в пресу та подальшого розслідування). До звіту були включені персональні дані, фотографії та певна професійна інформація (частково витягнута з поліцейської бази даних), а також (щодо деяких суддів) дані, що стосуються їхніх політичних поглядів (дані, що розкривають політичні погляди, підпадають під особливі категорії конфіденційних даних, що потребують підвищеного рівня захисту, § 55). На думку Суду, саме існування звіту порушило статтю 8, оскільки втручання в приватне життя заявників не відповідало жодному національному законодавству, а органи державної влади використали персональні дані з іншою метою, ніж та, яка виправдовувала їх збір (*M.D. та інші проти Іспанії*, 2022, §§ 61-64). Звіт потрапив до преси, і Суд встановив подальше порушення позитивного зобов'язання за статтею 8 щодо розслідування незаконного розголошення (§§ 65-72).

251. Суд встановив, що стеження за комунікаціями і телефонними розмовами (включно з дзвінками, зробленими з місця роботи, а також з дому) входить до поняття приватного життя і кореспонденції за статтею 8 (*Halford проти Сполученого Королівства*, 1997, § 44; *Malone проти Сполученого Королівства*, 1984, § 64; *Weber і Saravia проти Німеччини* (ухв.)2006, , §§ 76-79; *Potoczka і Adamco проти Словаччини*, 2023, § 69). Це не обов'язково поширюється на використання таємних агентів (*Lüdi проти Швейцарії*, 1992, § 40).

252. Прослуховування та інші форми перехоплення телефонних дзвінків становлять серйозне втручання у приватне життя і кореспонденцію (див., наприклад, *Dragojević проти Хорватії*, 2015, §§ 94-98) і тому мають ґрунтуватись на точному законодавстві. Вкрай важливо мати чіткі, детальні правила з цього питання, особливо з огляду на те, що доступні технології стають все складнішими

---

⁵⁰ Див. розділ «Спеціальне таємне стеження за громадянами/організаціями» та *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

(*Kruslin проти Франції*, 1990, § 33). Врівноважуючи інтерес держави-відповідача захистити національну безпеку за допомогою заходів таємного стеження і серйозність втручання у право заявника на повагу до приватного життя, державні органи мають певну свободу розсуду у виборі засобів для досягнення законної мети захисту національної безпеки. Проте мають існувати належні й ефективні гарантії проти зловживання. Тому Суд бере до уваги обставини справи, такі як характер, обсяг і тривалість можливих заходів, підстави, необхідні для їх вжиття, державні органи, уповноважені дозволяти, здійснювати і наглядати за ними, а також різновид засобу правового захисту, передбачений національним правом (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 232; *İrfan Güzel проти Туреччини*, 2017, § 85; *Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*, 2022, §§ 418 і 419[f]; див. також *Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021; *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022; *Podchasov проти Росії*, 2024, § 64). У справі *Contrada проти Італії (№ 4)*, 2024, щодо перехоплення телефонних переговорів заявника для цілей кримінального провадження, яке його не стосувалося, Суд встановив, що відповідне національне законодавство не містить адекватних та ефективних гарантій захисту заявника від ризику зловживань, враховуючи відсутність можливості апостеріорного судового перегляду оскаржуваного заходу в ситуаціях, подібних до цієї (§§ 91-96).

253. У справі *Hambardzumyan проти Вірменії*, 2019, §§ 63-68, в ордері на проведення спостереження не було вказано ім'я заявника як особи, щодо якої поліції було дозволено здійснювати аудіо- та відеозапис. Крім того, поліція здійснювала спостереження і перехоплення телефонних розмов, хоча в ордері не було вказано, що це були заходи. Суд постановив, що судовий дозвіл, який є підставою для таємного спостереження, не може бути сформульований настільки розпливчато, щоб залишати місце для спекуляцій і припущень щодо його змісту і, що особливо важливо, щодо особи, до якої мав бути застосований цей захід. Оскільки таємне спостереження у цій справі не було предметом належного судового нагляду, Суд постановив, що воно не відповідало «закону» у значенні пункту 2 статті 8 Конвенції (див. також рішення у справі *Azer Ahmadov проти Азербайджану*, 2021, §§ 63-74).

254. Суд також встановив порушення статті 8, коли у рамках кримінального переслідування телефонні розмови заявників перехоплювались, “замірялись” або прослуховувались з порушенням законодавства (*Malone проти Сполученого Королівства*, 1984; *Khan проти Сполученого Королівства*, 2000). Вислів “згідно із законом” не лише вимагає дотримання національного законодавства, але й стосується якості закону, вимагаючи, щоб він був сумісним із принципом верховенства права (*Halford проти Сполученого Королівства*, 1997, § 49). У контексті прихованого спостереження з боку органів державної влади Суд встановив, що «передбачуваність» не можна розуміти так само, як у багатьох інших сферах. На його думку, це не може означати, що особа повинна мати можливість передбачити, коли органи влади можуть вдаватися до таких заходів, щоб вона могла відповідно адаптувати свою поведінку (*Adomaitis проти Литви*, 2022, § 83). Однак, особливо коли повноваження, якими наділена виконавча влада, здійснюються таємно, ризики свавілля є очевидними. Тому важливо, щоб національне законодавство забезпечувало захист від свавільного втручання у право особи за статтею 8 (*Khan проти Сполученого Королівства*, 2000, §§ 26-28). Окрім того, закон має бути достатньо чітким у формулюванні, аби надати особам належні вказівки щодо обставин і умов, за яких державні органи уповноважені вдаватися до таких прихованих заходів (*там само*). Якщо не існує нормативно-правової системи регулювання застосування прихованих прослуховуючих пристроїв, а правила щодо них не є ані юридично обов'язковими, ані безпосередньо доступними для громадськості, то втручання відбувається не “згідно із законом”, як того вимагає стаття 8 § 2 Конвенції, і тому має місце порушення статті 8 (*там само*, §§ 27-28).

255. Запис приватних (телефонних) розмов учасником розмови і приватне використання таких записів як таке не порушує статтю 8, якщо це було зроблене приватними засобами. Проте цей випадок слід відрізнити від прихованого спостереження і записування комунікацій приватною особою у контексті і для потреби офіційного, кримінального чи іншого розслідування, і за потурання і технічної підтримки державних слідчих органів (*Van Vondel проти Нідерландів*, 2007, § 49; *Lysyuk проти України*, 2021, § 51). Розкриття засобам масової інформації змісту певних розмов, отриманих за допомогою прослуховування, може становити порушення статті 8 залежно

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції від обставин справи (*Drakšas проти Литви*, 2012, § 62).

256. Суд вважає, що стеження за юридичними консультаціями, які відбуваються у поліцейському відділку, є ситуацією, аналогічною перехопленню телефонного дзвінка між адвокатом і клієнтом, з огляду на потребу забезпечити високий рівень захисту таких стосунків, особливо конфіденційності спілкування, котра є їхньою характеристикою (*R.E. проти Сполученого Королівства*, 2015, § 131).

257. У справі *Glukhin проти Росії*, 2023, Суд вперше розглянув питання про використання поліцією технології розпізнавання облич. Ця технологія була використана, по-перше, для ідентифікації заявника за фотографіями та відео, опублікованими на публічному каналі Telegram, і, по-друге, для виявлення та арешту заявника під час його пересування в міському метрополітені. Суд відзначив дуже інтрузивний характер цих заходів, підкресливши, що для того, щоб вони вважалися «необхідними в демократичному суспільстві», потрібен високий рівень обґрунтування, причому найвищий рівень обґрунтування вимагається для використання технології розпізнавання облич в реальному часі (там само, § 86). У зв'язку з цим він зазначив, що заявника було притягнуто до відповідальності за незначне правопорушення, яке полягало у проведенні одиночної демонстрації без попереднього повідомлення. Його ніколи не звинувачували у вчиненні будь-яких засуджуваних дій під час демонстрації (таких як перешкоджання руху транспорту, пошкодження майна або акти насильства). Ніколи не стверджувалося, що його дії становили будь-яку небезпеку для громадського порядку або безпеки на транспорті. За таких обставин Суд вирішив, що використання технології розпізнавання обличчя для ідентифікації заявника, а отже, використання технології розпізнавання обличчя в реальному часі для його розшуку та арешту, не відповідало «нагальній суспільній потребі», а отже, не могло вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» (там само, §§ 88-90).

8. Повноваження поліції із затримання і обшуку⁵¹

258. Суд постановив, що між особами є зона взаємодії, навіть у громадському місці, котра підпадає під поняття «приватне життя» (*Gillan і Quinton проти Сполученого Королівства*, 2010, § 61 щодо повноважень зупиняти та обшукувати осіб). Наприклад, використання примусових повноважень, наданих законодавством, яке вимагає від особи в будь-якому місці і в будь-який час піддаватися перевірці особи та детальному обшуку її особи, одягу та особистих речей, становить «втручання» у право на повагу до приватного життя (*Vig проти Угорщини*, 2021, § 49 щодо посиленних поліцейських перевірок).

259. У цих справах оскаржувані заходи не були «відповідно до закону» в розумінні статті 8. У справі *Gillan і Quinton проти Сполученого Королівства*, 2010) Суд постановив, що зупинка і обшук особи в громадському місці без обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення є порушенням статті 8, оскільки повноваження не були достатньо обмежені і не містили достатніх правових гарантій для того, щоб відповідати закону (§ 87). У справі *Vig проти Угорщини*, 2021, за відсутності будь-якого реального обмеження або перегляду як дозволу, так і посиленої перевірки або поліцейських заходів, проведених під час посиленої перевірки, національне законодавство не забезпечило належних гарантій, щоб запропонувати особі належний захист від свавільного втручання (§ 62).

260. У справі *Beghal проти Сполученого Королівства*, 2019, Суд розглянув повноваження, надані поліції, імміграційній службі та призначеним митникам відповідно до антитерористичного законодавства, зупиняти, оглядати та обшукувати пасажирів у портах, аеропортах та міжнародних залізничних терміналах. Для використання цих повноважень не потрібен попередній дозвіл, і вони можуть здійснюватися без підозри на причетність до тероризму. Оцінюючи, чи достатньо національне законодавство обмежувало ці повноваження, щоб забезпечити належний захист від свавільного втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя, Суд взяв до уваги такі фактори: географічний і часовий обсяг повноважень; свободу розсуду, надану органам влади при вирішенні питання про те, чи здійснювати повноваження і коли їх здійснювати; будь-яке обмеження втручання, спричинене здійсненням повноважень; можливість судового перегляду

⁵¹ Див. *Посібник зі судової практики щодо тероризму*.

здійснення повноважень; і будь-який незалежний нагляд за використанням повноважень. Хоча Суд визнав важливість контролю за міжнародним переміщенням терористів і погодився з тим, що національні органи влади мають широку свободу розсуду в питаннях, пов'язаних з національною безпекою, він, тим не менш, постановив, що ці повноваження не були достатньо обмежені і не підлягали адекватним правовим гарантіям проти зловживань.

261. У справах *Basu проти Німеччини* (§ 27) та *Muhamad проти Іспанії* (§ 51), 2022, Суд деталізував право на повагу до «приватного життя» щодо перевірки документів поліцією в поїзді або на вулиці осіб, які належать до етнічної меншини, де заявники, які зазнали перевірки, скаржилися на расове профілювання (див. також *Wa Baile проти Швейцарії*, 2024, § 102, в контексті перевірки документів та обшуку особи на залізничному вокзалі через її колір шкіри).

262. Суд також постановив, що проникнення працівників поліції у житло за відсутності заявника, коли не було жодного ризику або вкрай малий ризик заворушення або злочину, було непропорційним щодо переслідуваної законної мети і тому становило порушення статті 8 (*McLeod проти Сполученого Королівства*, 1998, § 58; *Funke проти Франції*, 1993, § 48).

263. Стосовно осіб, підозрюваних у правопорушеннях, пов'язаних із тероризмом, держави мають забезпечити справедливую рівновагу між реалізацією особою права, гарантованого відповідно до частини 1 статті 8, і необхідністю для держави, відповідно до частини 2, вжити дієвих заходів для запобігання терористичним злочинам (*Murray проти Сполученого Королівства*, 1994, §§ 90-91).

9. Візити додому, обшуки та виїмки⁵²

264. У деяких випадках Суд розглядає виселення з точки зору «приватного» та/або «сімейного» життя», а не «права на житло» (*Hirtu та інші проти Франції*, 2020, §§ 65-66; *Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, § 107 і порівняйте *Sabani проти Бельгії*, 2022, § 41).

265. Суд може розглядати обшуки не лише з точки зору «права на житло» або «права на сімейне життя», але й з точки зору «права на приватне життя» (*Vinks і Ribicka проти Латвії*, 2020, § 92; *Yunusova і Yunusov проти Азербайджану (№ 2)*, 2020, щодо огляду багажу та сумок заявників, § 148; *Aydin Sefa Akay проти Турції*, 2024, § 140). Втручання має бути виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 - іншими словами, воно має здійснюватися «відповідно до закону», переслідувати одну або декілька законних цілей, викладених у цьому пункті, і бути «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цієї мети (*Vinks і Ribicka проти Латвії*, 2020, §§ 93-104 з подальшими посиланнями). Справа *Vinks і Ribicka* стосувалася ранкового обшуку в будинку заявників за участю спеціального антитерористичного підрозділу на тлі звинувачень в економічних злочинах. Держави-члени, вживаючи заходів для запобігання злочинам і захисту прав інших осіб, цілком можуть вважати за необхідне з метою спеціальної та загальної профілактики вдаватися до таких заходів, як обшуки і виїмки, щоб отримати докази певних злочинів, коли в інший спосіб неможливо встановити особу, винну в скоєнні злочину. Хоча залучення спеціальних підрозділів поліції може вважатися необхідним, за певних обставин, з огляду на серйозність втручання у право на повагу до приватного життя осіб, які постраждали від таких заходів, а також ризик зловживання владою і порушення людської гідності, повинні бути встановлені адекватні та ефективні гарантії проти зловживань (§§ 113-114, 118). Що стосується надягання наручників на заявницю під час її арешту в її будинку в присутності її дочки, див. рішення у справі *Sabani проти Бельгії*, 2022, § 59-60.

10. Відносини між адвокатом та клієнтом

266. Суд підкреслив, що професійна таємниця є основою довірчих відносин між адвокатом та його клієнтом і що збереження професійної таємниці є, зокрема, наслідком права клієнта адвоката не свідчити проти себе, яке передбачає, що органи влади прагнуть довести свою правоту, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або пригнічення всупереч волі «обвинуваченого» (*André та інші проти Франції*, 2008, § 41). Крім того, Суд підкреслив, що в інтересах суспільства будь-яка особа, яка бажає проконсультуватися з адвокатом, повинна мати

⁵²Див. також «Житло» нижче, і *Посібник з судової практики щодо захисту даних*.

можливість зробити це в умовах, що сприяють повному і безперешкодному обговоренню, і що саме з цієї причини відносини між адвокатом і клієнтом є, в принципі, привілейованими. Суд не обмежив цей розгляд лише питаннями, пов'язаними з поточним судовим процесом, і підкреслив, що незалежно від того, чи йдеться про допомогу в цивільному чи кримінальному процесі, чи про загальну юридичну консультацію, особи, які звертаються до адвоката, можуть обґрунтовано очікувати, що їхнє спілкування буде приватним і конфіденційним (*Altay проти Туреччини (№ 2)*, 2019, §§ 49-51, та подальші посилання на нього).

267. У справі *Altay проти Туреччини (№ 2)*, 2019, Суд вперше постановив, що спілкування особи з адвокатом у контексті надання правової допомоги підпадає під сферу «приватного життя», оскільки метою такої взаємодії є надання особі можливості приймати поінформовані рішення щодо свого життя. Суд вважає, що найчастіше інформація, яка передається адвокату, стосується інтимних та особистих питань або делікатних питань. Звідси випливає, що незалежно від того, чи йдеться про допомогу в цивільному або кримінальному процесі, чи про загальну юридичну консультацію, особи, які звертаються до адвоката, можуть обґрунтовано очікувати, що їхнє спілкування буде приватним і конфіденційним (§ 49).

268. Очевидно, що в загальних інтересах будь-яка особа, яка бажає проконсультуватися з адвокатом, повинна мати можливість зробити це за умов, що сприяють повному і безперешкодному обговоренню (§ 50 з посиланням на рішення у справі *Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 46). В принципі, усне спілкування, а також листування між адвокатом і його або її клієнтом є привілеєм відповідно до статті 8 (§ 51).

269. Незважаючи на свою важливість, право на конфіденційне спілкування з адвокатом не є абсолютним і може підлягати обмеженням. Для того, щоб гарантувати, що обмеження, які накладаються, не обмежують право, про яке йдеться, до такої міри, щоб зашкодити самій його суті і позбавити його ефективності, Суд повинен переконатися, що вони є передбачуваними для зацікавлених осіб і переслідують законну мету або цілі відповідно до пункту 2 статті 8, а також є «необхідними в демократичному суспільстві» в тому сенсі, що вони є пропорційними цілям, яких прагнуть досягти.

270. Межі розсуду держави в оцінці допустимих меж втручання у приватність консультацій і спілкування з адвокатом є вузькими, оскільки лише виняткові обставини, такі як запобігання вчиненню тяжкого злочину або серйозних порушень безпеки в'язниці, можуть виправдати необхідність обмеження цих прав (§ 52).

11. Приватність під час затримання та ув'язнення^{53 54}

271. Оскільки будь-яке законне та обґрунтоване тримання під вартою неминуче тягне за собою певні обмеження прав, передбачених статтею 8, оцінка дотримання цієї статті у випадку з ув'язненими є дещо специфічною. Так, наприклад, щодо контактів ув'язнених із зовнішнім світом необхідно враховувати звичайні та розумні вимоги ув'язнення, оскільки деякі обмеження таких контактів, такі як обмеження кількості та тривалості побачень, самі по собі не є несумісними зі статтею 8 (*Khoroshenko проти Росії* [ВП], 2015, §§ 106, 109, 116-149).

272. Суд постановив, що, хоча нагляд за спілкуванням у зоні для побачень у в'язниці може законно здійснюватися з міркувань безпеки, систематичний нагляд і запис спілкування з інших причин є втручанням у статтю 8. У цьому контексті Суд зробив особливий наголос на вимозі законності, включаючи ясність і передбачуваність відповідного закону (*Wisse проти Франції*, 2005, §§ 29-34; *Doerga проти Нідерландів*, 2004, §§ 44-54).

273. У контексті осіб, позбавлених волі, Суд вперше наголосив на конфіденційності спілкування адвоката з клієнтом у справі *Altay проти Туреччини (№ 2)*, 2019. Він постановив, що усне

⁵³ Див. *Посібник з судової практики щодо прав ув'язнених*.

⁵⁴ Див. також розділ «Листування ув'язнених».

спілкування особи з адвокатом у контексті надання правової допомоги підпадає під сферу «приватного життя», оскільки метою такої взаємодії є надання особі можливості приймати поінформовані рішення щодо свого життя (§§ 49-50). В принципі, усне, особисте спілкування і листування між адвокатом і його клієнтом є привілеєм відповідно до статті 8 (§ 51). Суд також зазначив, що право ув'язненого на спілкування з адвокатом поза межами чутності тюремної адміністрації має значення в контексті підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції щодо права особи на захист. Ув'язнені можуть відчувати себе обмеженими в обговоренні зі своїми адвокатами в присутності посадової особи не тільки питань, пов'язаних з судовим процесом, але й у повідомленні про зловживання, від яких вони можуть страждати, через страх помсти. Крім того, привілей відносин між адвокатом і клієнтом та обов'язок національних органів влади забезпечувати конфіденційність спілкування між ув'язненим і обраним ним представником є одними з визнаних міжнародних норм (§ 50).

274. Цей випадок стосується обов'язкової присутності посадової особи під час консультацій між ув'язненим та його адвокатом. Право на конфіденційне спілкування між ув'язненим та його адвокатом не є абсолютним і може підлягати обмеженням. Межі розсуду держави в оцінці допустимих меж втручання в приватність консультацій і спілкування з адвокатом є вузькими, оскільки тільки виняткові обставини, такі як запобігання вчиненню тяжкого злочину або серйозних порушень безпеки в'язниці, можуть виправдати необхідність обмеження цих прав (§ 52).

275. У справі, що розглядається, національні суди постановили забезпечити присутність посадової особи під час консультацій заявника з його адвокатом у в'язниці, оскільки встановили, що поведінка адвоката була несумісна з професією адвоката, оскільки вона надсилала заявнику книги та періодичні видання, які не були пов'язані із захистом. Суд встановив, що цей захід становив втручання у право заявника на повагу до його приватного життя. У цьому контексті Суд повторив, що Конвенція не забороняє накладати на адвокатів певні зобов'язання, які можуть стосуватися їхніх стосунків з клієнтами. Це стосується, зокрема, випадків, коли були знайдені достовірні докази участі адвоката в правопорушенні, або у зв'язку із зусиллями по боротьбі з певними видами практики. У зв'язку з цим, однак, життєво важливо забезпечити суворі рамки для таких заходів, оскільки адвокати займають життєво важливу позицію у здійсненні правосуддя і, в силу своєї ролі посередника між учасниками судового процесу і судом, можуть бути охарактеризовані як служителі закону (§ 56).

276. На протиповагу цьому, Суд визнав явно необґрунтованою скаргу на моніторинг комунікацій між ув'язненим під вартою та членами його сім'ї в зоні побачень для цілей поточного кримінального розслідування, під час якого члени сім'ї розкрили інформацію, якою вони обмінювалися з адвокатом заявника (*Falzarano проти Італії* (ухв.), 2021, §§ 33-34 та §§ 38-39).

277. Суд постановив, що перебування особи під постійним відеоспостереженням під час тримання під вартою, яке вже тягне за собою значне обмеження приватного життя особи, має розглядатися як серйозне втручання у право особи на повагу до її приватного життя, що призводить до застосування статті 8 (*Van der Graaf проти Нідерландів* (ухв.), 2004; *Vasilică Mocanu проти Румунії*, 2016, §§ 39-40). У справі *Gorlov та інші проти Росії*, 2019, Суд постановив, що постійне відеоспостереження за ув'язненими, які перебувають у камерах, не відповідає «закону», як того вимагає пункт 2 статті 8, оскільки він не визначає обсяг цих повноважень та спосіб їх здійснення з достатньою чіткістю, щоб забезпечити особі належний захист від свавілля. У зв'язку з цим Суд встановив, що органи влади мали необмежені повноваження поміщати кожну особу, яка перебуває в досудовому або післясудовому ув'язненні, під постійне відеоспостереження, безумовно, в будь-якій зоні установи, на невизначений період часу, без періодичних переглядів, а національне законодавство практично не передбачало жодних гарантій проти зловживань з боку державних службовців.

278. У справі *Szafrański проти Польщі*, 2015, Суд постановив, що державні органи не виконали позитивне зобов'язання забезпечити для заявника мінімальний рівень приватності і тому порушили статтю 8, оскільки заявник мав користуватись туалетом у присутності співкамерників і, відповідно, був позбавлений у повсякденному житті мінімального рівня приватності (§§ 39-41).

279. У справі *Chocholáč проти Словаччини*, 2022, Суд постановив, що загальна та невибіркова заборона ув'язненим володіти порнографічними матеріалами, яка не дозволяла провести оцінку пропорційності в кожному конкретному випадку, порушила статтю 8 (§§ 52-76).

D. Ідентичність та автономія

280. Стаття 8 гарантує особам сферу, в межах якої вони можуть вільно розвивати і реалізовувати свою особистість (*A.-M.V. проти Фінляндії*, 2017, § 76; *Brüggemann і Scheuten проти Німеччини*, рішення Комісії від 1976 року; *National federation of Sportspersons' Associations і unions (FNASS) і Інші проти Франції*, 2018, § 153. Поняття особистої автономії є важливим принципом, що лежить в основі тлумачення статті 8 (*Christine Goodwin проти Сполученого Королівства* [ВП], 2002, § 90; *Jivan проти Румунії*, 2022, § 30; див. також *Y проти Франції*, 2023, §§ 75-76 і підхід до межі розсуду щодо питань, пов'язаних з істотним аспектом інтимної ідентичності особи, які є відкритими для обговорення або навіть суперечок і щодо яких думки в демократичному суспільстві можуть обґрунтовано значно відрізнятися за відсутності європейського консенсусу, §§ 75-80, 90-91)⁵⁵.

1. Право на особистий розвиток і автономію

281. Стаття 8 захищає право на особистий розвиток, а також право встановлювати і розвивати стосунки з іншими людьми і зовнішнім світом (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 29; *Pretty проти Сполученого Королівства*, 2002, §§ 61 і 67; *Oleksandr Volkov проти України*, 2013, §§ 165-167; *El Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія* [ВП], 2013, §§ 248-250, стосовно таємного і позасудового викрадення і свавільного ув'язнення заявника). На право на особисту автономію посилалися, наприклад, у справі про смерть внаслідок евтаназії, де Суд повинен був зважити різні конкуруючі інтереси, а саме: бажання заявника супроводжувати свою матір в останні хвилини її життя і право його матері на повагу до її бажань і особистої автономії (*Mortier проти Бельгії*, 2022, § 124 і § 204; щодо особистої автономії в контексті самогубства за допомогою лікаря, див. також *Dániel Karsai проти Угорщини*, § 85; щодо особистої автономії в контексті вакцинації, див. *Pasquinelli та інші проти Сан-Марино*, 2024, § 77)

282. Право подати клопотання про усиновлення і отримати справедливий розгляд цього клопотання підпадає під поняття "приватне життя", беручи до уваги рішення пари стати батьками (*A.H. і Інші проти Росії*, 2017, § 383). У справі *Paradiso і Campanelli проти Росії* [ВП], 2017, Суд розглянув негайне і незворотне відокремлення подружньої пари від дитини, народженої за кордоном за угодою про сурогатне материнство, і його наслідки для права на повагу до їхнього приватного життя. Суд зважив задіяний загальний інтерес насупротив інтересу заявників забезпечити свій особистий розвиток шляхом продовження стосунків з дитиною і постановив, що італійські суди, розлучаючи заявників з дитиною, досягли справедливого балансу між конкуруючими інтересами, що були предметом спору (§ 215). У справі *Lazoriva проти України*, 2018, Суд постановив, що бажання заявниці підтримувати і розвивати стосунки із п'ятирічним племінником, ставши його законним опікуном, бажання, що мало законні і фактичні підстави, також було частиною приватного життя (§ 66). Відповідно, усиновлення дитини третіми особами, що розірвало правові зв'язки між хлопчиком і заявницею, і стало на перешкоді її прохання взяти його під опіку, становило втручання у її право на повагу до її приватного життя (§ 68).

283. У справі *Jivan проти Румунії*, 2022, було роз'яснено прецедентне право щодо фінансування догляду та лікування осіб похилого віку, які перебувають на утриманні держави, та межі свободи розсуду в цьому питанні (див. §§ 41-52, щодо ситуації повної втрати автономії літньою особою, § 50). У справі *Diaconeasa проти Румунії*, 2024, Суд ще більше роз'яснив прецедентне право у справі, що стосувалася скасування послуги особистого помічника, що фінансується державою, для особи з обмеженими фізичними можливостями, що призвело до серйозної втрати автономії (див. §§ 49-51). Він встановив порушення статті 8 через відсутність ретельної оцінки тяжкості інвалідності заявниці та альтернативних практичних заходів, коли її становище не покращилося і вона потребувала допомоги для виконання найпростіших завдань (§§ 58-64).

⁵⁵ *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

284. У *проти Франції*, 2023, стосувалося питання невідповідності між біологічною ідентичністю заявника та його юридичною ідентичністю і, ширше, питання визнання небінарної статі у його свідоцтві про народження за відсутності європейського консенсусу у цій сфері (§§ 75, 90-92).

285. Право на особистий розвиток і особисту автономію стосується не кожної громадської діяльності, яку особа може бажати встановити з іншими людьми (наприклад, полювання з собаками на диких тварин у справі *Friend і Інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2009, §§ 40-43; і право полювати на власній землі або на землі інших осіб як таке не захищається жодним положенням Конвенції, *Консультативний висновок Р16-2021-002*, § 80). Дійсно, не кожен вид стосунків належить до сфери приватного життя. Тому право мати собаку не підпадає під сферу захисту статті 8 (*Х. проти Ісландії*, рішення Комісії від 1976 року).

286. У справі *М.А. та інші проти Франції*, 2024, Суд вперше розглянув загальну та абсолютну криміналізацію купівлі сексуальних послуг як частину комплексної законодавчої системи боротьби з проституцією та торгівлею людьми. Скарги були подані заявниками, які займалися проституцією. Суд встановив, що законодавство становило втручання в право заявників на повагу до приватного життя, а також їх особисту автономію та сексуальну свободу, оскільки воно створило ситуацію, наслідки якої заявники безпосередньо відчували на собі (§ 138). Суд визнав широку свободу розсуду, враховуючи відсутність загального консенсусу як щодо підходу до проституції, так і щодо використання абсолютної криміналізації купівлі сексуальних послуг як інструменту боротьби з торгівлею людьми (§§ 149-153). Розглядаючи пропорційність заходу, Суд відзначив тривалий і складний законодавчий процес і ретельне вивчення парламентом усіх культурних, соціальних, політичних і правових аспектів складного явища, що піднімає делікатні морально-етичні питання (§ 158). Крім того, він підкреслив, що закон спрямований на боротьбу зі стигматизацією і стереотипами, пов'язаними з проституцією, зміцнення державної політики щодо зменшення ризиків для здоров'я всіх осіб, які займаються проституцією, боротьбу з проституцією неповнолітніх і поступове викорінення проституції, пропонуючи альтернативи, не забороняючи її практику (§§ 161-164). Таким чином, Суд постановив, що, враховуючи сучасний стан розвитку розуміння питань, пов'язаних з проституцією, відображений у національному законодавстві, було досягнуто справедливого балансу між конкуруючими інтересами, які були поставлені на карту у цій справі. Однак, цей підхід повинен бути переглянутий з метою його уточнення з огляду на розвиток європейських і міжнародних стандартів у цій сфері (§§ 166-167).

2. Право встановити своє походження^{56 57}

287. Суд визнав право отримати інформацію з метою встановити своє походження і особу своїх батьків як невід'ємну частину ідентичності, захищеної відповідно до права на приватне і сімейне життя (*Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, § 42; *Cherrier проти. France*, 2024, § 50; *Gaskin проти Сполученого Королівства*, 1989, § 39; *Çarın проти Туреччини*, 2019, §§ 33-34; *Boljević проти Сербії*, 2020, § 28; *Gauvin-Fournis і Silliau проти Франції*, 2023, § 109; *Mitrevska проти Північної Македонії*, 2024, § 40).

288. На приватне життя померлої особи, у якої мав бути взятий зразок ДНК, не може негативно вплинути запит про це, зроблений після її смерті (*Jaggi проти Швейцарії*, 2006, § 42; *Boljević проти Сербії*, 2020, § 54).

289. Суд неодноразово зазначав, що тест ДНК для встановлення батьківства зараз є простим і дуже надійним методом і що «його доказова сила значно переважає будь-які інші докази, надані сторонами для доведення або спростування факту інтимних стосунків» (*Moldovan проти України*, 2024, § 47). Хоча Суд постановив, що держава не зобов'язана робити ДНК тести для встановлення батьківства, але що правова система має надавати альтернативні засоби, котрі дозволять незалежному органу невідкладно розглянути заяву про встановлення батьківства. Наприклад, у справі *Mikulić проти Хорватії*, 2002, §§ 52-55, заявниця, народжена у позашлюбних стосунках, скаржилася, що хорватська судова система виявилась неефективною у вивченні питання про

⁵⁶ Див. розділ «Законні стосунки між батьками та дітьми» та «Сурогатство».

⁵⁷ Див. також *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

батьківство, залишивши її у непевності щодо її особистості. Тому хорватська влада не змогла забезпечити заявниці “повагу” до її приватного життя, на котре вона мала право відповідно до Конвенції (*там само*, § 68). Аналогічно, у справі *Moldovan проти України*, 2024, §§ 46, 52-53, заявник не зміг домогтися визнання батьківства свого біологічного батька національними судами, незважаючи на те, що тест ДНК підтвердив батьківство. Національні суди відмовилися розглядати результати тесту ДНК як беззаперечний доказ, посилаючись на тодішній Сімейний кодекс 1969 року, який робив доказ спільного проживання необхідним для визнання батьківства. Суд зазначив, що наслідки такого підходу можна порівняти з наслідками негнучких строків або інших процесуальних обмежень, які унеможливають встановлення або оспорування батьківства, зокрема з використанням нових методів тестування. Суд дійшов висновку, що такий підхід національних судів у поєднанні з їхньою нездатністю розглядати докази ДНК з достатньою ретельністю становив порушення їхніх позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції.

290. Суд також постановив, що мають існувати процедури, які дозволяють особливо уразливим дітям, наприклад, з інвалідністю, отримати інформацію про їхніх батьків (*А.М.М. проти Румунії*, 2012, §§ 58-65). У справі *Jaggi проти Швейцарії*, 2006, Суд визнав порушенням статті 8 відмову органів влади надати дозвіл на проведення тесту ДНК померлої особи на вимогу передбачуваного сина, який бажав достеменно встановити своє батьківство. У цій справі інтерес заявника у встановленні особи свого біологічного батька переважав над інтересом інших членів сім'ї померлого, які виступали проти взяття зразків ДНК (§§ 40-44). У справі *Boljević проти Сербії*, 2020, Суд постановив, що в дуже конкретних обставинах справи обмеження у часі, яке унеможливило проведення тесту ДНК померлого чоловіка та перегляд остаточного судового рішення, яке затверджувало його відмову від батьківства, становило порушення ст. 8. У цій справі рішення було винесено до того, як стали доступними результати тесту ДНК, і без відома заявника. Він дізнався про це лише через десятиліття після того, як сплив строк, встановлений для поновлення провадження у справі про батьківство. Суд постановив, що збереження правової визначеності саме по собі не може бути достатньою підставою для позбавлення заявника права на встановлення його батьківства (§ 55). У справі *Scalzo проти Італії*, 2022, Суд постановив, що система, за якої позов про оспорування батьківства має попередній характер по відношенню до провадження про встановлення батьківства, в принципі може вважатися сумісною зі статтею 8 (§ 65). Однак він встановив порушення на підставі фактів цієї справи, оскільки позов про оскарження батьківства тривав понад дванадцять років і не було жодних засобів для його прискорення (§ 66).

291. Суд також встановив порушення статті 8, коли національні суди відхилили заяву про відновлення провадження щодо встановлення батьківства дитини, коли всі зацікавлені сторони виступали за встановлення біологічної істини щодо спорідненості на підставі наукових доказів, які не були доступні на дату розгляду справи про встановлення батьківства (*Восу проти Румунії*, 2020, §§ 2 і 3). Аналогічно, Суд встановив порушення статті 8, коли заявник, який стверджував, що є біологічним батьком, не зміг домогтися встановлення батьківства, оскільки інший чоловік вже визнав дитину, і коли національні суди не провели детальної оцінки цього факту (*Kouchev проти Болгарії*, 2020, §§ 59-68).

292. Суд постановив, що встановлення строку для звернення до суду з позовом про встановлення батьківства виправдане бажанням забезпечити правову визначеність, а отже, саме по собі не є несумісним з Конвенцією. Однак у справі *Çarip проти Туреччини*, 2019, Суд постановив, що необхідно забезпечити справедливий баланс між дитиною, яка має право знати свою особу, та інтересом передбачуваного батька бути захищеним від звинувачень щодо обставин, які датуються багатьма роками (§ 87). У цій справі Суд встановив, що національні суди не збалансували належним чином конкуруючі інтереси, оскільки вони не оцінили виняткові обставини справи, а саме: твердження заявника про те, що в дитинстві йому сказали, що його батько помер, і що, коли йому виповнилося вісімнадцять років, він залишив рідну країну і жив за кордоном протягом двадцяти п'яти років, розлучившись з матір'ю і його родичів (§§ 75-76). Суд також підтвердив, що кожен має життєво важливий інтерес знати правду про свою особу та усунути будь-яку невизначеність щодо неї. З іншого боку, у справі *Lavanchy проти Швейцарії*, 2021, Суд встановив, що національні суди належним чином збалансували конкуруючі інтереси на кону. Вони відхилили

позов заявниці про встановлення законних батьківських відносин з її біологічним батьком, який був поданий через тридцять один рік після того, як вона дізналася про його особу, оскільки не було «поважних причин» для затримки, які б виправдовували продовження строку. Вони не застосовували строки жорстко, а натомість розглянули, чи були інтереси заявниці такими, що переважають конкуруючі інтереси, які були поставлені на карту. Вони взяли до уваги практику Суду, і їхні рішення були ретельно обґрунтовані.

293. У справі *Odièvre проти Франції* [ВП], 2003, заявниця, котра була усиновлена, просила надати інформацію про трьох її біологічну матір і біологічну сім'ю, але її клопотання було залишене без задоволення за результатами спеціального провадження, котре дозволяло матері зберігати анонімність. Суд постановив, що порушення статті 8 не було, оскільки держава встановила справедливий баланс між конкуруючими інтересами (§§ 44-49; див. також *Cherrier проти Франції*, 2024, §§ 62-66, 77 і 82).

294. Проте, якщо національне законодавство не намагається забезпечити рівновагу між конкуруючими правами й інтересами, неспроможність дитини, залишеної при народженні, отримати доступ до неідентифікуючої інформації стосовно його чи її походження або особи матері, було порушенням статті 8 (*Godelli проти Італії*, 2012, §§ 57-58).

295. У справі *Gauvin-Fournis та Silliau проти Франції* (2023) заявники, які народилися за допомогою допоміжних репродуктивних технологій із залученням стороннього донора, безуспішно намагалися отримати доступ до інформації про цього донора. Суд не знайшов порушення статті 8, оскільки вважав, що норма, яка гарантує анонімність донорства гамет для дітей, зачатих таким чином до 1 вересня 2022 року, встановила справедливий баланс між конфліктуєчими інтересами, що були поставлені на карту (§ 126). Вибір державою темпів запровадження законодавчої реформи у цій сфері перебував у межах її свободи розсуду (§ 123).

3. Законні стосунки між батьками та дітьми⁵⁸

296. Повага до приватного життя вимагає, щоб кожен мав можливість встановити деталі своєї ідентичності як окремої людської істоти, що включає законні відносини між батьками та дітьми (*Mennesson проти Франції*, 2014, § 96). Таким чином, стаття 8 захищає дітей, народжених сурогатною матір'ю за межами відповідної держави-члена, чиї законні батьки, згідно з національним законодавством іноземної держави, не можуть бути зареєстровані як такі відповідно до національного законодавства (див., наприклад, короткий виклад цього принципу в рішенні у справі *D проти Франції*, 2020, §§ 45-54). Суд не вимагає від держав легалізації сурогатного материнства і, більше того, держави можуть вимагати підтвердження батьківства для дітей, народжених сурогатними матерями, перед видачею документів, що посвідчують особу дитини. Однак право дитини на повагу до її приватного життя вимагає, щоб національне законодавство передбачало можливість визнання правового зв'язку між дитиною, народженою за допомогою сурогатного материнства за кордоном, і передбачуваним батьком, якщо він є біологічним батьком (*Mennesson проти Франції*, 2014; *Labassee проти Франції*, 2014; *Foulon і Bouvet проти Франції*, 2016; *C проти Італії*, 2023).

297. У своєму першому Консультативному висновку Суд роз'яснив, що у випадку, коли дитина народжується за кордоном за допомогою гестаційного сурогатного материнства в ситуації, коли вона була зачата з використанням яйцеклітин стороннього донора, а передбачувана мати зазначена у свідоцтві про народження, юридично оформленому за кордоном, як «законна мати», право дитини на повагу до її приватного життя також вимагає, щоб національне законодавство передбачало можливість визнання правового зв'язку між дитиною та передбачуваною матір'ю. Вибір засобів, за допомогою яких можна досягти визнання правового зв'язку між дитиною та її майбутньою матір'ю, знаходиться в межах свободи розсуду держави. Однак після того, як зв'язок між дитиною та майбутньою матір'ю став «практичною реальністю», процедура, передбачена для визнання такого зв'язку у внутрішньому законодавстві, повинна бути здатна «швидко та ефективно реалізовуватися» (*Консультативний висновок щодо визнання у внутрішньому*

⁵⁸ Див. розділ «Штучне запліднення/право бути генетичним батьком/матір'ю»

законодавстві законного зв'язку між батьками та дитиною між дитиною, народженою за допомогою гестаційного сурогатного материнства за кордоном, та майбутньою матір'ю [GC]). Застосовуючи принципи рішення у справі *Mennesson проти Франції*, 2014, та вищезгаданого *Консультативного висновку*, Суд встановив, що обов'язок усиновлення дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства, з метою забезпечення юридичного визнання між генетичною матір'ю та її дитиною, не порушує право матері на приватне життя (*D проти Франції*, 2020). Однак у справі *K.K. та інші проти Данії*, 2022, Суд встановив, що відмова у задоволенні заяви майбутньої матері про усиновлення, коли національне законодавство не передбачало інших можливостей визнання законного зв'язку між батьками та дитиною з майбутньою матір'ю, порушила право дітей на повагу до їхнього приватного життя (§§ 56-77). У справі *A.M. проти Норвегії*, 2022, заявниця була майбутньою матір'ю дитини, народженої в США за допомогою сурогатного материнства. Після повернення до Норвегії біологічний батько (її колишній партнер) перервав її контакт з дитиною, а національні суди відхилили її вимоги про визнання в Норвегії її батьківського статусу за законодавством США і про дозвіл на усиновлення дитини. Хоча Суд визнав, що ситуація заявника була «особливо важкою», йому було важко приписати цей наслідок органам влади. Крім того, хоча заявниця була поставлена в скрутне становище, національні суди розглянули інтереси всіх залучених сторін, і, на думку Суду, результат слід вважати таким, що підпадає під межі розсуду, надані національним органам влади (див. «Межі розсуду держав у питанні сурогатного материнства», § 131).

298. У справі *Paradiso and Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, Суд не знайшов порушення в тому, що дитину, народжену за допомогою сурогатного материнства за кордоном, відібрали у батьків невдовзі після їхнього прибуття на батьківщину, після чого її передали під опіку держави, а згодом усиновила інша сім'я. У справі *Valdís Fjölnisdóttir та інші проти Ісландії*, 2021, Суд встановив, що відмова визнати формальний батьківський зв'язок між одностатевою парою та небіологічною дитиною, народженою за кордоном за допомогою сурогатної матері, встановила справедливий баланс між правом заявників на повагу до «сімейного життя» та загальними інтересами, які держава прагнула захистити національною заборонаю на сурогатне материнство. Зокрема, він підкреслив, що держава вжила заходів для того, щоб забезпечити трьом заявникам можливість продовжувати вести сімейне життя, зокрема, за допомогою постійного патронатного виховання (§§ 71-75)⁵⁹. У справі *H. проти Сполученого Королівства*, 2022, заявниця була дитиною, народженою за допомогою сурогатного материнства. До її народження відбувся розрив відносин між, з одного боку, передбачуваними батьками, один з яких був також генетичним батьком, і, з іншого боку, сурогатною матір'ю та її чоловіком. Хоча національні суди визнали батьківську відповідальність за всіма чотирма особами, а опіку над дитиною - за майбутніми батьками, за законом чоловік сурогатної матері був записаний як «батько» у свідоцтві про народження заявниці. Хоча існував механізм внесення змін до свідоцтва про народження, він вимагав згоди сурогатної матері та її чоловіка. Заявниця не оскаржувала вимогу про «згоду» в національних судах. У Суді вона скаржилася лише на те, що її біологічний батько не був точно записаний у її свідоцтві про народження на момент її народження. Зокрема, вона стверджувала, що повинна існувати «нормативна презумпція», що при реєстрації народження дитини буде точно записана особа біологічного батька, якщо була надана згода на зачаття та ідентифікацію в якості батька. Суд визнав заяву неприйнятною як явно необґрунтовану. У його прецедентній практиці не було жодного підтвердження існування такої презумпції. До цього часу він не вважав, що передбачувані батьки повинні бути негайно і автоматично визнані такими в законі, і, на його думку, держава повинна мати широку свободу розсуду в цьому відношенні (§§ 44-58).

299. У справі *S.E. та інші проти Франції*, 2022, Суд розглянув відмову держави-відповідача дозволити усиновлення дітей, народжених за допомогою допоміжних репродуктивних технологій або від донора сперми, колишніми партнерами біологічних матерів дітей. Суд встановив, що національні органи влади не порушили свого зобов'язання забезпечити ефективну повагу до сімейного та приватного життя заявників. Істотне значення для його рішення мав той факт, що жоден із заявників не повідомляв про труднощі у продовженні свого фактичного сімейного життя, а у Франції існували альтернативні правові інструменти, за допомогою яких можна було досягти

⁵⁹ Див. *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

певного рівня правового визнання, здатного задовольнити законні очікування заявників (§§ 99-116).

300. У справі *A.L. проти Франції*, 2022, Суд підтвердив у контексті сурогатного материнства, що у справах, які стосуються відносин між особою та її дитиною, вплив значного проміжку часу може призвести до того, що правове питання буде вирішуватися на основі доконаного факту. Отже, таке провадження має здійснюватися з винятковою ретельністю (§ 54). У справі *D.B. та інші проти Швейцарії*, 2022, яка стосувалася одностатевої пари, де біологічному батькові було дозволено усиновити дитину, але передбачуваному батькові довелося чекати понад сім років, перш ніж законодавець надав йому можливість отримати юридичне визнання, Суд визнав, що мало місце порушення прав дитини, передбачених статтею 8.

301. У справі *C проти Італії*, 2023, яка була подана від імені дитини, народженої за допомогою сурогатного материнства, Суд встановив порушення права заявниці на повагу до її приватного життя, оскільки національні суди відмовилися внести до італійського реєстру народжень ім'я її біологічного батька, яке було записане в іноземному свідоцтві про народження заявниці. Що стосується майбутньої матері, Суд встановив, що, оскільки вона мала право, згідно з національним законодавством, усиновити дитину, народжену за допомогою сурогатного материнства, відмова внести іноземне свідоцтво про народження до реєстру народжень не становила порушення права дитини на повагу до її приватного життя.

4. Релігійні і світоглядні переконання

302. Хоча стаття 9 стосується переважно свободи думки, совісті і релігії, Суд встановив, що розкриття інформації про особисті релігійні і філософські переконання може стосуватись також статті 8, оскільки такі переконання стосуються деяких найінтимніших аспектів приватного життя (*Folgerø і інші проти Норвегії* [ВП], 2007, § 98, у якій накладення на батьків обов'язку надати детальну інформацію керівництву школи про свої релігійні і світоглядні переконання може вважатись таким, що становить порушення статті 8 Конвенції). Релігійні переконання та приватність також можуть бути тісно пов'язані між собою (*Polat проти Австрії*, 2021, § 91).

5. Бажана зовнішність

303. Суд встановив, що особистий вибір щодо зовнішності, яку бажає мати особа як у громадському місці, так і в приватному житті, належить до вираження її особистості і тому підпадає під поняття приватного життя. Це включало зачіску (*Рора проти Румунії* (ухв.), 2013, §§ 32-33), відмови у допуску до університету через носіння бороди (*Тіґ проти Туреччини* (ухв.), 2005), заборони носити у громадських місцях одяг, що приховує обличчя, для жінок, які бажають носити суцільну вуаль на обличчі з причин, пов'язаних з їхнім віруванням (*S.A.S. проти Франції* [ВП], 2014, §§ 106-107), і появи в оголеному вигляді у громадських місцях (*Gough проти Сполученого Королівства*, 2014, §§ 182-184). Проте важливо відзначити, що у кожній з цих справ Суд визнав обмеження на зовнішність особи пропорційними. Повна заборона на відрощування бороди в тюрмі була визнана порушенням статті 8, тому що Уряд не довів існування нагальної суспільної потреби, яка виправдовувала б така повну заборону (*Biržietis проти Лумбу*, 2016, §§ 54 і 57-58).

6. Право на ім'я/посвідчення особи⁶⁰

304. Суд встановив, що питання стосовно імені і прізвища особи підпадають під право на приватне життя (*Mentzen проти Ламвії* (ухв.), 2004; *Henry Kismoun проти Франції*, 2013). Суд постановив, що прізвище особи, як засіб особистої ідентифікації і зв'язку із родиною, стосується його або її приватного і сімейного життя, і встановив порушення статті 8, коли державні органи відмовились зареєструвати прізвище заявника після того, як його сімейне прізвище було записане як прізвище його дружини (*Burghartz проти Швейцарії*, 1994, § 24). Він також встановив порушення статті 8, коли національні органи влади відмовилися дозволити двом турецьким чоловікам змінити свої

⁶⁰ Див. також Посібники із судової практики щодо *захисту даних, імміграції, тероризму*.

прізвища на імена, які не є «турецькою мовою», оскільки суди провели суто формальний аналіз законодавчих та нормативних текстів замість того, щоб взяти до уваги аргументи, конкретні та особисті ситуації заявників або збалансувати конкуруючі інтереси, що стоять на кону (*Aktaş and Aslaniskender проти Туреччини*, 2019). Аналогічним чином, Суд встановив, що зміна прізвища з метою видалення префікса «фон», ініційована владою після тривалих періодів загальноприйнятого використання, порушила статтю 8 Конвенції (*Künsberg Sarre проти Австрії*, 2023). Цей захід було вжито відповідно до Закону про скасування дворянства 1919 року із заявленою метою забезпечення рівного ставлення до всіх, але це не могло переважити інтерес заявників у збереженні прізвища, з яким вони себе ідентифікували і яке вони носили протягом (дуже) тривалого періоду часу (*там само*, 67-73). Однак стаття 8 не гарантує безумовного права на зміну імені, і при регулюванні цього питання Договірні держави користуються широкою свободою розсуду. Отже, Суд постановив, що відмова бельгійської влади дозволити чоловікові у віці тридцяти років і його дитині змінити своє прізвище на прізвище матері першого на підставі того, що причини, наведені в запиті, не були «достатньо серйозними», підпадає під широку свободу розсуду держави (*Jacquinet і Embarek Ben Mohamed проти Бельгії*, 2023, §§ 61-80).

305. Суд постановив, що імена також підпадають під визначення «приватне життя» (*Guillot проти Франції*, 1996, §§ 21-22; *Güzel Erdagöz проти Франції*, 2008, § 43; *Garnaga проти України*, 2013, § 36; *Ismayilzade проти Азербайджану*, 2024, § 25). Проте Суд встановив, що деякі закони стосовно реєстрації імен забезпечують справедливу рівновагу, а інші – ні (порівняйте *Guillot проти Франції*, 1996, і *Johansson проти Фінляндії*, 2007). У справі *Ismayilzade проти Азербайджану*, 2024, Суд погодився з національними судами, що ім'я, обране заявницею для свого новонародженого сина, не відповідало найкращим інтересам дитини, і встановив, що відмова органів влади² у реєстрації цього імені не порушила статтю 8 (§§ 35-42). Щодо зміни імені в процесі зміни статі див. *S.V. проти Італії*, 2018, §§ 70-75 (нижче в розділі «Гендерна ідентичність»).

306. Суд вирішив, що традиція демонструвати єдність сім'ї, зобов'язуючи одружену жінку брати прізвище чоловіка, вже не є сумісною із Конвенцією (*Ünal Tekeli проти Туреччини*, 2004, §§ 67-68). Суд встановив порушення статті 14 (заборона дискримінації) в сукупності зі статтею 8 внаслідок дискримінаційного ставлення стосовно відмови з боку органів влади у дозволі для двонаціональної пари зберігати після одруження власні прізвища (*Losonci Rose і Rose проти Швейцарії*, 2010, § 26). Сам факт, що наявне прізвище може містити негативний відтінок не означає, що відмова у дозволі на зміну назви автоматично становитиме порушення статті 8. (*Stjerna проти Фінляндії*, 1994, § 42; *Siskina і Siskins проти Лавії* (ухв.), 2001; *Macalin Moxamed Sed Dahir проти Швейцарії* (ухв.), 2015, § 31). Межі розсуду держави у цій справі є широкими, оскільки процес присвоєння, визнання та використання прізвищ та імен є сферою, в якій національні особливості є найсильнішими і в якій практично немає точок дотику між внутрішніми правилами держав: у кожній державі на використання імен впливає безліч факторів історичного, мовного, релігійного та культурного характеру (*Ismayilzade проти Азербайджану*, 2024, § 33).

307. Що стосується особистих даних, Суд постановив, що повага до приватного життя вимагає, щоб кожен мав можливість встановити деталі своєї ідентичності як окремої людини, і визнав важливі наслідки, які доступ до документів, що посвідчують особу, може мати для особистої автономії (*G.T.B. проти Іспанії*, 2023, § 113). Зокрема, право на повагу до приватного життя слід розглядати як таке, що включає, в принципі, право особи на реєстрацію свого народження і, відповідно, у відповідних випадках, на отримання документів, що посвідчують особу. Хоча держави, як правило, користуються широкою свободою розсуду щодо належних засобів забезпечення реалізації цього права, певна адаптивність стандартних процедур видачі документів, що посвідчують особу, може знадобитися, коли обставини роблять це необхідним для захисту важливих інтересів, захищених статтею 8 Конвенції. Таким чином, на органи влади було покладено позитивне зобов'язання діяти з належною ретельністю, щоб допомогти заявнику, вразливого неповнолітньому, про якого не піклувався єдиний батько, в отриманні свідоцтва про народження та документів, що посвідчують особу (*G.T.B. проти Іспанії*, 2023, §§ 118-19, 122-24).

308. Стосовно вилучення документів, необхідних для підтвердження своєї особи, Суд встановив втручання у приватне життя внаслідок рішення національного суду забрати у заявниці посвідчення особи після звільнення з-під варті, оскільки ці документи були їй потрібні у повсякденному житті

для підтвердження особи (*Smirnova проти Росії*, 2003, §§ 95-97). Проте Суд також постановив, що держава може відмовитись видавати новий паспорт громадянинові, який мешкає за кордоном, якщо таке рішення ухвалюється з міркувань громадської безпеки, навіть якщо відмова у видачі нового паспорта матиме негативні наслідки для приватного і сімейного життя заявників (*М. проти Швейцарії*, 2011, § 67).

309. Суд вважає, що вік особи є засобом ідентифікації особи і що процедура оцінки віку особи, яка стверджує, що вона є неповнолітньою (включаючи її процесуальні гарантії), має важливе значення для гарантування всіх прав, що впливають з її неповнолітнього статусу (*Darboe і Camara проти Італії*, 2022, § 124 про важливість процедур оцінки віку в міграційному контексті).

7. Гендерна ідентичність

310. Відповідно до статті 8, захист надається особистій сфері кожної людини, включаючи право встановлювати деталі своєї ідентичності як окремої людської істоти (*Christine Goodwin проти Сполученого Королівства* [ВП], 2002, § 90; див. також *Hämäläinen проти Фінляндії* [ВП], 2014). Однак свобода розсуду держави може бути ширшою, якщо скарга стосується не запису в офіційному документі, що стосується особисто заявника, а інформації у свідоцтві про народження, що стосується інших осіб. У зв'язку з цим Суд постановив, що юридична неможливість зазначення поточної статі трансгендерних батьків у свідоцтві про народження дитини, зачатої після зміни статі, не порушує статтю 8 Конвенції (*О.Н. та Г.Н. проти Німеччини* та *А.Н. та інші проти Німеччини*, 2023). Детальний аналіз практики Суду з цієї теми див. у *Посібнику з судової практики щодо прав ЛГБТІ-спільноти*.

8. Право на етнічну ідентичність⁶¹

311. Суд вирішив, що етнічна ідентичність, зокрема право членів етнічної меншини зберігати свою ідентичність і організувати приватне і сімейне життя відповідно до своїх традицій, становить частину права на приватне і сімейне життя за статтею 8, з відповідним покладеним на держави зобов'язанням сприяти, замість того, щоб непропорційно перешкоджати, традиційному способу життя меншин. Посилаючись на свої нещодавні міркування про позитивні та негативні аспекти права на вільну самоідентифікацію членів національних меншин у міжнародному праві - не лише в *Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин* - Суд підтвердив, що будь-який член національної меншини має повне право не бажати, щоб до нього ставилися як до такої (*Tasev проти Північної Македонії*, 2019, §§ 32-33). Право на вільну самоідентифікацію є «наріжним каменем» міжнародного права щодо захисту меншин загалом. Особливо це стосується негативного аспекту цього права: жоден двосторонній чи багатосторонній договір або інший інструмент не зобов'язує будь-кого підкорятися проти свого бажання спеціальному режиму захисту меншин (§ 33).

312. Суд вирішив, що відмова державних органів зареєструвати етнічну приналежність, про яку заявляє особа, становить неспроможність виконати позитивне зобов'язання держави гарантувати заявнику ефективну повагу до свого приватного життя (*Ciubotaru проти Молдови*, 2010, § 53). Проведення ретельного розслідування щодо дискримінації, котра стоїть за подією, що була частиною загального ворожого ставлення до ромської спільноти, а також імплементація ефективних кримінально-правових механізмів теж вважаються частиною позитивного зобов'язання держави захищати повагу до етнічної ідентичності (*Р.В. проти Угорщини*, 2016, §§ 88-91).

313. Щодо специфічних обставин демонстрацій, мотивованих ворожістю до етнічної групи, що полягало переважно у залякуванні, а не фізичному насильстві, Суд відштовхувався від принципів, напрацьованих у справах стосовно статті 10 Конвенції. Тому потрібно було встановити наступні ключові фактори: чи образливі висловлювання були зроблені з огляду на напружену політичну і соціальну ситуацію, чи становили вони прямі чи непрямі заклики до

⁶¹ Див. розділ «Житло»

насилля, ненависті і нетерпимості, а також їх здатність призвести до згубних наслідків (*Király i Dömötör проти Угорщини*, 2017, §§ 72 і наступні). Має існувати нормативно-правова база, яка криміналізувала б демонстрації проти меншин і надавала б ефективний захист від переслідування, погроз і словесних образ; у протилежному випадку складатиметься враження, що влада толерує таке словесне залякування і заворушення (§ 80).

314. Суд встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 у справі, де органи влади не змогли захистити заявників від нападу на їхні будинки, відіграли певну роль у нападі, де не було проведено ефективного національного розслідування, а також беручи до уваги загальний фон упередженого ставлення до ромів у країні (*Burlya та інші проти України*, 2018, §§ 169-170). У справі *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, заявники, члени кількох сімей ромського походження, стверджували, що вони були змушені покинути свої будинки і не могли повернутися в контексті громадських протестів проти ромів, і що влада відмовила їм у захисті в обстановці расової ворожнечі. Підкреслюючи вразливість заявників та їхню потребу в особливому захисті (§§ 161 і 166 *in fine*), Суд зазначив, що повторювані антиромські марші в селі могли законно викликати страх у заявників, навіть якщо не було встановлено, що протестувальники насправді перебували в безпосередній близькості від заявників; а неодноразові публічні виступи посадових осіб проти повернення ромських сімей становили реальну перешкоду для мирного повернення заявників (§§ 162-163). Бездіяльність органів влади (мерів, міліції та прокуратури) щодо розгляду індивідуальних скарг на повторювані акти нетерпимості, що перешкоджали мирному володінню їхніми будинками (§§ 164-167), призвела до того, що Суд визнав порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

315. Володіння ромською жінкою будиночком-автоприцепом було визнане невід'ємною частиною її етнічної ідентичності, котру держава має брати до уваги, застосовуючи заходи примусового виселення із земельної ділянки (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 73; *McCann проти Сполученого Королівства*, 2008, § 55). У справі *Hirtu та інші проти Франції*, 2020, щодо виселення ромів з несанкціонованого табору Суд також зазначив, що національні органи влади, здійснюючи оцінку пропорційності, повинні враховувати, що роми належать до соціально незахищеної групи і що вони мають особливі потреби в цьому відношенні (§ 75; див. також *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, §§ 161 і 166 *in fine*). Суд також встановив порушення статті 8 з процесуальних підстав внаслідок позасудового виселення сім'ї з ділянки для паркування будиночків-автоприцепів, що належала органу місцевого самоврядування, де заявник і його сім'я мешкали протягом більш ніж 13 років; Суд постановив, що таке серйозне втручання вимагало "особливо вагомих підстав, що становлять громадський інтерес" і вузької свободи розсуду (*Connors проти Сполученого Королівства*, 2004, § 86). Проте в минулому Суд постановив, що національна політика з планування може передбачати переміщення парковок для будиночків-автоприцепів, якщо забезпечено справедливу рівновагу між індивідуальними правами сімей, які живуть на цій ділянці, і екологічними (та іншими) правами громади (*Jane Smith проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, §§ 119-120; *Lee проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001; *Beard проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001; *Coster проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001).

316. Суд вирішив, що тривале зберігання державними органами відбитків пальців заявників, клітинних зразків і профілів ДНК після завершення кримінального провадження проти них, а також використання цих даних для визначення етнічного походження задіявало і порушувало права заявників на етнічну ідентичність за статтею 8 (*S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], 2008, § 66).

317. Суд також встановив, що будь-які негативні стереотипи стосовно групи осіб, досягнувши певного рівня, здатні впливати на почуття ідентичності цієї групи та на почуття самоцінності і самовпевненості її членів. У цьому сенсі їх можна вважати такими, що впливають на приватне життя членів групи (*Aksu проти Туреччини* [ВП], 2012, §§ 58-61 у якій заявник, ром за походженням, відчув себе ображеним певними уривками з книги "Цигани Туреччини", що стосувалась спільноти ромів; *Király i Dömötör проти Угорщини*, 2017, § 43, стосовно антиромської демонстрації, що включала не насилля, а переважно словесне залякування і погрози; *Budinova i Chaprazov проти Болгарії*, 2021, §§ 64-68, і *Behar i Gutman проти Болгарії*, 2012, §§ 68-73, де заявники, які мають ромське та єврейське походження відповідно, постраждали від

ксенофобських висловлювань відомого політика). У цих справах Суд розвинув принцип, викладений Великою палатою у згаданому вище рішенні *Aksu проти Туреччини* [ВП], 2012, визначивши відповідні фактори, за допомогою яких можна оцінити, чи впливають негативні публічні висловлювання про соціальну групу на «приватне життя» окремого члена цієї групи до такої міри, що це спричиняє застосування до нього статті 8. Суд також визнав принцип негативних стереотипів застосовним, коли йдеться про наклеп на колишніх в'язнів Маутхаузена, які, як ті, що пережили Голокост, можуть розглядатися як така, що становить (гетерогенну) соціальну групу (*Lewit проти Австрії*, 2019, § 46).

318. У справі *Zăicescu and Fălticaneanu проти Румунії*, 2024, заявники скаржилися на те, що виправдання двох високопоставлених військових, раніше засуджених за злочини, пов'язані з Голокостом, у надзвичайному апеляційному провадженні, про яке не було повідомлено ні заявникам, ні громадськості, порушило їхнє право на приватне життя та психологічну недоторканність. Суд постановив, що заявники, євреї та особи, які пережили Голокост, могли стверджувати, що вони особисто зазнали емоційних страждань, коли дізналися про відновлення провадження (§§ 101-03), і що їхні страждання досягли «порогу жорстокості», щоб підпадати під сферу дії статті 8 (§§ 114-19). Він також постановив, що нездатність національних судів навести відповідні та достатні підстави для дій, що призвели до перегляду історичних переконань, за відсутності нових доказів, шляхом переосмислення історично встановлених фактів і заперечення відповідальності державних посадових осіб за Голокост, суперечить принципам міжнародного права, а також їхня нездатність довести виправдувальні вироки до відома громадськості або зробити судові рішення доступними, могли на законних підставах викликати у заявників почуття приниження і вразливості та завдати їм психологічної травми, в результаті чого було порушено статтю 8 у поєднанні зі статтею 14 (§§ 146-155).

319. У контексті позитивного обов'язку вживати заходів для сприяння возз'єднанню сім'ї Суд зазначив, що необхідно враховувати довгострокові наслідки, які може мати постійне розлучення дитини з її природною матір'ю, особливо з огляду на те, що це може призвести до відчуження дитини від її ромської ідентичності (*Jansen проти Норвегії*, 2018, § 103).

9. Апатридизм, громадянство і місце проживання⁶²

320. Право на громадянство було визнане Судом таким, що за певних обставин підпадає під приватне життя (*Genovese проти Мальти*, 2011). Хоча право на набуття громадянства як таке не гарантоване Конвенцією (див., наприклад, *S.-H. проти Польщі* (ухв.), 2021, § 65 щодо дітей, народжених за допомогою сурогатного материнства), Суд вирішив, що свавільна відмова у громадянстві може за певних обставин породжувати проблеми за статтею 8, оскільки впливає на приватне життя (*Karashev проти Фінляндії* (ухв.), 1999; *Slivenko і інші проти Латвії* (ухв.) [ВП], 2002; *Genovese проти Мальти*, 2011). Втрата вже набутого громадянства може спричинити подібне, якщо не більше втручання у право особи на повагу до її приватного і сімейного життя (*Ramadan проти Мальти*, 2016, § 85; в контексті діяльності, пов'язаної з тероризмом, див., наприклад, *K2 проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2017, § 49; *Ghoumid та інші проти Франції*, 2020, § 43 (щодо приватного життя); *Usmanov проти Росії*, 2020, §§ 59-62; *Laraba проти Данії* (ухв.), 2022.⁶² Тим не менш, позбавлення або анулювання громадянства як таке не є несумісним з Конвенцією (*Usmanov проти Росії*, 2020, § 65). У справі *Usmanov проти Росії*, 2020, Суд роз'яснив і закріпив двосторонній підхід, який слід застосовувати в цьому контексті (відзначивши існування різних підходів до розгляду цього питання). Він розглянув (i) наслідки для заявника та (ii) чи був захід свавільним (див. § 58, але також див. *Johansen проти Данії* (ухв.), 2022, та *Laraba проти Данії* (ухв.), 2022⁶³, в контексті тероризму). Ці ж принципи застосовуються до відмови національних органів влади видати заявнику посвідчення особи (*Ahmadov v. Azerbaijan проти Азербайджану*, 2020, § 45). У цій справі національні органи встановили, що заявник ніколи не набував азербайджанського громадянства і не був громадянином Азербайджанської Республіки, незважаючи на те, що він вважався

⁶² Див. *Посібник із судової практики щодо імміграції*.

⁶² Див. *Посібник із судової практики щодо імміграції*.

⁶³ Див. *Посібник із судової практики щодо тероризму*.

громадянином Азербайджанської Республіки різними державними органами з 1991 по 2008 рік і що в його радянському паспорті стояв штамп, який підтверджував його азербайджанське громадянство. Відмова у наданні громадянства заявнику не супроводжувалася необхідними процесуальними гарантіями і була свавільною та такою, що порушує статтю 8 (див. також рішення у справі *Hashemi та інші проти Азербайджану*, 2022, §§ 46-49, в якому влада відмовилася видати посвідчення особи та визнати громадянство дітей, народжених в Азербайджані, біженцям, які оселилися там). Порівняйте підхід, застосований у справах *Johansen проти Данії* (ухв.), 2022, § 45 і *Laraba проти Данії* (ухв.), 2022, §§ 15-26.

321. Стаття 8 не може тлумачитись як така, що гарантує право на конкретний різновид дозволу на проживання; вибір такого дозволу в принципі має бути здійснений тільки державними органами (*Kaftailova проти Лаввії* (вилучення з реєстру) [ВП], 2007, § 51). Проте запропоноване рішення має допомогти даним особам безперешкодно реалізовувати своє право на приватне і/або сімейне життя (*В.А.С. проти Греції*, 2016, § 35; *Hoti проти Хорватії*, 2018, § 121). Заходи, що обмежують право проживати у країні, у певних випадках можуть спричинити порушення статті 8, якщо це створює непропорційні наслідки для приватного і/або сімейного життя відповідної особи (*Hoti проти Хорватії*, 2018, § 122).

322. До того ж, у цьому випадку стаття 8 може включати позитивне зобов'язання гарантувати ефективну реалізацію заявником свого приватного і/або сімейного життя (*Hoti проти Хорватії*, 2018, § 122). У такому ж випадку державні органи порушили право іммігранта без громадянства на приватне життя, оскільки протягом кількох років не могли врегулювати його статус резидента і залишали його в умовах відсутності правової визначеності (§ 126). Держава не виконала своє позитивне зобов'язання забезпечити ефективну і доступну процедуру або сукупність процедур, котрі дозволили б заявнику вирішити питання щодо його перебування і статусу у Хорватії, належно враховуючи інтереси його приватного життя за статтею 8 (§ 141). У справі *Sudita Keita проти Угорщини*, 2020, держава також не виконала своє позитивне зобов'язання забезпечити ефективну та доступну процедуру або комбінацію процедур, що дозволило б заявнику, який фактично не має громадянства, вирішити питання його статусу в Угорщині з належним урахуванням його приватних інтересів відповідно до статті 8 (§ 41). Зокрема, заявник протягом п'ятнадцяти років мав тривалі труднощі з врегулюванням свого правового статусу, що негативно позначилося на його доступі до охорони здоров'я та працевлаштування, а також на його праві на одруження.

323. Суд постановив, що неспроможність врегулювати місце проживання осіб, “викреслених” з реєстру постійних резидентів після отримання Словенією незалежності, становить порушення статті 8 (*Kurić і Інші проти Словенії* [ВП], 2012, § 339).

324. Якщо існує обґрунтована скарга, що вислання створює загрозу втручання у право негромадянина на повагу до його приватного і сімейного життя, тоді стаття 13 в сукупності зі статтею 8 Конвенції вимагають від держав надати відповідним особам ефективну можливість оскаржити депортацію або відмову у наданні статусу резидента, а також отримати розгляд відповідних питань із достатніми процесуальними гарантіями і ретельністю належним національним судом, що втілює належні гарантії незалежності і безсторонності (*De Souza Ribeiro проти Франції* [ВП], 2012, § 83; *М. і Інші проти Болгарії*, 2011, §§ 122-132; *Al-Nashif проти Болгарії*, 2002, § 133).

10. Рішення про депортацію та вислання⁶⁴

325. Оскільки стаття 8 захищає право встановлювати і розвивати відносини з іншими людьми і зовнішнім світом, а іноді може охоплювати аспекти соціальної ідентичності особи, Суд постановив, що сукупність соціальних зв'язків між осілими мігрантами і громадою, в якій вони проживають, становить частину поняття «приватне життя» в розумінні статті 8. Тому, незалежно від існування «сімейного життя», вислання осілого мігранта є втручанням у його право на повагу до приватного життя (*Maslov проти Австрії* [ВП], 2008, § 63).⁶⁵ Те саме стосується вимушеного

⁶⁴ Див. *Посібник зі судової практики щодо імміграції*.

⁶⁵ Див. розділ «Рішення про депортацію та вислання»

виїзду, що призводить до розлуки з іншими членами сім'ї, які залишилися, навіть якщо сім'я залишається розлученою протягом короткого періоду часу і може згодом возз'єднатися в іншій державі (*Corley та інші проти Росії*, 2021, § 95).

326. Для того, щоб визначити, чи є втручання необхідним у демократичному суспільстві, важливо пам'ятати, що держави мають право контролювати в'їзд іноземців на свою територію та їхнє проживання на ній. Конвенція не гарантує право іноземця на в'їзд або проживання в певній країні, і, виконуючи своє завдання з підтримання громадського порядку, Договірні держави мають право вислати іноземця, засудженого за кримінальні злочини (*там само*, § 68; *Üner проти Нідерландів* [ВП], 2006, § 68). Оцінюючи пропорційність втручання відповідно до права на приватне життя, Суд, як правило, застосовував критерії, встановлені у рішенні у справі *Üner проти Нідерландів* [ВП], 2006 (див., наприклад, *Zakharchuk проти Росії*, 2019, §§ 46 - 49), щодо осілих мігрантів. Наприклад, у справі *Levakovic проти Данії*, 2018, §§ 42-45, застосовуючи критерії Üner, Суд не виявив порушення «приватного життя» дорослого мігранта, засудженого за тяжкі злочини, який не мав дітей, не перебував на утриманні батьків або братів і сестер і постійно демонстрував відсутність бажання дотримуватися закону.

327. Для виправдання вислання осілого мігранта, який на законних підставах провів у приймаючій країні все або більшу частину свого дитинства і юності (*Maslov проти Австрії* [ВП], 2008, § 75), потрібні дуже серйозні причини. У дуже конкретній справі іноземця, який прибув до приймаючої країни дитиною з туристичною візою, термін дії якої закінчився незабаром після його прибуття, і який не знав про своє незаконне перебування до 17 років, Суд не вважав заявника «осілим мігрантом», оскільки його проживання в приймаючій країні не було законним. У такому випадку не можна стверджувати, що відмова у видачі дозволу на проживання вимагала б дуже серйозних причин, щоб бути обґрунтованою відповідно до статті 8, або що вона порушувала б це положення лише за дуже виняткових обставин. Натомість оцінка має здійснюватися з нейтральної відправної точки, беручи до уваги конкретні обставини справи заявника (*Pormes проти Нідерландів*, 2020, § 61). Детальний аналіз практики Суду з цієї теми див. у *Посібнику зі судової практики з питань імміграції*.

11. Шлюбний і батьківський статус

328. Суд вирішив, що справи стосовно шлюбного і батьківського статусу осіб підпадають під поняття приватного і сімейного життя. Зокрема, Суд встановив, що реєстрація шлюбу, котра є визнанням цивільно-правового статусу особи, безсумнівно стосується як приватного, так і сімейного життя і входить до сфери дії статті 8 § 1 (*Dadouch проти Мальти*, 2010, § 48). Рішення австрійського суду анулювати одруження заявниці мало наслідки для її правового статусу і для приватного життя загалом. Проте, оскільки шлюб був фіктивним, втручання у її приватне життя було пропорційним (*Venes проти Австрії*, рішення Комісії від 1992 року).

329. Так само провадження стосовно ідентичності особи як батька/матері підпадає під поняття приватного і сімейного життя. Суд вирішив, що справи стосовно визначення правових положень, що регулюють стосунки батька зі своєю ймовірною дитиною, належать до сфери приватного життя (*Rasmussen проти Данії*, 1984, § 33; *Yildirim проти Австрії* (ухв.), 1999; *Krušković проти Хорватії*, 2011, § 20; *Ahrens проти Німеччини*, 2012, § 60; *Tsvetelin Petkov проти Болгарії*, 2014, §§ 49-59; *Marinis проти Греції*, 2014, § 58; *I.V. проти Естонії*, 2023, § 75), як і спроба ймовірного батька спростувати батьківство (*R.L. і Інші проти Данії*, 2017, § 38; *Shofman проти Росії*, 2005, §§ 30-32; *C.P. і M.N. проти Франції*, 2023, § 33). До того ж, право просити про всиновлення, аби стати батьками, підпадає під поняття приватного життя (*A.H. і Інші проти Росії*, 2017, § 383). Детальний аналіз практики Суду з цього питання див. у *Посібнику зі статті 12*.

330. У *Консультативному висновку щодо процесуального статусу та прав біологічного батька в процедурі усиновлення повнолітньої особи* [ВП], 2023, Суд підтвердив, що за відсутності будь-яких факторів залежності між біологічною матір'ю та усиновленою повнолітньою особою або матеріального чи майнового аспекту, це питання стосується приватного життя усиновлювача та усиновленої особи (§§ 50-54). Суд постановив, що процедура, про яку йдеться, може розглядатися як така, що зачіпає приватне життя біологічних батьків відповідно до статті 8, і, отже, цим батькам

повинна бути надана можливість бути вислуханими. Далі, враховуючи широку свободу розсуду, на яку держава має право при регулюванні процедури усиновлення повнолітніх, Суд встановив, що дотримання статті 8 не вимагає надання біологічним батькам статусу сторони або права оскаржити рішення про усиновлення (§ 62).

III. Сімейне життя

A. Визначення сімейного життя і значення сім'ї⁶⁶

331. Важливою складовою сімейного життя є право жити разом, щоб сімейні стосунки могли нормально розвиватись (*Marckx проти Бельгії*, 1979, § 31), а члени сім'ї могли спілкуватись одне з одним (*Olsson проти Швеції (no. 1)*, 1988, § 59). Повага до єдності сім'ї та возз'єднання сім'ї у разі розлучення є невід'ємними складовими права на повагу до сімейного життя за статтею 8. (*Strand Lobben та інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 204).

332. Поняття сімейного життя є автономним (*Marckx проти Бельгії*, 1979, § 31). Відповідь на питання, існує чи ні «сімейне життя», залежить переважно від факту реального існування у дійсності тісних особистих зв'язків (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 140). Тому Суд розглядає сімейні зв'язки *de facto*, наприклад, коли заявники живуть разом, за відсутності будь-якого правового визнання сімейного життя (*Johnston і Інші проти Ірландії*, 1986, § 56). Інші чинники включають тривалість стосунків і, у випадку пари, чи було доведено відданість одне одному, народивши спільних дітей (*X, Y і Z проти Сполученого Королівства*, 1997, § 36). Таким чином, поняття «сім'я» у статті 8 стосується відносин, заснованих на шлюбі, а також інших фактичних «сімейних зв'язків», у тому числі між одностатевими парами, коли сторони проживають разом поза шлюбом або коли інші фактори свідчать про достатню постійність цих відносин (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 140 та *Oliari та інші проти Італії*, 2016, § 130)⁶⁷. «Сімейне життя» може продовжуватися після досягнення повноліття через «додаткові елементи залежності», які допускають існування «сімейного життя» між батьками та повнолітніми дітьми (див., наприклад, *Belli і Arquier-Martinez проти Швейцарії*, 2018, § 65; *Emonet та інші проти Швейцарії*, 2007, § 80; *Bierski проти Польщі*, 2022, § 47; *Консультативний висновок щодо процесуального статусу та прав біологічних батьків у провадженні про усиновлення повнолітньої особи* [ВП], 2023, § 50, та, в контексті імміграції, *Savran проти Данії* [ВП], 2021, § 174 та посилання на нього).

333. Біологічна спорідненість між батьками та дитиною сама по собі, без будь-яких інших юридичних або фактичних елементів, що вказують на існування тісних особистих стосунків, є недостатньою для того, щоб користуватися захистом статті 8. Як правило, «сімейне життя» вимагає спільного проживання. У виняткових випадках інші фактори також можуть слугувати для демонстрації того, що відносини мають достатню постійність для створення фактичних «сімейних зв'язків» (див. резюме прецедентного права у справі *Katsikeros проти Греції*, 2022, § 43). Більше того, Суд вважає, що заплановане сімейне життя може, як виняток, підпадати під дію статті 8, зокрема, у випадках, коли той факт, що сімейне життя ще не було повністю встановлене, не залежить від заявника: якщо обставини цього вимагають, «сімейне життя» повинно поширюватися на потенційні відносини, які можуть розвинути між позашлюбною дитиною та її природним батьком. Відповідні фактори, які визначають існування на практиці тісних особистих зв'язків у цих справах, включають характер відносин між біологічними батьками та очевидну зацікавленість і прихильність батька до дитини як до, так і після її народження (§ 44).

334. У справі *Ahrens проти Німеччини*, 2012, § 59, Суд не встановив *de facto* жодного сімейного життя, оскільки стосунки між матір'ю і заявником припинились приблизно за рік до зачаття дитини, а стосунки, що пов'язували їх, мали виключно сексуальний характер. Відповідність поведінки заявника до закону теж має бути взята до уваги (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП],

⁶⁶ Див. інші розділи посібника для подальших посиалнь.

⁶⁷ Див. *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

§ 156). У справі *Evers проти Німеччини*, 2020, Суд постановив, що за конкретних обставин справи сам факт проживання заявника у спільному домогосподарстві зі своєю співмешканкою та її донькою з розумовою неповносправністю, а також те, що він був біологічним батьком доньки, не становив сімейного зв'язку, який захищається статтею 8 (§ 52). У цій справі заявник, ймовірно, сексуально знущався над розумово відсталою дочкою, тому національні суди визнали контакт з дочкою шкідливим і наклали на нього заборону на спілкування з нею. Суд постановив, що на статтю 8 не можна посилалися для того, щоб скаржитися на передбачувані негативні наслідки для «приватного життя» в результаті кримінальних злочинів або інших проступків, що тягнуть за собою певну міру юридичної відповідальності (*там само*, § 55). Суд також зазначив у справі *Paradiso and Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, що відповідність поведінки заявників закону є фактором, який слід враховувати.

335. Дитина, народжена у шлюбних стосунках, є *ipso jure* частиною цієї «сімейної» спільноти від моменту і за самим фактом народження (*Berrehab проти Нідерландів*, 1988, § 21; *Naltakyan проти Росії*, 2021, §§ 157-58). Отже, між дитиною і батьками існує зв'язок, тотожний сімейному життю. Наявність чи відсутність «сімейного життя» у розумінні статті 8 залежить переважно від факту реального існування у дійсності тісних особистих зв'язків, наприклад, очевидного інтересу і відданості з боку батька до дитини як до, так і після народження (*L. проти Нідерландів*, 2004, § 36).

336. Якщо буде встановлене існування сімейного зв'язку, держава має діяти у спосіб, спрямований на те, аби сприяти розвитку цього зв'язку, а також запровадити правові гарантії, що уможливили б з моменту народження, або як тільки це стане можливим, інтегрування дитини у свою сім'ю (*Kroon і інші проти Нідерландів*, 1994, § 32).

337. Незважаючи на відсутність біологічного зв'язку і законно визнаного державою-відповідачем батьківського зв'язку, Суд вирішив, що між прийомними батьками, які тимчасово опікувались дитиною, і самою дитиною існувало сімейне життя, з огляду на встановлені між ними тісні особисті зв'язки, роль, яку дорослі відігравали щодо дитини, і час, який вони прожили разом (*Moretti і Benedetti проти Італії*, 2010, § 48; *Kopf і Liberda проти Австрії*, 2012, § 37; *V.D. та інші проти Росії*, 2019, §§ 92-93; *Jírová та інші проти Чеської Республіки*, 2023, §§ 71-74 - порівняйте *Jessica Marchi проти Італії*, 2021, де Суд встановив, що між прийомною матір'ю, яка отримала дозвіл на усиновлення, та дитиною, яка жила з нею протягом одного року в умовах «правового ризику», не існувало сімейного життя, §§ 49-59 та посилання на них).

338. Суд встановив наявність сімейних зв'язків між дитиною та колишнім партнером матері, який не був ні біологічним, ні юридичним батьком дитини, але який піклувався про дитину протягом двох років - такі відносини часто називають «соціальним батьківством» (*Vinškovský проти Чеської Республіки* (ухв.), 2023, §§ 40-42). Існування «сімейного життя» було також встановлено у справі, де заявник виховував дитину в шлюбі з матір'ю цієї дитини протягом п'яти років, перш ніж на вимогу матері було встановлено, що він не є біологічним батьком дитини, а його юридичне батьківство було анульовано (*Nazarenko проти Росії*, 2015, § 58).

339. Окрім того, у справі *Wagner і J.M.W.L. проти Люксембургу*, 2007, котра стосувалась неспроможності отримати правове визнання у Люксембурзі перуанського судового рішення про повне усиновлення заявника заявницею, Суд визнав існування сімейного життя за відсутності правового визнання усиновлення. Суд взяв до уваги, що між заявниками протягом більш ніж десяти років існували *de facto* сімейні зв'язки, і що заявниця завжди діяла як мати неповнолітньої дитини. У цих справах проживання дитини із заявниками було згодом визнане і толероване владою. Натомість у справі *Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, з огляду на відсутність будь-яких біологічних зв'язків між дитиною і особами, які хотіли стати батьками, короточасну тривалість стосунків з дитиною (приблизно вісім місяців) і непевність цих зв'язків з правової точки зору, незважаючи на існування намірів бути батьками і якість емоційних стосунків, Суд вирішив, що умови, котрі дозволили б зробити висновок про існування *de facto* сімейного життя, не були виконані. (§§ 156-157) (для порівняння і протиставлення *D. і інші проти Бельгії* (ухв.), 2014, та *Valdís Fjölnisdóttir та інші проти Ісландії*, 2021, §§ 59-62, застосовуючи критерій застосовності «сімейного життя», викладений у рішеннях *Paradiso та Campanelli проти Італії* [ВП], 2017; *C.E. та інші проти Франції*, 2022, §§ 49-55).

340. Стаття 8 не гарантує ні право заснувати сім'ю, ні право на усиновлення. Право на повагу до "сімейного життя" не захищає саме бажання заснувати сім'ю: воно передбачає існування сім'ї або щонайменше потенційних стосунків між, наприклад, дитиною, народженою поза шлюбом, і її батьком, або стосунків, що виникають на підставі одруження як такого, навіть якщо сімейне життя не було ще повністю встановлене, або стосунків між батьком і його законною дитиною, навіть якщо через багато років буде доведено, що для того немає біологічних підстав (*Paradiso i Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 141). Намір заявниці розвивати "сімейне життя", котре доти не існувало, зі своїм племінником, ставши його законним опікуном, перебуває поза межами "сімейного життя", захищеного статтею 8 (*Lazoriva проти України*, 2018, § 65).

341. Якщо де-факто сімейне життя існує, а держава не забезпечила юридичного визнання відносин між сторонами, Суд розглядає труднощі, з якими стикаються сторони у здійсненні сімейного життя, щоб визначити, чи мало місце порушення позитивних зобов'язань держави за статтею 8 Конвенції (*C.E. та інші проти Франції*, 2022, §§ 52 і 93-94; див. також *Labassee проти Франції*, 2014, §§ 71-73).

342. Якщо або сімейного життя не виявлено, або не виявлено порушення права на повагу до сімейного життя, стаття 8 все одно може бути застосована під заголовком «приватне життя» (*Paradiso i Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 165; *Lazoriva проти України*, 2018, §§ 61 і 66, що стосуються племінника заявника; *Azerkane проти Нідерландів*, 2020, § 65; *C.E. та інші проти Франції*, 2022, § 99). «Приватне та сімейне життя» заявників також може бути порушене разом із правом на повагу до житла (див., наприклад, *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, § 153). Нарешті, хоча здійснення прав за статтею 8 стосується переважно відносин між живими людьми, воно може поширюватися на певні ситуації після смерті (*Polat проти Австрії*, 2021, § 48 і посилання на нього).

В. Процесуальне зобов'язання

343. Хоча стаття 8 не містить жодних однозначних процесуальних вимог (як зазначалось вище), процедура ухвалення рішення стосовно заходів втручання має бути справедливою і достатньою, аби забезпечити належну повагу до інтересів, захищених статтею 8 (*Petrov i X проти Росії*, 2018, § 101; *Q i R проти Словенії*, 2022, § 96), наприклад, стосовно взяття дітей під опіку (*W. проти Сполученого Королівства*, 1987, §§ 62 і 64; *McMichael проти Сполученого Королівства*, 1995, § 92; *T.P. i K.M. проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, §§ 72-73) та позбавлення батьківської відповідальності і згоди на усиновлення (*Strand Lobben та інші проти Норвегії* [ВП], 2019, §§ 212-213, 220). Також Суд постановив, що у випадках, коли тривалість провадження безпосередньо впливає на сімейне життя заявника, необхідний ретельніший підхід, а засіб правового захисту, передбачений національним законодавством, має бути як превентивним, так і компенсаторним (*Macready проти Республіки Чехія*, § 48; *Kupringer проти Німеччини*, § 137).

С. Свобода розсуду стосовно сімейного життя⁶⁸

344. Органи влади мають широку свободу розсуду в питаннях батьківської відповідальності, і відповідною точкою в більшості держав-членів, як видається, є те, що рішення щодо батьківської відповідальності повинні ґрунтуватися на найкращих інтересах дитини і підлягати ретельному контролю з боку національних судів у разі конфлікту між батьками (*Paparrigopoulos проти Греції*, 2022, § 40).

345. Визначаючи обсяг свободи розсуду, котра надається державам при ухваленні рішень за будь-якою справою стосовно статті 8, слід брати до уваги низку чинників. Суд визнає, що державні органи мають широку свободу розсуду, зокрема, при прийнятті рішень щодо опіки, оцінюючи необхідність взяття дитини під опіку у надзвичайному порядку (*R.K. i A.K. проти Сполученого Королівства*, 2008) або формуючи й імплементуючи у конкретних випадках законодавство щодо розлучення (*Babiarz проти Польщі*, 2017, § 47) або визначаючи правовий статус дитини (*Fröhlich проти Німеччини*, 2018, § 41).

⁶⁸ Див. розділ «Соціальна допомога батькам, батьківські права, опіка і право на спілкування»

346. Однак, більш суворого контролю потребують будь-які подальші обмеження, такі як обмеження, накладені цими органами на батьківські права доступу, а також будь-які правові гарантії, покликані забезпечити ефективний захист права батьків і дітей на повагу до їхнього сімейного життя. Такі додаткові обмеження тягнуть за собою небезпеку того, що сімейні відносини між малолітньою дитиною та одним або обома батьками будуть фактично припинені (*Sahin проти Німеччини* [ВП], 2003, § 65; *Sommerfeld проти Німеччини* [ВП], 2003, § 63; *Kutzner проти Німеччини* [ВП], 2002, § 67).

347. Свобода розсуду є вужчою у питаннях стосовно прав на спілкування і інформацію (*Fröhlich проти Німеччини*, 2018). І ще вужчою вона є тоді, коли йдеться про тривале відокремлення дитини і батька. У таких випадках держави несуть зобов'язання вжити заходів для возз'єднання батьків і дітей (*Elsholz проти Німеччини* [ВП], 2000; *К.А. проти Фінляндії*, 2003).

348. У справі *Vavříčka та інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, Суд прямо постановив, що «на державах лежить обов'язок ставити найкращі інтереси дитини, а також інтереси дітей як групи, в центр усіх рішень, що впливають на їхнє здоров'я та розвиток». При цьому він відхилив твердження заявників про те, що батьки повинні в першу чергу визначати, як найкращі інтереси дитини мають бути забезпечені та захищені, і що втручання держави може бути прийнятним лише як крайній засіб у надзвичайних обставинах (див. §§ 286-288). Отже, не можна сказати, що рішення про застосування критерію «найкращих інтересів дитини» у справі виходить за межі свободи розсуду, наданої державам у встановленні балансу між захистом права на життя пацієнтів та захистом їхнього права на повагу до їхнього приватного життя та особистої автономії (*Parfitt проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2021, §§ 46 і 51).

D. Сфера застосування сімейного життя

1. Пари

а. Шлюби, що не відповідають звичаю, *de facto* співмешкання

349. Поняття “сім'я” за статтею 8 Конвенції не обмежується лише стосункам на основі шлюбу і може включати інші *de facto* “сімейні зв'язки”, коли сторони живуть разом не одружуючись (тобто не укладаючи шлюб) (*Johnston і Інші проти Ірландії*, 1969, § 56; *Van der Heijden проти Нідерландів* [ВП], 2012, § 50, стосовно спроби змусити заявницю свідчити у кримінальному провадженні проти чоловіка, з яким вона співмешкала протягом довгого часу). Навіть за відсутності співмешкання можуть існувати зв'язки, достатні для сімейного життя (*Kroon і Інші проти Нідерландів*, 1994, § 30; на відміну від рішення у справі *Azerkane проти Нідерландів*, 2020, § 65, де подружжя не проживало разом і не було жодної інформації про характер їхніх стосунків), а існування стійкого союзу може бути незалежним від співмешкання (*Vallianatos і Інші проти Греції* [ВП], 2017, §§ 49 and 73). Проте це не означає, що *de facto* сім'ї і стосунки мають отримати своєрідне правове визнання (*Babiarz проти Польщі*, 2017, § 54): позитивні зобов'язання держави не передбачають зобов'язання задовольняти клопотання про розлучення, подане заявником, який бажав повторно одружитись після того, як у нього і його нової партнерки народилась дитина (§§ 56-57). До того ж, хоча зараз співмешкання може і не бути визначальним критерієм для встановлення стабільності тривалих стосунків, воно безсумнівно є фактором, який може допомогти спростувати інші покази, що викликають сумнів щодо правдивості шлюбу (*Concetta Schembri проти Мальти* (ухв.), 2017, § 52 стосовно шлюбу, який було визнано удаваним).

350. Суд також вирішив, що плановане сімейне життя може винятково підпадати під дію статті 8, зокрема у випадках, коли факт, що сімейне життя ще не було повністю встановлене, стався не з вини заявника (*Pini і Інші проти Румунії*, 2004, §§ 143 і 146). Зокрема, коли того вимагають обставини, сімейне життя має поширюватись на потенційні стосунки, котрі можуть складатись між дитиною, народженою поза шлюбом, і біологічним батьком. Відповідні чинники, котрі можуть визначати реальне і фактичне існування тісних особистих зв'язків у цих випадках, включають характер стосунків між неодруженими батьками і явний інтерес і відданість з боку батька до дитини як до, так і після народження (*Nylund проти Фінляндії* (ухв.), 1999; *L. проти Нідерландів*, 2004, § 36; *Апауо проти Німеччини*, 2010, § 57).

351. Проте загалом співмешкання не є *sine qua non* сімейного життя між батьками і дітьми (*Berrehab проти Нідерландів*, 1988, § 21). Шлюби, що не відповідають національному праву, не є перешкодою для сімейного життя (*Abdulaziz, Cabales i Balkandali проти Сполученого Королівства*, 1985, § 63). Пара, яка укладає суто релігійний шлюб, не визнаний національним правом, може потрапляти у сферу сімейного життя у розумінні статті 8. Проте стаття 8 не може тлумачитись як така, що накладає на державу зобов'язання визнавати релігійний шлюб, наприклад, стосовно прав успадкування і пенсії за втратою годувальника (*Şerife Yiğit проти Туреччини* [ВП], 2010 §§ 97-98 і 102) або коли шлюб було укладено 14-річною дитиною (*Z.H. i R.H. проти Швейцарії*, 2015, § 44).

352. Зрештою, заручини як такі не створюють сімейне життя (*Wakefield проти Сполученого Королівства*, Рішення Комісії, 1990).

b. Одностатеві пари

353. Одностатеві пари, які живуть у сталих стосунках, підпадають під поняття і сімейного, і приватного життя, так само, як і гетеросексуальні пари (*Vallianatos i Інші проти Греції* [ВП], 2013, § 73-74; *X i Інші проти Австрії* [ВП], 2013, § 95; *P.B. i J.S. проти Австрії*, § 30; *Schalk i Kopf проти Австрії*, §§ 92-94). Для детального аналізу практики Суду з цього питання дивіться [Посібник із судової практики щодо прав представників ЛГБТ](#).

2. Батьки

Штучне запліднення/право бути генетичним батьком/матір'ю⁶⁹

354. Як і поняття приватного життя (див. вище "Репродуктивні права"), поняття сімейного життя включає право на повагу до рішення стати батьками у генетичному розумінні (*Dickson проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 66; *Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 72). Відповідно, право пари вдаватись до репродуктивної медицини підпадає під дію статті 8, як вияв приватного і сімейного життя (*S.H. i Інші проти Австрії* [ВП], 2011, § 82). Проте положення статті 8 окремо не гарантують ні право заснувати сім'ю, ні право на усиновлення (*E.B. проти Франції* [ВП], 2008 § 41). *Petithory Lanzmann проти Франції* (ухв.), 2019, § 18). Крім того, яким би гідним не було особисте прагнення заявника продовжити сімейну лінію, стаття 8 не охоплює право бути бабусею чи дідусем (*Petithory Lanzmann проти Франції* (ухв.), 2019, § 20).

355. Суд вважає, що у такій делікатній сфері, як штучне розмноження, слід ставитись серйозно до занепокоєння, заснованого на моральних міркуваннях або на соціальній прийнятності (*S.H. i Інші проти Австрії* [ВП], § 100). Проте ці причини не є самі по собі достатніми для повної заборони конкретних прийомів штучного розмноження, таких як донорство яйцеклітини; незважаючи на широку свободу розсуду, надану державам-учасницям, нормативно-правова база, напрацьована з цією метою, має укладатись послідовно, аби забезпечити врахування різних залучених законних інтересів (*ibid.*).

356. Суд не встановив порушення статті 8, коли національне право дозволяло колишньому партнеру заявниці відкликати згоду на зберігання і використання ембріонів, які вона створила разом з ним, що перешкодило їй мати дитину, з якою вона була б генетично спорідненою (*Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], 2007, § 82). Суд також не встановив порушення статті 8, коли жінці (чий партнер зібрав сперму, оскільки пара хотіла зачати дитину шляхом штучного запліднення) було відмовлено в дозволі на використання криоконсервованої сперми після смерті чоловіка (*Pejiřilová проти Чеської Республіки*, 2022). Законодавство дозволяло використання допоміжних репродуктивних технологій лише парам, чия згода була надана менше шести місяців тому, а чоловік заявниці помер більш ніж через шість місяців після надання згоди, внаслідок чого заявниця перестала відповідати обом вищезазначеним умовам (§ 57). Суд зазначив, що метою законодавства є захист вільного волевиявлення людини, яка дала згоду на допоміжну репродукцію, а також право ненародженої дитини знати своїх батьків (§ 59). На думку Суду, держава не вийшла за межі своєї широкої свободи розсуду (§ 63). Аналогічно, Суд встановив, що законодавець не вийшов за межі своєї свободи розсуду, заборонивши не тільки використання

⁶⁹ Див. також розділ «Законні стосунки між батьками та дітьми».

кріоконсервованої сперми або ембріонів для посмертної допоміжної репродукції, але й передачу кріоконсервованої сперми або ембріонів до країни, де вони можуть бути використані з цією метою (*Baret and Caballero проти Франції*, 2023). Заборона на експорт мала на меті запобігти ризику обходу внутрішньої заборони, і Суд визнав, що вона переслідувала законні цілі «захисту прав і свобод інших осіб» та «захисту моралі». Хоча чоловіки заявниць дали згоду на посмертне використання гамет і ембріонів, не можна сказати, що мало місце надмірне втручання в їхнє право на повагу до їхніх побажань. Національні органи влади забезпечили справедливий баланс між конкуруючими інтересами, які були поставлені на карту (§§ 81-88).

357. Стаття 8 не вимагає від держав легалізації сурогатного материнства (див. «Правові відносини між батьками та дітьми» вище). Тому відмова у визнанні правового зв'язку між дитиною, народженою в результаті сурогатного материнства за кордоном, та потенційними батьками не порушує права батьків і дітей на сімейне життя, якщо така неможливість отримати визнання правового зв'язку між ними не перешкоджає їм насолоджуватися спільним сімейним життям. Зокрема, не є порушенням права на сімейне життя, якщо сім'я може оселитися у відповідній державі-члені незабаром після народження дітей, народжених за кордоном, і якщо ніщо не вказує на те, що сім'я загрожує розлучення з боку влади через їхню ситуацію (*Mennesson проти Франції*, 2014, §§ 92-94; *Labassee проти Франції*, 2014, §§ 71-73; *Foulon and Bouvet проти Франції*, 2016, § 58). Крім того, Суд встановив, що Конвенція не може зобов'язати держави дозволити в'їзд на свою територію дітям, народженим сурогатною матір'ю, якщо національні органи влади не мали попередньої можливості провести відповідні юридичні перевірки (*D. та Інші проти Бельгії*, 2014, § 59). Таким чином, заява про відмову у видачі заявникам проїзного документа, який дозволив би їхній дитині, народженій за кордоном в результаті сурогатного материнства, повернутися з ними до країни походження, була визнана явно необґрунтованою, хоча ця відмова призвела до фактичного розлучення батьків з їхньою дитиною (*D. та Інші проти Бельгії*, 2014, § 64)⁷⁰. Суд також відхилив (цього разу *ratione materiae*) скаргу щодо відмови у наданні польського громадянства двом дітям, народженим за допомогою сурогатного материнства в США. Батьки були одностатевою парою, яка проживала в Ізраїлі і обоє мали ізраїльське громадянство, а один з них також мав польське громадянство. Суд постановив, що стаття 8 не може бути застосована, оскільки сім'я проживала разом в Ізраїлі, де їхні родинні зв'язки були юридично визнані (*S.-H. Проти Польщі*, 2021).

358. Справа *Paradiso i Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, стосувалась відокремлення і віддання для усиновлення дитини, зачатої за кордоном шляхом сурогатного материнства, і привезеної до Італії з порушенням італійського законодавства про усиновлення (§ 215). Суд встановив, що в цій конкретній справі не існувало сімейного життя і розглядав її за поняттям «приватне життя»⁷¹ (порівняйте і протиставте в контексті «сімейного життя» справу *Valdís Fjölnisdóttir та Інші проти Ісландії*, 2021, щодо невизнання батьківського зв'язку з небіологічною дитиною, народженою за кордоном за допомогою сурогатного материнства, при збереженні зв'язку через прийомну сім'ю).

3. Діти

359. Згідно з усталеною судовою практикою, «у всіх рішеннях, що стосуються дітей, їхні найкращі інтереси мають першочергове значення. (...) З цього випливає, що держави зобов'язані ставити найкращі інтереси дитини, а також інтереси дітей як групи, в центр усіх рішень, що впливають на їхнє здоров'я та розвиток» (*Vavříčka та Інші проти Чеської Республіки* [ВП], 2021, §§ 287-288; *Neulinger and Shuruk проти Швейцарії* [ВП], 2010, § 135 та, *X проти Латвії* [ВП], 2013, § 96). У справах, що стосуються юридичного визнання спорідненості між дітьми та особами, з якими вони не мають біологічного зв'язку, існує широка свобода розсуду. Такі справи порушують етичні питання, щодо яких немає європейського консенсусу. Однак межі розсуду може бути звужено, коли це стосується зв'язку між дитиною та батьками. Це особливо стосується питання спорідненості, яке поєднує людину з її батьками, особливо коли ця людина є неповнолітньою. Більше того, навіть коли держава перебуває в межах своїх повноважень, її рішення не є поза

⁷⁰ Див. розділ «Законні стосунки між батьками та дітьми».

⁷¹ Див. розділ «Право на особистий розвиток і автономію».

контролем Суду, який ретельно вивчає аргументи, щоб переконатися, що інтереси дитини були належним чином дотримані (*C.E. та Інші проти Франції*, 2022, §§ 85-90; *Vinškovský проти Чеської Республіки* (ухв.), 2023, § 51 в контексті соціального батьківства).

360. Стаття 8 вимагає, щоб національні органи влади забезпечували справедливий баланс між інтересами дитини та інтересами батьків і щоб у процесі пошуку такого балансу особлива увага приділялася найкращим інтересам дитини, які, залежно від їх характеру та серйозності, можуть переважати над інтересами батьків (див. короткий виклад загальних принципів у справі *Abdi Ibrahim проти Норвегії* [ВП], 2021, § 145).

а. Спільне проведення часу

361. Повага до єдності сім'ї та возз'єднання сім'ї у разі її розлучення є невід'ємними складовими права на повагу до сімейного життя за статтею 8 (*Strand Lobben та Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 204; див. також *Abdi Ibrahim проти Норвегії* [ВП], 2021, § 145). Реалізація взаємного спілкування між матір'ю чи батьком і дитиною становить засадову складову сімейного життя у розумінні статті 8 Конвенції (навіть коли стосунки між батьками розірвані), і внутрішньодержавні заходи, що перешкоджають такому спілкуванню, становлять втручання у право, захищене статтею 8 Конвенції (*Monoyu проти Румунії і Угорщини*, 2005, § 70; *Zorica Jovanović проти Сербії*, 2013, § 68; *Kutzner проти Німеччини*, 2002, § 58; *Elsholz проти Німеччини* [ВП], 2000, § 43; *K. і Т. Проти Франції* [ВП], 2001, § 151). Поведінка батьків може бути фактором, який береться до уваги Судом (*Katsikeros проти Греції*, 2022, § 57, справа, в якій Суд визнав мотиви, наведені національними судами щодо встановлення контактів, релевантними та достатніми, §§ 56-63).

362. Суд вирішив, що таємне позасудове викрадення заявниці і її свавільне ув'язнення спричинили позбавлення взаємного спілкування між членами родини, і тому було порушення статті 8 (*El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія* [ВП], 2012, §§ 248-250). Суд також встановив порушення статті 8, коли заявника тримали у ізоляції протягом більше року, відокремленим від сім'ї, яка не мала жодної інформації про його становище (*Nasr і Ghali проти Італії*, 2016, § 305)

363. Суд також встановив, що тривала неспроможність держави надати заявниці достовірну інформацію про долю її новонародженого сина - який зник з державного пологового будинку незабаром після народження - становила тривале порушення права на взаємне спілкування і повагу до її сімейного життя (*Zorica Jovanović проти Сербії*, 2013, §§ 74-75, а також щодо заходів, вжитих державою на виконання цього рішення, див. *Mik and Jovanović проти Сербії* (ухв.), 2021).

364. Відмова дитині у дозволі супроводжувати її матір до іншої країни, де та мала навчатись в університеті, через відсутність згоди обох батьків, має розглядатись у світлі найвищого інтересу дитини, уникаючи формального і механічного підходу (*Penchevi проти Болгарії*, 2015, § 75).

365. Що стосується батьківства трансгендерів, то у справі *A.M. та Інші проти Росії*, 2021 висвітлено кілька чинників, які слід враховувати при оцінці обмеження батьківських прав трансгендерів та позбавлення їх контакту з дітьми після зміни статі (див. §§ 53-61)⁷².

б. Зв'язки між біологічною матір'ю і дітьми

366. Статус біологічної матері є достатнім для того, аби надати їй необхідні повноваження звертатись до Суду від імені своєї дитини, аби захистити її чи його інтереси (*M.D. та Інші проти Мальти*, 2012, § 27; *Strand Lobben та Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, §§ 156-159).

367. Суд вважає неодружену жінку і її дитину одним із різновидів сім'ї. Діючи у спосіб, який сприяє нормальному розвитку сімейного життя неодруженої матері і її дитини, держава має уникати будь-якої дискримінації за ознакою народження (*Marckx проти Бельгії*, 1979, §§ 31 і 34). Розвиток сімейного життя неодруженої матері і її дитини, яку вона визнала, може зазнати перешкод, якщо дитина не стає членом сім'ї матері, і якщо встановлення спорідненості має наслідки тільки поміж ними двома (*ibid.*, § 45; *Kearns проти Франції*, 2008, § 72).

368. Рідні батьки, які свідомо дають згоду на усиновлення, згодом можуть бути позбавлені права

⁷² Див. *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

на контакт з дитиною та отримання інформації про неї на законних підставах (*I.S. проти Німеччини*, 2014). Якщо законодавство, яке захищає батьківські права, є недосконалим, то рішення про усиновлення порушує право матері на сімейне життя (*Zhou проти Італії*, 2014). Аналогічно, коли дитину безпідставно забрали під опіку і розлучили з матір'ю, а місцева влада не передала це питання на розгляд суду, рідна мати була позбавлена належної участі в процесі прийняття рішень щодо догляду за донькою і, таким чином, необхідного захисту їхніх інтересів, що призвело до порушення права на повагу до сімейного життя. (*T.P. and K.M. проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 83). Крім того, у процесі прийняття рішення про позбавлення батьківської відповідальності та надання згоди на усиновлення національні органи влади повинні забезпечити належний баланс між інтересами дитини та її біологічної сім'ї і серйозно розглядати будь-яку можливість возз'єднання дитини з біологічною сім'єю. Суд повторив, що органи влади повинні вживати заходів для сприяння возз'єднанню сім'ї якнайшвидше, наскільки це є розумно можливим (*Strand Lobben та Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 205). У цьому контексті важливо, щоб національні органи влади вживали заходів для підтримання контакту між дитиною та її біологічними батьками навіть після її вилучення з-під їхньої опіки; і щоб вони спиралися на свіжі експертні дані (*Strand Lobben та Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, §§ 220-225). У справі *Y.I. проти Росії*, 2020, заявниця, яка вживала наркотики і була безробітною, була позбавлена батьківських прав щодо своїх трьох дітей, а двоє її наймолодших дітей були передані під державну опіку. Суд встановив порушення статті 8 (§ 96): на його думку, національні органи влади недостатньо обґрунтували ці заходи, оскільки діти не були позбавлені піклування і не перебували в небезпеці, незважаючи на ситуацію з матір'ю (§§ 88-91). Крім того, органи опіки та піклування не надали заявниці належної допомоги для сприяння можливому возз'єднанню сім'ї. У цьому контексті Суд підтвердив, що роль органів влади у сфері соціального забезпечення полягає в тому, щоб допомагати особам, які перебувають у скрутному становищі, надавати їм рекомендації щодо контактів з органами соціального забезпечення та консультувати їх, зокрема, про те, як подолати труднощі (§ 87). Суд також взяв до уваги, що діти були не тільки розлучені з матір'ю, але й розлучені один з одним (§ 94). Для порівняння, у справі *E.M. та Інші проти Норвегії*, 2022, Суд не констатував порушення статті 8, оскільки не було недоліків у первинному провадженні щодо призначення опіки, не було підстав вважати, що припинення контакту між матір'ю та її дітьми не було обумовлено їхніми найкращими інтересами, а національні органи влади приділили значну увагу підтримці стосунків між матір'ю та дітьми (§ 62).

369. У справі *Abdi Ibrahim проти Норвегії* [ВП], 2021, заявниця була сомалійською біженкою, чию дитину взяли під опіку і помістили в християнську сім'ю, незважаючи на те, що вона прямо просила віддати її до родичів або хоча б до сомалійської чи мусульманської сім'ї. Згодом прийомним батькам дозволили усиновити дитину, а заявниця втратила з нею будь-який контакт. Вона подала апеляцію, прагнучи відновити контакт, щоб її син міг зберегти своє культурне і релігійне коріння, але її апеляція була відхилена. Суд зазначив, що стаття 8 Конвенції, витлумачена у світлі статті 9, не може бути дотримана лише шляхом пошуку прийомної сім'ї, яка відповідала б культурному та релігійному походженню заявника. Національні органи влади були зв'язані зобов'язанням щодо засобів, а не щодо результату. Він також не ставив під сумнів той факт, що на підставі наявної інформації дії органів влади включали в себе зусилля з пошуку більш підходящої прийомної сім'ї для дитини з самого початку. Однак, на думку Суду, досягнуті після цього домовленості щодо контактів, які завершилися рішенням про дозвіл на усиновлення дитини, не врахували належним чином інтерес заявниці в тому, щоб дозволити її сину зберегти хоча б деякі зв'язки зі своїм культурним і релігійним походженням. Розглядаючи справу в цілому, Суд дійшов висновку, що наведені причини не виправдовували повного і остаточного розриву зв'язків між заявницею та її сином (§§ 146-162). Для порівняння у справі *Kilic проти Австрії*, 2023, Суд встановив, що не було жодних ознак будь-якої індоктринації з боку прийомних батьків мусульманських дітей, а прийомні сім'ї не позбавили батьків-заявників права підтримувати стосунки зі своїми дітьми та передавати їм свою культурну спадщину. Національні органи влади також виконали свої позитивні зобов'язання і забезпечили регулярні контакти між батьками та їхніми дітьми, а також підтримку через добре підготовлених прийомних батьків і соціальних працівників, беручи до уваги зацікавленість заявників у збереженні своїх культурних, мовних і релігійних зв'язків зі своїми дітьми.

370. У справі *A.I. проти Італії*, 2021, заявниця була жертвою торгівлі людьми, чиї діти були вилучені з-під її опіки та визнані придатними для усиновлення. Їй було відмовлено в контакті навіть до того, як рішення про усиновлення стало остаточним. На думку Суду, органи влади не намагалися реально збалансувати інтереси двох дітей та заявниці і не розглядали серйозно можливість підтримання зв'язку між ними, навіть незважаючи на те, що процедура усиновлення все ще тривала, а експертний висновок вказував на те, що підтримання контакту в найкращих інтересах дітей. Суд також зазначив, що національні суди оцінювали батьківські навички заявниці без урахування її нігерійського походження або іншої моделі прив'язаності між батьками і дітьми, яка може бути знайдена в африканській культурі, незважаючи на те, що цей факт був підкреслений в експертному звіті (§ 104).

с. Зв'язки між біологічним батьком і дітьми

371. Суд зазначає, що поняття сімейного життя у статті 8 не обмежуються виключно шлюбними стосунками, а може включати інші *de facto* "сімейні" зв'язки, коли сторони живуть разом без укладення шлюбу (*Keegan проти Ірландії*, 1994, § 44; *Kroon та Інші проти Нідерландів*, 1994, § 30; *C.P. and M.N. проти Франції*, 2023, § 32). Застосування цього принципу було визнано таким, що поширюється однаковою мірою на стосунки між біологічними батьками і їхніми дітьми, народженими поза шлюбом. Суд також вважає, що стаття 8 не може тлумачитись як така, що захищає лише сімейне життя, яке вже було засноване, але, коли того вимагають обставини, вона має поширюватись на потенційні стосунки, котрі можуть постати між біологічним батьком і дитиною, народженою поза шлюбом (*Nylund проти Фінляндії* (dec.), 1999; *Shavdarov проти Болгарії*, 2010, § 40). В останній справі Суд погодився, що презумпція батьківства означає, що заявник не міг встановити за допомогою закону батьківську спорідненість, але що він міг вжити інших кроків, щоб встановити батьківський зв'язок, і тому не було порушення статті 8.

372. Якщо наявність чи відсутність сімейного життя стосується потенційних стосунків, які можуть постати між дитиною, народженою поза шлюбом, і її біологічним батьком, то відповідні чинники включають характер стосунків між біологічними батьками і явний інтерес та відданість з боку батька до дитини як до, так і після народження (*Nylund проти Фінляндії* (dec.), 1999; *A та Інші проти Італії*, 2023, §§ 73-77; див. також *Katsikeros проти Греції*, 2022, де заявник, незважаючи на те, що у своїх заявах до національних судів висловлював бажання бути визнаним батьком дитини, щоб розділити батьківську відповідальність з матір'ю та мати регулярні контакти з дитиною, відмовився реалізувати свої права на контакт на умовах, викладених у національних рішеннях, і, як наслідок, бачився з дитиною лише один раз протягом періоду, охопленого рішеннями національних судів). Сама біологічна спорідненість, без жодних інших правових або фактичних складових, які вказували б на існування тісних особистих стосунків, не є достатньою, щоб отримати захист статті 8 (*L. проти Нідерландів*, 2004, §§ 37-40). З іншого боку, повне і автоматичне виключення заявника з життя його дитини - де вони жили сім'єю вже кілька років - після позбавлення його батьківства, без належного врахування найкращого інтересу дитини, становить відсутність поваги до сімейного життя заявника (*Nazarenko проти Росії*, 2015, §§ 65-66; порівняйте *Mandet проти Франції*, 2016, § 58).

373. Суд також визнав порушення статті 8, коли заявники не змогли встановити своє батьківство через суворий строк позовної давності (*Călin та Інші проти Румунії*, 2016, §§ 96-99; див., на противагу, *C.P. і M.N. проти Франції*, 2023, §§ 47-57, де Суд не встановив порушення статті 8, оскільки заявник, біологічний батько, дізнався про своє батьківство задовго до закінчення п'ятирічного строку, передбаченого у відповідному законі про позовну давність, і, таким чином, міг вжити своєчасних заходів); і встановив порушення статті 8 у поєднанні зі статтею 14, де національне законодавство по-різному ставилося до батька-одинака позашлюбної дитини - як до матері, так і до одруженого або розлученого батька - відмовляючи йому у здійсненні батьківських повноважень без згоди матері, оскільки не було розумного співвідношення пропорційності між відмовою та захистом найкращих інтересів дитини. (*Paparrigopoulos проти Греції*, 2022, §§ 35-43).

374. У справі *Shofman проти Росії*, 2005, стосовно рішення батька подати позов про спростування батьківства, коли він дізнався, що не є біологічним батьком дитини, народженої два роки тому, Суд вирішив, що запровадження строків давності для подання позову про спростування

батьківства могло бути виправдане бажанням гарантувати правову визначеність у сімейних стосунках і захистити інтереси дитини (§ 39). Проте Суд постановив, що не було необхідно пропорційним запроваджувати строк позовної давності в один рік після народження дитини без передбачення жодних винятків, особливо якщо відповідна особа не знала про біологічні реалії (§ 43) (див. також *Paulík проти Словаччини*, 2006, §§ 45-47; і, на протиповагу, *C.P. і M.N. проти Франції*, 2023, §§ 47-57, де відповідний строк становив п'ять років).

375. У випадку дітей, народжених поза шлюбом, які бажали подати до національних судів позов про визнання батьківства, існування строку давності *per se* не є несумісним з Конвенцією (*Phinikaridou проти Кіпру*, 2007, §§ 51-52). Тим не менш, держави мають забезпечити справедливу рівновагу між залученими конкуруючими правами й інтересами (§§ 53-54). Застосування суворих строків позовної давності для подання позову про визнання батьківства, не беручи до уваги обставини конкретної справи, і, зокрема, знання фактів стосовно батьківства, послаблює саму суть права на повагу до приватного життя за статтею 8 (§ 65).

376. Ситуація, коли правова презумпція домінує над біологічними і соціальними реаліями, не беручи до уваги ні встановлені факти, ні бажання зацікавлених осіб, і котра не приносить нікому користі, не є сумісною, навіть з огляду на надану державі свободу розсуду, із зобов'язанням забезпечити ефективну “повагу” до приватного і сімейного життя (*Kroon та Інші проти Нідерландів*, 1994, § 40).

377. Між дитиною і батьками існує зв'язок, тотожний сімейному життю, навіть якщо на момент народження дитини батьки вже не проживали разом чи їхні стосунки припинились (*Berrehab проти Нідерландів*, 1988, § 21). Якщо стосунки між заявником і матір'ю дитини тривали два роки, протягом одного з них вони мешкали разом і планували одружитись, а зачаття дитини було наслідком їх усвідомленого рішення, тоді від моменту народження дитини між заявником і його дочкою існував зв'язок, що становив сімейне життя, незважаючи на статус стосунків між заявником і матір'ю дитини (*Keegan проти Ірландії*, 1994, §§ 42-45). Тому надання дозволу на віддання дитини заявника для усиновлення невдовзі після її народження, без повідомлення батька і без його згоди, становило порушення статті 8 (*Ibid.*, § 55).

378. Правова система, в якій ймовірний біологічний батько не має можливості безпосередньо оскаржити батьківство іншого чоловіка, встановлене щодо його біологічної дитини, ні за правовою презумпцією, ні шляхом визнання, і де органи влади мають право на власний розсуд вирішувати чи ініціювати таку процедуру, як така не є несумісною зі статтею 8, за умови, що національне законодавство містить гарантії, які дозволяють врахувати інтереси усіх зацікавлених осіб (*Vagdalt проти Угорщини*, 2024, § 53 і 68). Водночас, було визнано порушення статті 8, коли ці гарантії не були належним чином застосовані на практиці, в результаті чого інтереси ймовірного біологічного батька не були належним чином враховані, і він був фактично позбавлений можливості оскаржити батьківство законного батька і домогтися визнання свого власного батьківства (*ibid.*, §§ 69-70).

379. У двох справах, де біологічні батьки безуспішно намагалися домогтися скасування усиновлення своїх дітей третіми особами, яке було здійснене з незалежних від них причин і без їхнього відома, не кажучи вже про згоду, Суд дорікнув національним органам влади за недостатню ретельність і, зокрема, за нездатність встановити всі відповідні обставини перед тим, як дозволити усиновлення (*Uzbyakov проти Росії*, 2020, §§ 116-18; *I.V. проти Естонії*, 2023, §§ 88, 103-106), а також за надмірний формалізм у подальшому розгляді заяв цих батьків про скасування рішень про усиновлення. В контексті останнього, Суд зазначив, що посилення національних судів на відсутність у національному законодавстві формальних підстав для скасування рішень про усиновлення не може розглядатися як «достатнє» обґрунтування в прагненні досягти справедливого балансу між конкуруючими інтересами, що стоять на кону (*Uzbyakov проти Росії*, 2020, §§ 122-23, 126; *I.V. проти Естонії*, 2023, §§ 114-15; див. також щодо неспроможності національних судів провести поглиблене дослідження всіх відповідних фактів у подібному контексті, *Naltakyan проти Росії*, 2021, §§ 185-92).

380. Суд вирішив, що національні суди не перевищили надану їм широку свободу розсуду, коли взяли до уваги відмову заявника пройти призначену постановою суду генетичну експертизу і визнали його батьком дитини, надавши пріоритетної ваги праву дитини на повагу до приватного

життя, а не аналогічному праву заявника (*Canonne проти Франції* (ухв.), 2015, § 34 і § 30 стосовно ДНК-тестів). Суд не встановив порушення статті 8 у справі стосовно відмови, з огляду на найвищий інтерес відповідних дітей, визнати їхнього біологічного батька (*R.L. та Інші проти Данії*, 2017). Суд зазначив, що національні суди взяли до уваги різні задіяні інтереси і надали пріоритетності тому, який визнали найвищим інтересом дітей, зокрема їхньому інтересу у збереженні сімейної єдності. (§§ 47-48). У справі *Fröhlich проти Німеччини**, 2018, Суд погодився із важливістю, яку може мати питання батьківства для дитини у майбутньому, коли вона почне розпитувати про своє походження, але постановив, що на той момент найвищий інтерес шестирічної дитини полягав не у тому, щоб не стикатись з проблемами батьківства. Тому відмова судів надати право на спілкування або наказати законним батькам надавати потенційному біологічному батьку інформацію про особисте життя дитини не порушувала статті 8 (§§ 62-64).

381. У конкретному контексті «пасивного батька» і, зокрема, відсутності контакту між біологічним батьком і його малолітньою дитиною протягом тривалого періоду часу без жодних спроб відновити спілкування, Суд постановив, що позбавлення батьківських прав не становило порушення статті 8 (*Ilya Lyapin проти Росії*, 2020). Суд особливо взяв до уваги, що саме бездіяльність батька призвела до розриву зв'язків між ним та його сином і що, враховуючи відсутність будь-яких особистих стосунків протягом семи років до цього, позбавлення його батьківських прав не більше ніж скасувало правовий зв'язок між біологічним батьком та його сином (§ 54). Аналогічно, у справі *Pavel Shishkov проти Росії*, 2021) Суд постановив, що відмова органів влади ухвалити рішення про негайну передачу малолітньої дитини під опіку її батька відповідала її найкращим інтересам, була прийнята в межах їхньої свободи розсуду і ґрунтувалася на «відповідних і достатніх» підставах (§ 97). На думку суду, саме бездіяльність заявника призвела до розриву зв'язків між ним і його дочкою і, крім того, дитина, яка не пам'ятала його, глибоко прив'язалася до своєї прийомної сім'ї (§ 91). З іншого боку, у справі *T.A. та Інші проти Молдови*, 2021) Суд постановив, що рішення, які призвели до неминучої передачі малолітньої дитини з особливими потребами у догляді з-під опіки бабусі та дідуся під опіку біологічного батька, порушили статтю 8, оскільки національні суди не провели достатньо ретельного дослідження глибини стосунків між батьком та дитиною, можливого ризику для стосунків між батьком та дитиною, пов'язаного зі збереженням статус-кво, а також ризиків для здоров'я та благополуччя дитини, якщо вона буде несподівано переведена під опіку свого батька (§§ 55-64).

382. У контексті допоміжних репродуктивних технологій Суд не знайшов порушення статті 8, коли майбутній батько успішно оскаржив встановлення свого батьківства щодо дитини, зачатої за допомогою ЕКЗ з використанням гамет і яйцеклітини донорів (другий заявник), в той час як тривав шлюбнорозлучний процес з його дружиною (перший заявник) (*A і B проти Франції*, 2023 р.). Суд повторив, що межі розсуду є ширшими у питаннях, що стосуються правового статусу дитини, ніж у питаннях, що стосуються відносин між батьками та дітьми, і є «значними» у питаннях, що стосуються збалансування конкуруючих інтересів (§ 47). Суд встановив, що національні суди надали належні та достатні підстави для своїх рішень, які враховували найкращі інтереси дитини (§§ 50-57).

d. Соціальна допомога батькам, батьківські права, опіка і право на спілкування

383. Суд постановив, що хоча стаття 8 не передбачає право на відпустку для догляду за дитиною і не накладає на держави жодних позитивних зобов'язань надавати оплачувану відпустку для догляду за дитиною, водночас, дозволяючи одному з батьків лишатись вдома для виховання дітей, відпустка для догляду за дитиною і пов'язані з нею виплати сприяють сімейному життю і неодмінно впливають на спосіб, у який воно організоване; тому відпустка для догляду за дитиною підпадає під дію статті 8 (*Konstantin Markin проти Росії* [ВП], 2012, § 130; *Petrovic проти Австрії*, 1998, §§ 26-29; *Di Trizio проти Швейцарії*, 2016, §§ 60-62, див. також *Yocheva і Ganeva проти Болгарії*, 2021, § 72).

384. Існує широкий консенсус, в тому числі і у міжнародному праві, на підтримку думки, що в усіх рішеннях стосовно дітей їхні найвищі інтереси повинні мати першорядне значення (*Strand Lobben та Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 207; *Neulinger і Shuruk проти Швейцарії* [ВП], 2010, § 135;

X проти Латвії [ВП], 2013, § 96). Найкращі інтереси дитини можуть, залежно від їхнього характеру і серйозності, переважувати інтереси батьків (*Sahin проти Німеччини* [ВП], 2003, § 66). Інтереси батьків, особливо у тому, щоб мати регулярне спілкування зі своєю дитиною, лишаються, тим не менш, чинником, який береться до уваги у врівноваженні різних задіяних інтересів (*Neulinger i Shuruk проти Швейцарії* [ВП], 2010, § 134). Інтереси дитини вимагають, щоб зв'язок дитини із сім'єю був підтриманий, за винятком випадків, коли сім'я виявила особливу невідповідність. Тому сімейні зв'язки можуть бути розірвані за вкрай виняткових обставин, і має бути зроблене все можливе для збереження особистих стосунків і, за потреби, для "відбудови" сім'ї (*Gnahoré проти Франції*, 2000, § 59 і для огляду судової практики див. *Jansen проти Норвегії*, 2018, §§ 88-93).

385. Хоча стаття 8 Конвенції не містить чітких процедурних вимог, процес прийняття рішень повинен бути справедливим і таким, щоб забезпечити належну повагу до інтересів, гарантованих статтею 8. Батьки повинні бути достатньою мірою залучені до цього процесу, якщо розглядати його як єдине ціле, їм повинен бути забезпечений необхідний захист їхніх інтересів і вони повинні мати повну можливість представити свою позицію. Національні суди повинні ретельно досліджувати всю сімейну ситуацію та цілу низку факторів, зокрема, фактичного, емоційного, психологічного, матеріального та медичного характеру, а також здійснювати збалансовану та обґрунтовану оцінку відповідних інтересів кожної особи, з постійною турботою про визначення того, що було б найкращим рішенням для дитини, оскільки це має вирішальне значення у кожній справі. Межі розсуду, що надаються компетентним національним органам, мають варіюватися відповідно до характеру питань і важливості інтересів, що стоять на кону (*Petrov and X проти Росії*, 2018, §§ 98-102)⁷³. У справі *Strand Lobben та Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, Суд вказав, що національні органи влади повинні здійснювати справжнє балансування між інтересами дитини та біологічної сім'ї в процесі, що призводить до позбавлення батьківських прав та надання згоди на усиновлення (див. також *Kilic проти Австрії*, 2023, §§ 124-137).

386. Суд вирішив, що неповідомлення батькам про необхідні документи протягом провадження, розпочатого державними органами з метою віддання дітей під опіку, означало, що процес ухвалення рішення стосовно встановлення опіки і умов доступу не надавав необхідного захисту інтересам батьків, захищеним статтею 8 (*T.P. і K.M. проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 73). Через відмову призначити незалежну психологічну експертизу і відсутність слухань у регіональному суді, заявник був недостатньо залучений до процесу ухвалення рішення про його зустрічі з дітьми, і тому були порушені його права за статтею 8 (*Elsholz проти Німеччини* [ВП], 2000, § 53). У справі *Petrov і X проти Росії*, 2018, було проведено неналежний розгляд заяви батька про визначення місця проживання дитини з ним та не було наведено відповідних і достатніх підстав для прийняття рішення про визначення місця проживання на користь матері дитини, що є порушенням статті 8 (див. §§ 105-114 та огляд судової практики з цього питання). У справі *Bierski проти Польщі*, 2022, Суд визнав, що держава-відповідач порушила своє позитивне зобов'язання за статтею 8 щодо вжиття заходів, спрямованих на відновлення контакту між заявником та його сином, який був визнаний недієздатним. Після того, як синові заявника виповнилося вісімнадцять років, його мати, яка була призначена опікуном, відмовилася дозволити заявнику продовжувати спілкування з ним, а заявник не мав можливості звернутися до національних судів для захисту свого сімейного життя з сином (§§ 46-54). Суд також встановив, що неврахування національними органами влади випадків домашнього насильства при визначенні права на спілкування з дитиною і, як наслідок, невжиття ними оперативних заходів для підтримки заявниці, жертви домашнього насильства, у забезпеченні її спілкування з дітьми, порушило їхні зобов'язання за статтею 8 (*Luca проти Республіки Молдова*, 2023, §§ 90-95).

387. Що стосується прав на спілкування, Суд постановив, що процес прийняття рішень національними судами має бути справедливим, він повинен дозволяти зацікавленим сторонам повністю представити свою позицію і захищати найкращі інтереси дитини. У справі *Cînta проти Румунії*, 2020, права заявника на спілкування з його чотирирічною донькою були обмежені, а національні суди обґрунтовували своє рішення його психічним захворюванням. Однак судам не було надано жодних доказів того, що заявник становитиме загрозу для благополуччя своєї дочки

⁷³ Див. розділ «Свобода розсуду стосовно сімейного життя».

(§§ 47-48), і суди не встановили та не оцінили найкращі інтереси дитини (§§ 52-55). У справі *Popadić проти Сербії*, 2022, §§ 86-101, Суд постановив, що чотирирічна затримка у визначенні спілкування заявника з його дитиною у окремі дні із ночівлею та у святкові дні порушила статтю 8, навіть якщо він продовжував мати регулярний, але більш обмежений контакт зі своєю дитиною, поки тривало провадження у справі.

388. Суд встановив, що право на приватне та сімейне життя доньки розлученої пари було порушено через тривалість провадження щодо опіки, а також, зважаючи на її вік та зрілість, через те, що національні суди не дозволили їй висловити свою думку щодо того, хто з батьків повинен піклуватися про неї (*М. і М. проти Хорватії*, 2015, §§ 171-172; порівняйте *Q і R проти Словенії*, 2022, де дитячий психіатр оцінив дітей і дійшов висновку, що вони не здатні сформулювати власну думку. У справі *С. проти Хорватії*, 2020, Суд встановив, що органи влади порушили право на сімейне життя дитини, яка перебувала в центрі провадження щодо опіки, оскільки вона не мала можливості бути вислуханою компетентними судовими органами, а опікун *ad litem* не був представлений для представлення його позиції (§§ 77-82). Заявники у справі *N.V. і С.С. проти Мальта*, 2022, були подружжям, яке проживало разом і мало спільну дитину. З ними також проживала дитина (Е) від попереднього шлюбу першого заявника з J. За скаргою J суд постановив, що перший заявник не повинен надавати можливість другому заявнику контактувати з Е. Це означало, що заявники більше не могли проживати разом або бачитися в присутності Е. Це рішення залишалася чинним понад чотири роки. Суд постановив, що мало місце порушення статті 8, оскільки рішення було ухвалене без заслуховування другого заявника і без проведення судом належної оцінки ризику для Е (§§ 61-69).

389. Відповідно до статті 8, батько чи мати не можуть отримати дозвіл на вжиття таких заходів, які можуть зашкодити здоров'ю і розвитку дитини (*Elsholz проти Німеччини* [ВП], 2000, § 50; *T.P. і К.М. проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 71; *Ignaccolo-Zenide проти Румунії*, 2000, § 94; *Nuutinen проти Фінляндії*, 2000, § 128). Так коли 13-річна дівчинка висловила однозначне бажання не зустрічатись із батьком, і протягом кількох років не змінила цього рішення, то примушування її до побачень з ним тяжко зашкодило б її емоційній і психологічній рівновазі; рішення про відмову у зустрічах із батьком може бути ухвалене для забезпечення найвищих інтересів дитини (*Sommerfeld проти Німеччини* [ВП], 2003, §§ 64-65; *Buscemi проти Італії*, 1999, § 55). У випадку ймовірного батька, який просив надати йому інформацію про його ймовірну дитину і дозволити зустрічатись з нею, незважаючи на відмову її законних батьків, Суд погодився, що це з великою ймовірністю спричинило б розірвання шлюбу між законними батьками дитини, тобто, постала б загроза для добробуту дитини, яка втратила б свою сім'ю і стосунки (*Fröhlich проти Німеччини**, §§ 42 і 62-63). Аналогічно у справі *Suur проти Естонії*, 2020, Суд не виявив порушення статті 8, коли національні суди повністю врахували найкращі інтереси дитини та висунули відповідні та достатні підстави, чому - на той момент часу - дитину не слід примушувати до контакту з її біологічним батьком (§ 98). Суд, однак, вважав важливим, щоб батько міг в майбутньому звернутися до національних судів з вимогою про перегляд рішення про спілкування з дитиною. У цьому ж контексті Суд не знайшов порушення статті 8, коли національні суди встановили, що у дитини не було сильного інтересу до підтримання контакту з її соціальним батьком, колишнім партнером матері, який виховував дитину протягом двох років, але не мав з нею біологічних зв'язків (*Vinškovský проти Чеської Республіки* (ухв.), 2023, §§ 48-49). З іншого боку, Суд визнав порушенням статті 8, коли дітей змушували контактувати зі своїм батьком, наркоманом з агресивною поведінкою, незважаючи на те, що ці зустрічі не відбувалися в безпечному середовищі та в присутності психолога, як це було передбачено рішенням суду у справах неповнолітніх (*I.M. та Інші проти Італії*, 2022, §§ 109-126). У цій же справі було також встановлено, що мало місце порушення прав матері, оскільки її батьківська відповідальність була призупинена на три роки через її нібито вороже ставлення до спілкування дітей з батьком (§§ 127-141).

390. У справах щодо стосунків батька чи матері зі своєю дитиною існує обов'язок діяти особливо сумлінно, з огляду на ризик того, що сплив часу може призвести до вирішення питання *de facto* (*T.C. проти Італії*, 2022, § 58). Цей обов'язок, який є вирішальним у оцінці того, чи справу було розглянено протягом розумного часу, як того вимагає стаття 6 § 1 Конвенції, також є частиною

процесуальних вимог, невід'ємних від статті 8 (*Ribić проти Хорватії*, 2015, § 92; *Paparrigopoulos проти Греції*, 2022, § 49). При оцінці того, що вважається найкращими інтересами дитини, на терезах повинні бути достатньо зважені потенційні негативні довгострокові наслідки втрати контакту дитини з батьками та позитивний обов'язок вживати заходів для сприяння возз'єднанню сім'ї, як тільки це буде розумно можливим. Необхідно враховувати довгострокові наслідки, які може мати постійне розлучення дитини з її біологічною матір'ю (*Jansen проти Норвегії*, 2018, § 104). Як зазначив Суд у цій справі, ризик викрадення дитини заявниці її батьком (а отже, і питання захисту дитини) не повинен переважати над достатнім забезпеченням прав матері на спілкування з дитиною (§ 103).

391. Держави повинні також забезпечити засоби, котрі гарантували б, що рішення щодо опіки і батьківських прав будуть виконані (*Raw і Інші проти Франції*, 2013; *Vorozhba проти Росії*, 2014, § 97; *Malec проти Польщі*, 2016, § 78). За потреби це може включати розслідування місця перебування дитини, котре приховує один з батьків (*Hromadka і Hromadkova проти Росії*, 2014, § 168). Суд також встановив, що покладаючись на низку автоматичних і стереотипних заходів, які гарантували б право батька на зустрічі з дитиною, національні суди не вжили належних заходів для встановлення змістовних стосунків між заявником і дитиною і уможливлення повноцінної реалізації його прав на зустріч із дитиною (*Giorgioni проти Італії*, 2016, §§ 75-77; *Macready проти Республіки Чехія*, 2010, § 66; *Bondavalli проти Італії*, 2015, §§ 81-84). Так само було встановлене порушення, коли стосовно заявника протягом майже 10 років не було нових незалежних психіатричних свідчень (*Cincimo проти Італії*, 2016, §§ 73-75). Інше порушення було встановлене у справі, коли протягом більше семи років заявник не міг реалізовувати свої права на зустрічі з дитиною за умов, визначених судами, через супротив матері дитини і відсутність належних заходів, яких мали вжити національні суди (*Strumia проти Італії*, 2016, §§ 122-125). Роль національних судів полягає, таким чином, у тому, щоб переконатись, які кроки можна вжити для подолання наявних перешкод і сприяння спілкуванню між дитиною і тим із батьків, хто не здійснює опіку; наприклад, той факт, що національні суди не розглянули жодної можливості, яка допомогла б заявнику подолати перешкоди, спричинені його інвалідністю (глухота і спілкування мовою жестів, тоді як його син теж був глухий, але міг спілкуватись усно), змусили Суд встановити порушення (*Kasper Nowakowski проти Польщі*, 2017, § 95).

392. Суперечки щодо спілкування за своєю природою є надзвичайно чутливими для всіх зацікавлених сторін, і національним органам влади не завжди легко забезпечити виконання судового рішення, якщо поведінка одного або обох батьків далека від конструктивної (*Krasicki проти Польщі*, 2014, § 90). Однак відсутність співпраці між розлученими батьками не є фактором, який сам по собі може звільнити органи влади від їх позитивного зобов'язання за статтею 8: скоріше, це накладає на органи влади зобов'язання вжити заходів для узгодження конфліктуючих інтересів сторін (*A. та Інші проти Італії*, 2023, § 97; *Anagnostakis проти Греції*, 2023, § 58). Так, у справі, що стосувалася неможливості для батька, бенефіціара програми захисту свідків, реалізувати своє право на контакт з двома дітьми, Суд встановив порушення статті 8. Не випускаючи з уваги конкретний контекст справи, Суд відзначив недостатню старанність відповідних національних органів влади в організації побачень між заявником і його дітьми, незважаючи на існуючі судові рішення про це. Такі побачення не були організовані через постійний спротив матері та негативні висновки соціальних служб, які стверджували, що такі побачення будуть шкідливими для фізичного стану дітей: однак не було зроблено жодних спроб вжити заходів для надання психологічної допомоги та підтримки, щоб полегшити такі побачення (*A. та Інші проти Італії*, 2023, §§ 94-104, 121-22). І навпаки, в іншій справі щодо невиконання судового наказу про заборону контактів Суд був задоволений тим, що національні органи влади вжили достатніх заходів для забезпечення контакту заявника з його сином, незважаючи на напружені відносини між батьками і той факт, що дитина відмовлялася зустрічатися з батьком, і не знайшов порушення статті 8. (*Anagnostakis проти Греції*, 2023, § 59-68). У зв'язку з цим слід також зазначити, що, хоча національні органи влади повинні робити все можливе для сприяння співпраці між розлученими батьками, будь-яке зобов'язання застосовувати примус у цій сфері має бути обмеженим, оскільки необхідно враховувати інтереси, а також права і свободи всіх зацікавлених сторін, і, зокрема, найкращі інтереси дитини та її права, передбачені статтею 8 (*ibid.*, § 62).

393. Щодо заходів, які перешкождали заявникам залишати обмежену територію і ускладнювали реалізацію ними права підтримувати стосунки з членами сім'ї, котрі жили поза цим місцем, Суд встановив порушення статті 8 (*Nada проти Швейцарії* [ВП], 2012, §§ 165 і 198; *Agraw проти Швейцарії*, 2010, § 51; *Mengesha Kimfe проти Швейцарії*, 2010, §§ 69-72).

е. Міжнародне викрадення дитини

394. У випадках міжнародного викрадення дитини зобов'язання, котрі стаття 8 покладає на держави-учасниці, мають бути витлумачені з урахуванням, зокрема, Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (*Iglesias Gil i A.U.I. проти Іспанії*, 2003, § 51; *Ignaccolo-Zenide проти Румунії*, 2000, § 95) і Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (*Maire проти Португалії*, 2003 § 72).

395. У цій сфері вирішальним є питання, чи було забезпечено справедливу рівновагу між задіяними конкуруючими інтересами – інтересами дитини, двох батьків і громадського порядку, в межах свободи розсуду, наданої державі у таких питаннях (*Maumousseau i Washington проти Франції*, 2007, § 62; *Rouiller проти Швейцарії*, 2014), проте, не забуваючи, що найвищі інтереси дитини мають бути першочерговим міркуванням (*Gnahoré проти Франції*, 2000, § 59; *X проти Латвії* [ВП], 2013, § 95). У останній справі Суд вирішив, що існує широкий консенсус, у тому числі й у міжнародному праві, на користь думки, що усі рішення стосовно дітей мають керуватись їхнім найвищим інтересом (§ 96; див. також *X проти Чеської Республіки*, 2022, § 60).). Інтереси батьків, особливо у регулярному спілкуванні з дитиною, лишаються, однак, тим чинником, який слід враховувати при врівноважуванні різних задіяних інтересів (*ibid.*, § 95; *Kutzner проти Німеччини*, 2002, § 58). Наприклад, батьки повинні мати належну можливість брати участь в процесі ухвалення рішення (*López Guió проти Словаччини*, 2014).

396. Аби досягти гармонійного тлумачення Європейської конвенції і Гаазької конвенції, суд, який розглядає справу, має перш за все сумлінно взяти до уваги фактори, здатні становити винятки для негайного повернення дитини відповідно до статей 12, 13 і 20 Гаазької конвенції, і цей суд має постановити рішення, що в цьому питанні є особливо ретельно мотивованим, потім бути оціненим у світлі статті 8 Європейської конвенції. Відповідно, стаття 8 Конвенції покладає на державні органи процесуальне зобов'язання, згідно з яким під час розгляду клопотання про повернення дитини суди мають дослідити обґрунтовані твердження про “серйозний ризик” для дитини у випадку повернення і постановити рішення з огляду на конкретні підстави. Щодо точного характеру “серйозного ризику, то виняток, передбачений статтею 13 (b) Гаазької конвенції, стосується тільки ситуацій, котрі перевищують те, що, розумно припускаючи, дитина може перенести (*X проти Латвії* [ВП], 2013, §§ 106-107 та *Vladimir Ushakov проти Росії*, 2019, § 103). У справі *Y.S. i O.S. проти Росії*, 2021, суд ухвалив рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції в зону воєнного конфлікту, що триває. Суд встановив порушення статті 8, оскільки, на його думку, суд не врахував належним чином ризик для дитини, пов'язаний із безпековою ситуацією в цій зоні.

397. Суд вважає, що значне перевищення необов'язкового шеститижневого строку, передбаченого статтею 11 Гаазької конвенції, за відсутності жодних обставин, здатних звільнити національні суди від обов'язку суворо дотримуватись цього строку, не відповідає позитивному зобов'язанню діяти невідкладно у провадженнях стосовно повернення дитини (*G.S. проти Грузії*, 2015, § 63; *G.N. проти Польщі*, 2016, § 68; *K.J. проти Польщі*, 2016, § 72; *Carlson проти Швейцарії*, 2008, § 76; *Karrer проти Румунії*, 2012, § 54; *R.S. проти Польщі*, 2015, § 70; *Blaga проти Румунії*, 2014, § 83; *Monory проти Румунії і Угорщини*, 2005, § 82). Однак, у справі *Rinau проти Литви*, 2020, Суд встановив, що ухвалення рішення через п'ять місяців після звернення першого заявника з проханням про повернення його доньки, тобто з перевищенням вищезгаданого шеститижневого строку, не порушило статтю 8. Національні суди повинні були узгодити свої два зобов'язання за цією статтею. З одного боку, вони мали позитивне зобов'язання перед батьком першого заявника діяти оперативно, а з іншого боку, вони мали процесуальне зобов'язання перед матір'ю дитини ефективно розглянути правдоподібні твердження про те, що повернення дочки до Німеччини може завдати їй психологічної шкоди. Суд зазначив, що ці питання вимагають детального і до певної міри тривалого вивчення національними судами, що є необхідним для прийняття рішення щодо необхідного балансу між конкуруючими інтересами, що стоять на кону, причому найкращі

інтереси дитини мають бути першочергово враховані (§ 194). Тим не менш, Суд встановив, що національні органи влади не виконали своїх процесуальних зобов'язань за статтею 8: зокрема, політичні втручання та процедурні вади, спрямовані на перешкодження поверненню дитини за рішенням суду, становили порушення статті 8, оскільки вони вплинули на справедливість процесу прийняття рішень і призвели до тривалих затримок. З іншого боку, Суд встановив, що матір, яка викрала дитину, не зазнала непропорційного втручання у свої права за статтею 8 через «прикру» затримку у розгляді справи (*Г.К. проти Кіпру*, 2022, §§ 53-54).

398. Виконання судових рішень стосовно викрадення дитини також має бути належним і ефективним, з огляду на їхній невідкладний характер (*V.P. проти Росії*, 2014, § 154). У справі *X проти Чеської Республіки*, 2022, Суд оцінював не провадження, яке призвело до ухвалення рішення про повернення, а подальше виконавче провадження, в якому національні суди дійшли висновку, що це рішення може бути виконане. Хоча національний суд не переглядав рішення про повернення, яке є остаточним, він взяв до уваги подальші події. Таким чином, Суд визнав, що виконавче провадження відповідало процесуальним вимогам, встановленим статтею 8 (§§ 54-64).

399. У справі *Veres проти Іспанії*, 2022, заявник ініціював провадження в Іспанії відповідно до статті 21 та наступних статей Брюссельського регламенту IIa з метою забезпечення визнання та виконання угорського рішення, яке зобов'язувало його дружину, що проживає окремо від нього, повернути їхню дитину до Угорщини до винесення остаточного рішення у справі про опікунство. Незважаючи на те, що Брюссельський регламент IIa не встановлює конкретних строків (на відміну від Гаазької конвенції), національні суди повинні були швидко розглядати заяви, подані відповідно до цього положення. Суд встановив, що надмірне зволікання іспанських судів порушило статтю 8, оскільки перервало сімейне життя заявника з дитиною більш ніж на два роки і сприяло прийняттю рішення про передачу опіки матері (§§ 80-89).

f. Усиновлення⁷⁴

400. Суд встановив, що хоча право на усиновлення як таке не входить до переліку прав, гарантованих Конвенцією, відносини між усиновлювачем та усиновленою дитиною, як правило, мають таку ж природу, як і сімейні відносини, що захищаються статтею 8 (*Kurochkin проти України*, 2010; *Ageyevu проти Росії*, 2013). Законне і справжнє усиновлення може становити сімейне життя, навіть за відсутності співмешкання або дійсних зв'язків між усиновленою дитиною і батьками-усиновлювачами (*Pini і Інші проти Румунії*, §§ 143-148; *Торчіć-Rosenberg проти Хорватії*, § 38).

401. Проте положення статті 8 окремо не гарантує ні право заснувати сім'ю, ні право на усиновлення (*Paradiso і Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, § 141; *E.V. проти Франції* [ВП]). Так само держава-учасниця не зобов'язана надавати визнання усім формам опіки і усиновлення, наприклад такому, як "kafala" (*Harroudj проти Франції*, 2012, § 51; *Chbihi Loudoudi і Інші проти Бельгії*, 2014). Межі розсуду, що надаються компетентним національним органам, будуть відрізнятися залежно від характеру питань та серйозності інтересів, що стоять на кону (див. *Strand Lobben та інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 211 щодо позбавлення матері батьківських прав та усиновлення її сина; *A.I. проти Італії*, 2021, §§ 86-89). Найкращі інтереси дітей мають першочергове значення і в цій сфері (там само, §§ 94, 98; у справі про розлучення братів і сестер та їхнє розміщення в двох різних сім'ях, § 94 і § 101; див. також про роль експертного висновку, §§ 99-101). Вразливе становище батьків також є елементом розгляду (там само, §§ 102-104, де мати була жертвою торгівлі людьми).

402. Суд постановив, що зобов'язання, передбачені статтею 8 у сфері усиновлення і щодо наслідків усиновлення для стосунків між усиновлювачами і усиновленими, повинні тлумачитись у світлі Гаазької конвенції від 29 травня 1993 року про захист дітей та співробітництво у галузі міждержавного усиновлення, Конвенції ООН від 20 листопада 1989 року про права дитини і Європейської конвенції про усиновлення дітей (*Pini і Інші проти Румунії*, 2004, §§ 139-140).

403. Стаття 8 не зобов'язує поширювати право на усиновлення другим з батьків на неодружені пари (*X і Інші проти Австрії* [ВП], 2013, § 136; *Gas і Dubois проти Франції*, 2012, §§ 66-69; *Emonet*

⁷⁴ Див. розділ «Сурогатство», «Одностатеві пари» та *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

i Інші проти Швейцарії, 2007, §§ 79-88). Держави не зобов'язані ставитися до одружених різностатевих пар і неодружених одностатевих пар на рівних умовах щодо умов доступу до усиновлення (*Gas i Dubois проти Франції*, 2012, § 68, порівняйте *Fretté проти Франції*, 2002). Однак, як тільки держава зробила усиновлення доступним для неодружених пар, воно повинно стати доступним як для різностатевих, так і для одностатевих пар, за умови, що вони перебувають у відповідній схожій ситуації (*X i Інші проти Австрії* [ВП], 2013, §§ 112 і 130). Див. *Посібник з прецедентного права щодо прав осіб, які належать до ЛГБТІ спільно*.

404. Принципи стосовно усиновлення застосовуються навіть тоді, коли сторони намагаються звернутися до виконання рішення іноземного суду про усиновлення, котре заборонене правом країни їхнього походження (*Negrepontic-Giannisis проти Греції*, 2011).

405. Правовий вакуум у турецькому цивільному праві щодо усиновлення дитини неодруженою особою становить порушення статті 8; на момент подання заявницею клопотання, не існувало нормативно-правової бази для надання дитині прізвища неодруженої жінки, яка її усиновлювала, замість прізвища біологічних батьків (*Gözüm проти Туреччини*, 2015, § 53).

406. Оскільки скасування усиновлення дітей заявниками повністю позбавляє їх сімейного життя з дітьми і є незворотнім і несумісним із метою возз'єднати їх, то такий захід може бути вжитий за виняткових обставин і має бути виправданий домінуючою вимогою забезпечити найвищі інтереси дітей (*Ageyevy проти Росії*, § 144; *Johansen проти Норвегії*, 1994; *Scozzari i Giunta проти Італії* [ВП], 2000, § 148; *Zaiet проти Румунії*, 2015, § 50).

407. Справа *Paradiso i Campanelli проти Італії* [ВП], 2017, стосувалась відокремлення і віддання для усиновлення дитини, зачатої за кордоном шляхом сурогатного материнства і привезеної до Італії з порушенням італійського законодавства про усиновлення (§ 215). Факти у справі стосувались етично провокативних проблем – усиновлення, взяття дитини під опіку, репродуктивна медицина і сурогатне материнство, у яких Держави-учасниці мають широку свободу розсуду (§ 194). Суд вирішив, що у цій конкретній справі не існувало сімейного життя і вивчав її з точки зору поняття “приватне життя”.

г. Прийомні сім'ї

408. Суд може визнати існування *de facto* сімейного життя між прийомними батьками і дитиною, переданою під їхню опіку, з огляду на час, який вони прожили разом, якість стосунків і роль, яку відігравали дорослі щодо дитини (див. *Moretti i Benedetti проти Італії*, 2010, §§ 48-52). У цій справі Суд встановив порушення позитивного зобов'язання Держави, оскільки клопотання заявників про постановлення спеціального судового наказу про усиновлення прийомної дитини, відданої їхній родині під опіку на п'ять місяців одразу ж після народження, не було ретельно вивчене перед тим, як дитину було визнано такою, що може бути вільно усиновлена, і для цього було обрано іншу пару (див. також *Jolie i Інші проти Бельгії*, Рішення Комісії, 1986, стосовно дослідження стосунків між прийомними батьками і дітьми, якими вони опікувались); та *V.D. та інші проти Росії*, 2019, в якій прийомна сім'я скаржилася на рішення національних органів влади повернути дитину, яка перебувала під їхньою опікою, біологічним батькам, припинити опіку та заборонити контактувати з нею).

409. У справі «*Pavel Shishkov проти Росії*», 2021, дочка заявника була влаштована в прийомну сім'ю без відома або згоди заявника. Суд повторив, що обов'язок національних органів влади вжити заходів для сприяння їх возз'єднанню не є абсолютним. Возз'єднання одного з батьків з дитиною, яка певний час не проживала з цим батьком, може бути неможливим негайно і вимагати підготовчих заходів (§ 94).

410. Суд також постановив (в контексті рішення стосовно того, чи існувало право ознайомлюватись з матеріалами справи про віддання дитини під опіку), що особи, які перебувають у такому ж становищі, що й заявник (колишня дитина під опікою), мають життєво важливий захищений Конвенцією інтерес отримати інформацію, необхідну для того, щоб знати і зрозуміти своє дитинство і ранній розвиток (*Gaskin проти Сполученого Королівства*, 1989, § 49).

411. У справі *Jírová i Інші проти Чеської Республіки*, 2023, заявниками були колишні прийомні

батьки та їхня колишня прийомна дитина, які скаржилися на встановлену судом заборону на контакт між ними, спричинену маніпулятивною поведінкою прийомних батьків щодо дитини та їхнім ставленням, яке розглядалося як таке, що спричиняє страждання та завдає шкоди дитині (§§ 126-28). Суд встановив, що цей захід відповідав найкращим інтересам дитини, а причини, наведені національними судами, були доречними і достатніми.

h. Батьківські права і державна допомога

412. Сімейне життя не завершується, якщо дитину було віддано під опіку держави (*Johansen проти Норвегії*, 1994, § 52; *Eriksson проти Швеції*, 1989, § 58), або після розлучення батьків (*Mustafa i Armağan Akin проти Туреччини*, 2010, § 19). Доведено, що вилучення дітей з-під опіки батьків і віддання їх під опіку держави становить втручання у повагу до сімейного життя, котре вимагає виправдання відповідно до частини 2 статті 8 (*Strand Lobben i Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, 202; *Kutzner проти Німеччини*, §§ 58-60). У рішенні *Strand Lobben i Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, узагальнено відповідні принципи прецедентного права (§§ 202-13). Зокрема, Суд наголосив на таких керівних принципах: першорядне значення найкращих інтересів дитини, необхідність сприяти возз'єднанню сім'ї в найкоротші терміни, що є розумно можливим, призначення опіки як тимчасовий захід, який повинен бути скасований, як тільки дозволять обставини, необхідність адекватного процесу прийняття рішень. У випадку, коли державна опіка обмежує сімейне життя, на органи влади покладається позитивний обов'язок вжити заходів для сприяння возз'єднанню сім'ї в найкоротші терміни (*Strand Lobben i Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 204; *Kilic проти Австрії*, 2023, §§ 119-123).

413. Суд встановив, що влада має широку свободу розсуду при оцінюванні необхідності взяття дитини під опіку (*B.B. i F.B. проти Німеччини*, 2013, § 47; *Johansen проти Норвегії*, 1994, § 64, *Wunderlich проти Германії*, 2019, § 47). До того ж, не можна забувати, що державні органи мають таку перевагу, як безпосереднє спілкування з усіма зацікавленими особами (*Olsson проти Швеції (№ 2)*, 1992, § 90), часто вже на тій стадії, коли заходи з піклування плануються або ж негайно після їх застосування. Проте необхідна суворіша ретельність стосовно будь-яких наступних обмежень, таких як обмеження органами державної влади права батьків на зустріч із дітьми (*Elsholz проти Німеччини* [ВП], 2000, § 64; *A.D. i O.D. проти Сполученого Королівства*, 2010, § 83).

414. В обох справах стосовно систематичного застосування тілесних покарань у вихованні дитини, головна мета Суду полягала у тому, аби встановити, чи процес з ухвалення рішення в цілому надав батькам належний захист їхніх інтересів, і чи обрані заходи були пропорційними (*Wetjen i Інші проти Німеччини*, 2018, § 79; *Tlapak i Інші проти Німеччини*, 2018, § 92). Так позбавлення батьківських прав, котре могло застосовуватись як крайній захід, має бути обмежене випадками, суворо необхідними для запобігання будь-якого реального і негайного ризику поведінки, що принижує гідність, і має застосовуватись виключно щодо дітей, котрі зазнають такого ризику (*Wetjen i Інші проти Німеччини*, 2018, § 84; *Tlapak i Інші проти Німеччини*, 2018, § 97). До того ж, національні суди мають навести детальне мотивування, чому не існувало інших можливостей для захисту дітей, котрі спричинили б менше порушення сімейних прав (*Wetjen i Інші проти Німеччини*, 2018, § 85; *Tlapak i Інші проти Німеччини*, 2018 § 98). Процесуальні зобов'язання, передбачені статтею 8, також включають гарантування того, щоб батьки були спроможні навести свої аргументи (*Wetjen i Інші проти Німеччини*, 2018, § 80; *Tlapak i Інші проти Німеччини*, 2018, § 93). Ці зобов'язання вимагають також, аби висновки національних судів ґрунтувались на належній фактологічній базі і не були свавільними чи нерозумними (*Wetjen i Інші проти Німеччини*, 2018, § 81). Наприклад, у справі *Wetjen i Інші проти Німеччини*, 2018, державні органи поклались на свідчення самих батьків і дітей, аби встановити, що останні зазнавали, чи дуже ймовірно, що зазнавали побиття.

415. Помилкові рішення або висновки фахівців самі по собі не роблять заходи піклування про дітей несумісними з вимогами статті 8 (*B.B. i F.B. проти Німеччини*, 2013, § 48). Державні органи, як медичні, так і соціальні, зобов'язані захищати дітей і не можуть визнаватись винуватими щоразу, коли, щиро і обґрунтовано непокоячись про безпеку дитини щодо інших членів сім'ї, вони, як виявиться пізніше, припускались помилки (*R.K. i A.K. проти Сполученого Королівства*,

2008, § 36; *A.D. і O.D. проти Сполученого Королівства*, 2010, § 84). Відповідно, внутрішньодержавні рішення можуть вивчатись виключно у світлі обставин, як вони були представлені перед державними органам на момент ухвалення даного рішення (*B.B. і F.V. проти Німеччини*, 2013, § 48).

416. Тому якщо державні органи зіткнулись з принаймні *prima facie* вірогідними твердженнями про тяжке фізичне насильство, то позбавлення батьківських прав було достатньо виправданим (*B.B. і F.V. проти Німеччини*, 2013, § 49). Проте рішення про незворотнє позбавлення батьківських прав у ході основного провадження не було достатньо обґрунтованим, і тому мало місце порушення статті 8 (*там само*, §§ 51-52). У справі *Wetjen і Інші проти Німеччини*, 2018, Суд вирішив, що ризик систематичного і регулярного побиття становив належну підставу для позбавлення частини батьківських прав і віддання дітей під опіку (§ 78) (див. також *Тларак і Інші проти Німеччини*, 2018, § 91). Суд оцінював, чи національні суди забезпечили справедливую рівновагу між інтересами батьків і найвищими інтересами дітей (*Wetjen і Інші проти Німеччини*, 2018, §§ 79-85).

417. Якщо позбавлення батьківських прав ґрунтувалось на розрізненні, породженому релігійними міркуваннями, Суд постановив, що було порушення статті 8 в сукупності зі статтею 14 (*Hoffmann проти Австрії*, 1993, § 36, стосовно позбавлення заявниці батьківських прав після того, як вона розлучилась із батьком двох своїх дітей, тому що була Свідком Єгови). До того ж, Суд визнав непропорційним рішення, згідно якого здорове немовля віддають під опіку тому, що мати залишила лікарню раніше, ніж було рекомендовано лікарями (*Hanzelkovi проти Республіки Чехія*, 2014, § 79). Однак він постановив, що позбавлення певних аспектів батьківських повноважень і примусове вилучення дітей з-під опіки батьків на три тижні через наполегливу відмову батьків відправляти дітей до школи «забезпечило пропорційний баланс між найкращими інтересами дітей та інтересами заявників, що не виходило за межі свободи розсуду, наданої національним органам влади» (*Wunderlich проти Німеччини*, 2019, § 57).

418. Той факт, що дитина могла опинитись у сприятливіших умовах для її виховання, не може сам по собі виправдати вжиття примусового заходу із вилучення з-під опіки біологічних батьків; повинні бути присутні інші обставини, котрі засвідчували б “необхідність” такого втручання у право батьків за статтею 8 реалізовувати сімейне життя зі своєю дитиною (*Strand Lobben і Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 208; *K. і T. проти Фінляндії* [ВП], 2001, § 173). Крім того, застосування відповідних положень національного законодавства має бути позбавлене будь-якого свавілля (*Zelikha Magomadova проти Росії*, 2019, § 112).

419. У рішенні у справі *Strand Lobben і Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, узагальнено принципи прецедентного права (§§ 202-213), що застосовуються до випадків, коли органи влади вирішили замінити влаштування в прийомну сім'ю більш далекосяжними заходами, а саме позбавленням батьківських обов'язків та дозволом на усиновлення. Суд взяв до уваги принцип, що «такі заходи повинні застосовуватися лише за виняткових обставин і можуть бути виправдані лише в тому випадку, якщо вони мотивовані переважною вимогою, що стосується найкращих інтересів дитини» (*S.S. проти Словенії*, 2018, §§ 85-87, 96 і 103; *Aune проти Норвегії*, 2010, § 66). Фінансове становище матері не може, без урахування обставин, що змінилися, виправдати вилучення дитини з-під опіки матері (*R.M.S. проти Іспанії*, 2013, § 92). Аналогічним чином, було встановлено порушення, коли національні органи влади просто ґрунтували своє рішення на фінансових і соціальних труднощах заявника, не надавши йому належної соціальної допомоги (*Akinnibosun проти Італії*, 2015, §§ 83-84). У справі *Soares De Melo проти Португалії*, 2016, Суд встановив порушення статті 8, коли діти жінки, яка проживала в нестабільних умовах, були передані під опіку з метою усиновлення, що призвело до розриву сімейних зв'язків (§§ 118-123). Крім того, відсутність навичок і досвіду виховання дітей сама по собі навряд чи може розглядатися як законна підстава для обмеження батьківських прав або залишення дитини на державному піклуванні (*Kocherov і Sergeyeva проти Росії*, 2016, § 106, щодо батька з легкою розумовою відсталістю).

420. У справі *Strand Lobben і Інші проти Норвегії* [ВП], 2019, Суд встановив порушення, оскільки в процесі прийняття рішення про позбавлення батьківської відповідальності та надання згоди на

усиновлення не були враховані всі погляди та інтереси заявників. Зокрема, органи влади не сприяли встановленню контакту з дитиною після того, як вона була взята під опіку, а також не призначили нову експертизу щодо здатності матері забезпечувати належний догляд (§§ 220-225; порівняйте рішення у справах *Kilic проти Австрії*, 2023, §§ 124-137 та *V.Y.R. and A.V.R. проти Болгарії*, 2022, §§ 74-101). Аналогічно, у справі *Omofefe проти Іспанії*, 2020 Суд встановив, що рішення про передачу дитини під опіку на прохання матері та про дозвіл на усиновлення через шість років, незважаючи на заперечення матері, не були прийняті таким чином, щоб забезпечити належне врахування поглядів та інтересів матері та не були забезпечені гарантіями, пропорційними тяжкості втручання та інтересам, що були поставлені на карту (§ 60). Зокрема, органи влади не розглянули можливість возз'єднання дитини з матір'ю, не передбачили менш радикальних заходів, таких як тимчасове влаштування або просте, не пов'язане з усиновленням опікунство, а права на контакт із заявницею були забрані без проведення психологічної експертизи. Більше того, прийомна сім'я для дитини була створена через 20 днів після того, як заявниця була поінформована про те, що вона матиме шість місяців для досягнення певних цілей, щоб возз'єднатися зі своїм сином. Однак не було встановлено порушення у справі, де батьківських прав була позбавлена у психічно хвора матір (з подальшим усиновленням), оскільки не було реальної можливості для заявниці відновити догляд за дитиною, незважаючи на позитивні кроки, вжиті для надання допомоги матері (*S.S. проти Словенії*, 2018, §§ 97 і 103-104).

421. Постанова про віддання під опіку має вважатись тимчасовим заходом, котрий повинен бути припинений, як тільки це дозволятимуть обставини, і усі заходи, котрі запроваджують тимчасову опіку, мають бути відповідними до головної мети – возз'єднати біологічних батьків і дитину (*Strand Lobben і інші проти Норвегії* [ВП], 2019, § 208; *Olsson проти Швеції (№ 1)*, 1988, § 81). Позитивний обов'язок вжити заходів, котрі сприяли б возз'єднанню сім'ї, як тільки це буде розумно можливо, тяжітиме над уповноваженими органами з наростаючою силою від самого початку заходу опіки, і завжди має бути врівноважений із обов'язком дотримуватись найвищих інтересів дитини (*K. і T. проти Фінляндії* [ВП], 2001, § 178 та *Haddad проти Іспанії*, 2019, § 54). Суд встановив порушення статті 8, коли державні органи, визнавши дітей заявниці такими, що мають бути усиновленими, не вжили усіх необхідних зусиль для збереження стосунків між нею і дитиною (*S.H. проти Італії*, 2015, § 58). Порушення було встановлено, коли матері було відмовлено у праві контакту з дитиною, яка перебувала у прийомній сім'ї, через ризик її викрадення батьком. Як зазначив Суд, ризик викрадення дитини заявниці її батьком (а отже, і питання її захисту) не повинен переважати над достатнім забезпеченням прав матері на контакт з дитиною (*Jansen проти Норвегії*, 2018, §§ 103-104). Суд також встановив порушення статті 8, коли органи влади не відновили контакт між дитиною та її батьком після того, як його було виправдано за звинуваченнями в домашньому насильстві та повернуто двох старших дітей під його опіку. Суд не визнав переконливими причини, на які посилалися органи влади та національні суди, щоб виправдати поміщення дитини під опіку до усиновлення (*Haddad проти Іспанії*, 2019, §§ 57-74). Для порівняння, у справі *A та інші проти Ісландії*, 2022, Верховний Суд не ґрунтував своє рішення про позбавлення першого та другого заявників опіки на висновку, що звинувачення проти першого заявника були правдивими. Навпаки, Верховний Суд визнав остаточну обов'язкову силу виправдувального вироку щодо першого заявника, але зазначив, що цей виправдувальний вирок сам по собі не може бути визначальним у провадженні щодо опіки над дитиною. Він продовжив оцінку фактів справи та наявних експертних висновків, без будь-яких подальших посилань на кримінальне провадження проти першого заявника або будь-яку нібито злочинну поведінку з його боку. Таким чином, Суд дійшов висновку, що національні органи влади діяли в межах своєї свободи розсуду (§§ 84-97).

422. Стаття 8 вимагає, щоб рішення судів, в принципі спрямовані на сприяння зустрічам між батьками і їхніми дітьми, аби вони могли відновити стосунки задля возз'єднання сім'ї, мають бути втілені ефективно і послідовно. Жодна логічна мета рішення про дозвіл зустрічей не буде досягнена, якщо спосіб, у який воно виконуватиметься, означатиме, що *de facto* дитина незворотно розлучена із біологічним батьком чи матір'ю. Відповідно, державні органи не забезпечили справедливу рівновагу між інтересами заявниці і її дитини за статтею 8 через відсутність будь-яких часових меж у рішенні про опіку, а також негативну поведінку і ставлення працівників центру опіки, внаслідок чого діти першої заявниці були незворотно розлучені зі

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції своєю матір'ю (*Scozzari i Giunta проти Італії* [ВП], 2000, §§ 181 and 215).

423. Терміновий судовий наказ про віддання під державну опіку дитини заявниці, а також неспроможність державних органів вжити достатніх кроків до можливого возз'єднання сім'ї заявників, незважаючи на жодні докази поліпшення становища заявників, також становили порушення права на сімейне життя, на відміну від наступних звичайних постанов про опіку і обмеження у спілкуванні (*K. і T. проти Фінляндії* [ВП], 2001, §§ 170, 174, 179 and 194).

424. *Blyudik проти Росії*, 2019, Суд постановив, що поміщення доньки заявника до закритого навчального закладу за 2 500 км від його будинку було незаконним за відсутності будь-яких підстав, передбачених національним законодавством, для такого поміщення.

4. Інші сімейні стосунки

а. Стосунки між братами і сестрами; баба і дід

425. Сімейне життя може також існувати між братами і сестрами (*Moustaquim проти Бельгії*, 1991, § 36; *Mustafa і Armağan Akin проти Туреччини*, 2010, § 19), а також між тітками/дядьками і племінницями/племінниками (*Boyle проти Сполученого Королівства*, 1994, §§ 41-47). Проте, традиційний підхід полягає у тому, що тісні стосунки, недостатні для сімейного життя, загалом підпадають під поняття приватного життя (*Znamenskaya проти Росії*, 2005, § 27 і цитовані у ній посилання).

426. Суд визнав стосунки між дорослими людьми і їхніми батьками і братами й сестрами такими, що становлять сімейне життя, захищене за статтею 8, навіть якщо доросла особа не живе разом з батьками і братами й сестрами (*Boughanemi проти Франції*, 1996, § 35), а сама заснувала власне домогосподарство і сім'ю (*Moustaquim проти Бельгії*, 1991, §§ 35 і 45-46; *El Boujaïdi проти Франції*, 1997, § 33). У нещодавній практиці Суд зазначив, що сімейні зв'язки між повнолітніми особами та їхніми батьками або братами і сестрами потребують меншого захисту, якщо немає доказів додаткових елементів залежності, що виходять за межі звичайних емоційних зв'язків (*Venhebbba проти Франції*, 2003, § 36; *Mokrani проти Франції*, 2003, § 33; *Onur проти Сполученого Королівства*, 2009, § 45; *Slivenko проти Латвії* [ВП], 2003, § 97; *A.H. Khan проти Сполученого Королівства*, 2011, § 32).

427. Суд постановив, що сімейне життя включає принаймні зв'язки між близькими родичами, наприклад, між бабою і дідом і онуками, оскільки ці родичі можуть відігравати важливу роль у сімейному житті (*Marckx проти Бельгії*, 1979, § 45; *Bronda проти Італії*, 1998, § 51; *T.S. і J.J. проти Норвегії* (ухв.), 2016, § 23). Відносини між бабусями і дідусями та онуками відрізняються за своєю природою і ступенем від відносин між батьками і дітьми, а отже, за своєю природою, як правило, вимагають меншого ступеня захисту. Тому право на повагу до сімейного життя бабусь і дідусів по відношенню до їхніх онуків в першу чергу передбачає право на підтримку нормальних відносин між бабусями і дідусями через контакт між ними (*Kruškić проти Хорватії* (ухв.), 2014, § 111; *Mitović проти Колишньої Югославської Республіки Македонія*, 2015, § 58; *Q і R проти Словенії*, 2022, § 94). Однак Суд вважає, що контакт між бабусею, дідусем та онуками зазвичай відбувається за згодою особи, яка несе батьківську відповідальність, а це означає, що доступ бабусі чи дідуся до онука зазвичай визначається на розсуд батьків дитини (*Kruškić проти Хорватії* (ухв.), 2014, § 112). У випадку, коли бабуся піклувалася про свою онуку з моменту її народження і поводитися в усіх відношеннях як її мати, Суд визнав, що відносини між заявницею та її онукою в принципі мали такий самий характер, як і інші сімейні відносини, що захищаються статтею 8 (*Terna проти Італії*, 2021, § 64). Суд встановив, що неспроможність сприяти реалізації права бабусі заявниці на контакт після того, як дитину було вилучено з-під її опіки, порушила її право на повагу до її «сімейного життя». Хоча Суд визнав, що існували побоювання щодо ризику викрадення дитини, він, тим не менш, встановив, що органи влади не доклали належних і достатніх зусиль для забезпечення дотримання прав заявниці (§§ 72-76). Що стосується права на повагу до сімейного життя бабусі та дідуся у зв'язку з найкращими інтересами онука в ситуації, коли малолітній онук прожив все своє життя з ними, у порівнянні з правами біологічного батька, який вимагав його передачі йому, Суд підкреслив обов'язок національних судів знайти рішення, яке відображає найкращі інтереси дитини, зокрема,

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції на основі звітів фахівців (*T.A. та інші проти Республіки Молдова*, 2021, §§ 59 і 63).

428. У справі *Petithory Lanzmann проти Франції*, 2019, Суд постановив, що стаття 8 не надає права стати бабусею чи дідусем (§ 20).

429. Принцип реалізації взаємного спілкування між матір'ю чи батьком і дитиною також застосовується у справах щодо стосунків між дитиною і бабою й дідом (*L. проти Фінляндії*, 2000, § 101); *Manuello i Nevi проти Італії*, 2015, §§ 54, 58-59, щодо призупинення права бабусі та дідуса на контакт з онукою; *Q i R проти Словенії*, 2022, § 95). Зокрема, коли біологічні батьки були відсутні, сімейні зв'язки були визнані між дядьками і тітками і племінниками й племінницями (*Butt проти Норвегії*, §§ 4 і 76; *Jucius i Juciuvienė проти Литви*, 2008, § 27). Проте, за нормальних обставин стосунки між бабою і дідом і онуками є відмінними за характером і ступенем від стосунків між батьком чи матір'ю і дитиною, і тому в силу свого характеру зазвичай вимагають меншого рівня захисту (*Kruškić проти Хорватії* (ухв.), 2014, § 110; *Mitovi проти Колишньої Югославської Республіки Македонія*, 2015, § 58).

б. Право засуджених та інших ув'язнених на спілкування⁷⁵

430. Основною частиною права ув'язненої особи на повагу до сімейного життя є допомога з боку керівництва тюрми у підтриманні спілкування із близькими родичами (*Chaldayev проти Росії*, 2019, § 59; *Messina проти Італії (№ 2)*, 2000, § 61; *Kurkowski проти Польщі*, 2013, § 95; *Vintman проти України*, 2014, § 78). Ця стаття також передбачає особливе зобов'язання надати затриманій особі можливість швидко зв'язатися зі своєю сім'єю після взяття під варту (*Lebois проти Болгарії*, 2017, § 53). Суд надає особливої ваги рекомендаціям Європейського комітету із запобігання катуванням чи нелюдському, або такому, що порушує людську гідність, поводженню або покаранню (КЗК), котрий зазначив, що режим тривалого позбавлення волі "повинен у позитивній і проактивній спосіб компенсувати десоціалізуючі наслідки позбавлення волі" (*Khoroshenko проти Росії* [ВП], 2015, § 144), також на відповідні інструменти Ради Європи, які підкреслюють важливість запобігання розриву сімейних зв'язків ув'язнених шляхом підтримання всіх форм контактів, зокрема письмового листування, телефонного зв'язку та побачень (*Danilevich проти Росії*, 2021, § 60).

431. Обмеження, наприклад, щодо кількості побачень із сім'єю, нагляд за такими побаченнями, а також утримання ув'язненого за спеціальним тюремним режимом або спеціальними умовами здійснення побачень, становить втручання у права за статтею 8 (*Mozer проти Республіки Молдова та Росії* [ВП], 2016, §§ 193-195). Аналогічно, рішення національних органів влади про обмеження права ув'язнених на побачення з дітьми шкільного віку у вихідні дні було визнано непропорційним втручанням у їхнє право на повагу до сімейного життя (*Subaşı та інші проти Туреччини*, 2022, §§ 77-93). Переведення ув'язненого на спеціальний тюремний режим, який передбачає більше обмежень на його приватне та сімейне життя, ніж звичайний тюремний режим, є втручанням (*Danilevich проти Росії*, 2021, § 51). Однак, якщо заявники скаржаться на обмеження кількості побачень з родичами, для встановлення статусу «жертви» за статтею 34 Конвенції їм необхідно довести, що у них були родичі або інші особи, з якими вони бажали підтримувати контакт під час перебування під вартою (*Chernenko та інші проти Росії* (ухв.), 2019, §§ 46-47). «Втручання» має бути виправдане відповідно до другого пункту статті 8 (див., наприклад, узагальнення судової практики щодо права на відвідування у справах *Khoroshenko проти Росії* [ВП], 2015, §§ 123-126, де заборона на тривалі сімейні побачення з довічно ув'язненими була визнана порушенням, § 148, та *Mozer проти Республіки Молдова та Росії* [ВП], 2016, де обмеження на відвідування в'язниці батьками заявника не відповідало пункту 2 статті 8, §§ 193-196; *Khodorkovskiy and Lebedev проти Росії (№ 2)*, 2020, § 598 та *Resin проти Росії*, 2018, §§ 39-41 щодо відсутності довгострокових побачень у слідчому ізоляторі). *Öcalan проти Туреччини* (№ 2), 2014, стосувалося більш суворих режимів безпеки для небезпечних ув'язнених. Суд постановив, що обмеження права заявника на повагу до його сімейного життя не перевищували тих, які є необхідними в демократичному суспільстві для захисту громадської безпеки та запобігання заворушенням і злочинам у розумінні пункту 2 статті 8 (§§ 161-164). Суд також визнав рішення про обмеження права на побачення для

⁷⁵ Див. *Посібник із судової практики щодо прав ув'язнених* та щодо *тероризму*.

небезпечних ув'язнених, здатних зберегти свої позиції в злочинних організаціях, необхідним і пропорційним з огляду на необхідність конкретного тюремного режиму, що діяв на той час (*Enea проти Італії* [ВП], 2009, §§ 125-131). Крім того, Суд постановив, що обмеження побачень неодруженого партнера ув'язненого може бути виправданим, якщо цей партнер був зареєстрований у поліцейських протоколах як такий, що вчинив кримінальне правопорушення (*Ulemek проти Хорватії*, 2019, § 151).

432. Суд підтвердив, що Конвенція не вимагає від держав-учасниць передбачити положення про «подружні візити». Відповідно, це сфера, в якій Договірні держави користуються широкою свободою розсуду при визначенні заходів, які необхідно вжити для забезпечення дотримання Конвенції з належним урахуванням потреб і ресурсів суспільства та окремих осіб (*Lestaw Wójcik проти Польщі*), 2021, §§ 113-114). Крім того, якщо такі побачення передбачені, відмова може вважатися виправданою для запобігання заворушенням і злочинам у значенні пункту 2 статті 8 (*Aliev проти України*, 2003, §§ 185-190; *Lestaw Wójcik проти Польщі*), 2021, §§ 122 і §§ 123-135, щодо відмови засудженому ув'язненому у побаченні з дружиною без нагляду, яке становило привілей у національному законодавстві).

433. У справі *Ciupercescu проти Румунії* (но. 3), 2020, що стосувалася онлайн-спілкування ув'язненого зі своєю дружиною, Суд постановив, що статтю 8 не можна тлумачити як таку, що гарантує ув'язненим право на спілкування із зовнішнім світом за допомогою онлайн-пристроїв, особливо якщо можливості для контакту за допомогою альтернативних засобів були доступними та адекватними (§ 105; див. також *Subaşı та інші проти Туреччини*, § 105). У справі *Ciupercescu*, хоча національне законодавство дозволяло ув'язненим підтримувати зв'язок із зовнішнім світом, зокрема, з членами сім'ї, за допомогою онлайн-зв'язку, і національні суди також визнавали це право, заявник не міг скористатися цим правом через відсутність підзаконних актів. Тим не менш, Суд дійшов висновку, що обмеження права стосувалося відносно короткого періоду часу, і заявник, який міг отримувати побачення від дружини і здійснювати телефонні дзвінки, міг підтримувати з нею контакт за допомогою альтернативних засобів зв'язку (§§ 106-110).

434. У справі *Danilevich проти Росії*, 2021, Суд узагальнив свою практику щодо права ув'язнених на спілкування зі своїми сім'ями по телефону (див. §§ 48-51 з подальшими посиланнями на них, *Bădulescu проти Португалії*, 2020, §§ 35-36 та *Lebois проти Болгарії*, 2017, § 61). Він постановив, що повна заборона телефонних розмов між ув'язненими, засудженими до довічного позбавлення волі, та їхніми родичами, за винятком надзвичайних ситуацій, накладена без будь-яких посилань на особисті обставини, порушує статтю 8 (§§ 56-63). Суд підтвердив, що держава не має права запроваджувати обмеження в загальному порядку, не надаючи жодного ступеня гнучкості для визначення того, чи є обмеження в конкретних випадках доречними або дійсно необхідними, і що принцип пропорційності вимагає чіткого і достатнього зв'язку між застосуванням таких заходів і поведінкою та обставинами відповідної особи (§ 58). У цьому контексті відповідні інструменти Ради Європи підкреслюють важливість запобігання розриву сімейних зв'язків ув'язнених шляхом підтримання всіх форм контактів, зокрема, через письмове листування, телефонні дзвінки та побачення (§§ 60-61).

435. У справі *Mirgadirov проти Азербайджану та Туреччини*, 2020, існували обмеження на зустрічі заявника з іншими особами, окрім його адвоката. Суд встановив, що де-факто існувала пряма заборона на будь-які контакти заявника (зустрічі, телефонні дзвінки або листування) із зовнішнім світом, за винятком контактів з його адвокатами. За відсутності будь-яких пояснень, чому такі крайні заходи були необхідними, і без будь-яких очевидних ознак того, що існував ризик передачі секретної інформації через членів його сім'ї, було встановлено порушення статті 8 § 123).

436. Суд постановив, що відмова перевести заявника до в'язниці, розташованої ближче до будинку його батьків, становила порушення статті 8 (*Rodzevillo проти України*, 2016, §§ 85-87; *Khodorkovskiy and Lebedev проти Росії*, 2013, §§ 831-851). Що стосується заявника, який відбував 25-річний термін ув'язнення за співпрацю з терористичною організацією, Суд визнав подібну скаргу неприйнятною як явно необґрунтовану, зазначивши, зокрема, законну мету влади розірвати зв'язки заявника з терористичною організацією, а також той факт, що поїздки його близьких родичів не створювали жодних непереборних або особливо складних проблем (*Fraile*

Iturralde проти Іспанії (ухв.), 2019, §§ 26-33). У справі *Polyakova та інші проти Росії*, 2017, Суд встановив порушення статті 8 у зв'язку з тим, що застосовне національне законодавство не забезпечило достатніх гарантій проти зловживань у сфері географічного розподілу ув'язнених (§ 116).

437. В контексті внутрішньодержавного переміщення, хоча державні органи мають широкі дискреційні повноваження у питаннях щодо виконання вироків, таке повноваження не є абсолютним, особливо з огляду на розподіл осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі (*Rodzevillo проти України*, 2016, § 83). Суд також постановляв рішення стосовно клопотань про внутрішньодержавне переміщення. У справі *Serce проти Румунії*, 2015, § 56, заявник, громадянин Туреччини, який відбував у Румунії покарання у вигляді 18 років позбавлення волі, скаржився на відмову румунської влади перевести його до іншої держави- учасниці Ради Європи – Туреччини, аби відбувати там залишок покарання, ближче до дружини і дітей. Незважаючи на висновок, що негігієнічні умови, у яких він утримувався в Румунії, недостатня активність і робота, а також перенаселеність тюрми, від яких він страждав, порушували його права за статтею 3, Суд підтвердив, що стаття 8 Конвенції не застосовується до його клопотання про міждержавне передання для відбування покарання. У справі *Palfreeman проти Болгарії* (ухв.) 2017, стосовно відмови влади перевести ув'язненого до держави, що не є учасницею Ради Європи, Суд зазначив, що Конвенція не гарантує ув'язненим право обирати місце позбавлення волі (§ 36) і дослідив питання застосовності статті 8 у світлі положень відповідного двостороннього договору про передання засуджених осіб (§§ 33-36).

438. Відмова у наданні дозволу на відвідування похорону родича становитиме втручання в право на повагу до сімейного життя (див. *Schemkamper проти Франції*, 2005, § 31; *Lind проти Росії*, 2007, § 92; та *Feldman проти України* (но. 2), 2012, § 32; *G.T. проти Греції*, 2022, § 68). Хоча стаття 8 не гарантує безумовного права на тимчасове звільнення з в'язниці для відвідування похорону родича (або для відвідування хворого родича – див. *Ulemek проти Хорватії*, 2019, § 152), кожне таке обмеження має бути обґрунтованим як “необхідне в демократичному суспільстві” (див. *Lind проти Росії*, 2007, § 94, та *Feldman проти України* (но. 2), 2012, § 34). Отже, органи влади можуть відмовити особі у праві бути присутньою на похороні її батьків лише за наявності вагомих підстав для такої відмови та за відсутності можливості знайти альтернативне рішення (див. *Płoski проти Польщі*, 2002, § 37; *Guimon проти Франції*, 2019, §§ 44-51; *G.T. проти Греції*, 2022, § 69). Наприклад, відмова у наданні ув'язненому дозволу на відвідування похорону близьких родичів була визнана необґрунтованим втручанням у право на повагу до приватного та сімейного життя у справах *Płoski проти Польщі*, 2002, § 39; *Vetsev проти Болгарії*, 2019, §§ 25-26; та *G.T. проти Греції*, 2022, §§ 75-76 (щодо відмови органів влади дозволити заявнику відвідати його матір у лікарні та, зрештою, бути присутнім на її похороні). З іншого боку, у контексті боротьби з тероризмом Суд не встановив порушення статті 8, оскільки судові органи здійснили зважування суперечливих інтересів, а саме права заявниці на повагу до її сімейного життя, з одного боку, та забезпечення громадської безпеки й запобігання безладам і злочинам, з іншого боку (*Guimon проти Франції*, 2019, § 50).

439. *Solcan проти Румунії*, 2019, §§ 24-35 стосувалася прохання затриманої особи, яка перебувала в психіатричному закладі, про тимчасове звільнення для відвідування похорону родича. Суд наголосив, що особи, які вчинили кримінальні правопорушення, страждають на психічні розлади та перебувають у психіатричних закладах, знаходяться в принципово іншій ситуації, ніж інші затримані, з точки зору характеру та мети їхнього тримання під вартою. Відповідно, органи влади мають оцінювати інші ризики. Виходячи з обставин справи, Суд встановив, зокрема, що безумовна відмова національних судів у наданні відпустки за гуманітарними обставинами або відсутність іншого рішення, яке дозволило б заявниці відвідати похорон її матері, не відповідала обов'язку держави оцінювати кожне індивідуальне прохання за його суттю та доводити, що обмеження права особи на відвідування похорону родича є «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8.

5. Імміграція і вислання

440. Суд підтвердив, що відповідно до міжнародного права і з огляду на міжнародно-договірні зобов'язання, держава має право контролювати в'їзд іноземців на її територію, а також їх проживання на ній (*Abdulaziz, Cabales i Balkandali проти Сполученого Королівства*, 1985, § 67; *Boujlifa проти Франції*, 1997, § 42). До того ж, Конвенція не гарантує право громадян іншої держави приїздити до певної держави або проживати у ній. Тому державні органи не зобов'язані дозволяти іноземцю селитись у їхній країні (*Jeunesse проти Нідерландів* [ВП], 2014, § 103). Тим не менш, Суд визнав, що вислання осіб, які є осілими мігрантами, а також іноземців, які незаконно перебувають на території Договірної Держави, може становити втручання в їхнє право на повагу до приватного і сімейного життя та за певних обставин бути несумісним з їхніми правами за статтею 8 Конвенції (*Üner проти Нідерландів* [ВП], 2006; *Maslov проти Австрії* [ВП], 2008; *Jeunesse проти Нідерландів* [ВП], 2014; та *Savran проти Данії* [ВП], 2021). Детальний аналіз судової практики Суду з цього питання наведено в *Посібнику з прецедентної практики щодо імміграції*.

а. Діти у місцях позбавлення свободи⁷⁶

441. Суд визнав, що оцінка національними органами влади віку особи може бути необхідним кроком у разі виникнення сумнівів щодо її статусу неповнолітньої особи, і що принцип може бути необхідним кроком у разі виникнення сумнівів щодо статусу неповнолітнього, і що принцип презумпції передбачає, що відповідна процедура повинна супроводжуватися достатніми процесуальними гарантіями. Ці гарантії включають призначення законного представника або опікуна, доступ до адвоката та усвідомлену участь особи, вік якої викликав сумніви, у процедурі встановлення віку (*Darboe i Camara проти Імалії*, 2022, §§ 154-155).

442. Хоча реалізація взаємного спілкування між батьком чи матір'ю і дитиною становить засадовий елемент сімейного життя (*Olsson проти Швеції (№ 1)*, 1988, § 59), проте з цього не можна робити висновок, що лише той факт, що єдність сім'ї збережено, неодмінно гарантує повагу до права на сімейне життя, особливо, коли сім'я позбавлена свободи (*Роров проти Франції*, 2012, § 134; *Bistieva i Інші проти Польщі*, 2018, § 73; і, для порівняння, *В.Г. та інші проти Франції*, 2020, де сім'я не була ні розлучена, ні затримана). Засіб, що становить позбавлення свободи, має бути пропорційним до переслідуваної владою мети; стосовно сімей державні органи, оцінюючи пропорційність, повинні брати до уваги найвищі інтереси дитини (*Роров проти Франції*, § 140). Якщо держава систематично позбавляє свободи дітей-іммігрантів, котрі прибули разом з батьками, за відсутності жодних вказівок на те, що сім'я збирається переховуватись, такий захід, як утримання протягом п'ятнадцяти днів під вартою, був непропорційним щодо переслідуваної мети і становив порушення статті 8 (*Ibid.*, §§ 147-148). Суд також встановив порушення статті 8, коли сім'я перебувала під адміністративним арештом протягом, відповідно, вісімнадцяти і дев'яти днів, тоді як державні органи не вжили усіх необхідних заходів для виконання рішення про вислання, а ризик втечі був відсутній (*А.В. і Інші проти Франції*, 2016, §§ 155-156; *Р.К. і Інші проти Франції*, 2016, §§ 114 і 117). У двох інших справах позбавлення сім'ї свободи протягом восьми і десяти днів було, однак, визнано пропорційним (*А.М. і Інші проти Франції*, 2016, § 97; *Р.С. і V.C. проти Франції*, 2016, § 83).

443. У справі *Bistieva i Інші проти Польщі*, 2018, заява була подана сім'єю, яку утримували під вартою протягом п'яти місяців, через двадцять днів після перевезення їх з Німеччини. Вони втекли туди невдовзі після того, як їхнє клопотання про отримання притулку було залишене польською владою без задоволення (§ 79). Суд постановив, що навіть з огляду на ризик, що ця сім'я могла переховуватись, влада не навела достатніх підстав на виправдання позбавлення їх волі протягом настільки тривалого строку (§ 88). Дійсно, позбавлення дітей свободи вимагає швидшого і сумліннішого розгляду з боку державних органів (§ 87).

444. Інтереси держави у запобіганні спробам обійти імміграційні правила, не повинні позбавляти дітей-іноземців, особливо тих, які опинились без батьків, захисту, гарантованого їм їхнім статусом (*Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga проти Бельгії*, 2006, § 81). Оскільки ризик того, що друга заявниця намагатиметься втекти з-під нагляду бельгійської влади, був мінімальним, то утримання її у закритому центрі для дорослих не було необхідним (там само, § 83).

⁷⁶ Див. *Посібник щодо імміграції*

445. У справі *Moustahi проти Франції*, 2020, національні органи влади помістили двох малолітніх дітей одних в адміністративному затриманні, відмовившись довірити їх батькові або навіть вступити з ним у контакт. Суд постановив, що факт поміщення одних членів однієї сім'ї в центр утримання під вартою, в той час як інші члени цієї сім'ї перебувають на волі, може бути витлумачений як втручання у здійснення їхнього права на сімейне життя, незалежно від тривалості відповідного заходу. Якби існувала правова підстава для примусового розлучення заявників, можна було б припустити, що держава могла б відмовитися передати дітей особі, яка називає себе членом їхньої сім'ї, або організувати зустріч між ними на підставах, пов'язаних з найкращими інтересами дітей (таких як запобіжний захід, що полягає в тому, щоб заздалегідь переконатися, поза всяким розумним сумнівом, у реальності передбачуваних зв'язків). Однак відмова у возз'єднанні заявників не була спрямована на забезпечення дотримання найкращих інтересів дітей, а лише на те, щоб здійснити їхнє видворення якнайшвидше і всупереч національному законодавству, що не може бути визнано законною метою (§ 114).

b. Возз'єднання сім'ї⁷⁷

446. Стосовно імміграції стаття 8, окремо, не може вважатись такою, що накладає на державу загальне зобов'язання поважати вибір одруженої пари щодо місця спільного проживання або дозволяти возз'єднання сім'ї на своїй території (*Jeunesse проти Нідерландів* [ВП], 2014, § 107; *Biao проти Данії* [ВП], 2016, § 117). Тим не менш, у справі стосовно сімейного життя та імміграції, обсяг зобов'язання держави допустити на свою територію родичів осіб, які там проживають, залежатиме від конкретного становища відповідної особи і загального інтересу (*Abdulaziz, Cabales і Balkandali проти Сполученого Королівства*, 1985, §§ 67-68; *Gül проти Швейцарії*, 1996, § 38; *Ahmut проти Нідерландів*, 1996, § 63; *Sen проти Нідерландів*; 2001, *Osman проти Данії*, 2011, § 54; *Berisha проти Швейцарії*, 2013, § 60).

447. У зв'язку з цим слід брати до уваги такі чинники, як обсяг, у якому сімейне життя відносно перерване, обсяг зв'язків всередині держави-учасниці, наявність непереборних перешкод у способі сімейного життя у країні походження для одного чи кількох з них, а також наявність факторів імміграційного контролю (наприклад, зафіксовані порушення імміграційного законодавства) або міркування громадського порядку, котрі схиляють на користь заборони (*Rodrigues da Silva і Hoogkater проти Нідерландів*, 2006, § 38; *Ajayi і Інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 1999; *Solomon проти Нідерландів* (ухв.), 2000).

448. Іншим важливим міркуванням є наявність сімейного життя на момент, коли відповідні особи усвідомлювали, що імміграційний статус одного з них був таким, що продовження цього сімейного життя у приймаючій державі від самого початку буде проблематичним (*Sarumi проти Сполученого Королівства* (ухв.), 1999; *Shebashov проти Латвії* (ухв.), 2000). У такому випадку вислання члена сім'ї, іноземного громадянина, буде несумісним зі статтею 8 лише за виняткових обставин (*Abdulaziz, Cabales і Balkandali проти Сполученого Королівства*, 1985, § 68; *Mitchell проти Сполученого Королівства* (ухв.); *Ajayi і Інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 1999; *Rodrigues da Silva і Hoogkater проти Нідерландів* 2006, *Biao проти Данії* [ВП], § 138). Процес возз'єднання сім'ї також має бути достатньо прозорим і відбуватись без неналежного зволікання (*Tanda-Muzinga проти Франції*, 2014, § 82). Суд також встановив наявність особливих обставин, коли 83-річному заявнику, який проживав у Швейцарії протягом 54 років, було відмовлено у видачі посвідки на проживання та прийнято рішення про його висилку. Він мав ряд судимостей, останні 16 років його проживання були незаконними, і він був розлучений зі своєю дружиною. Тим не менш, ці фактори були недостатніми з огляду на надзвичайно довгий загальний термін його перебування в країні, його зв'язки в цій країні, встановлені під час його легального проживання (включаючи його дітей та онуків, які проживали там), його похилий вік, невизначеність щодо його зв'язків, які все ще залишаються в країні походження, відсутність серйозних кримінальних злочинів з 2005 року і недостатні зусилля національних органів влади протягом більш ніж 20 років для його вислання (*Ghadatian проти Швейцарії*, 2023, §§ 61-64).

449. У справі *М.А. проти Данії* [ВП], 2021, Велика Палата розглянула питання сумісності статті 8

⁷⁷ Див. Посібник щодо *імміграції*

щодо трирічного строку очікування для подання заяви про возз'єднання сім'ї. Вона визнала, що держави мають широку свободу розсуду в цій сфері. Зокрема, вона визнала, що обмеженість ресурсів, викликана напливом шукачів притулку, може виправдати пріоритетність захисту за статтею 3 над інтересами біженців та осіб, які отримують додатковий захист, перед возз'єднанням сім'ї. Тому Суд не вважає, що період очікування сам по собі порушує статтю 8 (див. §§ 145-146). Однак дискреція, якою користуються держави в цій сфері, не є безмежною, і на підставі фактів справи, що розглядалася, Суд вирішив, що трирічний період очікування за будь-якими стандартами є тривалим терміном для розлуки зі своєю сім'єю, коли (як у випадку заявника) залишений член сім'ї залишається в країні, яка характеризується довільними насильницькими нападами і жорстоким поведінням з цивільними особами, і коли було визнано, що існують нездоланні перешкоди на шляху до возз'єднання сім'ї. Це особливо актуально з огляду на те, що фактичний період розлуки неминуче буде ще довшим, ніж період очікування. Крім того, за дуже обмеженими винятками, оскаржуване законодавство не дозволяло проводити індивідуальну оцінку інтересу єдності сім'ї у світлі конкретної ситуації відповідних осіб. Воно також не передбачало перегляду ситуації в країні походження з метою визначення реальної перспективи повернення. Таким чином, Суд встановив, що у справі заявника не було досягнуто справедливого балансу між відповідними інтересами, які були поставлені на карту. У справі *B.F. та інші проти Швейцарії*, 2023) чотирьох заявників було визнано біженцями, але їм було надано тимчасовий допуск, а не притулок, оскільки підстави для їхнього статусу біженців виникли через їхній нелегальний виїзд з цих країн. Як наслідок, вони не мали права на возз'єднання сім'ї: воно було дискреційним і залежало від дотримання певних умов, у тому числі від того, чи не залежали вони від соціальної допомоги. Їхні заяви на возз'єднання сімей були відхилені, оскільки вони не відповідали критеріям фінансової незалежності. Суд зазначив, що межі виправлення були вужчими, ніж у справі *M.A.*, оскільки Конвенція про статус біженців, а також національне, міжнародне та європейське законодавство не підтримують розмежування між різними типами біженців. Суд визнав порушення статті 8 у трьох з чотирьох справ. Ці заявники зробили все, що від них можна було розумно очікувати, щоб заробити на життя і покрити свої витрати і витрати членів своєї сім'ї, і тому не було досягнуто справедливого балансу між конкуруючими інтересами, про які йшлося на кону. У справі четвертої заявниці Суд не знайшов порушення, оскільки Адміністративний суд не вийшов за межі своєї компетенції, взявши до уваги її безініціативність у поліпшенні свого матеріального становища.

с. Рішення про депортацію і вислання⁷⁸

450. Повноваження держави контролювати в'їзд іноземців на її територію і їх проживання там застосовується незалежно від того, чи іноземець прибув до приймаючої країни дорослим, чи у дуже молодому віці, або ж навіть народився у ній (*Üner проти Нідерландів* [ВП], 2006, § 54-60). Хоча низка Держав-учасниць запровадили законодавство або такі правила внутрішньої політики, які забороняють висилати довгострокових іммігрантів, які народились у цій державі або прибули до неї у ранньому дитинстві, проте таке абсолютне право не бути висланим не може бути виведене зі статті 8 (*Ibid.*, § 55). Однак необхідні вкрай вагомі підстави для виправдання вислання осілого мігранта, який на законних підставах провів усе чи значну частину дитинства і молодості у приймаючій державі (*Maslov проти Австрії*, [ВП], 2008, § 75). Беручи до уваги сімейне життя заявника і те, що він скоїв лише один тяжкий злочин у 1999 році, Суд вирішив, що вислання заявника до Албанії і довічна заборона на повернення до Греції порушували статтю 8 Конвенції (*Kolonja проти Греції*, 2016, §§ 57-58). На противагу цьому, у справі *Levakovic проти Данії*, 2018, §§ 42-45, Суд не знайшов порушення «приватного життя» дорослого мігранта, засудженого після досягнення повноліття за тяжкі злочини, який не мав дітей, не перебував на утриманні батьків або братів і сестер, і який постійно демонстрував відсутність бажання дотримуватися закону. Суд чітко зазначив, що, на відміну від справи *Maslov*, органи влади не обґрунтовували своє рішення про вислання заявника злочинами, вчиненими, коли заявник був неповнолітнім (див., зокрема, §§ 44-45). Хоча заяви зазвичай подаються особою, яку депортують, Суд чітко вказав, що вислання порушує права не лише особи, яку висилають, але й членів сім'ї, які залишаються (див. рішення у

⁷⁸ Див. *Посібник із судової практики щодо імміграції*.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
справі *Corley та інші проти Росії*, 2021, § 95).

451. Оцінюючи такі справи, Суд, як правило, розуміє межі розсуду як такі, що якщо незалежні та неупереджені національні суди ретельно вивчили факти, застосували відповідні стандарти прав людини згідно з Конвенцією та своєю практикою і належним чином збалансували особисті інтереси заявника з більш загальним суспільним інтересом у справі, Суд не повинен підмінити власною оцінкою суті справи (включаючи, зокрема, власну оцінку фактичних деталей пропорційності) оцінку, проведену компетентними національними органами. Єдиним винятком є випадки, коли для цього існують «вагомні підстави» (*Ndidi проти Сполученого Королівства*, 2017, § 76). Наприклад, у двох справах, що стосувалися висилки осілих мігрантів, Суд відмовився підмінити своїми висновками висновки національних судів, які ретельно оцінили особисті обставини заявників, ретельно збалансували конкуруючі інтереси і взяли до уваги критерії, викладені в його прецедентному праві, і дійшли висновків, які не були «ні свавільними, ні явно необґрунтованими» (*Hamesevic проти Данії* (ухв.), 2017, § 43; *Alam проти Данії* (ухв.), 2017, § 35; див., для порівняння, *I.M. проти Швейцарії*, 2019, в якому пропорційність наказу про вислання була розглянута лише поверхнево). Зовсім недавно Суд розглянув справу, в якій органи влади інтегрували тест на пропорційність у національну процедуру оскарження, що, на думку заявника, перешкоджало цим судам проводити індивідуальну оцінку пропорційності (*Unuane проти Сполученого Королівства*, 2020). Суд не вважав, що національні суди обов'язково позбавлені можливості проводити оцінку за статтею 8 Конвенції, але постановив, що, виходячи з фактів справи, Суд не провів необхідного балансування (§§ 78-84; для порівняння див. *M.M. проти Швейцарії*, 2020). Тому Суд самостійно здійснив оцінку і дійшов висновку, що вислання заявника порушило статтю 8 Конвенції (§§85-90).

452. Оцінюючи такі справи, Суд також вивчає найвищі інтереси дітей і їхній добробут, зокрема серйозність труднощів, з котрими будь-хто з дітей може зіткнутись у країні, до якої заявник має бути висланий, а також міцність соціальних, культурних і сімейних зв'язків з приймаючою державою і з державою призначення (*Üner проти Нідерландів* [ВП], 2006, § 58; *Udeh проти Швейцарії*, 2013, § 52). Суд підтвердив, що найвищі інтереси неповнолітніх дітей мають бути взяті до уваги при віднайденні рівноваги з огляду на вислання батьків, включно з труднощами повернення до країни походження батьків (*Jeunesse проти Нідерландів* [ВП], 2014, §§ 117-118).

453. У справах стосовно імміграції наявність «сімейного життя» між батьками і дітьми буде можлива тільки тоді, коли вони наведуть додаткові докази залежності, інші ніж звичайні емоційні зв'язки (*Kwakyee-Nti і Dufie проти Нідерландів* (ухв.), 2000; *Slivenko проти Латвії* [ВП], 2003, § 97; *A.S. проти Швейцарії*, 2015, § 49), *Levakovic проти Данії*, 2018, §§ 35 та 44). Проте, такі зв'язки можуть бути взяті до уваги як поняття “приватне життя” (*Slivenko проти Латвії* [ВП], 2003). Більше того, Суд погодився у низці справ стосовно молодих дорослих осіб, які ще не заснували власну сім'ю, що стосунки з їхніми батьками або іншими близькими родичами становлять сімейне життя (*Maslov проти Австрії*, [ВП], 2008, § 62); *Azerkane проти Нідерландів*, 2020, §§ 63-64; *Bousarra проти Франції*, 2010, § 38). В інших справах Суд встановив, що заявники не можуть посилалися на сімейні відносини зі своїми повнолітніми дітьми через відсутність елементів залежності. Тим не менш, Суд вважав, що сімейні стосунки з повнолітніми дітьми не є абсолютно несуттєвими для оцінки сімейної ситуації заявників (див., зокрема, *Savran проти Данії* [ВП], 2021, § 174 та посилання на нього).

454. Якщо вислання оскаржується на підставі стверджуваного втручання у приватне і сімейне життя, то для того, аби засіб був ефективним, не обов'язково, щоб він мав автоматичний призупиняючий наслідок (*De Souza Ribeiro проти Франції* [ВП], 2012, § 83). Тим не менш, у питаннях стосовно імміграції, якщо є обґрунтована скарга, що вислання загрожує втручанням у право іноземця на повагу до його чи її приватного і сімейного життя, стаття 13 в сукупності зі статтею 8 Конвенції вимагає, аби держава зробила доступною для зацікавленої особи ефективну можливість оскаржити депортацію або відмову у дозволі на проживання, а також отримати розгляд відповідних питань з достатніми процесуальними гарантіям і сумлінністю уповноваженим національним судовим органом, який надає належні гарантії незалежності і безсторонності (*M. і Інші проти Болгарії*, 2011, §§ 122-132; *Al-Nashif проти Болгарії*, 2002, § 133). Крім того, особа, до якої застосовуються заходи з міркувань національної безпеки, не повинна бути позбавлена всіх гарантій

проти свавілля. Навпаки, вона повинна мати можливість ретельної перевірки цього заходу незалежним і неупередженим органом, уповноваженим розглядати всі відповідні питання факту і права, щоб визначити законність заходу і засудити можливе зловживання з боку органів влади. Перед цим органом зацікавлена особа повинна мати можливість скористатися перевагами змагального процесу, щоб представити свою точку зору та спростувати аргументи органів влади (*Ozdil та інші проти Республіки Молдова*, 2019, § 68).

455. Суд встановив порушення права заявника на повагу до приватного і сімейного життя, коли зобов'язання не переховуватись і вилучення його паспорта перешкодили йому подорожувати до Німеччини, де він мешкав протягом кількох років, і де продовжувала жити його сім'я (*Kotiy проти України*, 2015, § 76).

456. Пропонована депортація до країни походження особи, яка страждала на тяжку хворобу, з огляду на сумнів щодо наявності у ній належного лікування, без будь-якої оцінки його прав за статтею 8, становить порушення (*Paposhvili проти Бельгії* [ВП], 2016, §§ 221-226). Більше того, якщо особі з серйозними психічними розладами загрожує депортація після засудження у кримінальній справі, стан її здоров'я має бути врахований як один з факторів балансу, включаючи його вплив на винуватість і вплив лікування на ризик повторного правопорушення (*Savran проти Данії* [ВП], 2021, §§ 190-202).

d. Дозволи на проживання⁷⁹

457. Ні стаття 8, ні жодне інше положення Конвенції не може вважатись таким, що гарантує, як таке, право на отримання певного різновиду дозволу на проживання, за умови, що рішення, запропоноване владою, дозволяє відповідній особі безперешкодно реалізовувати своє право на повагу до приватного і/або сімейного життя (*В.А.С. проти Греції*, 2016, § 35). Зокрема, якщо дозвіл на проживання дозволяє його власнику жити на території приймаючої країни і вільно реалізовувати своє право на повагу до приватного і сімейного життя, то надання такого дозволу в принципі є достатнім заходом для дотримання вимог статті 8. У таких справах Суд не уповноважений вирішувати, чи відповідна особа має отримати той чи інший правовий статус, оскільки це питання мають вирішувати тільки державні органи (*Hoti проти Хорватії*, 2018, § 121).

6. Майнові інтереси

458. "Сімейне життя" включає не тільки соціальні, моральні або культурні стосунки; воно включає також інтереси майнового характеру (*Belli and Arquier-Martinez проти Швейцарії*, 2018, § 59; *Di Trizio проти Швейцарії*, 2016, § 60) про що свідчить, поміж іншим, зобов'язання з утримання і місце, котре займає у національних правових системах більшості держав-учасниць інститут обов'язкової частки у спадщині (французькою "*réserve héréditaire*"). Тому Суд погодився, що право успадкування між дітьми і батьками, а також бабою і дідом і онуками, так тісно пов'язане із сімейним життям, що підпадає під дію статті 8 (*Marckx проти Бельгії*, 1979, § 52; *Pla i Puncernau проти Андорри*, 2004, § 26; *Colombier проти Франції*, 2024, § 35). Згідно з рішенням *Şerife Yiğit проти Туреччини* [ВП], 2010, питання спадкування та добровільного розпорядження між близькими родичами виявляються тісно пов'язаними з сімейним життям (§ 95) (див. також *Makarčeva проти Литви*, 2021, § 58). Проте стаття 8 не вимагає, аби дитина мала право бути визнаною спадкоємцем померлого з метою прийняття спадщини (*Haas проти Нідерландів*, § 43). І, навпаки, коли заявник, який домагався визнання батьківства свого померлого біологічного батька, стверджував у національних судах, що він бажає успадкувати від свого батька, але також намагався довести, що померлий підтримував стосунки з ним та його матір'ю, Суд вважав, що право, на яке претендував заявник, містить достатньо відповідних елементів, щоб підпадати під сферу «приватного життя» (*Moldovan проти України*, 2024, § 35).

459. Скарги щодо соціальних виплат можуть підпадати під сферу сімейного життя для цілей статті 8, якщо предмет стверджуваного порушення становить одну з форм реалізації права на повагу до сімейного життя, в тому сенсі, що заходи спрямовані на сприяння сімейному життю і обов'язково впливають на спосіб його організації. Для визначення характеру пільги, про яку

⁷⁹ Див. *Посібник із судової практики щодо імміграції*

Йдеться, важливе значення має низка факторів, які слід розглядати в комплексі. До них, зокрема, належать: мета допомоги, визначена Судом у світлі відповідного законодавства; критерії призначення, розрахунку та припинення виплати допомоги, викладені у відповідних законодавчих положеннях; вплив на спосіб організації сімейного життя, передбачений законодавством; практичні наслідки виплати допомоги, враховуючи індивідуальні обставини заявника та його сімейне життя впродовж періоду, протягом якого виплачується допомога (*Beeler проти Швейцарії* [ВП], 2022, § 72; *Berisha проти Швейцарії* (ухв.), 2023, §§ 39-45; *X та інші проти Ірландії*, 2023, §§ 73-75). Відмінності суто фінансового характеру не охоплюються правом на повагу до приватного життя (*там само.*, (ухв.), 2023, §§ 46-49).

460. Проте Суд вирішив, що поняття сімейного життя не застосовується до вимог відшкодування шкоди проти третьої особи після загибелі нареченої заявника (*Hofmann проти Німеччини* (ухв.), 2010).

461. Статтю 8 Конвенції не можна тлумачити як таку, що накладає на Держави позитивне зобов'язання продовжувати виплачувати соціальні виплати незалежно від звичайного місця проживання. З іншого боку, необхідно враховувати особливості конкретної справи, зокрема, соціальну та сімейну ситуацію, в якій перебувають заявники (*Belli та Arquier-Martinez проти Швейцарії*, 2018, §§ 63-67 щодо припинення виплати ненакопичувальної допомоги по інвалідності через проживання за кордоном).

462. «Сімейне життя» також тісно пов'язане із захистом «житла» або «приватного життя», коли йдеться, наприклад, про напад на житло та знищення майна (*Burlya та інші проти України*, 2018) або про виселення (*Hirtu та інші проти Франції*, 2020, § 66⁸⁰).

7. Права свідків

463. Спроба примусити особу давати свідчення у кримінальному провадженні проти особи, з якою вона перебуває у відносинах, що прирівнюються до сімейних, є втручанням у її право на повагу до її «сімейного життя» (*Van der Heijden проти Нідерландів* [ВП], 2012, § 52; *Kryževičius проти Литви*, 2018, § 51). Такі свідки звільняються від моральної дилеми вибору між наданням правдивих свідчень і тим самим, можливо, поставленням під загрозу своїх стосунків з підозрюваним або наданням недостовірних свідчень чи навіть лжесвідчень, щоб захистити ці стосунки (*Van der Heijden проти Нідерландів* [ВП], 2012, § 65). З цієї причини він може застосовуватися лише до усних доказів (свідчень), на відміну від речових доказів, які існують незалежно від волі особи (*Caruana проти Мальти* (ухв.), 2018, § 35).

464. Право не давати свідчення є звільненням від звичайного громадянського обов'язку, який визнається таким, що відповідає суспільним інтересам. Тому там, де це право визнається, воно може бути обтяжене певними умовами та формальностями, а категорії його бенефіціарів чітко визначені. Це вимагає збалансування двох конкуруючих суспільних інтересів, тобто суспільного інтересу в переслідуванні тяжких злочинів і суспільного інтересу в захисті сімейного життя від втручання держави (*Van der Heijden проти Нідерландів* [ВП], 2012, §§ 62 і 67).

465. Суд, наприклад, визнав прийнятним обмеження використання привілею на дачу показань особами, чії зв'язки з підозрюваним можна об'єктивно перевірити, провівши межу на рівні шлюбу або зареєстрованого партнерства (але не поширюючи його на довгострокові відносини) (*Van der Heijden проти Нідерландів* [ВП], 2012, §§ 67-68). *Kryževičius v. Литви*, 2018, стосувалося подружжя, яке було змушене давати свідчення у кримінальному провадженні, в якому його дружина була «спеціальним свідком». Звільнення від дачі показань за національним законодавством стосувалося лише членів сім'ї «підозрюваного» або «обвинуваченого», але не «спеціального свідка». Проте, оскільки цей статус був досить схожий на статус підозрюваного, можна сказати, що кримінальне провадження було «проти» дружини заявника. Отже, покарання заявника за відмову давати свідчення у кримінальному провадженні, в якому його дружина була підозрюваною, становило втручання у його право на повагу до його «сімейного життя» (§ 51). Відмова у наданні

⁸⁰ Дивись відповідні розділи цього Посібника

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції подружжю права не давати свідчення у цій справі була визнана порушенням статті 8 (§§ 65 і 69).

IV. Житло⁸¹

A. Загальні питання

1. Обсяг поняття “житло”

466. Поняття “житло” є автономним і не залежить від кваліфікації за національним правом (*Chiragov і Інші проти Вірменії* [ВП], 2015, § 206). Відповідно, відповідь на питання, чи помешкання становить “житло” з точки зору захисту пункту 1 статті 8, залежить від фактичних обставин, зокрема існування достатніх і тривалих зв'язків з конкретним місцем (*Winterstein і Інші проти Франції*, 2013, § 141; з подальшими посиланнями; *Prokopovich проти Росії*, 2004, § 36; *McKay-Korecka проти Польщі* (ухв.), 2006, та порівняти і протиставити, *Hasanali Aliyev та інші проти Азербайджану*, 2022, § 38; для випадку примусового переміщення, див. *Chiragov та інші проти Вірменії* [ВП], 2015, §§ 206-207, та *Sargsyan проти Azerbaijan* [ВП], 2015, § 260; щодо осіб, які нелегально проживають у караванах у несанкціонованому таборі лише шість місяців, не маючи достатніх і безперервних зв'язків з місцем проживання, див. *Hirtu та інші проти Франції*, 2020, § 65; порівняйте і протиставте *Faulkner і McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 91). Крім того, слово «дім», що з'являється в англійській версії статті 8, є терміном, який не слід строго тлумачити, оскільки еквівалентний французький термін «доміциль» має ширше значення (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 30).

467. “Житло” не обмежується власністю, власником чи наймачем якої є заявник. Воно може поширюватись на тривале проживання, на річній основі і протягом тривалого часу, в будинку, який належить родичеві (*Mentes і Інші проти Туреччини*, 1997, § 73). “Житло” не обмежується тим, яке є законно визнаним (*Buckley проти Сполученого Королівства*, 1996, § 54), і про нього може заявляти особа, яка живе у квартирі, договір найму якої укладений не на її ім'я (*Prokopovich проти Росії*, 2004, § 36) або яка зареєстрована як проживаюча у іншому місці (*Yevgeniy Zakharov проти Росії*, 2017, § 32). Воно може означати житло, що перебуває у власності місцевої громади, і у якому власник проживає як наймач, навіть якщо, відповідно до національного права, право на проживання вже завершилось (*McCann проти Сполученого Королівства*, 2008, § 46), або ж до винайму протягом кількох років (*Brežec проти Хорватії*, 2013, § 36).

468. Особа, яка незаконно облаштувала своє житло, хоча й зберігає захист, передбачений статтею 8, перебуває у порівняно слабшому становищі, ніж законний мешканець (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 102; *Faulkner and McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 111).

469. “Житло” не обмежується традиційним помешканням. Воно включає, поміж іншим, будиночки-причепи та інші нефіксовані місця проживання (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, §§ 71-74; в порівнянні і на відміну від *Hirtu і Інші проти Франції*, 2020, § 65). Воно включає хатини і курені, розташовані на земельній ділянці, незалежно від законності її займання відповідно до національного права (*Winterstein і Інші проти Франції*, 2013, § 141; *Yordanova і Інші проти Болгарії*, 2012, § 103). Хоча зв'язок між людиною та житлом, в якому вона мешкає лише час від часу, може бути слабшим, стаття 8 може також застосовуватись до другорядного житла або тимчасового житла під час канікул (*Demades проти Туреччини*, 2003, §§ 32-34; *Fägerskiöld проти Швеції* (ухв.), 2008; *Sagan проти України*, 2018, §§ 51-54; *Samojlova проти Росії*, 2021, § 66) або до частково мебльованих житлових приміщень (*Halabi проти Франції*, 2019, §§ 41-43). Щодо холодного складського приміщення у дворі будинку заявника, див. *Bostan проти Молдови*, 2020, § 19.

470. Це поняття поширюється на комерційне приміщення особи (*DELTA PEKÁRNY a.s. проти Чеської Республіки*, 2014, § 77), таке як офіс представника певної професії (*Buck проти Німеччини*,

⁸¹ Див. також розділ «Питання екології» та *Посібник щодо захисту даних*.

2005, § 31; *Niemietz проти Німеччини*, 1992, §§ 29-31), приміщення газети (*Saint-Paul Luxembourg S.A. проти Люксембургу*, 2013, § 37), кабінет нотаріуса (*Popovi проти Болгарії*, 2016, § 103), або кабінет професора університету (*Steeg проти Німеччини* (ухв.), 2008). Воно застосовується до зареєстрованого офісу, а також до відділень та інших ділових приміщень компанії (*Société Colas Est і Інші проти Франції*, 2002, § 41; *Kent Pharmaceuticals Limited і Інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2005).

471. До того ж, Суд не виключає можливості, що тренувальні центри і приміщення для спортивних заходів і змагань, а також їхні додатки, такі як готельні кімнати у випадку виїзdnих заходів, можна вважати еквівалентом “житла” у розумінні статті 8 (*National federation of Sportpersons' Associations і unions (FNASS) і Інші проти Франції*, 2018, § 158).

472. Хоча Суд визнав існування “житла” на користь громадських організацій, які скаржились на заходи стеження (*Association for European Integration and Human Rights і Ekimdzhiev проти Болгарії*, 2007), громадська організація не може сама стверджувати, що є потерпілою від порушення права на повагу до житла у випадку забруднення (*Asselbourg і Інші проти Люксембургу* (ухв.), 1999).

473. Суд запровадив певні обмеження на поширення захисту статті 8. Вона не застосовується до власності, на якій планується спорудити дім, або на факт походження з певної місцевості (*Loizidou проти Туреччини* (по суті), 1996, § 66); не поширюється воно і на пральню, котрою спільно володів колишній власник багатоквартирного будинка, призначену для тимчасового використання (*Chelu проти Румунії*, 2010, § 45); на гримерну артиста (*Hartung проти Франції* (ухв.), 2009); на земельну ділянку, котру власник використовує для занять спортом, або на якій власник дозволяє спортивні заняття (наприклад, полювання, *Friend і Інші проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2009, § 45); на промислові споруди і обладнання, такі як млин, пекарня або склад, що використовуються виключно для професійних цілей (*Khamidov проти Росії*, 2007, § 131 і порівняйте з рішеннями у справах *Bostan проти Республіки Молдова*, 2020, § 19 та *Surugiu проти Румунії*, 2004) або як житло для тварин (*Leveau і Fillon проти Франції* (ухв.), 2005). Аналогічно, будівля, яка не заселена, пустує або перебуває на стадії будівництва, не може бути кваліфікована як «житло» (*Halabi проти Франції*, 2019, § 41).

474. Окрім того, якщо про “житло” стверджується стосовно власності, котра ніколи чи майже ніколи не займалась заявником, або яка не займалась протягом досить довгого часу, то може статись, що зв'язки з цією власністю послаблюються настільки, що перестають порушувати питання за статтею 8 (*Andreou Papi проти Туреччини*, 2009, § 54). Можливість успадкування права власності не є достатньо конкретним зв'язком, аби, на думку Суду, дійти висновку, що це “житло” (*Detopoulos і Інші проти Туреччини* (ухв.) [ВП], 2010, §§ 136-137). До того ж, стаття 8 не поширюється на гарантування права купити будинок (*Strunjak і Інші проти Хорватії* (ухв.), 2000) або на накладення на владу загального обов'язку поважати вибір місця спільного проживання одруженою парою (*Mengesh Kimfe проти Швейцарії*, 2010, § 61). Стаття 8 дослівно не вимагає визнавати право на отримання житла (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 99; *Ward проти Сполученого Королівства* (ухв.); *Codona проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2006), не кажучи вже про конкретне житло або категорію житла - наприклад, житло в певній місцевості (*Faulkner і McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 98). Вторгнення до житла особи може розглядатися у світлі вимог захисту «приватного життя» (*Khadija Ismayilova проти Азербайджану*, 2019, § 107).

475. Хоча, в принципі, в обов'язки Суду не входить підмінати національні суди в оцінці доказів, для визначення того, чи була квартира, з якої виселили заявників, їхнім «житлом», він повинен дослідити відповідні факти, в тому числі те, яким чином національні суди дійшли своїх висновків (*Hasanali Aliyev та інші проти Азербайджану*, 2022, § 32 і § 35). При вирішенні питання про те, чи була квартира, про яку йдеться, житлом заявників, той факт, що деякі заявники були зареєстровані за іншою адресою протягом певного періоду, не може бути вирішальним, і всі відповідні обставини повинні бути взяті до уваги (§ 34). Суд прийняв такі матеріали, як документи місцевої адміністрації, плани, фотографії та квитанції про оплату комунальних послуг, а також докази доставки пошти, показання свідків або будь-які інші відповідні докази (*Prokopovich проти Росії*,

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції 2004, § 37), як приклади *prima facie* доказів проживання в певному помешканні (*Nasirov та інші проти Азербайджану*, 2020, де заявник не надав жодних доказів на підтвердження існування достатніх і безперервних зв'язків з квартирою, §§ 72-75).

476. Позитивні зобов'язання, притаманні ефективній повазі до житла, можуть передбачати вжиття заходів у сфері відносин між особами. Відповідальність держави може наставати за дії, які мають досить прямий вплив на права, гарантовані Конвенцією. При визначенні того, чи була ця відповідальність ефективно застосована, необхідно враховувати подальшу поведінку цієї держави (*Moldovan та інші проти Румунії (№ 2)*, 2005, § 95). Незалежно від обраного підходу - позитивний обов'язок чи втручання - застосовні принципи щодо обґрунтування за пунктом 2 статті 8 загалом схожі (*Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, §§ 150-151).

477. Поряд з правом на повагу до житла, «приватне та сімейне життя» заявників також може бути порушене (див., наприклад, *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, § 153).

2. Приклади “втручання”

478. Наступні приклади можна процитувати як можливе “втручання” у право на повагу до житла:

- умисне знищення державою житла (*Selçuk і Asker проти Туреччини*, 1998, § 86; *Akdivar і Інші проти Туреччини* [ВП], 1996, § 88; *Menteş і Інші проти Туреччини*, 1997, § 73) або конфіскація (*Aboufadda проти Франції* (ухв.), 2014; знесення незаконно збудованого будинку (*Ghailan та інші проти Іспанії*, 2012, § 55);
- відмова переміщеним особам у дозволі повернутись до свого житла (*Кіпр проти Туреччини* [ВП], 2001, § 174), що може становити “тривале порушення” статті 8;
- переміщення мешканців села за рішенням влади (*Noack і Інші проти Німеччини* (ухв.), 2000);
- проникнення поліції до житла особи (*Gutsanovi проти Болгарії*, 2013, § 217; *Sabani проти Бельгії*, 2022, § 41) і обшук (*Murray проти Сполученого Королівства*, 1994, § 86), навіть якщо заявник співпрацював до такої міри, що відчинив двері поліції без попередження, оскільки відмова від основоположного права на захист житла може бути здійснена лише без примусу та на основі однозначної та усвідомленої згоди (*Sabani проти Бельгії*, 2022, § 46); та поліцейська операція з повернення літньої, залежної та вкрай вразливої жінки до будинку для людей похилого віку (*Jarrand проти Франції*, 2021, § 75);
- обшуки і вилучення (*Chappell проти Сполученого Королівства*, 1989, §§ 50-51; *Funke проти Франції*, 1993, § 48), навіть якщо заявник співпрацював з поліцією (*Saint-Paul Luxembourg S.A. проти Люксембургу*, 2013, § 38) і якщо правопорушення, що стало підставою для обшуку, було скоєно третьою особою (*Buck проти Німеччини*, 2005), і, загалом, будь-який захід, якщо він не відрізняється за способом виконання та практичними наслідками від обшуку, незалежно від його кваліфікації за національним законодавством (*Kruglov та інші проти Росії*, 2020, § 123);
- візити державних службовців додому без дозволу, навіть якщо не проводиться обшук і візит не призводить до вилучення документів або інших предметів (*Halabi проти Франції*, 2019, §§ 54-56);
- займання або пошкодження власності (*Khamidov проти Росії*, § 138) або виселення з житла (*Orlić проти Хорватії*, 2011, § 56 і подальші цитовані посилання), включно із наказом про виселення, який ще не було виконано (*Gladysheva проти Росії*, 2011, § 91; *Ćosić проти Хорватії*, 2009, § 22);
- поширення фотографічних зображень інтер'єру замського будинку (*Samoylova проти Росії*, 2021, § 66).

479. Іншими прикладами “втручання” є:

- зміни умов договору найму (*Berger-Krall і Інші проти Словенії*, 2014, § 264);
- втрата житла внаслідок постанови про депортацію (*Slivenko проти Лавнії* [ВП], 2003, § 96);
- неможливість для пари, відповідно до імміграційних правил, заснувати житло разом і

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції

жити разом як сім'я (*Hode i Abdi проти Сполученого Королівства*, 2012, § 43);

- рішення стосовно дозволу на будівництво (*Buckley проти Сполученого Королівства*, 1996, § 60);
- порушення мирного користування житлом з боку органів державної влади, наприклад, шум та інші неприємності, пов'язані з повсякденною діяльністю відділення поліції та ізоляторів тимчасового тримання, розташованих у підвалі житлового будинку заявника (*Yevgeniy Dmitriyev v. Russia*, 2020, §§ 33 та 53);
- порушення умов життя особи певного рівня, таких як переповненість та антисанітарні умови проживання, або інші ситуації, що мають негативні наслідки для здоров'я та людської гідності, фактично підриваючи саму суть користування житлом (*Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, §§ 112-116, щодо доступу до безпечної питної води та санітарії).
- накази про обов'язкове придбання (*Howard проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії від 1985 року) і наказ для компаній надати податковим аудиторам доступ до приміщень і дозволити їм знімати копії даних із сервера (*Bernh Larsen Holding AS і інші проти Норвегії*, 2013, § 106).
- наказ звільнити земельну ділянку від будиночків-причепів, хатин і куренів, які незаконно знаходились на ній протягом багатьох років (*Winterstein і інші проти Франції*, 2013, § 143; *Faulkner і McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 91), або від незаконних тимчасових будинків (*Yordanova і інші проти Болгарії*, 2012, § 104); а також порівняйте з рішенням у справі *Hirtu та інші проти Франції*, 2020, § 65);
- вимушене переселення з дому внаслідок нападу, мотивованого антиромськими настроями (*Burlya та інші проти України*, 2018, § 166);
- неспроможність особи вилучити своє ім'я з реєстру постійних мешканців (*Babylonová проти Словаччини*, 2006, § 52);
- зобов'язання отримати дозвіл на проживання у власному будинку і накладення штрафу за незаконне займання своєї власності (*Gillow проти Сполученого Королівства*, 1986, § 47).

Суд також вирішив, що неспроможність осіб, переміщених внаслідок воєнного конфлікту, повернутись до свого житла, становить "втручання" у реалізацію їхніх прав за статтею 8 (*Chiragov і інші проти Вірменії* [ВП], 2015, § 207; *Sargsyan проти Азербайджану* [ВП], 2015, § 260).

480. І навпаки, сам факт того, що будівництво або реконструкція, здійснені сусідом заявника, можливо, не були законними, не є достатньою підставою для того, щоб стверджувати, що було втручання в права заявника за статтею 8. Для застосування статті 8 Суд повинен бути переконаний, що труднощі, спричинені будівництвом сусіда, були достатньо серйозними, щоб в достатній мірі негативно вплинути на користування заявницею зручностями її житла та на якість її приватного та сімейного життя (*Cherkun проти України* (ухв.), 2019, §§ 77-80).

481. Розголошення по телебаченню без згоди заявниці її домашньої адреси та зображень інтер'єру її заміського будинку оцінювалося в рамках балансу, який повинен бути досягнутий між правами, захищеними статтями 8 і 10 (*Samoylova проти Росії*, 2021, §§ 101 і 103).

482. Якщо версії стверджуваного втручання різняться, Суд покладає початковий тягар доведення факту втручання на заявника, який повинен надати докази *prima facie* на користь своєї версії фактів. Якщо Суд визнає, що заявник виконав свій обов'язок щодо доведення *prima facie*, він перекладає його на Уряд, який повинен переконливо спростувати докази заявника про те, що втручання мало місце (*Sabani проти Бельгії*, 2022, §§ 42-45).

В. Свобода розсуду

483. Оскільки у цій сфері порушені питання можуть залежати від безлічі місцевих чинників і від вибору політики містобудування чи розвитку країни, держави-учасниці в принципі мають широку можливість розсуду (*Noack і інші проти Німеччини* (ухв.), 2000; див. також широку свободу

розсуду в житлових питаннях (*L.F. проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2022, § 40) і, більш конкретно, в питаннях доступу до води та санітарії (*Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, §§ 141, 144, 158 і посилання на них) або дорожніх робіт, що мають важливе значення для місцевої громади (*Faulkner і McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 109). Проте, Суд лишається вільним робити висновок, що у здійсненні оцінки було припущено явної помилки (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 92). Втілення таких рішень може порушувати право на повагу до житла особи, однак не становлячи проблему за Конвенцією, якщо буде дотримано певних умов і буде запроваджено супутні заходи (*Noack і Інші проти Німеччини* (ухв.), 2000). З іншого боку, якщо згадане право є вирішальним для ефективної реалізації інтимних або ключових прав, то можливість розсуду буде значно вужчою (*Йорданова та інші проти Болгарії*, 2012, § 118 (i)-(v), з подальшими посиланнями; *Faulkner і McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 95 (i)-(ii)). Зокрема, коли в контексті статті 8 виникають загальні міркування соціальної та економічної політики, обсяг свободи розсуду, що надається державі, буде залежати від контексту справи, при цьому особливе значення надається ступеню втручання в особисту сферу заявника. Це пов'язано з тим, що стаття 8 стосується прав, які мають центральне значення для ідентичності особи, самовизначення, фізичної та моральної недоторканності, підтримання стосунків з іншими особами, а також права на осіле та безпечне місце в суспільстві (*L.F. проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2022, § 40). Коротше кажучи, у цій сфері межі розсуду будуть варіюватися залежно від різних факторів, як зазначено, наприклад, в ухвалі у справі *Szczypiński проти Польщі* (ухв.), 2022, §§ 56-58, де Суд підкреслив, що якщо немає підстав сумніватися в дотриманні національної процедури, межі розсуду, дозволені національним судам у таких справах, повинні бути широкими (§ 67).

С. Помешкання

484. Стаття 8 не може вважатись такою, що визнає право на отримання житла (*Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 99), або такою, що дає право жити у певному помешканні (*Garib проти Нідерландів*, [ВП], 2017, § 141; *Faulkner і McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 98). Крім того, сфера дії будь-якого позитивного зобов'язання щодо надання житла бездомним є обмеженою (*Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, § 114).

485. Право на повагу до житла особи означає не лише право на конкретну фізичну місцевість, але й на спокійне користування нею. Це може передбачати заходи, котрі влада може бути зобов'язана вжити, зокрема стосовно виконання судових рішень (*Cvijetić проти Хорватії*, 2004, §§ 51-53). Втручання може бути як фізичним, наприклад, недозволене проникнення у житло особи (*Kinpr проти Туреччини* [ВП], 2001, § 294; *National Federation of Sporters' Associations and Unions (FNASS) та інші проти Франції*, 2018, § 154), або нефізичним, наприклад, шум, запахи тощо (*Moreno Gómez проти Іспанії*, 2004, § 53). Якщо шумові перешкоди або інші неприємності виходять за межі звичайних труднощів проживання з сусідами, вони можуть впливати на мирне користування житлом, незалежно від того, чи спричинені вони приватними особами, підприємницькою діяльністю або державними установами (*Кара та інші проти Польщі*, 2021, § 151 з подальшими посиланнями на нього).

486. Хоча стаття 8 захищає осіб від втручання з боку державних органів, вона може також вимагати від держави вжиття заходів для гарантування права на повагу до їхнього "житла" (*Novoseletskiy проти України*, 2005, § 68), навіть у сфері стосунків між індивідами (*Surugiu проти Румунії*, 2004, § 59). Суд встановив порушення державою позитивних зобов'язань у випадку неспроможності влади вжити заходів внаслідок неодноразових скарг заявника, що люди заходять до його двору і викидають візки з гноєм біля його дверей і вікон (*там само*, §§ 67-68; див. також *Irina Smirnova проти України*, 2016, §§ 90-99 про небажані втручання в особистий простір і житло заявника - щодо справи, коли було встановлено, що влада не виконала позитивне зобов'язання, див. *Osman проти Сполученого Королівства*, 1998, §§ 129-130, щодо переслідування та вандалізму, або *Chiş проти Румунії* (ухв.), 2014, щодо порушення громадського порядку)⁸². Неспроможність державних

⁸² Див. *Посібник зі судової практики у сфері охорони довкілля*.

органів виконати наказ про виселення з квартири на користь її власника, було визнано такою, що становить неспроможність держави виконати свої позитивні зобов'язання за статтею 8 (*Pibernik проти Хорватії*, 2004, § 70). Занадто пізнє повернення державними органами квартири у стані, непридатному для проживання, було визнано таким, що порушує право на повагу до житла заявника (*Novoselelskiy проти України*, 2005, §§ 84-88). Хоча Конвенція не захищає доступ до безпечної питної води як такий, постійна та тривала відсутність доступу до безпечної питної води може мати негативні наслідки для здоров'я та людської гідності, фактично підриваючи основу приватного життя та користування житлом, а це означає, що можуть виникнути позитивні зобов'язання держави, залежно від конкретних обставин справи та рівня їх серйозності (*Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, §§ 116, 158 та §§ 145-146).

487. Суд вимагає від держав-учасниць зважувати задіяні конкуруючі інтереси (*Hatton і Інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2003, § 98), незважаючи на те, чи справа вивчається з точки зору втручання влади, яке має бути виправдане відповідно до частини 2 статті 8, чи з точки зору позитивних зобов'язань, що вимагають від держави запровадити нормативно-правову базу для захисту права на повагу до житла особи відповідно до частини 1.

488. Щодо обсягу можливості розсуду держави у цій галузі, особливої ваги слід надати ступеню втручання у приватну сферу заявника (*Connors проти Сполученого Королівства*, 2004, § 82; *Gladysheva проти Росії*, 2011, §§ 91-96). З огляду на вирішальну важливість прав, гарантованих за статтею 8 щодо ідентичності особи, її самовизначення і психічної та моральної недоторканності, можливість розсуду у житлових питаннях є вужчою, коли йдеться про права, гарантовані статтею 8, порівняно з правами, передбаченими статтею 1 Першого протоколу (*там само*, § 93). Процесуальні гарантії, доступні особі, будуть особливо важливими при визначенні того, чи не вийшла держава-відповідач за межі своєї свободи розсуду. Зокрема, Суд повинен перевірити, чи був процес прийняття рішень, що призвів до втручання, справедливим і таким, що забезпечував належну повагу до інтересів, гарантованих особі статтею 8 (*Yordanova та інші проти Болгарії*, 2012, § 118). Якщо заявники наводять відповідні аргументи щодо пропорційності втручання, національні суди повинні детально розглянути їх та надати належні обґрунтування (*Ahmadov проти Азербайджану*, 2020, § 46).

489. Суд звертатиме особливу увагу на процесуальні гарантії, вирішуючи, чи держава перевищила можливість розсуду, визначаючи чинну нормативно-правову базу (*Connors проти Сполученого Королівства*, 2004, § 92). Суд постановив, *inter alia*, що втрата особою житла є найвищою формою втручання у право на повагу до житла (див. про знесення, *Ivanova та Cherkezev проти Болгарії*, 2016, §§ 52-54). Будь-яка особа, якій загрожує втручання такого обсягу, в принципі має бути спроможною отримати оцінку пропорційності заходу з боку незалежного суду у світлі відповідних принципів за статтею 8 Конвенції, незважаючи на те, що згідно національного права, її право на проживання завершилось (*McCann проти Сполученого Королівства*, 2008, § 50 - щодо виселення кочівників з житла на узбіччі дороги, див. *Faulkner і McDonagh проти Ірландії*, 2022, §§ 101-107). Цей принцип був розроблений в контексті державного або соціального житла (*F.J.M. проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2018, § 37 з подальшими посиланнями). Однак було проведено розмежування між орендодавцями, що належать до органів державної влади, та приватними орендодавцями, згідно з яким цей принцип не застосовується автоматично у випадках, коли володіння шукає приватна особа або підприємство (§ 41). Зокрема, якщо володіння домагається приватна особа або організація, баланс конкуруючих інтересів сторін може бути закріплений у національному законодавстві, що позбавляє суд необхідності повторно зважувати ці інтереси при розгляді позову про володіння (§ 45).

490. Відповідно до рішення у справі *Ivanova та Cherkezev проти Болгарії*, 2016, з огляду на те, що право на повагу до житла, передбачене статтею 8, стосується питань, які мають «центральне значення для фізичної та моральної цілісності особи, підтримання стосунків з іншими особами, а також осілості та безпечного місця в суспільстві», балансування відповідно до цього положення у випадках, коли втручання полягає у втраті єдиного житла особи, має інший порядок, з особливим значенням, яке приділяється ступеню втручання в особисту сферу зацікавлених осіб. Зазвичай це питання може розглядатися лише в кожному конкретному випадку. Таким чином, самої лише можливості отримати судовий перегляд адміністративного рішення, що призвело до втрати житла, недостатньо: зацікавлена особа «повинна мати можливість оскаржити це рішення на тій

підставі, що воно є непропорційним з огляду на її особисті обставини». У таких провадженнях національні суди повинні враховувати всі відповідні фактори та зважувати конкуруючі інтереси відповідно до принципів прецедентного права, і в цьому випадку межі розсуду, надані цим судам, будуть широкими, а Суд не буде схильний ставити під сумнів їхню оцінку (*Ivanova та Cherkeзов проти Болгарії*, 2016, § 53 (порушення); див. також *Simonova проти Болгарії*, 2023, §§ 51-52, та *Alif Ahmadov та інші проти Азербайджану*, 2023, §§ 61-64, але порівняти і протиставити: *Szczyrpiński проти Польщі* (ухв.), 2022, §§ 66-71, де суди збалансували, з одного боку, інтерес заявника у збереженні свого будинку, а з іншого - інтереси суспільства). На підставі своїх рішень Суд повинен бути впевнений, що національні органи оцінили всі відповідні обставини та належним чином розглянули аргументи заявника щодо його індивідуальної ситуації (*Kaminskas проти Литви*, 2020, §§ 58-65). Спроба органів влади на стадії виконання рішення провести переговори із заявником та/або обговорити питання переселення не виправить ситуацію, якщо переговори не відбулися в рамках офіційної процедури, що передбачає всебічний аналіз пропорційності втручання у світлі індивідуальних обставин заявника, і не запропонували комплексного рішення (*Simonova проти Болгарії*, 2023, § 53).

491. Виселення, яке відбулося в контексті управління державним житлом, може, в принципі, розглядатися як таке, що спрямоване на справедливий розподіл державного житла і, отже, переслідує законну мету в інтересах економічного добробуту країни та захисту прав інших осіб, у розумінні статті 8 (*Hasanali Aliyev та інші проти Азербайджану*, 2022, §§ 46-47). Однак, вимагається адекватний перегляд пропорційності втручання у світлі особистих обставин заявників, а відмова національних судів вивчити реальну житлову ситуацію заявників і формальне покладання на адміністративну реєстрацію були визнані несумісними з обов'язками держав за статтею 8 (§ 48).

1. Власники нерухомості

492. Якщо державний орган розглядає справу добросовісного набувача майна, яке було у шахрайський спосіб набуто попереднім власником, національні суди не можуть автоматично постановити рішення про виселення, не дослідивши ретельно пропорційність заходу або особливі обставини справи. Той факт, що будинок був наново набутий державою, а не іншою приватною стороною, чії інтереси до цієї конкретної квартири були задіяні, також є дуже важливим (*Gladysheva проти Росії*, 2011, §§ 90-97).

493. Іноді державі-учасниці буває необхідно описати і продати житло особи, аби забезпечити сплату податків на користь держави. Проте ці заходи мають виконуватись у спосіб, який гарантував би, що право особи на житло було дотримане. У справі стосовно умов примусового продажу будинка з аукціону для сплати податкового боргу, Суд встановив порушення, тому що інтереси власника не були належно захищені (*Rousk проти Швеції*, 2013, §§ 137-142). З огляду, загалом, на узгодження права на повагу до житла із примусовим продажем будинка з метою сплати боргів, див. *Vrzić проти Хорватії*, 2016, § 13.

494. Зобов'язання отримати ліцензію для зайняття належного особі будинку на острові, аби перешкодити надмірному забрудненню острова, саме по собі не суперечить статті 8, проте вимоги пропорційності не буде дотримано, якщо державні органи не нададуть належної ваги, *inter alia*, особливим обставинам власників цієї нерухомості (*Gillow проти Сполученого Королівства*, 1986, §§ 56-58).

495. Суд дослідив питання щодо неминучої втрати будинка внаслідок рішення знести його на тій підставі, що він був збудований без дозволу, з порушенням чинних правил будівництва (*Ivanova і Cherkeзов проти Болгарії*, 2016) Суд в основному розглядав питання про те, чи було знесення незаконного будівництва «необхідним у демократичному суспільстві», і встановив відповідні критерії (див. § 53, а також нещодавнє рішення у справі *Ghailan та інші проти Іспанії*, 2012, §§ 63-64). Суд переважно вивчав, чи знесення було «необхідним у демократичному суспільстві». Він посилався на рішення, раніше постановлені у справах, у яких було встановлено, що провадження із виселення мають узгоджуватись з інтересами, захищеними статтею 8, оскільки втрата житла є найвищою формою втручання у право на повагу до житла, незалежно від того, чи відповідна

особа належить до уразливої групи. Встановлюючи порушення статті 8 у цій справі, Суд вважав, що національні суди обмежилися розглядом питання незаконності, не дослідивши потенційно непропорційний вплив виконання наказу про знесення на особисту ситуацію заявників (*Ivanova and Cherkezev проти Болгарії*, 2016, §§ 49-62). На протидію цьому, у справі *Szczypiński проти Польщі* (ухв.), 2022, Суд визнав аналогічну заяву неприйнятною, встановивши, що національні суди, оцінюючи необхідність наказу про знесення, дотрималися своїх процесуальних вимог, встановивши належний баланс між особистими обставинами заявника та його інтересами у збереженні свого будинку і суспільним інтересом у правовій визначеності нормативних актів, які заявник свідомо порушив, побудувавши свій будинок (§§ 66-72). У справі *Kaminskas проти Литви*, 2020, Суд визнав задовільною оцінку національними органами влади відповідних індивідуальних обставин заявника та аргументів щодо пропорційності наказу про знесення по відношенню до загального інтересу у збереженні лісів та навколишнього середовища (§§ 64-65).

У справі *Ghailan та інші проти Іспанії*, 2012, відсутність вичерпного та ретельного розгляду пропорційності знесення пояснюється тим, що заявники не скористалися доступними їм засобами правового захисту (які надавали ефективну можливість оскаржити пропорційність знесення), і, таким чином, є наслідком їхньої власної поведінки (§ 72). Суд зазначив, що коли пропорційність і обґрунтованість втручання у право на житло визначається незалежним судом відповідно до статті 8, заявник має право на захист за статтею 8, щоб запобігти виселенню/знесенню, а потім суд повинен задовольнити або відхилити позов (§§ 76-80). У своїй оцінці Суд також посилався на існуючі можливості альтернативного житла (*Ivanova and Cherkezev проти Болгарії*, 2016, § 60; *Ghailan та інші проти Іспанії*, 2012, §§ 78-79).

496. Суд також постановив, що у випадку, коли держава запроваджує нормативно-правову базу, котра зобов'язує приватну особу ділити житло з особами, сторонніми щодо її родини, вона має запровадити ретельне регулювання і необхідні процесуальні гарантії, аби усі зацікавлені сторони могли захистити свої інтереси, гарантовані Конвенцією (*Irina Smirnova проти України*, 2016, § 94).

2. Наймачі

497. Суд постановляв рішення щодо низки спорів стосовно виселення наймачів (див. посилання, цитовані у справі *Ivanova і Cherkezev проти Болгарії*, 2016, § 52). Повідомлення про добровільне виселення, постановлене державними органами, має бути необхідним і відповідним до процесуальних гарантій як частини справедливого процесу ухвалення рішення у незалежному суді, згідно з вимогами статті 8 (*Connors проти Сполученого Королівства*, 2004, §§ 81-84; *Vjedov проти Хорватії*, 2012, §§ 70-71). Недостатньо просто вказати, що захід був постановлений національним судом, не беручи до уваги особливі обставини справи (*Ćosić проти Хорватії*, 2009, § 21). Цей захід має також переслідувати законну ціль, а втрата житла має бути доведена як така, що є пропорційною до переслідуваної законної мети, відповідно до пункту 2 статті 8. Тому необхідно звернути увагу на фактичні обставини наймача, чиї законні інтереси мають бути захищені (*Orlić проти Хорватії*, 2011, § 64; *Gladysheva проти Росії*, 2011, §§ 94-95; *Kryvitska і Kryvitskyu проти України*, 2010, § 50; *Andrey Medvedev проти Росії*, 2016, § 55).

498. Тому Суд вирішив, що *позасудове провадження* із виселення наймача, котре не надає належних процесуальних гарантій, спричинить порушення Конвенції, навіть якщо цей захід переслідував законну мету гарантувати застосування житлового права (*McCann проти Сполученого Королівства*, 2008, § 55). Завершення договору найму без жодної можливості визначення пропорційності цього заходу незалежним судом було визнано порушенням статті 8 у випадках, коли орендодавцем виступав державний орган (*Kau і інші проти Сполученого Королівства*, 2010, § 74; див. також *Naforrita проти Республіки Молдова*, 2024, в якому Верховний суд не зважив конкуруючі інтереси, незважаючи на те, що виселені заявники на законних підставах проживали в квартирах, що перебували у державній власності, понад одинадцять років). У випадках, коли орендодавцем була приватна особа або організація, цей принцип не застосовувався автоматично (*Vrzić проти Хорватії*, 2016, § 67; *F.J.M. проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2018, § 41). До того ж, тривале захоплення власності особи всупереч постанові про виселення, що набула законної сили, після того, як суд визнав згадане захоплення незаконним, порушує статтю 8 (*Khamidov проти Росії*, 2007, § 145).

499. В рішенні у справі *Larkos проти Кипру* [ВП], 1999, Суд постановив, що надання наймачам диференційованого захисту від виселення, залежно від того, займають вони державну власність чи винаймають житло у приватного власника, спричиняє порушення статті 14 в сукупності зі статтею 8 (§§ 31-32). Проте не є дискримінаційним передбачати положення лише для наймачів державної власності викупувувати свої квартири, тоді як наймачі приватних квартир не можуть викупувувати квартир, у яких мешкають (*Strunjak і Інші проти Хорватії* (ухв.), 2000). До того ж, є законним запровадження критеріїв, відповідно до яких може надаватись *соціальне житло*, якщо пропозиція недостатня для того, щоб задовольнити попит, якщо ці критерії не є свавільними чи дискримінаційними (*Ван проти Сполученого Королівства*, 2011, § 49; див., загалом щодо наймачів соціального житла *Paulić проти Хорватії*, 2009; *Кай і Інші проти Сполученого Королівства*, 2010).

500. Суд не встановив порушення статті 8 у випадку реформи житлового сектору внаслідок переходу від соціалістичного режиму до ринкової економіки, що призвело до загального послаблення правового захисту користувачів "*особливо захищеної оренди житла*". Незважаючи на збільшення орендної плати і зменшення гарантій щодо права залишатись у своїх квартирах, наймачі продовжували користуватись особливим захистом на рівні, вищому, ніж зазвичай дозволений для наймачів (*Berger-Krall і Інші проти Словенії*, 2014, § 273 і цитовані у ній посилання; проте порівняйте, *Galović проти Хорватії* (ухв.), 2013, § 65).

3. Партнери наймачів/незаконне заволодіння

501. Захист, наданий статтею 8 Конвенції, не обмежується законним/дозволим займанням будівлі, із дотриманням національного права (*McCann проти Сполученого Королівства*, 2008, § 46; *Bjedov проти Хорватії*, 2012, § 58; *Ivanova і Cherkezov проти Болгарії*, 2016, § 49). Насправді Суд поширив захист статті 8 на мешканку квартири, на яку лише її партнер мав право найму (*Prokopovich проти Росії*, 2004, § 37; див. також *Korelc проти Словенії*, 2009, § 82 та *Yevgeniy Zakharov проти Росії*, 2017, § 32), і на особу, котра незаконно проживала у своїй квартирі протягом майже 40 років (*Brežec проти Хорватії*, 2013, § 36). З іншого боку, вирішуючи, чи вимога, щоб особа залишила своє житло, є пропорційною до переслідуваної законної мети, вкрай важливо знати, законно чи ні було розпочате проживання.

502. Суд встановив порушення, коли національний суд надав першочергового значення тому факту, що заявник був зареєстрований як такий, що проживає в іншому місці протягом десяти років, які він проживав зі своєю партнеркою, не намагаючися співставити цей факт з його аргументами щодо його потреби у спірній кімнаті (*Yevgeniy Zakharov проти Росії*, 2017, §§ 35-37).

503. Суд встановив порушення статті 14 в сукупності зі статтею 8, коли мешканцеві заборонили успадкувати право найму після смерті його одностатевого партнера (*Karner проти Австрії*, 2003, §§ 41-43; *Kozak проти Польщі*, 2010, § 99, та, *mutatis mutandis*, *Makarceva v. Lithuania* (ухв.), 2021⁸³).

4. Меншини і уразливі особи

504. Суд також брав до уваги уразливість мешканця і напрацював практику із захисту способу життя меншин (див., наприклад, *Hudorovic та інші проти Словенії*, 2020, § 142). Зокрема він наголосив на уразливості ромів і мандрівних осіб, а також на потребі звертати особливу увагу на їхні специфічні проблеми і спосіб життя (*Connors проти Сполученого Королівства*, 2004, § 84; *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, § 161). Це може накладати на державні органи позитивні зобов'язання (*Чарпан проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 96; *Yordanova і Інші проти Болгарії*, 2012, §§ 129-130 і 133), і водночас певні обмеження (*Codona проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2006; *Hudorovic та інші проти Словенії*, 2020, § 158). Заходи, що стосуються паркування будиночків-причепів ромів, мають наслідки для їхнього права на повагу до "житла" (*Чарпан проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 73, пор. з *Hirtu та інші проти Франції*, 2020,

⁸³ Див. *Посібник із судової практики щодо прав ЛГБТІ-осіб*.

§ 65). Якщо постають проблеми, Суд робить наголос на діях, яких мають вжити державні органи, аби знайти їх рішення (*Stenegry i Adam проти Франції* (dec.), 2007. У справі *Paketova та інші проти Болгарії*, 2022, неодноразові публічні виступи посадових осіб проти повернення ромів до своїх домівок після того, як вони були змушені виїхати, були визнані фактором особливої важливості. З огляду на те, що органи влади знали про небезпеку для заявників, вони повинні були вжити розумних заходів для захисту осіб, які наражалися на неї, щоб забезпечити ефективну повагу до їхнього приватного та сімейного життя і житла; такі позитивні зобов'язання є ще більш важливими з огляду на той факт, що заявники стверджували, що вони стали мішенню за етнічною ознакою (§§ 160-163).

505. У зв'язку з цим Суд нагадав про критерії для оцінки відповідності до вимог статті 8 в рішенні у справі *Winterstein i Інші проти Франції*, 2013 (§ 148 і цитовані посилання) та надав стислий виклад судової практики у справі *Faulkner and McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, §§ 94-115. Суд не встановив порушення, оскільки скрутне становище заявника було належно враховане, мотивування, на яке покладалась державні органи планування, були належними і достатніми, а вжиті заходи не були непропорційними (*Buckley проти Сполученого Королівства*, 1996, § 84; *Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, § 114). Визнавши неприйнятною заяву у справі *Faulkner and McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, Суд також оцінив, чи скористалися заявники достатніми процесуальними гарантіями і чи був процес прийняття рішень справедливим, тобто таким, що забезпечував належну повагу до їхніх прав за статтею 8, і чи діяли національні органи влади в межах своєї свободи розсуду (§§ 101-109); він також взяв до уваги зусилля, докладені місцевою владою для забезпечення альтернативного житла (§§ 110-113; див. також рішення у справі *Charpan проти Сполученого Королівства* [ВП], 2001, §§ 103-104). Стосовно заходів із видворення осіб із місця їхнього проживання, Суд встановив порушення у справах *Connors проти Сполученого Королівства*, 2004, § 95; *Yordanova i Інші проти Болгарії*, 2012, § 144; *Winterstein i Інші проти Франції*, 2013, §§ 156 і 167; *Buckland проти Сполученого Королівства*, 2012, § 70; *Bagdonavicius i Інші проти Росії*, 2016, § 107 (стосовно примусового виселення і знесення будинків, без жодних планів надання іншого житла).

506. Суд також постановив, що загальний підхід державних органів, котрий викликає почуття постійної небезпеки у ромів, чії будинки і власність були знищені, а також неодноразова неспроможність влади припинити втручання у їхнє житло, зокрема, становили серйозне порушення статті 8 (*Moldovan i Інші проти Румунії (№ 2)*, 2005, §§ 108-109); *Burlya та інші проти України*, 2018, §§ 169-170). Суд постановив, що такі соціальні групи, які перебувають у несприятливому становищі, і спільноти вигнанців можуть потребувати допомоги для того, щоб мати можливість ефективно користуватися тими ж правами, що й більшість населення (*Yordanova та інші проти Болгарії*, 2012, § 129).

507. Захід, який має негативні наслідки для меншини, не становить як такої порушення статті 8 (*Noack i Інші проти Німеччини* (dec.), 2000). У цій справі Суд вирішував, чи аргументи, наведені на виправдання переселення мешканців муніципалітету, деякі з них належали до національної меншини, до іншого муніципалітету, було потрібним, і чи це втручання було пропорційним до переслідуваної мети, беручи до уваги те, що воно мало негативні наслідки для меншини. У справі *Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, Суд розглянув обсяг позитивного зобов'язання держави забезпечити доступ до комунальних послуг соціально незахищеній групі, а саме членам ромської громади (§§ 143-158). Суд встановив, що заходи, вжиті державою з метою забезпечення доступу заявників до безпечної питної води та санітарних послуг, враховували їхнє вразливе становище і відповідали вимогам статті 8 (§ 158). Такого ж висновку Суд дійшов у справі *Faulkner and McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, що стосувалася переміщення членів громади кочівників з незаконно зайнятої ділянки, розташованої на узбіччі дороги загального користування, на якій проводилися роботи в рамках нової дорожньої схеми. Суд підкреслив, що має бути дозволена більш широка свобода розсуду, враховуючи, що втручання виникло в контексті дорожніх робіт, важливих для місцевої громади, і які стосуються сфери соціальної та економічної політики.

508. Особи, які мають обмежену дієздатність, також є найбільш уразливими. Тому стаття 8 накладає на державу позитивне зобов'язання надавати їм особливий захист. Отже, той факт, що особа, яка має обмежену дієздатність, була позбавлена житла, не маючи можливості дієво брати

участь у провадженні або не отримавши оцінку пропорційності цього заходу з боку суду, становив порушення статті 8 (*Zehentner проти Австрії*, 2009, §§ 63 і 65). Слід згадати про гарантії, які існують у національному праві (*A.-M.V. проти Фінляндії*, 2017, §§ 82-84 і 90). У цитованій справі Суд не встановив порушення статті 8 щодо відмови задовольнити побажання дорослої особи з психічною інвалідністю стосовно навчання і місця проживання.

509. Особи похилого віку, які перебувають на утриманні, також можуть бути вразливими, і втручання поліції в їхньому будинку може бути визнано необхідним через нагальну соціальну потребу, наприклад, у контексті «жорстокого поводження з вразливою особою» з боку приватної особи (*Jarrand проти Франції*, 2021, §§ 84-87). Як зазначалося, держава може нести відповідальність за Конвенцією в ситуації бездіяльності, усвідомлюючи при цьому дуже вразливий стан особи, яка перебуває під загрозою вдома (§ 85).

510. Суд постановив, що той факт, що діти були психологічно травмовані, постійно спостерігаючи за насильством батька над матір'ю у сімейному житті, становив втручання у їхнє право на повагу до їхнього «житла» (*Eremia проти Молдови*, 2013, § 74). Суд встановив порушення статті 8 у цій справі через неспроможність судової системи діяти рішуче у відповідь на скоєне тяжке домашнє насильство (§§ 78-79); пор. *Ghişoiu проти Румунії* (ухв.), 2022, §§ 50-65, в якому Суд визнав недостатніми докази передбачуваних актів насильства для виникнення зобов'язання держави щодо захисту). Особлива вразливість жертв домашнього насильства та необхідність активної участі держави в їхньому захисті підкреслюється як у міжнародних документах, так і в усталеній практиці Суду (*Bevacqua and S. проти Болгарії*, 2008; *A. проти Хорватії*, 2010, § 65). У справі *Levchuk проти України*, 2020, відхилення позову про виселення, поданого жінкою проти свого колишнього чоловіка, оскільки він неодноразово піддавав її психологічному та фізичному насильству в присутності їхніх неповнолітніх дітей, було визнано порушенням статті 8 (§ 90). Зокрема, національні судові органи не провели всебічного аналізу ризику психологічного та фізичного насильства, з яким стикнуться заявниця та її діти в майбутньому. Суд роз'яснив, що якщо виселення є крайнім заходом втручання у право особи на повагу до житла, гарантоване статтею 8, таке втручання може бути необхідним для захисту здоров'я та прав інших осіб (§ 84).

511. Стаття 8 не дає права на забезпечення житлом, і, відповідно, будь-яке позитивне зобов'язання щодо надання житла бездомним має бути обмеженим (*B.G. та інші проти Франції*, 2020, § 93; *Faulkner and McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 98, а також §§ 112-113 щодо альтернативних місць проживання). Однак зобов'язання забезпечити притулок особливо вразливим особам може впливати зі статті 8 у виняткових випадках (*Yordanova та інші проти Болгарії*, 2012, § 130 з подальшими посиланнями). Відмова органів соціального забезпечення надати житлову допомогу особі, яка страждала на тяжку хворобу, може за певних обставин порушувати питання за статтею 8 з огляду на наслідки такої відмови для приватного життя згаданої особи (*O'Rourke проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2001).

512. У своїй практиці Суд бере до уваги відповідні міжнародно-правові положення і визначає обсяг свободи розсуду Держав-учасниць (*A.-M.V. проти Фінляндії*, 2017, §§ 73-74 і 90). Хоча загалом у житлових питаннях державам надається широка свобода розсуду (*Hudorovič та інші проти Словенії*, 2020, §§ 141 і 158), коли право, про яке йдеться, має вирішальне значення для ефективного здійснення особою основоположних або «інтимних» прав, особливо за статтею 8, свобода розсуду, як правило, є вужчою і вимагає, щоб національні органи влади розглянули відповідні аргументи щодо пропорційності та надали відповідні підстави для прийняття рішення (*Yordanova та інші проти Болгарії*, 2012, § 118 (i)-(v), з подальшими посиланнями; *Faulkner and McDonagh проти Ірландії* (ухв.), 2022, § 95 (i)-(ii)). У справі *Jarrand проти Франції*, 2021, Суд стверджував, що будь-яка бездіяльність органів влади, незважаючи на усвідомлення дуже вразливого стану особи вдома та ризиків для її життя чи добробуту, може тягнути за собою відповідальність держави-відповідача за Конвенцією (§ 85). У справі *B.G. та інші проти Франції*, 2020, що стосується розміщення дітей, Суд роз'яснив, що наразі існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що у всіх рішеннях, які стосуються дітей, їхні найкращі інтереси повинні мати першочергове значення (§ 94).

5. Проникнення у житло, обшуки і вилучення⁸⁴

513. Задля збереження матеріальних доказів певних правопорушень, державні органи можуть вирішити за необхідне вжити заходів, що спричиняють проникнення у приватне житло ([Dragan Petrović проти Сербії](#), 2020, § 74). Дії поліції з проникнення у житло повинні бути «законними» ([Bostan v. the Republic of Moldova](#), 2020, §§ 21-30) та пропорційними до переслідуваної мети ([McLeod проти Сполученого Королівства](#), 1998, §§ 53-57), у якій було встановлено порушення; як приклад рішення, в якому порушення встановлено не було, див. [Dragan Petrović проти Сербії](#), 2020, §§ 75-77), як і будь-яка дія, вжита всередині приватного житла ([Vasylchuk проти України](#), 2013, § 83, стосовно обшуків на приватній території).

514. Закон, про який йде мова, повинен бути «сумісним з верховенством права». У контексті обшуків і вилучень він повинен забезпечувати певний захист особи від свавільного втручання в її права за статтею 8. Таким чином, національне законодавство має бути достатньо чітким у своїх формулюваннях, щоб дати громадянам адекватне уявлення про обставини та умови, за яких органи державної влади мають право вдаватися до будь-яких таких заходів. Крім того, обшук і вилучення являють собою серйозне втручання в приватне життя, житло і кореспонденцію і, відповідно, повинні ґрунтуватися на особливо чіткому «законі». Важливо мати чіткі, детальні правила з цього питання ([Petri Sallinen та інші проти Фінляндії](#), 2005, §§ 82 і 90). У справі [Aydin Sefa Akay проти Туреччини](#), 2024, §§ 140-44, Суд встановив, що обшук і вилучення певних предметів у приватному помешканні заявника, судді, який працював у Міжнародному залишковому механізмі Організації Об'єднаних Націй для кримінальних трибуналів, не були «передбачені законом», оскільки тлумачення національними судами дипломатичного імунітету заявника не було передбачуваним, ураховую, що звичайне тлумачення відповідних положень міжнародних договорів, офіційно підтверджене Головою Механізму (який діяв від імені Генерального секретаря ООН) та Управлінням ООН з правових питань, давало підстави вважати, що заявник, а отже, і його приватна резиденція, фактично користувалися повним дипломатичним імунітетом.

515. Рішення у справі [National federation of Sportspersons' Associations and Unions \(FNASS\) та інші проти Франції](#), 2018, стосувалось обов'язку, покладеного на спортсменів високого рівня, котрі підпадали під «цільову групу», надавати поглиблені відомості про своє місце перебування, аби можливо було робити неоголошені антидопінгові тести. Суд наголосив, що проникнення у житло з метою здійснення таких тестів було цілком відмінним від проникнення, що здійснюється під наглядом суду і спрямоване на розслідування злочинів або вилучення предметів, що перебувають у приватній власності. Такі обшуки за визначенням б'ють у саме осердя поваги до житла і не можуть вважатись рівноцінними до проникнення у житло спортсменів (§ 186). Суд вирішив, що зменшення або скасування зобов'язань, на які скаржився заявник, може посилити небезпеку допінгу для їхнього здоров'я і для всієї спортивної громадськості, а також суперечитиме європейському і міжнародному консенсусу щодо потреби здійснювати неоголошені тести (§ 190). Порівняйте з неоголошеним домашнім арештом в імміграційному контексті: [Sabani проти Бельгії](#), 2022, §§ 41-58).

516. Громадяни мають бути захищеними від ризику неналежного проникнення поліції у їхнє житло. Суд встановив порушення статті 8, коли члени загону особливого призначення, вдягнені у балаклави і озброєні автоматами, на світанку зайшло до приватного житла, аби пред'явити заявнику обвинувачення і доставити його до відділку поліції. Суд зазначив, що мають бути запроваджені гарантії для уникнення будь-якого можливого зловживання і захисту людської гідності за таких обставин ([Kušera проти Словаччини](#), 2007, §§ 119 і 122; див. також [Rachwalski і Ferenc проти Польщі](#), 2009, § 73). Ці гарантії можуть містити навіть обов'язок держави провести ефективне розслідування, якщо це є єдиним правовим засобом, здатним пролити світло на незаконний обшук в межах приватної власності ([Н.М. проти Туреччини](#), 2006, §§ 26-27 і 29: порушення процесуального аспекту статті 8 через неналежне розслідування; щодо важливості такого процесуального захисту, див. [Vasylchuk проти України](#), 2013, § 84).

⁸⁴ Див. [Посібник із судової практики щодо захисту даних](#)

517. Заходи, що передбачають проникнення у приватне житло, повинні відбуватись “згідно із законом”, що передбачає відповідність до законної процедури (*L.M. проти Італії*, 2005, §§ 29 і 31) і до чинних гарантій (*Panteleyenko проти України*, 2006, §§ 50-51; *Kilyen проти Румунії*, 2014, § 34), має переслідувати одну із законних цілей, перелічених у статті 8 § 2 (*Smirnov проти Росії*, 2007, § 40), і має бути “необхідним у демократичному суспільстві” для досягнення такої мети (*Camenzind проти Швейцарії*, 1997, § 47).

518. Далі наведено приклади заходів, що переслідують законні цілі: дії антимонопольного органу, спрямовані на захист економічної конкуренції (*DELTA PEKÁRNY a.s. проти Республіки Чехія*, 2014, § 81); запобігання ухиленню від оподаткування (*Keslassy проти Франції* (ухв.), 2002, і *K.S. і M.S. проти Німеччини*, 2016, § 48); пошук фактологічних і матеріальних доказів у кримінальному провадженні, наприклад, стосовно підробки, шахрайства і видання непокритих чеків (*Van Rossem проти Бельгії*, 2004, § 40), вбивство (*Dragan Petrović проти Сербії*, 2020, § 74); торгівлі наркотиками (*Işıldak проти Туреччини*, 2008, § 50), незаконної торгівлі медичними препаратами (*Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, 2007, § 55); захист довкілля та запобігання порушенням (*Halabi проти Франції*, 2019, §§ 60-61); і захист здоров'я та “права і свободи інших осіб” в контексті боротьби проти вживання допінгу у спорті (*National federation of Sportspersons' Associations і Unions (FNASS) і інші проти Франції*, 2018, §§ 165-166).

519. Суд також оцінює відповідність і належність аргументів, наведених на виправдання таких заходів, а також дотримання принципу пропорційності за конкретних обставин справи (*Buck проти Німеччини*, 2005, § 45), а також те, чи відповідне законодавство і практика надають належні і відповідні гарантії проти вжиття державними органами свавільних дій (*Gutsanovi проти Болгарії*, 2013, § 220; щодо критеріїв, які застосовуються, див. *Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, §§ 38-39; *Smirnov проти Росії*, 2007, § 44). Наприклад, судді не можуть просто підписувати принесений папір, ставити офіційну печатку суду і записувати дату і час рішення, поставивши на документі слово «погоджено», не виносячи окрему постанову, у якій наводилися б підстави для такого погодження (*Gutsanovi проти Болгарії*, 2013, § 223). Стосовно обшуків житла, здійснених за постановою, котра, ймовірно, була ухвалена із порушенням національного і міжнародного права, див. *K.S. і M.S. проти Німеччини*, 2016, §§ 49-53.

520. Суд виявляє особливу увагу, коли національне право дозволяє обшуки без судового дозволу. Він погоджується з такими обшуками, якщо відсутність дозволу була компенсована наступним ефективним судовим контролем законності і необхідності цього заходу (*Işıldak проти Туреччини*, 2008, § 51; *Gutsanovi проти Болгарії*, 2013, § 222). Це вимагає від зацікавлених осіб бути спроможними гарантувати ефективний *de facto* і *de jure* судовий контроль за законністю заходу і надання відшкодування, якщо цей захід буде визнано незаконним (*DELTA PEKÁRNY a.s. проти Республіки Чехія*, 2014, § 87). Обшуки помешкання за постановою прокурора без контролю з боку судового органу становлять порушення статті 8 (*Varga проти Румунії*, 2008, §§ 70-74).

521. Суд вважає, що постанова про обшук має супроводжуватись певними обмеженнями, аби дозволене втручання не було потенційно необмеженим і, відповідно, непропорційним. Формулювання постанови має уточнювати її обсяг (аби забезпечити, щоб обсяг стосувався виключно злочинів, що розслідуються) і критерії його проведення (аби полегшити контроль за обсягом операції). Постанова, що містить загальні формулювання і не надає інформації про дане розслідування або предмети, які мають бути вилучені, не може забезпечити справедливую рівновагу між правами залучених сторін, з огляду на широкі повноваження, які вона надає слідчим (*Van Rossem проти Бельгії*, 2004, §§ 44-50 і цитовані посилання; *Bagiyeva проти України*, 2016, § 52).

522. Обшук, проведений поліцією, може вважатись непропорційним, якщо йому не передували розумні та доступні запобіжні заходи (*Keegan проти Сполученого Королівства*, 2006, §§ 33-36 щодо відсутності належної попередньої перевірки особи мешканців приміщення, де провадився обшук), або якщо вжиті дії були надмірними (*Vasylychuk проти України*, 2013, §§ 80 і 84). Поліцейський рейд о шостій ранку, без належних підстав, у житлі відсутньої особи, котра була не

переслідуваною особою, а потерпілим, було визнано таким, що не є “необхідним” у демократичному суспільстві (*Zubaľ проти Словаччини*, 2010, §§ 41-45, у якій Суд також відзначив наслідки для репутації відповідної особи). Суд також встановив порушення статті 8 у випадку обшуку і вилучення у приватному житлі у зв’язку із правопорушенням, ймовірно скоєним, до того ж, іншою особою (*Buck проти Німеччини*, 2005, § 52).

523. Суд може взяти до уваги присутність заявника та інших свідків протягом домашнього обшуку (*Bagiyeva проти України*, 2016, § 53), як чинник, що дозволяє заявникові ефективно контролювати обсяг обшуку, що провадиться (*Maslák i Micháľková проти Республіки Чехія*, 2016, § 79). З іншого боку, обшук, проведений у присутності відповідної особи, її адвоката, двох інших свідків і експерта, але за відсутності попереднього судового дозволу і ефективного наступного контролю, є недостатнім для запобігання ризику зловживання владою з боку слідчих органів (*Gutsanovi проти Болгарії*, 2013, § 225).

524. Мають також існувати належні і достатні гарантії, якщо обшук здійснюється на такій ранній стадії кримінального провадження, як попереднє поліцейське розслідування, котре передує досудовому слідству (*Modestou проти Греції*, 2017, § 44). Суд вирішив, що на цій стадії обшук був непропорційним через неточне формулювання постанови, відсутність попереднього судового контролю, фізичну відсутність заявника під час обшуку і відсутність негайного ретроспективного судового нагляду (§§ 52-54).

525. Натомість, гарантії, встановлені національним правом, а також фактичні обставини проведення обшуку можуть призвести до висновку про відсутність порушення статті 8 (*Camenzind проти Швейцарії*, 1997, § 46, і *Paulić проти Хорватії*, 2009, стосовно проведення обмеженого обшуку, спрямованого на вилучення недозволеного телефону; *Cronin проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2004, і *Ratushna проти України*, 2010, § 82, щодо існування належних гарантії).

526. Стосовно проникнення у житло і проведення вилучень працівниками митниці, Суд визнав непропорційними широкі повноваження, надані митним органам в сукупності з відсутністю судової постанови (*Miailhe проти Франції (№ 1)*, 1993; *Funke проти Франції*, 1993; *Crétioux проти Франції*, 1993).

527. Суд розглядає захист громадян та інституцій від загрози тероризму, а також специфічні проблеми, пов’язані з арештом і взяттям під варту осіб, підозрюваних у скоєнні терористичних злочинів, коли вивчає сумісність втручання зі статтею 8 § 2 Конвенції (*Murray проти Сполученого Королівства*, 1994, § 91; *H.E. проти Туреччини*, 2005, §§ 48-49). Антитерористичне законодавство має надавати належний захист від зловживань, а державні органи мають дотримуватись його (*Khamidov проти Росії*, 2007, § 143). Стосовно антитерористичної операції, див. також *Menteş i Інші проти Туреччини*, 1997, § 73⁸⁵.

528. У справі *Sher i Інші проти Сполученого Королівства*, 2015, державні органи підозрювали підготовку терористичного акту і розпочали дуже складне розслідування, аби запобігти цьому акту. Суд погодився, що постанова про проведення обшуку була сформульована у дуже загальний спосіб. Проте Суд вирішив, що боротьба проти тероризму і невідкладність ситуації можуть виправдати обшук, що ґрунтувався на формулюваннях, які були загальнішими, ніж було б дозволено за інших обставин. У справах такого характеру поліція повинна мати певну гнучкість, аби на підставі того, що було виявлене під час обшуку, оцінити, які предмети можуть бути пов’язані із терористичною діяльністю, а також вилучити їх для наступного дослідження (§§ 174-176).

D. Комерційні приміщення

529. Права, гарантовані статтею 8 Конвенції, можуть включати право на повагу до зареєстрованого офісу компанії, її відділень або ділових приміщень (*Société Colas Est i Інші проти Франції*, 2002, § 41). Стосовно належного фізичній особі приміщення, яке також було юридичною адресою

⁸⁵ Див. [Посібник із судової практики щодо тероризму](#)

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції компанії, котру він контролював, див. *Chappell проти Сполученого Королівства*, 1989, § 63.

530. Надана державі можливість розсуду для оцінки необхідності втручання є ширшою, коли обшук стосується юридичних, а не фізичних осіб (*DELTA PEKÁRNY a.s. проти Республіки Чехія*, 2014, § 82; *Bernh Larsen Holding AS і Інші проти Норвегії*, 2013, § 159)⁸⁶.

531. Обшуки приміщень і перевірки або вилучення у комерційних приміщеннях можуть відповідати вимогам статті 8 (*Keslassy проти Франції* (ухв.), 2002; *Société Canal Plus і Інші проти Франції*, 2010, §§ 55-57). Такі заходи є непропорційними щодо переслідуваних законних цілей і тому суперечать правам, захищеним статтею 8, якщо немає "відповідних і достатніх" підстав для їх виправдання, а також відсутні належні і достатні гарантії від зловживань (*Posevini проти Болгарії*, 2017, §§ 65-73 з подальшими посиланнями); *Société Colas Est і Інші проти Франції*, §§ 48-49). Суд встановив порушення статті 8 Конвенції, коли адміністративний суд відмовився розглядати скаргу компанії-заявниці на те, що Рада з питань конкуренції вилучила або скопіювала велику кількість фізичних та електронних документів, а також обмежила права її працівників під час перевірки, на тій підставі, що оскаржуване рішення не призвело до жодних юридичних наслідків для компанії-заявниці (*UAB Kesko Senukai Lithuania проти Литви*, 2023, §§ 116-127).

532. Щодо обсягу слідчих повноважень податкових органів стосовно, наприклад, комп'ютерних серверів, Суд наголосив на присутності громадського інтересу, що полягає у забезпеченні ефективності перевірки інформації, наданої компаніями-заявницями з метою нарахування податків, а також на важливості існування ефективних і належних гарантій від зловживань з боку податкових органів (*Bernh Larsen Holding AS і Інші проти Норвегії*, 2013, §§ 172-174, немає порушення).

533. Стосовно проведення перевірок приміщень в контексті антимонопольної діяльності, Суд встановив порушення статті 8, коли до суду не подавалось і не задовольнялось клопотання про проведення перевірки, не було здійснено жодного наступного контролю щодо необхідності такого втручання, а також не існувало нормативно-правового регулювання можливого знищення копій, вилучених під час перевірки (*DELTA PEKÁRNY a.s. проти Республіки Чехія*, 2014, § 92).

Е. Юридичні компанії

534. Поняття «житло» у статті 8 § 1 Конвенції охоплює не лише житло приватних осіб, але й офіси адвокатів і юридичних компаній (*Buck проти Німеччини*, 2005, §§ 31-32; *Niemietz проти Німеччини*, 1992, §§ 30-33). Крім того, у справі *Aydin Sefa Akay проти Туреччини*, 2024, § 142) Суд постановив, що коли заявник, міжнародний суддя, працював вдома дистанційно, його місце проживання було прирівняне до офісу, а отже, підлягало підвищеному захисту, подібному до того, який надається офісу адвоката. Обшуки в адвокатському бюро можуть порушувати адвокатську таємницю, котра є основою довірчих стосунків між адвокатом і його клієнтом (*André і Інший проти Франції*, 2008, § 41)⁸⁷. Відповідно, такі заходи мають супроводжуватись «спеціальними процесуальними гарантіями», а адвокат повинен мати доступ до заходу, який забезпечує «ефективний контроль» задля їх оскарження. Це не поширюється на випадок, коли засіб правового захисту не дозволяє скасувати оскаржуваний обшук (*Xavier Da Silveira проти Франції*, 2010, §§ 37, 42 і 48). У справі *Kruglov та інші проти Росії*, 2020, Суд узагальнив свою судову практику щодо ефективних гарантій проти зловживань або свавілля та елементів, які слід брати до уваги у цьому зв'язку (§§ 125-132). Оскільки переслідування та утиски представників юридичної професії зачіпають саму суть системи Конвенції, обшуки житла або офісів адвокатів повинні підлягати «особливо суворому контролю» (див. також §§ 102-105, що стосуються міжнародно-правових матеріалів про захист відносин між адвокатом і клієнтом). Особливі гарантії також потрібні для захисту професійної таємниці юридичних радників, які не є членами адвокатури (§ 137).

535. З огляду на наслідки таких заходів, їх ухвалення і втілення мають бути предметом дуже чіткого і точного регулювання (*Petri Sallinen і Інші проти Фінляндії*, 2005, § 90; *Wolland проти Норвегії*, 2018, § 62). Роль, яку відіграють адвокати у захисті прав людини, є іншою причиною, чому обшуки

⁸⁶ Див. [Посібник із судової практики щодо захисту даних](#)

⁸⁷ Див. [Посібник із судової практики щодо захисту даних](#)

у належних їм приміщеннях мають бути предметом особливо суворого контролю (*Heino проти Фінляндії*, 2011, § 43; *Kolesnichenko проти Росії*, 2009, § 31).

536. Такі заходи можуть стосуватись правопорушень, до яких адвокат є безпосередньо причетним, або, навпаки, зовсім його чи її не стосуються. У деяких випадках згаданий обшук планувався для того, аби обійти труднощі, з якими зіткнулись державні органи під час збирання доказів про причетність до скоєння злочину (*André і Інший проти Франції*, 2008, § 47), порушуючи при цьому адвокатську таємницю (*Smirnov проти Росії*, 2007, §§ 46 і 49, а також § 39). Важливість адвокатської професійної таємниці завжди підкреслювалась у стосунку до статті 6 Конвенції (права сторони захисту), починаючи зі справи *Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 37. Суд також посилається на захист адвокатської репутації (*ibid.*, § 37; *Buck проти Німеччини*, 2005, § 45).

537. Конвенція не забороняє накладання на адвокатів певних зобов'язань, котрі можуть стосуватись їхніх стосунків з клієнтами. Це стосується, зокрема, наявності достовірного доказу причетності адвоката до скоєння злочину, або стосовно намагань подолати певні незаконні практики. Суд наголосив, що вкрай важливо забезпечити суворі рамки для таких заходів (*André і Інший проти Франції*, 2008, § 42). Щодо прикладів обшуку, проведеного у юридичній компанії відповідно до вимог Конвенції, див. *Jacquier проти Франції* (ухв.), 2009, і *Wolland проти Норвегії*, 2018, порівн. з *Leotsakos проти Греції*, 2018, §§ 51-57.

538. Той факт, що проникнення у житло відбулось у присутності голови спілки адвокатів, є “спеціальною процесуальною гарантією” (*Roemen і Schmit проти Люксембургу*, 2003, § 69; *André і Інший проти Франції*, 2008, §§ 42-43), але сама по собі присутність голови є недостатньою (*ibid.*, §§ 44-46; і в більш загальному плані, щодо необхідності залучення незалежного спостерігача, *Leotsakos проти Греції*, 2018, §§ 40 і 52). Суд встановив порушення на підставі відсутності судової постанови і ефективного наступного (ex post facto) судового контролю (*Heino проти Фінляндії*, 2011, § 45).

539. Існування постанови про проведення обшуку, у якій наведене відповідне і достатнє мотивування для видання судового запиту, не обов'язково надає гарантії від усіх ризиків зловживання, оскільки потрібно також врахувати її обсяг і повноваження, покладені на інспекторів. Тому Суд встановив порушення у випадках, коли постанови про проведення обшуку мали занадто широкий обсяг і надавали слідчим занадто великі повноваження, і коли не брався до уваги статус особи як адвоката і не було вжито дій для захисту його чи її професійної таємниці (*Kolesnichenko проти Росії*, 2009, §§ 32-35; *Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, §§ 39-44; *Smirnov проти Росії*, 2007, § 48; *Aleksanyan проти Росії*, 2008, § 216). Аналогічним чином він встановив порушення у справі про ордер на обшук, виданий проти журналістів і дисидентів, де метою обшуку було виявлення та вилучення будь-яких документів, що містять інформацію про кошти, отримані від власників кількох офшорних компаній, у тому числі пана Михайла Ходорковського. З огляду на надзвичайно широкі часові рамки кримінального провадження і того факту, що заявники самі не підозрювалися в будь-якій злочинній поведінці, Суд постановив, що загальні і широкі умови давали поліції необмежену свободу дій при визначенні того, які предмети і документи підлягають вилученню, і не можуть вважатися «необхідними в демократичному суспільстві» (*Svetova та інші проти Росії*, 2023, §§ 36-46). У справі *Kruglov та інші проти Росії*, 2020, Суд встановив порушення статті 8, оскільки національні суди видали ордер на обшук, вважаючи, що єдиною гарантією, яка повинна бути забезпечена під час обшуку приміщення адвоката, є попередній судовий дозвіл. Суд постановив, що національні суди не можуть санкціонувати порушення конфіденційності відносин між адвокатом і клієнтом у кожному випадку, коли ведеться кримінальне розслідування, навіть якщо таке розслідування ведеться не проти адвокатів, а проти їхніх клієнтів. Крім того, Суд зазначив, що національні суди повинні зважувати зобов'язання захищати конфіденційність відносин між адвокатом і клієнтом з потребами кримінального розслідування (там само, §§ 126-129).

540. Суд також розглядав питання щодо вилучень і обшуків, котрі, хоч і супроводжувались особливими процесуальними гарантіями, проте були непропорційними щодо переслідуваної законної мети (*Roemen і Schmit проти Люксембургу*, 2003, §§ 69-72). Оцінюючи, чи обсяг втручання був пропорційним і, відповідно, “необхідним у демократичному суспільстві”, Суд брав

до уваги обсяг документів, котрі мали дослідити державні органи, час, який вони на це витратили, а також ступінь незручностей, які довелося пережити заявнику (*Wolland проти Норвегії*, 2018, § 80).

541. Слід зазначити, що за статтею 8 обшук може становити проблему з точки зору поваги до “житла”, “кореспонденції” і “приватного життя” (*Golovan проти України*, 2012, § 51 ; *Wolland проти Норвегії*, 2018, § 52).

Ф. Житло журналістів

542. Обшук у приміщеннях, що належать ЗМІ, з метою отримати інформацію про журналістські джерела, може становити проблему за статтею 8 (і тому має оцінюватись не тільки за статтею 10 Конвенції). Обшуки у адвокатських бюро можуть бути спрямовані на розкриття журналістських джерел (*Roemen і Schmit проти Люксембургу*, 2003, §§ 64-72).

543. У справі *Ernst та Інші проти Бельгії*, 2003, Суд визнав непропорційними низку обшуків, проведених у професійних і приватних приміщеннях, що належать журналістам, хоча і визнав, що їм було надано певні процесуальні гарантії. Насправді проти журналіста не було висунуто жодних обвинувачень у скоєнні злочинів, а постанова про проведення обшуку була складена у загальних виразах і не містила жодної інформації щодо даного розслідування, приміщень, які мали оглядатись, і предметів, які мали бути вилучені. Тому ці постанови надавали слідчим забагато повноважень, дозволяючи їм копіювати і вилучати великий обсяг даних. Окрім того, журналістам не повідомили про причини обшуків (§§ 115-116).

544. Суд досліджував обшук за місцем розташування юридичної адреси компанії, яка видавала газету, з метою встановити особу автора статті, оприлюдненої у пресі. Суд постановив, що той факт, що журналісти і працівники компанії співпрацювали з поліцією, не робить обшук і наступне вилучення менш втручальним. Уповноважені органи повинні виявляти стриманість у втіленні таких заходів, з огляду на фактичні вимоги справи (*Saint-Paul Luxembourg S.A. проти Люксембургу*, 2013, §§ 38 і 44).

545. Що стосується обшуків та вилучень під час кримінальних проваджень проти журналістів, то у справі *Man та Інші проти Румунії*, 2019, Суд перерахував елементи, які він взяв до уваги при розгляді питання про те, чи забезпечують національне законодавство та практика відповідні та ефективні гарантії проти будь-яких зловживань та свавілля (§ 86).

Г. Домашнє середовище⁸⁸

546. Конвенція не гарантує однозначно право на здорове і спокійне довкілля (*Kyrtatos проти Греції*, 2003, § 52), але якщо на людину безпосередньо і серйозно впливає шум або інше забруднення, проблеми з сусідами та інші неприємності, забруднююча і потенційно небезпечна діяльність, то може виникнути питання за статтею 8 (*Hatton та Інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2003, § 96; *Moreno Gómez проти Іспанії*, 2004, § 53; *Grimkovskaya* проти України, 2011; *Kolyadenko та Інші проти Росії*, 2012). Стаття 8 може застосовуватись незалежно від того, чи забруднення безпосередньо спричинене державою, чи вона відповідає за відсутність належної нормативно-правової бази, котра регулює діяльність даного приватного сектору. (*Jugheli та інші проти Грузії*, 2017, §§ 73-75). Стаття 8 може передбачати вжиття органами державної влади заходів, спрямованих на забезпечення поваги до житла (позитивних зобов'язань) навіть у сфері відносин між приватними особами (див., наприклад, рішення у справі *Surugiu проти Румунії*, 2004, щодо ефективного реагування органів влади на скарги на серйозні та повторювані порушення громадського порядку або на надмірний рівень шуму від дорожнього руху, *Кара та Інші проти Польщі*, 2021; *Deés проти Угорщини*, 2010; *Grimkovskaya* проти України, 2011).

547. Вибір засобів вирішення екологічних проблем залишається на розсуд держав, які не зобов'язані вживати будь-яких конкретних заходів на вимогу окремих осіб (наприклад, щодо захисту їхнього здоров'я від викидів твердих частинок від автотранспорту): *Greenpeace e.V. та інші проти Німеччини* (ухв.), 2009). У такій складній сфері стаття 8 не вимагає від національних органів

⁸⁸ Див. також вище.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
влади забезпечити кожній особі житло, яке відповідає певним екологічним стандартам (*Grimkovskaya проти України*, 2011, § 65).
Детальний аналіз судової практики Суду щодо цього положення див. у *Посібнику із судової практики у сфері охорони довкілля*.

V. Кореспонденція⁸⁹

A. Загальні питання

1. Обсяг поняття «кореспонденція»⁹⁰

548. Право на повагу до «кореспонденції» у розумінні статті 8 § 1 має на меті захистити конфіденційність спілкування у широкому переліку різних ситуацій. Це поняття вочевидь стосується листів приватного і професійного характеру (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 32 *in fine*), навіть тоді, коли відправляч чи отримувач перебуває в ув'язненні (*Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, § 84; *Mehmet Nuri Özen і Інші проти Туреччини*, 2011, § 41; *Nuh Uzun and Others проти Туреччини*, 2022, § 80; порівн. з *Zayidov проти Азербайджану (№ 2)*, 2022, §§ 62-65, де Суд відхилив класифікацію національними органами влади призначеного для публікації рукопису, вилученого тюремною адміністрацією в ув'язненого автора, як такого, що підпадає під поняття «кореспонденції» відповідно до статті 8), а також посилок, вилучених митними службами (*X проти Сполученого Королівства*, Рішення Комісії, 1978). Воно також поширюється на телефонні розмови між членами сім'ї (*Margareta і Roger Andersson проти Швеції*, 1992, § 72), або іншими особами (*Lüdi проти Швейцарії*, 1992, §§ 38-39; *Klass і Інші проти Німеччини*, 1978, §§ 21 і 41; *Malone проти Сполученого Королівства*, 1984, § 64; Азер Ахмадов проти Азербайджану, 2021, § 62 в кінці, незалежно від того, чи відбулося це одноразово, чи протягом певного періоду часу), на телефонні дзвінки з приватних чи комерційних приміщень (*Atann проти Швейцарії* [ВП], 2000, § 44; *Halford проти Сполученого Королівства*, 1997, §§ 44-46; *Copland проти Сполученого Королівства*, 2007, § 41; *Kopp проти Швейцарії*, 1998, § 50) і з тюрми (*Petrov проти Болгарії*, 2008, § 51), а також на «перехоплення» інформації стосовно таких розмов (дата, тривалість, набрані номери) (*P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства*, 2001, § 42).

549. Технології також підпадають під дію статті 8, зокрема, дані зі смартфона/ноутбука та/або його дзеркальної копії (*Saber проти Норвегії*, 2020, § 48; *Särgava проти Естонії*, 2021), електронні повідомлення (імейли) (*Copland проти Сполученого Королівства*, 2007, § 41; *Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 72; *Tena Arregui проти Іспанії*, 2024, § 31; про електронні листи, якими обмінювалися кореспонденти на сайті випадкових знайомств, див. *M.P. проти Португалії*, 2021, § 34), використання Інтернету (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 81 та *Copland проти Сполученого Королівства*, §§ 41-42), і дані, що зберігаються на комп'ютерних серверах (*Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, 2007, § 45), включно з жорсткими дисками (*Petri Sallinen і Інші проти Фінляндії*, 2005, § 71) і гнучкими дисками (*Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, § 42).

550. Старіші форми електронного зв'язку, такі як телекси, також мають відношення до цього питання (*Christie проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії, 1994), повідомлення на пейджери (*Taylor-Sabori проти Сполученого Королівства*, 2002), і приватна радіотрансляція (*X і Y проти Бельгії*, рішення Комісії, 1982), окрім трансляції на публічних хвилях, котрі є доступними для інших (*B.C. проти Швейцарії*, рішення Комісії, 1995).

Приклади «втручання»

551. Зміст і форма кореспонденції не мають значення у питанні щодо втручання (*A. проти Франції*, 1993, §§ 35-37; *Frérot проти Франції*, 2007, § 54). Наприклад, «втручанням» вважається відкриття і читання складеного аркуша паперу, на якому адвокат написав повідомлення і передав

⁸⁹ Див. *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

⁹⁰ Див. *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції

його своїм клієнтам (*Laurent проти Франції*, 2018, § 36). Немає жодного *de minimis* принципу стосовно того, коли виникає втручання: достатньо відкрити один лист (*Narinen проти Фінляндії*, 2004, § 32; *Idalov проти Росії* [ВП], 2012, § 197).

552. Усі форми цензури, перехоплення, моніторингу, вилучення та інших перешкод підпадають під дію статті 8 (*Potoczka і Adamco проти Словаччини*, 2023, § 69). Пошта та інші комунікації юридичних осіб охоплюються поняттям “кореспонденція”. Перешкоджання комусь навіть у тому, щоб ініціювати кореспонденцію, становить найдалекосяжнішу форму “втручання” у реалізацію “права на повагу до кореспонденції” (*Golder проти Сполученого Королівства*, § 43).

553. Інші різновиди втручання у право на повагу до кореспонденції можуть включати наступні дії, за які несуть відповідальність органи державної влади:

- перегляд кореспонденції (*Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 33), зняття копій (*Foxley проти Сполученого Королівства* 2000, § 30) або видалення певних абзаців (*Pfeifer і Plankl проти Австрії*, 1992, § 43);
- перехоплення за допомогою різноманітних засобів і запис особистих чи ділових розмов (*Amann проти Швейцарії* [ВП], 2000, § 45), наприклад, за допомогою прослуховування телефонів (*Malone проти Сполученого Королівства*, 1984, § 64, і, стосовно обліку, §§ 83-84, *Azer Ahmadov проти Азербайджану*, 2021, § 62; див. також *P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства*, 2001, § 42), навіть якщо воно здійснюється третьою особою (*Lambert проти Франції*, 1998, § 21); і *Potoczka і Adamco проти Словаччини*, 2023, а також для особи, якої не стосується кримінальне провадження, §§ 1, 46-51);
- копіювання повного вмісту жорсткого диска ноутбука заявника на зовнішній жорсткий диск, дзеркальну копію (*Särgava проти Естонії*, 2021), або вилучення смартфона та пошук його дзеркальної копії (*Saber проти Норвегії*, 2020, § 48);
- зберігання перехоплених даних про користування телефоном, електронною поштою та Інтернетом (*Corland проти Сполученого Королівства*, 2007, § 44). Те, що такі дані можуть бути отримані у законний спосіб, наприклад, з рахунків за телефон, не є перешкодою для встановлення “втручання”; те, що ця інформація не розкривалась третім особам або використовувалась у дисциплінарному чи іншому провадженні проти відповідної особи, також не має значення (*Ibid.*, § 43).

Це може стосуватись також:

- пересилання листів третій особі (*Luordo проти Італії*, 2003, §§ 72 і 75, стосовно керуючого у справі про банкрутство; *Herczegfalvy проти Австрії*, 1992, §§ 87-88, стосовно охоронця психічно хворого ув'язненого);
- копіювання електронних файлів, включно з тими, що належать компаніям (*Bernh Larsen Holding AS і Інші проти Норвегії*, 2013, § 106);
- копіювання документів, які містять банківську інформацію, і її наступне зберігання державними органами (*M.N. і Інші проти Сан-Марино*, 2015, § 52); і
- заходи таємного стеження (*Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021; *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022; *Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, та посилання на них). Ситуація, коли особа, за якою ведеться таємне спостереження, є членом правління компанії, автоматично не призводить до втручання в права цієї компанії за статтею 8 (*Liblik та інші проти Естонії*, 2019, § 112, в якій, однак, Суд не побачив підстав для проведення різниці між кореспонденцією члена правління компаній-заявників і кореспонденцією самих компаній-заявників, навіть якщо офіційно не було видано жодних дозволів на таємне спостереження щодо компаній).

554. “Вирішальний внесок” з боку державних органів у здійснення запису приватною особою становить втручання з боку “органу державної влади” (*A. проти Франції*, 1993, § 36; *Van Vondel проти Нідерландів*, 2007, § 49; *M.M. проти Нідерландів*, 2003, § 39, стосовно здійснення запису приватною особою за попередньою згодою прокурора; *Lysyuk проти України*, 2021, §§ 51 щодо запису, зробленого поліцією в приватному будинку).

2. Позитивні зобов'язання

555. На цей час Суд визначив кілька позитивних зобов'язань Держави у зв'язку із правом на повагу до кореспонденції, наприклад:

- позитивне зобов'язання Держави стосовно комунікацій непрофесійного характеру на робочому місці (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, §§ 113 і 115-120);
- зобов'язання запобігти розкриттю у публічній сфері приватних розмов (*Crahi проти Італії (№ 2)*, §§ 68-76; *mutatis mutandis*, *M.D. та інші проти Іспанії*, 2022, § 57);
- зобов'язання надати ув'язненим необхідні знаряддя для листування із Європейським Судом (*Coteleş проти Румунії*, 2003, §§ 60-65; *Gagiu проти Румунії*, 2009, §§ 91-92);
- зобов'язання виконати рішення Конституційного Суду про знищення аудіокасети, що містила запис телефонної розмови між адвокатом і його клієнтом (*Chadimová проти Республіки Чехія*, 2006, § 146); і
- зобов'язання забезпечити справедливу рівновагу між правом на повагу до кореспонденції і правом на свободу вираження поглядів (*Benediktsdóttir проти Ісландії* (ухв.), 2009);
- позитивне зобов'язання в контексті моніторингу політичною партією електронної пошти своїх членів (*Tena Arregui проти Іспанії*, 2024, § 35);
- зобов'язання розслідувати порушення конфіденційності кореспонденції заявника в контексті домашнього насильства (*Buturugă проти Румунії*, 2020, де колишній чоловік заявниці неналежним чином перевіряв її електронні акаунти, в тому числі її акаунт у Facebook, та робив копії її приватних розмов, документів та фотографій);
- зобов'язання захищати конфіденційність електронних листів, якими заявниця обмінювалася на сайті знайомств, створених без її згоди її колишнім чоловіком у цивільному провадженні щодо батьківської відповідальності та розлучення (*M.P. проти Португалії*, 2021, § 44).

3. Загальний підхід

556. Ситуація, стосовно якої надійшла скарга, може підпадати під дію пункту 1 статті 8 як з точки зору поваги до кореспонденції, так і з точки зору інших галузей, захищених статтею 8 (право на повагу до житла, приватне життя і сімейне життя) (*Chadimová проти Республіки Чехія*, 2006, § 143 і цитовані у ній посилання).

557. Втручання може бути виправдане тільки тоді, якщо умови, передбачені у другій частині статті 8, виконані. Тож аби не суперечити статті 8, втручання має бути “згідно із законом”, переслідувати одну чи кілька “законних цілей” і бути “необхідним у демократичному суспільстві” для їх досягнення.

558. Поняття “закон” у пункті 2 статті 8 включає як звичаєве право, так і право “континентальних” країн (*Kruslin проти Франції*, 1990, § 29). Якщо Суд вважає, що втручання відбулось “згідно із законом”, то він зазвичай утримуватиметься від перевірки того, чи було виконано інші вимоги пункту 2 статті 8 (*Messina проти Італії (№ 2)*, 2000, § 83; *Enea проти Італії* [ВП], 2009, § 144; *Meimanis проти Латвії*, 2015, § 66).

559. Заходи повинні мати певну основу в національному законодавстві, причому поняття «закон» слід розуміти в його “матеріальному”, а не “формальному” значенні. У сфері, що охоплюється статутним правом, “закон” є чинний нормативно-правовий акт, як його тлумачать компетентні суди. Крім того, національне законодавство має бути сумісним з принципом верховенства права та доступним для відповідної особи, а особа, на яку воно поширюється, повинна мати можливість передбачити наслідки застосування національного законодавства для неї (*Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства*, 2021, § 332).

560. Оскільки обшук і виїмка є серйозним втручанням у кореспонденцію, вони повинні ґрунтуватися на “законі”, який є особливо точним (*Saber проти Норвегії*, 2020, § 50). Національне

законодавство має забезпечувати певний захист особи від свавільного втручання в її права за статтею 8. Таким чином, воно має бути достатньо чітким у своїх формулюваннях, щоб дати громадянам адекватне уявлення про обставини та умови, за яких органи державної влади мають право вдаватися до будь-яких таких заходів (*Särgava проти Естонії*, 2021, § 87).

561. Суд також надає Договірним Державам можливість розсуду за статтею 8 в регулюванні питань у цій сфері, але ця можливість залишається предметом контролю з боку Суду відповідно до Конвенції (*Szuluk проти Сполученого Королівства*, 2009, § 45 і цитовані у ній посилання).

562. Суд наголосив на важливості відповідних міжнародних документів у цій галузі, включно із Європейськими пенітенціарними правилами (*Nusret Kaya і Інші проти Туреччини*, 2014, §§ 26-28 і 55).

В. Кореспонденція ув'язнених осіб⁹¹

1. Загальні принципи

563. Деякі заходи контролю за кореспонденцією ув'язнених осіб не є самі по собі несумісними з Конвенцією, з огляду на звичайні і розумні вимоги ув'язнення (*Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, § 98; *Golder проти Сполученого Королівства*, 1975, § 45). Проте такий контроль не має перевищувати того, що вимагає переслідувана законна мета відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Хоча може бути необхідно стежити за контактами осіб, які перебувають під вартою, із зовнішнім світом, включно із телефонним спілкуванням, чинні правила мають надавати ув'язненій особі належний захист від свавільного втручання з боку державних органів (*Doerga проти Нідерландів*, 2004, § 53).

564. Відкриття (*Demirtepe проти Франції*, 1999, § 26), моніторинг (*Kornakovs проти Латвії*, 2006, § 158) і вилучення (*Birznieks проти Латвії*, 2011, § 124) кореспонденції ув'язнених осіб з Судом підпадає під дію статті 8. Так само як і відмова у наданні ув'язненому матеріалів, необхідних для листування з Судом (*Cotleț проти Румунії*, 2003, § 65).

565. Оцінюючи дозволений обсяг такого контролю, слід пам'ятати, що можливість писати і отримувати листи для ув'язнених осіб часто є єдиним зв'язком із зовнішнім світом (*Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 45). Загальний і систематичний моніторинг усієї кореспонденції ув'язнених осіб, без правил щодо імплементації такої практики і без наведення підстав органами влади, становитиме порушення Конвенції (*Petrov проти Болгарії*, 2008, § 44).

566. Приклади "втручання" у розумінні пункту 1 статті 8 включають:

- перехоплення листа керівництвом в'язниці (*McCallum проти Сполученого Королівства*, 1990, § 31) або відмова відправити лист (*William Faulkner проти Сполученого Королівства*, 2002, § 11; *Mehmet Nuri Özen і Інші проти Туреччини*, 2011, § 42);
- обмеження (*Campbell і Fell проти Сполученого Королівства*, § 110) або знищення листа (*Fazil Ahmet Tamer проти Туреччини*, 2006, §§ 52 і 54 стосовно фільтрувальної системи);
- відкриття листа (*Narinen проти Фінляндії*, 2004, § 32) – у тому числі там, де є операційні недоліки в роботі тюремної поштової служби (*Demirtepe проти Франції*, 1999, § 26) або коли листування просто відкривається перед тим, як бути переданим далі (*Faulkner проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002);
- затримки у доставці листів (*Cotleț проти Румунії*, 2003, § 34) або відмова переслати електронні листи, надіслані на адресу в'язниці для конкретного ув'язненого (*Helander проти Фінляндії* (ухв.), 2013, § 48); та
- сканування та завантаження приватної кореспонденції ув'язнених, як вхідної, так і вихідної, на сервер Національної судової мережі, навіть якщо органи влади не мали до неї прямого доступу (*Nuh Uzun та інші проти Туреччини*, 2022, §§ 80-82);

Спілкування між двома в'язнями теж підпадає під її дію (*Pfeifer і Plankl проти Австрії*, 1992, § 43), як і відмова передати в'язню книгу (*Ospina Vargas проти Італії*, 2004, § 44); або обмеження права

⁹¹ Див. також розділ «Стаття 34 (Індивідуальні заяви)» та [Посібник із судової практики щодо прав ув'язнених](#) і вище.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
затриманого на отримання та передплату суспільно-політичних журналів і газет (*Mirgadirov проти Азербайджану та Туреччини*, 2020, §§ 115 і 118).

567. “Втручання” може також бути спричинене:

- видаленням певних абзаців (*Fazil Ahmet Tamer проти Туреччини*, 2006, §§ 10 і 53; *Pfeifer і Plankl проти Австрії*, 1992, § 47);
- обмеженням кількості посилок і пакетів, які в’язень може отримувати (*Aliiev проти України*, 2003, § 180); і
- записом і зберіганням телефонних розмов ув’язненого (*Doerga проти Нідерландів*, 2004, § 50) або розмов між ув’язненим і його родичами протягом побачень (*Wisse проти Франції*, 2005, § 29).

Те ж стосується накладення дисциплінарного покарання, котре спричиняє повну заборону надсилати або отримувати листи протягом 28 днів (*McCallum проти Сполученого Королівства*, 1990, § 31), як і обмеження щодо використання в’язнями рідної мови під час телефонних розмов (*Nusret Kaya і Інші проти Туреччини*, 2014, § 36).

568. Втручання має відповідати вимогам законності, передбаченим у пункті 2 статті 8. Закон має бути достатньо чітким у формулюванні, аби надати кожному вказівки щодо обставин і умов, за яких органи державної влади уповноважені вдаватись до таких заходів (*Lavents проти Латвії*, 2022, § 135). Уряд-відповідач має навести Суду нормативно-правові акти, якими державні органи обґрунтовували стеження за кореспонденцією ув’язнених (*Di Giovine проти Італії*, 2001, § 25).

569. Вимога законності стосується не лише існування у національному праві нормативно-правової бази, але і якості закону, котрий має бути чітким, передбачуваним щодо наслідків і доступним для зацікавленої особи, котра має бути спроможна передбачити наслідки своїх дій (*Lebois проти Болгарії*, 2017, §§ 66-67; *Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, § 88).

570. Законодавство є несумісним із Конвенцією, якщо воно не регулює або тривалість заходів з нагляду за кореспонденцією ув’язнених, або підстави, які можуть його виправдати, якщо воно не вказує з достатньою чіткістю обсяг і спосіб реалізації дискреційних повноважень, покладених на державні органи у відповідній сфері, або якщо воно надає їм занадто широку можливість розсуду (*Labita проти Італії* [ВП], 2000, §§ 176 і 180-184; *Niedbała проти Польщі*, 2000, §§ 81-82; *Lavents проти Латвії*, 2022, § 136).

571. Наступні заходи, поміж іншими, не відбувались “згідно із законом”:

- цензурування, здійснене з порушенням положень, що однозначно його забороняють (*Idalov проти Росії* [ВП], 2012, § 201) недостатньо повним (*Enea проти Італії* [ВП], 2009, § 143), або за відсутності положень, які його забороняють (*Demirtepe проти Франції*, 1999, § 27), або здійснені органом влади, що перевищує свої повноваження, передбачені чинним законодавством (*Labita проти Італії* [ВП], 2000, § 182);
- цензурування на підставі неопрілюдненого нормативно-правового акту, недоступного для громадськості (*Poltoratskiy проти України*, 2003, §§ 158-160);
- сканування та завантаження кореспонденції ув’язнених на сервер Національної судової мережі на підставі інструкцій, виданих Міністерством юстиції, безпосередньо та конкретно адресованих прокурорам та адміністрації в’язниць, які не були доступні громадськості в цілому та заявникам зокрема (*Nuh Uzun та інші проти Туреччини*, 2022, §§ 83-99);
- правила моніторингу телефонних дзвінків ув’язнених не є достатньо чіткими і детальними, аби надати заявнику належний захист (*Doerga проти Нідерландів*, 2004, § 53).

572. Суд також встановив порушення статті 8 стосовно відмови передати лист від одного ув’язненого іншому, на підставі внутрішньої інструкції, котра не мала обов’язкової сили (*Frérot проти Франції*, 2007, § 59).

573. Якщо національне право дозволяє втручання, то воно має передбачати гарантії запобігання зловживанню владою з боку керівництва в’язниці. Закон, який лише визначає категорію осіб, чия кореспонденція “може бути цензурована”, і компетентний суд, нічого не кажучи ні про тривалість заходу, ні про причини його застосування, не є достатнім (*Calogero Diana проти Італії*, 1996, §§ 32-33).

574. Суд встановлює порушення, якщо національні нормативно-правові положення стосовно моніторингу кореспонденції ув'язнених надають державним органам завелику свободу дій і надають керівництву в'язниці повноваження затримувати будь-яке листування, що "не стосується процесу реабілітації ув'язненого", внаслідок чого "моніторинг кореспонденції стає автоматичним, незалежним від жодних рішень судових органів і неоскаржуваним" (*Petra проти Румунії*, 1998, § 37). Проте, хоча законодавство, яке надає дискреційні повноваження, має вказувати їх обсяг (*Domenichini проти Італії*, 1996, § 32), Суд погоджується, що неможливо досягти абсолютної певності у створенні законодавчої бази (*Calogero Diana проти Італії*, 1996, § 32).

575. Зміни до оскаржуваного закону не є способом виправлення шкоди, завданої порушенням, котре мало місце до набрання ними чинності (*Enea проти Італії* [ВП], 2009, § 147; *Argenti проти Італії*, 2005, § 38).

576. Втручання у право ув'язненого на повагу до його чи її кореспонденції також має бути необхідним у демократичному суспільстві (*Yefimenko проти Росії*, 2013, § 142). Така "необхідність" має оцінюватись з огляду на звичайні і розумні вимоги ув'язнення. "Запобігання заворушенням або злочинам" (*Kwiek проти Польщі*, 2006, § 47; *Jankauskas проти Литви*, 2005, § 21), зокрема, можуть виправдовувати більший обсяг втручання у випадку ув'язненого, ніж особи, яка перебуває на свободі. Тому, у зв'язку з цим, і виключно у зв'язку з цим, законне позбавлення свободи у розумінні статті 5 впливатиме на застосування статті 8 до осіб, позбавлених своєї свободи (*Golder проти Сполученого Королівства*, 1975, § 45). У будь-якому випадку, згаданий захід має бути пропорційним у розумінні пункту 2 статті 8. Обсяг нагляду та існування належних гарантій від зловживань є основоположними критеріями такої оцінки (*Tsonyo Tsonev проти Болгарії*, 2009, § 42).

577. Характер кореспонденції, котра може підпадати під нагляд, також може бути взятий до уваги. Певні різновиди кореспонденції, наприклад, з адвокатом, мають користуватись підвищеним рівнем конфіденційності, особливо коли вона містить скарги на керівництво в'язниці (*Yefimenko проти Росії*, 2013, § 144). Стосовно обсягу і характеру втручання, моніторинг усієї кореспонденції ув'язненого, без здійснення жодного розрізнення між різними видами кореспонденції, руйнує баланс між задіяними інтересами (*Petrov проти Болгарії*, 2008, § 44). Сам по собі страх того, що ув'язнений може ухилитися від суду або вплинути на свідків, не може виправдати відкритий дозвіл на рутинну перевірку всієї кореспонденції ув'язненого (*Jankauskas проти Литви*, 2005, § 22).

578. Перехоплення приватних листів, оскільки вони містили «матеріал, навмисно розрахований на те, щоб викликати неповагу до тюремної адміністрації», не було визнано «необхідним у демократичному суспільстві» у справі *Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, §§ 64, 91 і 99).

579. Крім того, важливо розрізняти неповнолітніх, які перебувають під педагогічним наглядом, та ув'язнених при оцінці обмежень на листування та телефонні розмови. У першому випадку свобода розсуду органів влади є вужчою (*D.L. проти Болгарії*, 2016, §§ 104-109).

580. Статтю 8 не можна тлумачити як таку, що гарантує ув'язненим право спілкуватися із зовнішнім світом за допомогою онлайн-пристроїв, особливо якщо можливості для контакту за допомогою альтернативних засобів є доступними та адекватними (*Ciupercescu проти Румунії (№ 3)*, 2020, § 105, та щодо права на телефонні дзвінки, *Lebois проти Болгарії*, 2017, § 61).

2. Коли втручання у кореспонденцію ув'язнених може бути необхідним

581. Починаючи з рішення у справі *Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, практика Суду визнає, що деякі заходи контролю за кореспонденцією ув'язнених є потрібними і тому самі по собі не є несумісними з Конвенцією. Суд, зокрема, постановив, що:

- моніторинг кореспонденції ув'язнених може бути законним з огляду на потребу підтримувати порядок у тюрмі (*Kepeneklioğlu проти Туреччини*, 2007, § 31; *Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, § 101);
- деякі заходи контролю - на відміну від автоматичного, рутинного втручання - спрямовані на запобігання заворушенням або злочинам, можуть бути виправдані,

наприклад, у випадку листування з небезпечними особами або з питань, що не мають правового характеру (*Jankauskas проти Литви*, 2005, §§ 21-22; *Faulkner проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002);

- якщо дозволено користуватись телефоном, це може бути предметом законних обмежень, з огляду на звичайні і розумні умови тюремного життя, наприклад, з огляду на потребу спільного користування обладнанням разом з іншими ув'язненими, а також на необхідність запобігати заворушенням і злочинам (*A.V. проти Нідерландів*, 2002, § 93; *Coşcodar проти Румунії* (ухв.), 2010, § 30);
- заборона надсилати лист, написаний не на офіційному бланку, не становить проблеми, за умови, що такі бланки завжди доступні (*Faulkner проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002);
- заборона ув'язненому-іноземцю надсилати листа родичам мовою, яку не розуміють тюремні органи, не становить проблеми, оскільки заявник не навів переконливого пояснення, чому він відмовився від пропозиції безкоштовного перекладу і йому дозволили надіслати два інші листи (*Chishti проти Португалії* (ухв.), 2003);
- обмеження кількості передач і посилок може бути виправдане наміром підтримати тюремну безпеку і уникнути логістичних проблем, за умови підтримання рівноваги між задіяними інтересами (*Aliev проти України*, 2003, §§ 181-182);
- нетяжке дисциплінарне покарання у вигляді затримки посилки, надісланої в'язню, за порушення вимоги надсилати кореспонденцію через тюремні органи, не було визнане непропорційним (*Puzinas проти Литви (№ 2)*, 2007, § 34; проте порівняйте зі справою *Buglov проти України*, 2014, § 137);
- тритижнева затримка із надсиланням нетермінового листа через потребу отримати вказівки від керівництва теж не була визнана такою, що становить порушення (*Silver i Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, § 104).

3. Письмова кореспонденція

582. Стаття 8 не гарантує ув'язненим право обирати матеріали для листування. Вимога до ув'язнених використовувати офіційний тюремний папір для листування не є втручанням у їхнє право на повагу до їхньої кореспонденції за умови, що цей папір є у вільному доступі (*Cotleț проти Румунії*, 2003, § 61).

583. Стаття 8 не вимагає від Держав сплатувати вартість поштових відправлень всієї кореспонденції, надісланої ув'язненими (*Boyle i Rice проти Сполученого Королівства*, 1988, §§ 56-58). Проте це питання має оцінюватись окремо у кожній справі, оскільки може виникати проблема тоді, коли листування ув'язненого серйозно ускладнювалося через брак фінансових ресурсів. Так, Суд постановив, що:

- відмова керівництва в'язниці надати заявнику, котрому бракувало коштів для придбання конверти, марки і папір для письма, необхідні для листування з Європейським Судом, може становити неспроможність з боку Держави-відповідача виконати свої позитивні зобов'язання гарантувати ефективне право на повагу до кореспонденції (*Cotleț проти Румунії*, 2003, §§ 59 і 65);
- у випадку ув'язненого, якому бракує фінансових ресурсів, який не отримує жодної допомоги і повністю залежить від тюремних органів, ці органи повинні надати йому необхідні знаряддя, зокрема марки, для листування з Європейським Судом (*Gagiù проти Румунії*, 2009, §§ 91-92).

584. Втручання у право на кореспонденцію, яке, як з'ясувалося, сталося випадково в результаті помилки з боку тюремної адміністрації і супроводжується явним визнанням і достатнім відшкодуванням (наприклад, вжиттям владою заходів, що гарантують, що помилка не повториться), не порушує питання, передбачене Конвенцією (*Armstrong проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2001; *Tsonyo Tsonev проти Болгарії*, 2009, § 29).

585. Доведення фактичного отримання пошти ув'язненим є обов'язком Держави; у разі виникнення розбіжностей між заявником та Урядом-відповідачем у Суді щодо того, чи був лист фактично вручений, уряд не може просто надати запис про вхідну пошту, адресовану ув'язненому, не переконавшись у тому, що відповідне відправлення дійсно дійшло до адресата. (*Messina проти Італії*, 1993, § 31).

586. Органи, відповідальні за відправлення вихідних листів та отримання вхідної кореспонденції, повинні інформувати ув'язнених про будь-які проблеми в роботі поштової служби (*Grace проти Сполученого Королівства*, доповідь Комісії, 1988, § 97).

4. Телефонні розмови^{92 93}

587. Стаття 8 Конвенції не надає ув'язненим право робити телефонні дзвінки, зокрема якщо можливості листування наявні і належні (*A.B. проти Нідерландів*, 2002, § 92; *Ciszewski проти Польщі* (ухв.), 2004). Проте, якщо національне право дозволяє ув'язненим говорити по телефону, наприклад, з родичами, під наглядом тюремних органів, обмеження, накладене на їхнє телефонне спілкування, може становити “втручання” у реалізацію їхнього права на повагу до їхньої кореспонденції у розумінні пункту 1 статті 8 Конвенції (*Lebois проти Болгарії*, 2017, §§ 61 і 64; *Nusret Kaya і Інші проти Туреччини*, 2014, § 36). На практиці слід врахувати те, що ув'язнені повинні спільно користуватись обмеженою кількістю телефонів (*Bădulescu проти Португалії*, 2020, щодо обмеженої тривалості щоденних телефонних дзвінків, §§ 35 і 36), і що органи влади мають запобігати заворушенням і злочинам (*Daniliuc проти Румунії* (ухв.); див. також *Davidson проти Сполученого Королівства* (ухв.), стосовно плати за телефонні дзвінки, зроблені з в'язниці).

588. Заборона ув'язненому користуватися тюремною телефонною будкою протягом певного періоду для дзвінка своїй співмешканці, з якою у нього є дитина, на підставі того, що вони не перебувають у шлюбі, була визнана порушенням статей 8 і 14 в сукупності (*Petrov проти Болгарії*, 2008, § 54).

589. У в'язницях з підвищеним рівнем безпеки зберігання номерів, на які ув'язнений бажав подзвонити, і про цей захід йому було повідомлено, було визнано необхідним з міркувань безпеки і для запобігання вчиненню інших злочинів (ув'язнений мав інші можливості підтримувати спілкування з рідними, такі як листування і побачення) (*Coşcodar проти Румунії* (ухв.), 2010, § 30 – див. також у звичайній в'язниці *Ciupercescu проти Румунії (№ 3)*, 2020, §§ 114-117).

5. Кореспонденція між ув'язненими та їхніми адвокатами⁹⁴

590. Стаття 8 застосовується без розрізнення до кореспонденції як з адвокатом, котрий вже був уповноважений клієнтом, так і з потенційним адвокатом (*Schönenberger і Durmaz проти Швейцарії*, 1998, § 29).

591. Кореспонденція між ув'язненими і їхніми адвокатами є “привілейованою” за статтею 8 Конвенції” (*Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 48; *Piechowicz проти Польщі*, 2012, § 239). Вона може бути попереднім кроком до реалізації права на оскарження, наприклад, стосовно поведінки під час ув'язнення (*Ekinci і Akalin проти Туреччини*, 2007, § 47), може мати вплив на підготовку захисту, тобто на реалізацію іншого права, передбаченого статтею 6 Конвенції (*Golder проти Сполученого Королівства*, 1975, § 45 *in fine*; *S. проти Швейцарії*, 1991, § 48; *Beuze проти Бельгії* [ВП], 2018, § 193).

592. Суд вважає основоположним дотримання принципу конфіденційності між адвокатом і клієнтом (*Helander проти Фінляндії* (ухв.), 2013, § 53). Див. також [Рекомендацію Комітету міністрів Державам-членам Ради Європи щодо Європейських пенітенціарних правил Rec\(2006\)2](#). Систематичний моніторинг такої кореспонденції суперечить цьому принципу (*Petrov проти*

⁹² Див. [Посібник із судової практики щодо прав ув'язнених](#).

⁹³ Див. розділ «Приватність».

⁹⁴ Див. також розділ «Стаття 34 (індивідуальна заява)» та [Посібник із судової практики щодо прав ув'язнених](#); і вище/нижче.

Болгарії, 2008, § 43).

593. Проте Суд погоджується, що адміністрація в'язниці може відкривати лист від адвоката до ув'язненого клієнта, коли мають обґрунтовані підстави вважати, що він містить незаконне вкладення, яке не могло бути виявлено звичайними засобами виявлення. Проте, лист має бути лише відкритий, а не прочитаний (*Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 48; *Erdem проти Німеччини*, 2001, § 61). Захист кореспонденції ув'язненого з адвокатом вимагає від Держав-учасниць надавати відповідні гарантії, що перешкоджають читанню такого листа, наприклад, відкриття листа у присутності ув'язненого (*Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 48).

594. Читання листів ув'язненого до та від адвоката може бути дозволено лише за виняткових обставин, коли у державних органів є обґрунтована підстава вважати, що "адвокатською таємницею зловживають", оскільки вміст листа ставить під загрозу безпеку в'язниці або безпеку інших осіб, або має інший кримінальний характер. Те, що може розглядатися як "обґрунтована підстава", залежатиме від усіх обставин, але це передбачає наявність фактів або інформації, яка переконує об'єктивного спостерігача, що конфіденційним каналом спілкування зловживають (*Campbell проти Сполученого Королівства*, 1992, § 48; *Petrov проти Болгарії*, 2008, § 43; *Boris Pоров проти Росії*, 2010, § 111). Будь-які винятки з цього привілею мають супроводжуватись належними і достатніми гарантіями від зловживання (*Erdem проти Німеччини*, 2001, § 65).

595. Запобігання тероризму є винятковою обставиною, яка передбачає переслідування законних цілей захисту "національної безпеки" та запобігання "заворушенням або злочинам" (*Erdem проти Німеччини*, 2001, §§ 60 і 66-69). У цитованій справі, з огляду на судовий розгляд, що тривав, терористичну загрозу, вимоги безпеки, задіяні процесуальні гарантії та існування іншого каналу спілкування між обвинуваченим і його адвокатом, Суд не встановив порушення статті 8.

596. Перехоплення листів зі скаргами на умови у в'язниці і певні дії адміністрації в'язниці було визнано таким, що не відповідає пункту 2 статті 8 (*Ekinici i Akalin проти Туреччини*, 2007, § 47).

597. Утримання прокурором листа від адвоката, який інформує затриманого про його права, було визнано порушенням пункту 2 статті 8 (*Schönenberger i Durmaz проти Швейцарії*, 1998, §§ 28-29).

598. Стаття 34 Конвенції (див. Листування з Судом) може також застосовуватись у випадку обмеження кореспонденції між ув'язненим і адвокатом стосовно подання заяви до Суду і участі у провадженні у ньому (*Shtukaturon проти Росії*, 2008, § 140, стосовно, зокрема, заборони телефонних дзвінків і кореспонденції⁹⁵). Наприклад, Суд розглянув справу за статтею 34, яка стосувалася перехоплення листів, надісланих ув'язненим їхніми адвокатами щодо заяв до Суду (*Mehmet Ali Ayhan та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 39-45).

599. Суд тим не менш уточнив, що Держава зберігає певну можливість розсуду у визначенні засобів кореспонденції, до якої ув'язнені повинні мати доступ. Таким чином, відмова тюремної адміністрації передати ув'язненому електронне повідомлення, надіслане його адвокатом на адресу електронної пошти в'язниці, є обґрунтованою, якщо існують інші ефективні та достатні засоби кореспонденції (*Helander проти Фінляндії* (ухв.), 2013, § 54, у якій національне право передбачало, що спілкування між ув'язненими і їхніми адвокатами мало відбуватись шляхом листування, телефонних дзвінків або побачень). Суд також визнав, що дотримання представником певних формальних вимог може бути необхідним перед отриманням доступу до затриманої особи, наприклад, з міркувань безпеки або з метою запобігання змові чи спотворенню ходу розслідування або правосуддя (*Melnikov проти Росії*, 2010, § 96).

600. Немає підстав розмежовувати різні категорії листування з адвокатами. Незалежно від їхньої мети, вони стосуються питань приватного та конфіденційного характеру. У справі *Altay проти Туреччини (№ 2)*, 2019, Суд вперше постановив, що, в принципі, усне, особисте спілкування з адвокатом в контексті надання правової допомоги підпадає під сферу «приватного життя» (§ 49 і § 51)⁹⁶.

⁹⁵ Див. [Практичний посібник щодо критеріїв прийнятності](#).

⁹⁶ Див. також «Приватність під час затримання та ув'язнення» та нижче.

6. Кореспонденція з Судом⁹⁷

601. Кореспонденція ув'язненого з інституціями, заснованими відповідно до Конвенції, підпадає під дію статті 8. Суд встановив, що було втручання у право на повагу до кореспонденції, коли листи, надіслані ув'язненим інституціями, заснованими відповідно до Конвенції, відкривались (*Peers проти Греції*, 2001, § 81; *Valašinas проти Литви*, 2001, §§ 128-129; *Idalov проти Росії* [ВП], 2012, §§ 197-201). Як і в інших справах, таке втручання суперечитиме статті 8, якщо воно не відбувається “згідно із законом”, не переслідує одну із законних цілей, передбачених статтею 8 § 2, і не є “необхідним у демократичному суспільстві” для досягнення цієї мети (*Petra проти Румунії*, 1998, § 36).

602. У певній справі, коли лише один з-поміж великої кількості листів був “помилково відкритим” в установі, до якої заявника тільки-но перевели, Суд вирішив, що не було доказів жодного навмисного наміру з боку адміністрації підірвати повагу до кореспонденції заявника з інституціями, заснованими відповідно до Конвенції, так щоб становити втручання у його право на повагу до його кореспонденції у розумінні статті 8 § 1 (*Touroude проти Франції* (ухв.), 2000; *Sayoud проти Франції* (ухв.), 2007).

603. З іншого боку, коли моніторинг кореспонденції є автоматичним, безумовним, незалежним від жодного судового рішення і неоскаржуваним, то він не відбувається “згідно із законом” (*Petra проти Румунії*, 1998, § 37; *Kornakovs проти Латвії*, 2006, § 159).

604. Спори стосовно кореспонденції між ув'язненими і Судом також можуть становити проблему за статтею 34 Конвенції, коли існує перешкода для “ефективної реалізації” права на індивідуальну заяву (*Shekhov проти Росії*, 2014, § 53 і цитовані у ній посилання; *Yefimenko проти Росії*, § 164⁹⁸; *Mehmet Ali Ayhan та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 39-45).

605. Держави-учасниці Конвенції зобов'язались гарантувати, що їхні органи не перешкоджатимуть “у жоден спосіб” ефективній реалізації права на звернення до Суду. Тому вкрай важливо, аби заявники чи потенційні заявники мали можливість вільно спілкуватись з Судом, не зазнаючи відмовляння або знеохочення з боку влади щодо продовження користування передбаченим Конвенцією засобом правового захисту, і не зазнаючи жодного тиску, спрямованого на відкликання або зміну скарг (*Ilaşcu і Інші проти Молдови і Росії* [ВП], 2004, § 480; *Cotleț проти Румунії*, § 69). Див. також Європейську угоду щодо осіб, які беруть участь у провадженнях Європейського суду з прав людини (*European Agreement relating to Persons Participating in Proceedings of the European Court of Human Rights*), Резолюцію CM/Res(2010)25 про обов'язок держав-членів поважати та захищати право на індивідуальне звернення до Європейського суду з прав людини (*Resolution CM/Res(2010)25 on Member States' duty to respect and protect the right of individual application to the European Court of Human Rights*), а також Рекомендацію Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо Європейських в'язничних правил Rec(2006)2 (*Recommendation of the Committee of Ministers to Member States of the Council of Europe on the European Prison Rules Rec(2006)2*).

606. Відмова передати лист від заявника, на підставі якого, в принципі, вирішується питання дотримання шестимісячного правила з точки зору статті 35 § 1 Конвенції, є типовим прикладом перешкоджання ефективній реалізації права на звернення до Суду (*Kornakovs проти Латвії*, 2006, § 166). Ситуації, що підпадають під статтю 34 Конвенції далі (для порівняння протилежний висновок у справі *Dimcho Dimov проти Болгарії*, 2014, §§ 94-102):

- перехоплення тюремною адміністрацією листів від або до Суду (*Maksym проти Польщі*, 2006, §§ 31-33 і цитовані у ній посилання), навіть тих, що просто підтверджують отримання

⁹⁷ Див. розділ «Стаття 34 (індивідуальна заява)» та *Посібник із судової практики щодо прав ув'язнених*.

⁹⁸ Див. *Практичний посібник щодо критеріїв прийнятності*.

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції листа (*Yefimenko проти Росії*, 2013, § 163);

- заходи, що обмежують контакти заявника з її/його представником (*Shtukaturov проти Росії*, 2008, § 140; *Mehmet Ali Ayhan та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 39-45⁹⁹);
- накладення на ув'язненого покарання за надсилання листа до Суду (*Kornakovs проти Латвії*, 2006, §§ 168-169);
- дії, що становлять тиск або залякування (*Ilaşcu і Інші проти Молдови і Росії* [ВП], 2004, § 481);
- відмова адміністрації в'язниці надати ксерокопії, необхідні для долучення до формуляру заяви, або невиправдане зволікання з цим (*Igoris Dmitrijevs проти Латвії*, 2006, §§ 91 і 100; *Gagiu проти Румунії*, 2009, §§ 95-96; *Moisejevs проти Латвії*, 2006, § 184);
- загальна відсутність ефективного доступу до документів, потрібних для подання заяви до Суду (*Vasiliy Ivashchenko проти України*, 2012, §§ 123 і 125).

607. Слід пам'ятати, що ув'язнені безсумнівно перебувають в уразливому і залежному становищі через те, що замкнені в обмеженому просторі, мають обмежене спілкування з рідними або зовнішнім світом і постійно перебувають під владою керівництва тюрми (*Cotleț проти Румунії*, 2003, § 71; *Kornakovs проти Латвії*, 2006, § 164). Відповідно, окрім зобов'язання утримуватися від створення перешкод у здійсненні права на подання петиції, державні органи можуть за певних обставин мати зобов'язання надати необхідні засоби для ув'язненого, який знаходиться в стані особливої уразливості та залежності від керівництва тюрми (*Naydyon проти України*, 2010, § 64) і не може самостійно отримати документи, котрі вимагає Секретаріат Суду для подання чинної заяви (*Vasiliy Ivashchenko проти України*, 2012, §§ 103-107).

608. Відповідно до правила 47 *Регламенту Суду*, формуляр заяви має супроводжуватись належними документами, котрі дозволили б Суду ухвалити рішення. За таких обставин державні органи зобов'язані надавати заявникам, на їх прохання, документи, потрібні їм для того, аби Суд міг здійснити належний і ефективний розгляд заяви (*Naydyon проти України*, 2010, § 63 і цитовані у ній посилання). Неспроможність вчасно надати заявнику документи, необхідні для подання заяви до Суду, спричиняє порушення державою зобов'язання за статтею 34 Конвенції (*Iambor проти Румунії (№ 1)*, 2008, § 216; на протипагу *Ustyantsev проти України*, 2012, § 99). Слід однак зазначити, що:

- як наголосив Суд, не існує автоматичного права отримувати від тюремної адміністрації копії усіх документів (*Chaykovskiy проти України*, 2009, §§ 94-97);
- не всі зволікання із відправленням листів до Суду заслуговують на критику (від 4 до 5 днів: *Yefimenko проти Росії*, 2013, §§ 131 і 159; протягом 6 днів: *Shchebetov проти Росії*, 2012, § 84), особливо якщо немає умисного наміру стати на перешкоді скарзі заявника до Суду (стосовно трохи довшого строку: *Valašinas проти Литви*, 2001, § 134), проте адміністрація несе зобов'язання пересилати кореспонденцію без неналежного зволікання (*Sevastyanov проти Росії*, 2010, § 86);
- твердження заявника про перешкоджання листуванню із Судом має бути достатньо обґрунтованим (*Valašinas проти Литви*, 2001, § 136; *Michael Edward Cooke проти Австрії*, 2000, § 48) і має досягти мінімального рівня тяжкості, аби бути кваліфікованим як дія чи бездіяльність всупереч статті 34 Конвенції (*Kornakovs проти Латвії*, 2006, § 173; *Moisejevs проти Латвії*, 2006, § 186);
- уряд-відповідач має надати Суду розумне пояснення у відповідь на послідовне і вірогідне твердження про перешкоджання праву на петицію (*Klyakhin проти Росії*, 2004, §§ 120-121);
- можливість того, що конверти з Суду можуть бути підроблені, аби передавати у них до

⁹⁹ Див. розділ «Кореспонденція між ув'язненими та їхніми адвокатами».

тюрми заборонені речовини, є такою незначною, що її можна не брати до уваги (*Peers проти Греції*, 2001, § 84).

7. Кореспонденція з журналістами

609. Право на свободу вираження поглядів у контексті кореспонденції захищене статтею 8 Конвенції. В принципі, ув'язнений може надсилати матеріали для публікації (*Silver i Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, § 99; *Fazil Ahmet Tamer проти Туреччини*, 2006, § 53). На практиці, зміст матеріалів є чинником, який слід брати до уваги.

610. Наприклад, постанова, що забороняла особі, якій було обрано запобіжний захід у вигляді арешту, надіслати два листи до журналістів, була визнана такою, що становить втручання. Проте, державні органи зазначили, що в цих листах містились наклепницькі твердження щодо свідків і прокуратури, тоді як кримінальне провадження ще тривало. До того ж, заявник мав можливість порушити ці скарги в суді, і йому не перешкоджали у спілкуванні із зовнішнім світом. Заборона на листування з пресою була визнана Судом такою, що є пропорційною до переслідуваної законної мети, а саме, запобігання скоєнню злочинів (*Jöcks проти Німеччини* (ухв.), 2006).

611. У ширшому значенні, у випадку листа, якій не був надісланий пресі, але міг бути опублікований, захист прав працівників тюрми, названих у цьому листі, теж може бути взятий до уваги (*W. проти Сполученого Королівства*, 1987, §§ 52-57).

8. Кореспонденція між ув'язненим і лікарем

612. Суд вперше вивчав моніторинг медичної кореспонденції заявника у справі *Szuluk проти Сполученого Королівства*, 2009. Справа стосувалась відслідковування тюремним медичним офіцером листування зі спеціалістом, який слідкував за лікуванням заявника у лікарні, стосовно його медичного стану, що становить загрозу для життя. Суд погодився, що ув'язнений, який перебуває у медичному стані, що становить загрозу для життя, може бажати отримати підтвердження з боку незалежного фахівця у тому, що він отримує належне лікування у тюрмі. Беручи до уваги обставини справи, Суд вирішив, що хоча відслідковування медичного листування даного ув'язненого обмежувалось тюремним медичним офіцером, проте не було забезпечено справедливої рівноваги з його правом на повагу до кореспонденції (§§ 49-53).

9. Кореспонденція з близькими родичами та іншими особами

613. Важливо, аби державні органи допомагали ув'язненим підтримувати спілкування з близькими родичами. У зв'язку з цим Суд наголосив на важливості рекомендацій, наведених у Європейських тюремних правилах (*Nusret Kaya i Інші проти Туреччини*, 2014, § 55).

614. Певні заходи контролю за спілкуванням ув'язнених із зовнішнім світом можуть бути необхідними (*Coşcodar проти Румунії* (ухв.), 2010; *Baybaşın проти Нідерландів* (ухв.), 2005, у випадку утримання у закладі з максимальним рівнем безпеки).

615. Суд розрізняє кореспонденцію ув'язненого зі злочинцями чи іншими небезпечними особами, і кореспонденцію, що стосується приватного і сімейного життя (*Čiapas проти Литви*, 2006, § 25). Проте перехоплення листів від близького родича ув'язненого, засудженого за тяжкі злочини, може бути необхідним для запобігання злочинності і забезпечення належного проведення судового розгляду, що триває (*Kwiek проти Польщі*, 2006, § 48; *Falzarano проти Італії* (ухв.), 2021, §§ 5, 24, 37-39).

616. Ув'язненому, який утримується у закладі з максимальним рівнем безпеки, може бути заборонено листуватись з родичами мовою на власний вибір з особливих міркувань безпеки, таких як запобігання ризику втечі, якщо ув'язнений розмовляє однією або кількома мовами, дозволеними для спілкування з близькими родичами (*Baybaşın проти Нідерландів* (ухв.), 2005).

617. Проте Суд не погодився з практикою, коли від ув'язнених, які бажали говорити з родичами по телефону єдиною мовою, яка використовувалась у сім'ї, вимагали за власний кошт пройти попередню процедуру, аби визначити, чи вони дійсно не спроможні спілкуватись офіційною мовою (*Nusret Kaya i Інші проти Туреччини*, 2014, §§ 59-60). Суд також вирішив, що суперечить

статті 8 вимога до ув'язненого надати за власний кошт детальний переклад офіційною мовою приватних листів, написаних рідною мовою (*Mehmet Nuri Özen і Інші проти Туреччини*, 2011, § 60).

618. Лист від ув'язненого до своєї сім'ї (або приватний лист від одного ув'язненого до іншого у справі *Pfeifer і Plankl проти Австрії*, 1992, § 47) не може бути перехоплений лише тому, що в ньому міститься критика або неналежні висловлювання щодо адміністрації в'язниці (*Vlasov проти Росії*, 2008, § 138), якщо немає погроз застосування насильства (*Silver і Інші проти Сполученого Королівства*, 1983, §§ 65 і 103).

10. Кореспонденція між ув'язненим та іншими адресатами

619. Суд розглядав кореспонденцію між ув'язненими та іншими адресатами, зокрема у справі *Niedbata проти Польщі*, 2000. У цій справі Суд встановив, що національне законодавство, яке дозволяло автоматичну цензуру кореспонденції ув'язнених без розрізнення за категоріями, таких як кореспонденція з Уповноваженим з прав людини, порушує статтю 8 (§ 81). Так само невибіркова, повсякденна перевірка всієї кореспонденції заявника, включаючи листи до державних органів та неурядових організацій, становило порушення статті 8 (*Jankauskas проти Литви*, 2005, § 22; *Dimcho Dimov проти Болгарії*, 2014, § 90 щодо листів, адресованих Болгарському Гельсінкському комітету).

С. Кореспонденція адвокатів¹⁰⁰

620. Кореспонденція між адвокатом і його чи її клієнтом, якою б не був її предмет, захищена за статтею 8 Конвенції, і такий захист посилюється стосовно конфіденційності (*Michaud проти Франції*, 2012, §§ 117-119). Це обґрунтовано тим, що адвокатам у демократичному суспільстві належить основоположна роль із захисту сторін у судовому процесі. Зміст перехоплених документів не має значення (*Laurent проти Франції*, 2018, § 47). Адвокатська таємниця є “основою довірчих стосунків між адвокатом і клієнтом” (*ibid.*), і будь-який ризик її порушення може мати наслідки для належного здійснення правосуддя, тобто на права, гарантовані статтею 6 Конвенції (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 37; *Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, 2007, § 65). Непрямо, але неодмінно залежним від принципу професійної таємниці є право кожного на справедливий суд, включно з правом кожного “обвинуваченого у скоєнні злочину” не свідчити проти себе (*Michaud проти Франції*, 2012, § 118). Хоча комунікації між адвокатом та клієнтом можуть стосуватися питань, які мають мало або нічого спільного з судовим процесом, немає підстав для їх розрізнення, оскільки всі вони стосуються справ приватного та конфіденційного характеру; як наслідок, навіть якщо випадково перехоплена розмова між заявником та його клієнтом не містила, строго кажучи, правових порад, заявник все одно мав право на посилений захист комунікації між адвокатом та клієнтом (*Vasil Vasilev проти Болгарії*, 2021, § 90). Див. також щодо обміну між адвокатом заявника та третьою особою (*Falzarano проти Італії* (ухв.), 2021, §§ 5, 24, 32-34).

621. У справі *«Kruglov та інші проти Росії»*, 2020, Суд розглянув захист професійної конфіденційності адвокатів, які не є членами адвокатської палати, і виявив порушення статті 8. Суд зазначив, що було б несумісно з верховенством права залишати без будь-яких особливих гарантій всю взаємодію між клієнтами та юридичними радниками, які з незначними обмеженнями практикують професійно і часто незалежно, зокрема представляючи позивачів у судах (§ 137).

622. Суд, наприклад, дослідив сумісність зі статтею 8 Конвенції неспроможність передати лист від адвоката його клієнту (*Schönenberger і Durmaz проти Швейцарії*, 1998) і прослуховування телефонних ліній юридичної компанії (*Kopp проти Швейцарії*, 1998) або вилучення та подальше дослідження ноутбуку та мобільного телефону адвоката (*Särgava проти Естонії*, 2021).

623. Поняття “кореспонденція” тлумачиться широко (наприклад, див. *Klaus Müller проти*

¹⁰⁰ Не враховуючи випадки кореспонденції з ув'язненими, який розглядається в попередньому розділі «Кореспонденція ув'язнених».

Німеччини, 2020, §§ 37-41 щодо загальних обмінів справами між адвокатом та представниками клієнтів його юридичної фірми). Воно включає також письмові справи адвокатів (*Niemietz проти Німеччини*, 1992, §§ 32-33; *Roemen i Schmit проти Люксембургу*, 2003, § 65), жорсткі комп'ютерні диски (*Petri Sallinen i інші проти Фінляндії*, 2005, § 71), електронні дані (*Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, 2007, §§ 66-68; *Robathin проти Австрії*, 2012, § 39), USB ключі (*Kirdök та інші проти Туреччини*, 2019, § 32), комп'ютерні файли та акаунти електронною пошти (*Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services проти Франції*, 2015, § 69), а також складений аркуш паперу, на якому адвокат написав записку і передав її своєму клієнту (*Laurent проти Франції*, 2018, § 36). Це також стосується кореспонденції між заявником та його адвокатами, яка міститься на власному пристрої заявника (*Saber проти Норвегії*, 2020, § 52; див. також *Versini-Campinchi та Crasnianski проти Франції*, 2016).

624. Сам факт, що влада мала копію робочих даних, вилучених з юридичної фірми заявника, є втручанням, незалежно від того, чи були ці дані розшифровані чи ні (*Kirdök та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 33 та 36-37).

625. Незважаючи на те, що професійна таємниця є дуже важливою для адвокатів, клієнтів і належного відправлення правосуддя, вона не є безумовною (*Michaud проти Франції*, 2012, §§ 123 і 128-129). У цитованій справі Суд дослідив, чи зобов'язання адвокатів повідомляти про підозрілу діяльність клієнтів, що може становити незаконне відмивання коштів, якщо ці підозри виникають поза здійсненням функції захисту, становить непропорційне втручання у професійну таємницю адвоката (немає порушення). У справі *Versini-Campinchi i Crasnianski проти Франції*, 2016, Суд дослідив перехоплення розмов адвоката з клієнтом, телефонна лінія якого прослуховувалась, і таким чином було встановлено скоєння адвокатом правопорушення. Суд постановив, що за певних обставин може бути зроблено виняток з принципу привілейованості стосунків між адвокатом і клієнтом (§§ 79-80). У справі *Klaus Müller проти Німеччини*, 2020, Суд розглянув обмеження обсягу адвокатської таємниці відповідно до національного законодавства, згідно з яким адвокати більше не мали права не давати свідчень у кримінальному провадженні щодо інформації, отриманої в ході професійної діяльності, якщо їхній клієнт звільнив їх від обов'язку зберігати таємницю шляхом відмови від конфіденційності (§§ 67-73).

626. Законодавство, яке вимагає від адвоката повідомляти про підозри, становить “тривале” втручання у право адвоката на повагу до професійного спілкування з клієнтами (*Michaud проти Франції*, 2012, § 92). Зобов'язання шляхом адміністративного штрафу дати показання як свідок і надати в кримінальному провадженні інформацію, отриману в ході професійної діяльності, є втручанням (*Klaus Müller проти Німеччини*, 2020, §§ 40-41). Втручання може також мати місце в контексті провадження проти самих адвокатів (*Robathin проти Австрії*, 2012; *Sérvulo & Associados - Sociedade de Advogados, RL i інші проти Португалії*, 2015).

627. Обшук в адвокатському бюро в рамках кримінального провадження проти третьої особи може, навіть переслідуючи законну мету, непропорційно посягати на професійні привілеї адвоката (*Kruglov та інші проти Росії*, 2020, §§ 125-129; *Kirdök та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 52-58; *Niemietz проти Німеччини*, 1992, § 37).

628. Втручання в “кореспонденцію” адвоката становитиме порушення статті 8, якщо воно не є належно виправданим. Для цього воно має відбуватись “згідно із законом” (*Klaus Müller проти Німеччини*, 2020, §§ 48-51, з посиланням, зокрема, на рішення у справі *Robathin проти Австрії*, 2012, §§ 40-41; а також щодо недостатньо чіткої правової бази й відсутності процесуальних гарантій, що безпосередньо стосувався захисту адвокатської таємниці, *Saber проти Норвегії*, 2020, § 57 і *Särgava проти Естонії*, 2021, § 109), переслідувати одну із “законних цілей”, перерахованих у пункті 2 статті 8 (*Tamosius проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002; *Michaud проти Франції*, 2012, §§ 99 і 131) і бути “необхідним у демократичному суспільстві” для досягнення цієї мети. Поняття необхідності в розумінні статті 8 передбачає, що в тому є нагальна суспільна потреба і, зокрема, що втручання є пропорційним щодо переслідуваної законної мети (*там само*, § 120). Якщо адвокат або юридична компанія постраждали від втручання, повинні існувати особливі гарантії. Дійсно, Суд визнав важливість конкретних процесуальних гарантій, коли йдеться про захист конфіденційності спілкування між адвокатами та їхніми клієнтами, а

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції
також адвокатської таємниці (*Michaud проти Франції*, 2012, §§ 117-119 і 130).

629. Суд наголосив, що оскільки прослуховування телефонів становить серйозне втручання у право на повагу до кореспонденції адвоката, то воно має ґрунтуватись на “законі”, який є особливо точним (див. *Vasil Vasilev проти Болгарії*, 2021, §§ 92-93, щодо вказівки, виданої головним прокурором), особливо враховуючи те, що доступні технології невпинно ускладнюються (*Корр проти Швейцарії*, 1998, §§ 73-75). У цитованій справі Суд встановив порушення статті 8, по-перше, тому, що в законодавстві не було чітко визначено, як слід розмежовувати питання, безпосередньо пов’язані з адвокатською діяльністю, і ті, що стосуються діяльності, відмінної від адвокатської, і, по-друге, прослуховування телефонних розмов здійснювалось органами влади без будь-якого нагляду з боку незалежного судді (див. також стосовно захисту, передбаченого “законом”, *Petri Sallinen і інші проти Фінляндії*, 2005, § 92). Крім того, національне законодавство має передбачати гарантії проти зловживання владою у випадках, коли під час прослуховування телефонних розмов підозрюваного органи влади випадково перехоплюють розмови підозрюваного з його адвокатом (*Dudchenko проти Росії*, 2017, §§ 109-110).

630. Насамперед законодавство й практика повинні надавати належні та ефективні гарантії від зловживання і свавілля (див., щодо узагальнення ефективних гарантій, *Kruglov та інші проти Росії*, 2020, §§ 125-132; *Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, § 38; *Särgava проти Естонії*, 2021, § 109). Чинники, котрі Суд бере до уваги, включають те, чи обшук було здійснено на підставі постанови, заснованої на обґрунтованій підозрі (щодо випадку, коли обвинуваченого згодом виправдали, див. *Robathin проти Австрії*, § 46). Суд бере до уваги тяжкість правопорушення, у зв’язку з яким проводився обшук (*Kruglov та інші проти Росії*, 2020, § 125). Обсяг постанови про проведення обшуку має бути розумно обмеженим. Суд наголосив на важливості проведення обшуку в присутності незалежного спостерігача, аби гарантувати, що матеріали, захищені професійною таємницею, не були вилучені (*Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, 2007, § 57; *Tamosius проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002; *Robathin проти Австрії*, 2012, § 44). До того ж має існувати належний контроль за законністю і виконанням постанови (*там само*, § 51; *Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, § 44; *Wolland проти Норвегії*, 2018, §§ 67-73). Крім того, Суд розглядає, чи існували інші спеціальні гарантії, які б забезпечили, що матеріали, захищені адвокатською таємницею, не були вилучені. Нарешті, Суд бере до уваги ступінь можливих наслідків для роботи та репутації осіб, яких торкнувся обшук (*Kruglov та інші проти Росії*, 2020, § 125).

631. У справі *Särgava проти Естонії*, 2021, Суд детально зупинився на питанні сортування й відокремлення захищених і незахищених документів, дзеркального копіювання вмісту та пошуку вмісту на основі пошуку за ключовими словами (§§ 99-109). На тлі обмеженої законодавчої бази Суд встановив, що практична значущість як гарантія присутності відповідного адвоката або іншого юриста під час обшуку – або навіть під час фактичного дослідження скопійованого вмісту носіїв даних – мала обмежений ефект.

632. Вивчаючи обґрунтовані твердження, що конкретно визначені документи було вилучено, незважаючи на те, що вони не були пов’язані з розслідуванням або захищалися таємницею спілкування між адвокатом і клієнтом, суддя має провести “спеціальну перевірку пропорційності” і за потреби видати наказ про їх повернення (*Vinci Construction і GTM Génie Civil et Services проти Франції*, 2015, § 79). Наприклад, у справі *Wolland проти Норвегії*, 2018, (немає порушення), Суд наголосив, що заявник мав доступ до електронних документів, доки тривав обшук, а жорсткий диск і ноутбук йому повернули через два дні після проведення первинного обшуку в його приміщенні (§§ 55-80; порівняйте зі справою *Kirdök та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 55-58, у якій не існувало механізму для фільтрування даних, що становлять професійну таємницю, не було прямої заборони на їх вилучення, а суд відмовився – без поважних причин – видати наказ про реституцію або знищення вилучених копій даних).

633. Недотримання відповідних процесуальних гарантій під час проведення обшуку і вилучення даних спричиняє порушення статті 8 (*Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, 2007, §§ 66-68; на противагу *Tamosius проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002).

634. Напрацьовано значну практика щодо ступеню точності постанови про проведення обшуку:

Посібник зі статті 8 - Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції

вона має містити достатню інформацію про мету обшуку, аби дозволити оцінити, чи слідча група діяла незаконно або перевищила свої повноваження. Обшук має провадитись під наглядом достатньо кваліфікованого і незалежного фахівця з права (*Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, § 43), чие завдання полягає у встановленні того, які документи захищені професійною таємницею і не повинні вилучатись. Повинна існувати практична гарантія проти будь-якого втручання у професійну таємницю і належне відправлення правосуддя (*там само*).

635. Наприклад, Суд піддав критиці наступне:

- постанова про проведення обшуку, яку було сформульовано в надто загальних термінах, що надавало прокуратурі необмежені дискреційні повноваження у визначенні того, які документи “становлять інтерес” для кримінального розслідування (*Kruglov та інші проти Росії*, 2020, § 127; *Aleksanyan проти Росії*, 2008, § 216; *Svetova та інші проти Росії*, 2023, §§ 41-46);
- постанова про проведення обшуку, заснована на обґрунтованій підозрі, але складена в надто загальних термінах (*Robathin проти Австрії*, 2012, § 52);
- постанова, що дозволяла поліції вилучити на два повні місяці весь комп’ютер заявника і всі його гнучкі диски, що містили інформацію, захищені професійною таємницею (*Iliya Stefanov проти Болгарії*, 2008, §§ 41-42);
- постанова, що дозволяє вилучення електронних даних, захищених професійною таємницею спілкування між адвокатом і клієнтом для цілей кримінального провадження, порушеного проти іншого адвоката, який ділив офіс заявника; і відмова повернути або знищити їх за відсутності достатніх процесуальних гарантій у відповідному законодавстві, як було розтлумачено й застосовано органами судової влади (*Kirdök та інші проти Туреччини*, 2019, §§ 52-58).

636. Те, що захист конфіденційних документів здійснюється суддею, є важливою гарантією (*Tamosius проти Сполученого Королівства* (ухв.), 2002). Те ж стосується випадку, коли оскаржуване законодавство захищає саму суть ролі адвоката як захисника і запроваджує бар’єр, який захищає професійну таємницю (*Michaud проти Франції*, 2012, §§ 126-129).

637. У багатьох справах питання кореспонденції адвокатів було тісно пов’язане з обшуками в їхніх офісах (посилання містяться в розділі щодо юридичних компаній).

638. Зрештою, таємне стеження за консультацією, яку адвокат надає затриманому в поліцейському відділі, має розглядатись з точки зору принципів, встановлених Судом стосовно перехоплення телефонного спілкування між адвокатом і клієнтом, з огляду на потребу забезпечити підвищений захист цих стосунків, зокрема конфіденційності притаманного їм обміну інформацією (*R.E. проти Сполученого Королівства*, 2015, § 131).

639. Стосовно осіб, яким було пред’явлене обвинувачення і взято поліцією під варту, то контроль за їхньою кореспонденцією із адвокатом сам по собі не є несумісним із Конвенцією. Проте такий контроль дозволений тільки тоді, коли органи влади мають обґрунтовану підставу вважати, що вона містить незаконну інформацію (*Laurent проти Франції*, 2018, §§ 44 і 46).

D. Кореспонденція приватних осіб, працівників і компаній¹⁰¹

640. Право на повагу до кореспонденції включає приватну, сімейну й професійну сфери. Воно також поширюється на кібербулінг або кіберспостереження з боку інтимного партнера особи (*Buturugă проти Румунії*, 2020, § 74).

641. У справі *Margareta і Roger Andersson проти Швеції*, 1992, Суд встановив порушення стосовно обмежень, накладених на листування і телефонне спілкування між матір’ю та її дитиною, котра перебувала під опікою соціальних служб, позбавивши їх майже всіх засобів підтримання зв’язку протягом приблизно півтора року (§§ 95-97).

¹⁰¹ Див. також *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

642. У справі *Copland проти Сполученого Королівства*, 2007, Суд встановив порушення стосовно спостереження, без жодних правових підстав, за телефонними дзвінками, електронними листами і користуванням Інтернетом державного службовця (§§ 48-49). У справі *Halford проти Сполученого Королівства*, 1997, стосовно спостереження за робочим місцем з боку роботодавця, державного органу, Суд встановив порушення, оскільки жоден нормативно-правовий акт не регулював перехоплення дзвінків, зроблених з телефону, відповідного державного службовця (§ 51).

643. Комунікації, що виходять з приватного комерційного приміщення, можуть також входити до поняття “кореспонденція” (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 74). У цьому конкретному випадку роботодавець звинувачував працівника у використанні Інтернет-сервісу з обміну миттєвими повідомленнями для приватних розмов на робочому комп’ютері. Суд постановив, що вказівки роботодавця не можуть звести до нуля приватне соціальне життя на робочому місці. Право на повагу до приватного життя і до конфіденційності кореспонденції продовжує існувати, навіть якщо воно за потреби може бути обмежене (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, § 80).

644. Держави-учасниці повинні мати “широку можливість розсуду” стосовно законодавчої бази, що регулює умови, за яких роботодавець може регулювати електронне або інше спілкування непрофесійного характеру найманих працівників на робочому місці. Тобто, дискреційне повноваження держав не є необмеженим: органи влади несуть позитивне зобов’язання забезпечити, щоб запровадження роботодавцем заходів моніторингу кореспонденції і комунікацій, незалежно від обсягу й тривалості таких заходів, “супроводжувались належними та достатніми гарантіями від зловживання”. Пропорційність і процесуальні гарантії від свавілля є, у зв’язку з цим, ключовими (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, §§ 119-120).

645. У цьому контексті Суд встановив детальний перелік чиників, за якими слід оцінювати дотримання цього позитивного зобов’язання: (i) чи працівнику було чітко і заздалегідь повідомлено, що роботодавець може відслідковувати кореспонденцію та інші повідомлення, а також про здійснення таких заходів; (ii) обсяг відслідковування з боку роботодавця і ступінь втручання в приватне життя працівника (трафік і вміст); (iii) чи роботодавець навів законні причини для виправдання відслідковування комунікацій і оцінки їх фактичного вмісту; (iv) чи є можливість встановлення моніторингової системи, заснованої на менш втручальних методах і заходах; (v) серйозність наслідків моніторингу для працівника, до якого він був застосований, а також спосіб використання результатів моніторингу; і (vi) чи були працівникові забезпечені відповідні гарантії, включаючи, зокрема, з попереднім повідомленням про можливість оцінки вмісту комунікацій. Нарешті, працівник, чиї комунікації контролюються, повинен мати доступ до “засобу правового захисту в судовому органі, який має юрисдикцію визначити, принаймні щодо суті, як зазначені вище критерії були дотримані та чи були оскаржувані заходи законними” (*Bărbulescu проти Румунії* [ВП], 2017, §§ 121-122).

646. Подібні принципи також застосовуються в інших контекстах, зокрема, щодо моніторингу політичною партією електронних комунікацій своїх членів, навіть незважаючи на те, що внутрішні організаційні структури політичних партій відрізняються від структур приватних компаній, а правові зв’язки, що існують між роботодавцем і працівником та між політичною партією та її членами, принципово відрізняються (*Tena Arregui проти Іспанії*, 2024, §§ 38 і 41).

647. Практика Суду також стосується моніторингу кореспонденції в контексті комерційного банкрутства (*Foxley проти Сполученого Королівства*, 2000, §§ 30 і 43). У справі *Luordo проти Італії*, 2003, Суд встановив порушення статті 8 стосовно наслідків надмірно тривалої процедури банкрутства для права банкрута на повагу до його кореспонденції (§ 78). Проте запровадження системи моніторингу кореспонденції банкрута саме по собі не є предметом критики (див. також *Narinen проти Фінляндії*, 2004).

648. Питання кореспонденції компаній тісно пов’язане з питанням обшуків у їхніх приміщеннях (відповідні посилання зроблені у розділі “Комерційні приміщення”). Наприклад, у справі *Bernh Larsen Holding AS і Інші проти Норвегії*, 2013, Суд не встановив жодних порушень стосовно рішень, що зобов’язували компанію передавати копії всіх даних на комп’ютерному сервері, який вона використовувала спільно з іншими компаніями. Незважаючи на те, що відповідне законодавство

не потребує попереднього судового дозволу, Суд враховував наявність ефективних та належних гарантій проти зловживань, інтереси компаній та їхніх працівників і громадський інтерес до ефективних податкових перевірок (§§ 172-175). Проте Суд знайшов порушення у справі *DELTA PEKÁRNY a.s. проти Республіки Чехія*, 2014, стосовно перевірки комерційних приміщень з метою встановити фактологічні і матеріальні докази незаконної змови з встановлення цін всупереч антимонопольним правилам. Суд посилається на відсутність попереднього судового дозволу, відсутність *ex post facto* перевірки необхідності заходів та відсутність правил, що регулюють можливість знищення отриманих даних (§§ 92-93).

Е. Стеження за телекомунікаціями в кримінальному контексті¹⁰²

649. Вищезазначені вимоги статті 8 § 2, звісно, повинні бути виконані в цьому контексті (*Kruslin проти Франції*, 1990, § 26; *Huvig проти Франції*, 1990, § 25). Зокрема, таке стеження повинно мати на меті виявлення істини. Оскільки це є серйозним втручанням у право на повагу до кореспонденції, воно повинно ґрунтуватися на "законі", який є особливо точним (*Huvig проти Франції*, 1990, § 32) і має бути частиною законодавчої системи, що забезпечує достатню юридичну визначеність (*ibid.*). Правила повинні бути чіткими та детальними (технології, що використовуються, постійно вдосконалюються), а також доступними і передбачуваними, щоб кожна особа могла передбачити наслідки для себе (*Valenzuela Contreras проти Іспанії*, 1998, §§ 59 і 61). Це вимога щодо достатньо чітких правил стосується як обставин, за яких і на яких умовах стеження авторизується та здійснюється. Оскільки застосування заходів секретного стеження за комунікаціями не підлягає перевірці з боку осіб, яких це стосується, чи ширшого загалу, "закон" буде суперечити принципу верховенства права, якщо не будуть визначені межі юридичної дискреції, наданої виконавчій владі або судді (*Karabeyoğlu проти Туреччини*, 2016, §§ 67-69 і §§ 86-88, з подальшими посиланнями; *Potoczka і Adamco проти Словаччини*, 2023, §§ 71-73). Отже, закон повинен вказувати обсяг такої дискреції та спосіб її здійснення з достатньою чіткістю, щоб надати особі адекватний захист від свавільного втручання (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 229-230). Якщо є будь-який ризик свавільності в його реалізації, закон не буде відповідати вимозі законності (*Вуків проти Росії* [ВП], 2009, §§ 78-79). У такій делікатній сфері, як застосування секретного стеження, компетентний орган повинен вказати вагомні причини, що виправдовують такий інтрузивний захід, дотримуючись відповідних правових інструментів (*Dragojević проти Хорватії*, 2015, §§ 94-98; див. також *Liblik та інші проти Естонії*, 2019, §§ 132-143, щодо належного обґрунтування дозволу на секретне стеження). Крім того, перехоплення телефонних розмов не повинно ґрунтуватися на надмірно широкому та нечіткому рішенні, наприклад, лише на дозволі на проведення секретного стеження за жертвою ножового поранення та її "контактами" (*Azer Ahmadov проти Азербайджану*, 2021, §§ 66, §§ 71-72; див. також *Potoczka і Adamco проти Словаччини*, 2023, § 76).

650. У цьому контексті Суд підкреслив необхідність наявності засобів захисту (для узагальнення, див. *Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021, §§ 335). Суд повинен бути впевнений, що існують гарантії від зловживань, які є належними та ефективними (*Karabeyoğlu проти Туреччини*, 2016, §§ 101-103, § 106). Оцінка залежить від всіх обставин справи, таких як характер, обсяг і тривалість можливих заходів, підстави, необхідні для їхнього застосування, компетентні органи, які мають право дозволяти, здійснювати та контролювати ці заходи, а також вид засобів правового захисту, передбачених національним законодавством (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 232; *Falzarano проти Італії* (ухв.), 2021, §§ 27-29)). Перевірка і контроль за заходами секретного стеження можуть здійснюватися на трьох етапах: коли стеження лише наказано провести, під час його проведення або після його припинення. Що стосується перших двох етапів, сама природа та логіка секретного стеження вимагають, щоб не тільки саме стеження, але й супутній нагляд здійснювалися без відома особи. Тому оскільки особа обов'язково буде позбавлена можливості ефективно захищати свої права чи брати безпосередню участь у будь-яких процедурах перевірки, важливо, щоб встановлені процедури надавали належні та еквівалентні гарантії, що

¹⁰² Див. також розділ «Збирання матеріалів або даних службами безпеки або іншими державними органами» та *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

захищають її права (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 233). Це особливо важливо при визначенні, чи було втручання "необхідним у демократичному суспільстві" для досягнення легітимної мети, оскільки Суд зазначив, що повноваження на доручення проводити секретне стеження за громадянами допускаються за статтею 8 лише настільки, наскільки це строго необхідно для збереження демократичних інститутів (*Rotaru проти Румунії* [ВП], 2000, § 47). Оцінюючи наявність і обсяг такої необхідності, Держави, що є сторонами Конвенції, мають певну свободу розсуду. Проте така свобода підлягає європейському нагляду, який охоплює як законодавство, так і рішення, що його застосовують (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 232).

651. Накзи щодо операцій прослуховування телефонних розмов можуть бути прийняті лише на підставі підозр, які можна вважати об'єктивно обґрунтованими (*Karabeyoğlu проти Туреччини*, 2016, § 103). Суд також підкреслив важливість того, щоб орган, уповноважений надавати дозвіл на використання таємного стеження, мав змогу перевірити «наявність обґрунтованої підозри щодо особи, зокрема, чи є фактичні вказівки на підозри, що ця особа планує, вчиняє чи вчинила злочинні діяння або інші дії, що можуть стати підставою для застосування заходів таємного стеження», та «чи відповідає запит на перехоплення вимозі «необхідності в демократичному суспільстві» ... наприклад, чи можна досягти цілей менш обмежувальними засобами» (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 260; *Dragojević проти Хорватії*, 2015, § 94). Така перевірка разом із вимогою навести відповідні причини в рішеннях, якими надається дозвіл на таємне стеження, є важливим гарантом, що заходи не застосовуються безпідставно, хаотично або без належного і правильного розгляду. Отже, надання дозволу та продовження заходу прослуховування телефону не повинні бути безпідставними або «загальними» чи «дослідницькими» (*Adomaitis проти Литви*, 2022, § 85; *Drakšas проти Литви*, 2012, § 56).

652. Суд визнав порушення права на повагу до кореспонденції, наприклад, у таких справах: *Kruslin проти Франції*, 1990, § 36; *Huvig проти Франції*, 1990, § 35; *Malone проти Сполученого Королівства*, 1984, § 79; *Valenzuela Contreras проти Іспанії*, 1998, §§ 60-61; *Prado Bugallo проти Іспанії*, 2003, § 30; *Matheron проти Франції*, 2005, § 43; *Dragojević проти Хорватії*, 2015, § 101; *Šantare ma Labazņikovs проти Латвії*, 2016, § 62; *Liblik та інші проти Естонії*, 2019, §§ 140-142, що стосуються ретроспективного обґрунтування наказів, що дозволяють проведення таємного стеження під час кримінальних проваджень. Щодо випадків відсутності порушення, див., наприклад, *Adomaitis проти Литви*, 2022, §§ 81-86 та *Karabeyoğlu проти Туреччини*, 2016, §§ 104-110 і нижче.

653. Особа, розмови якої прослуховувалися, повинна мати доступ до «ефективної перевірки», щоб мати змогу оскаржити відповідні заходи (*Marchiani проти Франції* (ухв.), 2008). Заперечення права особи на оскарження прослуховування її телефонних розмов на підставі того, що було перехоплено лінію третьої особи, порушує Конвенцію (*Lambert проти Франції*, 1998, §§ 38-41; *порівняйте з Bosak та інші Хорватії*, 2019, §§ 63 та 65).

654. Суд постановив, що законні дії поліції для отримання номерів, набраних із телефону в квартирі, були необхідними під час розслідування злочину (*P.G. та J.H. проти Сполученого Королівства*, 2001, §§ 42-51). Подібне рішення було прийнято в ситуаціях, коли прослуховування телефонних розмов стало одним із основних слідчих заходів для встановлення причетності осіб до масштабної операції з наркоторгівлі, і цей захід підлягав «ефективній перевірці» (*Coban проти Іспанії* (ухв.), 2006).

655. Загалом Суд визнає роль прослуховування телефонних розмов у кримінальному контексті, якщо воно відповідає закону та є необхідним для демократичного суспільства, зокрема для забезпечення громадської безпеки або запобігання заворушенням чи злочинам. Такі заходи допомагають поліції та судам у їхній діяльності з попередження та покарання кримінальних правопорушень або, у контексті корупційної діяльності, для забезпечення прозорості публічної установи (*Adomaitis проти Литви*, 2022, § 84). Однак держава повинна організувати їхнє практичне здійснення таким чином, щоб запобігти будь-яким зловживанням або свавіллям (*Dumitru Popescu проти Румунії (no. 2)*, 2007).

656. У контексті кримінальної справи, операції з прослуховування телефонних розмов за розпорядженням судді були здійснені під його наглядом, супроводжувалися адекватними та достатніми запобіжними заходами проти зловживань і підлягали подальшому розгляду судом, були визнані пропорційними до законної мети (*Aalmoes та інші проти Нідерландів* (ухв.), 2004; *Coban проти Іспанії* (ухв.), 2006). Суд також дійшов висновку, що не було порушення статті 8, якщо не було вказівок на те, що тлумачення та застосування юридичних положень, на які спиралися національні органи, були настільки свавільними чи явно необґрунтованими, щоб операції з прослуховування телефонних розмов вважати незаконними (*İrfan Güzel проти Туреччини*, 2017, § 88). У справі *Adomaitis проти Литви*, 2022, Суд не знайшов порушення стосовно перехоплення телефонних розмов під час розслідування кримінальною розвідкою щодо директора в'язниці та використання цієї інформації у дисциплінарному провадженні, що призвело до його звільнення (§§ 85-89).

657. Крім того, держава повинна забезпечити ефективний захист даних, отриманих таким чином, а також право осіб, чий суто приватні розмови були перехоплені органами правопорядку (*Craxi проти Італії (no. 2)*, 2003, §§ 75 та 83, порушення; порівняйте з *Man та інші проти Румунії* (ухв.), 2019, §§ 104-111). У справі *Drakšas проти Литви*, 2012, Суд знайшов порушення через витоки до ЗМІ та трансляцію приватної розмови, записаної за згодою органів влади на телефонній лінії політика, який перебував під розслідуванням прокурорських органів (§ 60). Однак законне публікування, у контексті конституційного провадження, записів розмов, які не були приватними, а професійними та політичними, не було визнано порушенням статті 8 (*ibid.*, § 61).

F. Спеціальне таємне стеження за громадянами/організаціями¹⁰³

1. Таємні заходи стеження

658. Відповідні принципи судової практики були детально викладені у справі «*Roman Zakharov проти Росії*» [ВП], 2015, §§ 227-234, 236, 243, 247, 250, 257-258, 275, 278 та 287-288, як це було застосовано, наприклад, у справі «*Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*», 2022, §§ 291-293). Багато з цих принципів були нещодавно повторені, хоча й у дещо іншому контексті – масове перехоплення (див. нижче) – у справі «*Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства*» [ВП], 2021, §§ 322-339; *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022, §§ 246-253).

659. У своєму першому рішенні стосовно таємного стеження, *Klass та інші проти Німеччини*, 1978, § 48, Суд постановив, зокрема: “Демократичні суспільства в даний час опинилися під загрозою складних форм шпигунства та тероризму, внаслідок чого держава, діючи в межах своєї юрисдикції, повинна мати можливість для ефективного протидії таким загрозам здійснювати таємне стеження за підривними елементами. Тому Суд погодився, що існування певного законодавства, що надає повноваження з таємного стеження за листуванням, поштою і телекомунікаціями є, за виняткових обставин, необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки і/або для запобігання заворушенням і злочинам.” Проте повноваження з таємного стеження, притаманні як такі поліцейській державі, є припустимими за Конвенцією виключно настільки, наскільки це є суворо необхідним для збереження демократичних інститутів (*ibid.*, § 42; *Szabó i Vissy проти Угорщини*, §§ 72-73). В останній справі Суд уточнив поняття “суворої необхідності”. Так, захід таємного стеження повинен, загалом, бути суворо необхідним для збереження демократичних інститутів і, зокрема, отримання життєво важливої інформації щодо конкретної операції. Інакше матиме місце “зловживання” з боку державної влади (§ 73).

660. В принципі Суд не визнає *actio popularis*, тобто, щоб мати можливість подати заяву відповідно до статті 34, особа повинна бути здатна довести, що вона чи він “безпосередньо постраждала” від оскаржуваного заходу. Проте визнаючи особливості заходів таємного стеження та важливість забезпечення ефективного контролю та нагляду за ними, Суд допустив загальні сумніви щодо відповідного законодавчого режиму (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 165). У цитованій

¹⁰³ Див. *Посібник із судової практики щодо захисту даних*.

справі Суд пояснив умови, за яких заявник може стверджувати, що є “потерпілим” від порушення статті 8, без обов’язку доводити, що заходи таємного стеження дійсно застосовувались до нього (див. також *Centrum för rättvisa motu Швеції* [ВП], 2022, § 167). Суд ґрунтував свій підхід на досвіді, який був напрацьований в рішенні у справі *Kennedy проти Сполученого Королівства*, котре визнав найліпше пристосованим до потреби забезпечити, щоб таємність заходів стеження не спричинила те, щоб ці заходи перестали бути практично оскаржуваними і опинились поза наглядом з боку національних судових органів і Суду. Тому заявник може стверджувати, що є потерпілим від порушення Конвенції, якщо він чи вона підпадає під дію законодавства, що дозволяє заходи таємного стеження (тому що він чи вона належить до групи осіб, на яких спрямоване це законодавство, чи тому що законодавство безпосередньо стосується кожного) і якщо відсутні засоби правового захисту для оскарження таємного стеження. До того ж, якщо такий засіб існує, заявник все ж може стверджувати, що є потерпілим з огляду на саме існування таємних заходів або законодавства, що їх дозволяє, якщо він чи вона здатні довести, що з огляду на особисте становище він чи вона потенційно зазнає ризику стати об’єктом таких заходів (§§ 171-172, § 171-172, та щодо заяви *Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*, 2022, §§ 263-277). Див. також стосовно статусу “потерпілого” *Szabó i Vissy проти Угорщини*, 2016, §§ 32-39 і цитовані у ній посилання.

661. Рішення у справах Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства [ВП], 2021, §§ 333-334, та *Roman Zakharov проти Росії* [ВП] містить детальний огляд практики Суду за статтею 8 стосовно “законності” (“якості закону”) і “необхідності” (належність і ефективність гарантій від свавілля та ризику зловживань) системи таємного стеження. Значення терміну «передбачуваність» у цьому конкретному контексті відрізняється від його значення в багатьох інших галузях. У справі *Роман Захаров проти Росії*, 2015, недоліки національної законодавчої бази, що регулює таємне стеження за комунікаціями з мобільних телефонів, призвели до ухвалення висновку про порушення статті 8 (§§ 302-303).

662. Таємне стеження за особою може бути виправдане за статтею 8, якщо воно відбувається згідно із законом”, переслідує одну чи кілька “законних цілей”, на які посилається частина 2 статті 8, і є “необхідним у демократичному суспільстві” для їх досягнення (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 227; *Szabó i Vissy проти Угорщини*, 2016, § 54; *Kennedy проти Сполученого Королівства*, § 130).

663. Що стосується першого пункту, це означає, що заходи стеження повинні мати певну основу в національному законодавстві та бути сумісними з верховенством права. Тому закон повинен відповідати вимогам щодо якості: він має бути доступним для зацікавленої особи і передбачуваним щодо наслідків (*Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, § 151; *Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 229). В контексті перехоплення комунікацій, “передбачуваність” не можна тлумачити у той же спосіб, як у багатьох інших галузях. Передбачуваність у особливому контексті таємних заходів стеження не може означати, що особи повинні бути здатні передбачити, коли державні органи можуть перехоплювати їхні комунікації, аби бути спроможними відповідно пристосувати свою поведінку (*Weber i Saravia проти Німеччини* (ухв.), 2006, § 93). Проте, аби запобігти свавільному втручанням, важливо мати чіткі, детальні правила щодо перехоплення телефонних розмов. Закон має бути достатньо чітким, аби надати громадянам належні вказівки щодо обставин і умов, за яких державні органи уповноважені вдаватись до будь-якого з таємних заходів (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 229; *Association for European Integration and Human Rights i Ekimdzhiiev motu Болгарії*, 2007, § 75). Окрім того, закон має визначати обсяг дискреційних повноважень, наданих виконавчій владі чи судді, а також спосіб їх реалізації з достатньою чіткістю, аби надати особі належний захист від свавільного втручання (*Roman Zakharov motu Росії*, § 230; *Malone motu Сполученого Королівства*, 1984, § 68; *Huvig motu Франції*, 1990, § 29; *Weber i Saravia motu Німеччини* (ухв.), § 94).

664. Закон стосовно заходів таємного стеження має надавати наступні мінімальні гарантії від зловживання владою: визначення характеру злочинів, котрі можуть бути підставою для постанови про перехоплення і категорії осіб, чії телефони можуть записані; обмеження тривалості заходу; процедура вивчення, використання і зберігання отриманих даних; запобіжні заходи, які мають бути

вжиті під час передання даних іншим сторонам; і обставини, за яких записи можуть чи мають бути стерті чи знищені (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 231 і 238-301; *Amann проти Швейцарії* [ВП], 2000, §§ 56-58).

665. Зрештою, використання таємного стеження має переслідувати законну мету і бути “необхідним у демократичному суспільстві” для її досягнення.

Державні органи мають певну свободу розсуду. Проте ця свобода перебуває під європейським контролем як щодо законодавства, так і рішення про його застосування. Суд має переконатись у наявності належних і ефективних гарантій від зловживання (*Klass та інші проти Німеччини*, 1978, § 50). Оцінка цього питання залежить від усіх обставин справи, таких як характер, обсяг і тривалість можливих заходів, підстави, необхідні для наказу про їх застосування, державні органи, уповноважені наказувати, виконувати і наглядати за ними, а також різновид засобу правового захисту, передбачений національним правом. Процедури контролю за наказом про вжиття таких обмежувальних засобів і їх втіленням повинні бути такими, щоб обмежувати “втручання” тим, що є “необхідним у демократичному суспільстві” (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 232 і цитовані у ній посилання).

666. Нагляд і контроль за заходами таємного стеження може відбуватись у три стадії: коли вперше видано наказ про стеження, коли його виконують і коли воно завершено (*Ibid.*, §§ 233-234 і цитовані у ній посилання). Стосовно перших двох стадій, існуючі процедури як такі повинні надавати належні і рівноцінні гарантії охорони прав особи. Оскільки зловживання потенційно легко припуститись, то в принципі бажано надати судді наглядовий контроль, оскільки судовий контроль надає найліпші гарантії незалежності, безсторонності і належної процедури. Стосовно третьої стадії, після завершення стеження, питання про наступне повідомлення про заходи стеження нерозривно пов'язане із ефективністю засобів правового захисту у суді і, отже, з існуванням ефективних гарантій від зловживання повноваженнями зі стеження. В принципі існує мало можливостей для звернення зацікавленої особи до суду, якщо тільки їй не повідомлять про заходи, вжиті без її відома, і таким чином дадуть їй можливість оскаржити їх законність ретроспективно, або ж якщо будь-яка особа, яка підозрює, що його або її комунікації були чи залишаються перехоплені, може звернутися до судів, які зберігають юрисдикцію, навіть якщо суб'єкту перехоплення не було повідомлено про цей захід (*Ibid.*, §§ 233-234).

667. Слід зазначити, що у випадках, коли законодавство, що дозволяє таємне стеження, оскаржується як таке, законність втручання тісно пов'язана з питанням про те, чи було здійснено перевірку “необхідності” і тому її можна вивчати разом із вимогами “згідно із законом” і “необхідності” (*Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, § 155; *Kvasnica проти Словаччини*, 2009, § 84). “Якість закону” в цьому сенсі передбачає, що національне право повинне не тільки бути доступним і передбачуваним у застосуванні, але й має забезпечити застосування заходів таємного стеження тільки тоді, коли це є “необхідним у демократичному суспільстві”, зокрема передбачаючи належні та ефективні гарантії від зловживання (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 236). У цитованих справах не оспоровалось те, що перехоплення комунікацій з мобільних телефонів мало підстави у національному праві і переслідувало законні цілі у розумінні статті 8 § 2, зокрема, захист національної безпеки, запобігання злочинності і захист економічного добробуту країни. Проте цього не достатньо. Необхідно також оцінити доступність національного права, обсяг і тривалість заходів таємного стеження, процедури, яких потрібно дотримуватись під час зберігання, надання доступу, вивчення, використання, передання і знищення перехоплених даних, процедури з надання дозволу, механізми контролю за втіленням заходів, будь-які механізми повідомлення, засоби правового захисту, передбачені національним правом (*Ibid.*, §§ 238-301), а також перевірити, якщо наявна інформація дозволяє, чи мають будь-які недоліки вплив на фактичну роботу системи таємного спостереження, яка існує (*Association for European Integration and Human Rights, та Ekimdzhiiev проти Болгарії*, 2007, § 92; див. також щодо режиму масових перехоплень, *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022, § 274 та *Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], 2021, § 360).

668. Обсяг застосування заходів таємного стеження: громадяни повинні отримати належні вказівки щодо обставин, за яких державні органи уповноважені вдаватися до таких заходів. Зокрема, важливо чітко вказати характер злочинів, котрі можуть стати підставою для постанови про перехоплення, а також визначити категорії осіб, чиї телефони можуть прослуховуватись (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 243 and 247). Стосовно характеру злочинів, умова передбачуваності не вимагає від держав наводити вичерпний перелік, з точними назвами, конкретних злочинів, котрі можуть спричинити перехоплення. Проте, потрібно навести достатні деталі щодо характеру таких злочинів (*Kennedy проти Сполученого Королівства*, § 159). Заходи перехоплення щодо особи, котра не підозрюється у скоєнні злочину, але може володіти інформацією про такий злочин, можуть бути виправдані за статтею 8 Конвенції (*Greuter проти Нідерландів* (ухв.), стосовно здійснених суддею наказів про прослуховування телефону і нагляду за ним, про що заявнику було повідомлено). Проте категорії осіб, чиї телефони можуть прослуховуватись, не є достатньо чітко визначеними, якщо вони поширюються не лише на підозрюваних і обвинувачених, але і на “будь-яку іншу особу, причетну до скоєння злочину”, без жодних пояснень щодо тлумачення цього вислову (*Iordachi і Інші проти Молдови*, 2009, § 44, у якій заявники стверджували, що вони зазнавали серйозного ризику стосовно того, що їхні телефони прослуховуються, оскільки вони були членами громадської організації, що займається представництвом заявників у Суді; див. також *Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 245; *Szabó і Vissy проти Угорщини*, 2016, §§ 67 і 73). У справі *Amann проти Швейцарії* [ВП], 2000, стосовно досьє, відкритого і збереженого державними органами після перехоплення телефонної розмови, Суд встановив порушення через те, що відповідне законодавство не регулювало детально випадок осіб, за якими стежили “випадково” (§ 61). У справі *Haščák проти Словаччини*, 2022, застосовуване законодавство не надавало жодного захисту особам, які випадково потрапляли під дію таємних заходів спостереження (§ 95; див. також у подібному контексті, *Kaczmarek проти Польщі*, 2024, §§ 93-96).

669. Тривалість стеження: питання про загальну тривалість заходів перехоплення може бути залишене на розсуд органів, відповідальних за постановлення і поновлення постанов про перехоплення, за умови існування належних гарантій, таких як чітке зазначення у національному праві строку, після якого постанова про перехоплення втрачає чинність, умови, за яких ця постанова може бути продовжена, і обставини, за яких вона може бути відкликана (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 250; *Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, § 161). У справі *Iordachi та інші проти Молдови*, 2009, національне законодавство було піддане критиці, тому що не передбачало чіткого часового обмеження для надання дозволу на здійснення заходу стеження (§ 45).

670. Процедури, яких потрібно дотримуватись під час зберігання, доступу, вивчення, використання, повідомлення і знищення перехоплених даних (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 253-256). Автоматичне зберігання протягом шести місяців явно неналежних даних не може вважатись виправданим за статтею 8 (*Ibid.*, § 255). Тимчасові рамки та процедури, що мають бути дотримані при виборі даних для перевірки, а також при обміні, зберіганні та знищенні перехопленого матеріалу, повинні бути чіткими та доступними для громадськості (*Liberty та інші проти Сполученого Королівства*, 2008, § 69; *Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*, §§ 408-409). У справі *Zoltán Varga проти Словаччини*, 2021, §§ 169-171, зберігання перехоплених даних на основі конфіденційних правил, які були прийняті та застосовані розвідувальною службою без жодного елемента зовнішнього контролю, було визнано недостатньо обґрунтованим у правовому сенсі. Суд зазначив, зокрема, що ці правила не мали доступності та не забезпечували позивачу жодного захисту від свавільного втручання в його право на повагу до приватного життя.

671. Процедури з надання дозволу: оцінюючи, чи процедури з надання дозволу здатні гарантувати, щоб таємне стеження не встановлювалось випадково, незаконно чи без належного і необхідного розгляду, слід взяти до уваги низку факторів, зокрема, орган, уповноважений дозволяти стеження, обсяг здійснюваного ним нагляду і зміст дозволу на перехоплення (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 257-267; див. також *Szabó і Vissy проти Угорщини*, 2016, §§ 73 і 75-77, стосовно заходів стеження, на котрі мав бути наданий попередній судовий дозвіл міністерства юстиції, а також

питання невідкладних заходів, §§ 80-81). Якщо правова система дозволяє службам безпеки і поліції безпосередньо перехоплювати комунікації будь-якої особи, не вимагаючи від них пред'являти провайдерам комунікаційних послуг, або будь-кому іншому, дозвіл на перехоплення, тоді потреба гарантій від зловживання і сваволі є особливо нагальною (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 270).

672. Нагляд за здійсненням заходів таємного стеження: зобов'язання, покладене на органи, що здійснюють перехоплення, зберігати записи про його здійснення, є особливо важливим для забезпечення того, щоб наглядовий орган мав дієвий доступ до деталей вжитих дій зі стеження (*Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, § 165; *Roman Zakharov проти Росії* [ВП], §§ 275-285). Хоча в принципі бажано надати наглядовий контроль судді, проте нагляд з боку несудових органів може виявитись сумісним із Конвенцією, за умови, що наглядовий орган є незалежним від органів, які провадять стеження, і наділений достатніми повноваженнями і компетенціями для здійснення ефективного і тривалого нагляду (*ibid.*, § 272; *Klass та інші проти Німеччини*, 1978, § 56). Повноваження наглядового органу стосовно будь-яких виявлених порушень є також важливим аспектом для оцінки ефективності його нагляду (*ibid.*, § 53, де орган, що здійснював перехоплення, був примушений припинити перехоплення негайно, якби т.зв. комісія G10 (яка здійснює нагляд за органами безпеки) визнала його незаконним чи непотрібним; *Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, § 168, де всі перехоплені матеріали мали бути знищені одразу ж, як тільки Комісар з перехоплення комунікацій вирішив, що перехоплення було незаконним; *Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 282). Коли суддя або суд, який здійснює нагляд, лише підтверджує дії служб безпеки, не перевіряючи факти насправді або не забезпечуючи належного нагляду, такий нагляд не відповідає вимогам статті 8 (*Zoltán Varga проти Словаччини*, 2021, §§ 155-160; *Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*, 2022, § 337).

673. Повідомлення про перехоплення комунікацій та наявні засоби правового захисту (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 286-301). Таємний характер заходів стеження порушує питання про повідомлення зацікавленої особи, аби вона могла оскаржити їхню законність. Хоча те, що особам, до яких застосовувалось таємне стеження, пізніше, після завершення стеження, не було про це повідомлено, не може саме по собі становити порушення, проте, тим не менш, бажано повідомити їх після завершення заходів "як тільки таке повідомлення може бути здійснене без створення загрози для мети, яку переслідувало дане обмеження (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, §§ 287-290; *Cevat Özel проти Туреччини*, 2016, §§ 34-37). У справі *Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*, 2022, § 349, Суд зазначив, що в Болгарії існує лише вимога повідомити суб'єкта спостереження, якщо спостереження проводилося незаконно, тоді як відповідно до судової практики Суду таке повідомлення було необхідним у всіх випадках, якщо його можна було зробити без загрози для мети спостереження, за умови, що не було доступного засобу захисту без попереднього повідомлення. Питання, чи необхідно повідомити особі про те, що він чи вона були об'єктами заходів перехоплення, нерозривно пов'язане з ефективністю внутрішніх засобів правового захисту (*Roman Zakharov проти Росії* [ВП], 2015, § 286).

674. Щодо таємних антитерористичних операцій спостереження, повинні існувати адекватні та ефективні гарантії проти зловживань стратегічними повноваженнями держави щодо моніторингу (*Weber та Saravia проти Німеччини* (ухв.), 2006, з подальшими посиланнями там): Суд погоджується, що застосування державами передових технологій, включно з масовим стеженням за комунікаціями, з метою запобігти можливим інцидентам, є природним наслідком форм, яких набирає сучасний тероризм. Тим не менше, законодавство, що регулює такі операції, має передбачати необхідні гарантії від зловживання стосовно видання наказу і самого проведення заходів стеження, а також будь-які потенційні можливості відшкодування (*Szabó i Vissy проти Угорщини*, §§ 64, 68 і 78-81). Хоча Суд погоджується, що можуть існувати випадки крайньої необхідності, за яких вимога попереднього отримання судового дозволу породжуватиме ризик марнування цінного часу, у таких випадках будь-які заходи, на які була надано попередній дозвіл несудовим органом, повинні бути предметом судового контролю ex post facto (§ 81).

675. Справа *Kennedy проти Сполученого Королівства*, 2010, стосувалась колишнього ув'язненого,

який провадив кампанію проти судових помилок і стверджував, що є потерпілим від заходів стеження. Суд зазначив, що повноваження віддавати накази про таємне стеження за громадянами є неприйнятним за статтею 8, якщо немає належних і ефективних гарантій від зловживань.

676. У справі *Association for European Integration and Human Rights i Ekimdzhiiev проти Болгарії*, 2007, неприбуткова організація і адвокат, який представляв заявників у Європейському Суді, стверджували, що вони могли бути об'єктами заходів стеження у будь-який час і без жодного попередження. Суд зауважив, що відповідне національне законодавство не надавало достатніх гарантій від ризику зловживання, притаманному будь-якій системі таємного стеження, і що тому втручання у права заявників за статтею 8 не відбувалось "згідно із законом".

677. Справа *Association "21 December 1989" та інші проти Румунії*, 2011, стосувалась громадської організації, яка захищала інтереси учасників і жертв антиурядових демонстрацій. Суд встановив порушення статті 8 (§§ 171-175; для порівняння у справі *«Kennedy проти Сполученого Королівства»*, § 169, немає порушення).

2. Режими масового перехоплення повідомлень

678. У справах *Centrum för rättvisa проти Швеції* [ВП], 2022, §§ 254-278, та *Big Brother Watch та інші проти Великої Британії* [ВП], 2021, §§ 340-364, Суд розглянув необхідні запобіжні заходи в рамках режимів масового перехоплення повідомлень (іноді їх називають "сигнальну розвідку") в порівнянні з режимами цільового перехоплення. На відміну від більшості цільових перехоплень, мета яких зазвичай полягає в розслідуванні конкретної цілі чи визначеного кримінального правопорушення, режими масового перехоплення зазвичай використовуються для збору іноземної розвідки та виявлення нових загроз від як відомих, так і невідомих осіб (див. також *Ekimdzhiiev та інші проти Болгарії*, 2022). У такому разі вимога чітко визначити в національному законодавстві категорії осіб, які можуть бути піддані перехопленню їхніх комунікацій, а також природу правопорушень, що можуть стати підставою для такого наказу, не завжди застосовна для режиму масового перехоплення. Так само не застосовується вимога "обґрунтованої підозри". Проте важливо, щоб національне законодавство чітко й детально визначало підстави для можливого дозволу на масове перехоплення та обставини, за яких комунікації конкретної особи можуть бути перехоплені. Крім того, в контексті масового перехоплення важливість нагляду та перевірки посилюється через вроджений ризик зловживання та законну необхідність у таємності. Стаття 8 застосовується на кожному етапі процесу масового перехоплення, і ступінь втручання в права на приватність збільшується на різних етапах процесу. Ці етапи включають, зокрема: 1) перехоплення та початкове зберігання комунікацій та супутніх даних про комунікації; 2) застосування конкретних селекторів до збережених комунікацій/супутніх даних; 3) перевірка вибраних комунікацій/супутніх даних аналітиками; та 4) подальше зберігання даних і використання "кінцевого продукту", включаючи передачу даних третім особам.

679. Потреба в гарантіях є найбільш важливою на останньому етапі процесу, коли інформація про конкретну особу аналізується або зміст комунікацій перевіряється аналітиком. Тому процес повинен бути підпорядкований «захисту на всіх етапах». Оцінюючи, чи діяв державний відповідач у межах своїх обмежених повноважень, Суд повинен враховувати ширший спектр критеріїв, ніж гарантії, встановлені в справі *Weber*. Вивчаючи одночасно «згідно з законом» і «необхідність», Суд має оцінити, чи чітко визначено в національній правовій системі: 1) підстави, на яких може бути дозволене масове перехоплення; 2) обставини, за яких комунікації особи можуть бути перехоплені; 3) процедуру надання дозволу; 4) процедури для вибору, перевірки та використання перехопленого матеріалу; 5) заходи обережності, які слід вжити при передачі матеріалу іншим сторонам; 6) обмеження на тривалість перехоплення, зберігання перехопленого матеріалу та обставини, за яких цей матеріал має бути стертий і знищений; 7) процедури та методи для нагляду незалежним органом за дотриманням вищезазначених гарантій та його повноваження для вирішення випадків недотримання; 8) процедури для незалежного післяфактного перегляду такого дотримання та повноваження відповідного органу для вирішення випадків недотримання.

3. Постачальники комунікаційних послуг

680. Загальне зберігання даних комунікацій постачальниками комунікаційних послуг, а також доступ органів влади до цих даних у конкретних випадках для певних правоохоронних цілей повинні супроводжуватися, *mutatis mutandis*, тими ж самими гарантіями проти свавільності та зловживань, як і в разі таємного стеження (*Ekimdzhiev та інші проти Болгарії*, 2022, § 395). У цьому випадку національне законодавство прямо вимагало від постачальників комунікаційних послуг зберігати та обробляти дані комунікацій відповідно до правил, що регулюють захист персональних даних, а також забезпечити застосування різних технічних і організаційних заходів для того, щоб ці дані не були неналежним чином доступні, розкриті чи змінені, і щоб вони знищувалися після закінчення законного терміну їх зберігання. Однак Суд зазначив, що закон не відповідає мінімальним гарантіям проти свавільності та зловживань, які вимагаються відповідно до статті 8 (§§ 419-421).

681. У справі *Podchasov проти Росії*, 2024, національне законодавство накладало на постачальників інтернет-комунікаційних послуг обов'язок затримувати та зберігати вміст усіх інтернет-комунікацій протягом шести місяців і відповідні дані про комунікації протягом одного року, а також надавати органам правоохоронних органів або службам безпеки доступ до збережених даних на їх запит, разом з інформацією, необхідною для дешифрування електронних повідомлень, якщо вони були зашифровані. Суд зауважив, що його вразив надзвичайно широкий обов'язок зберігання, передбачений законом, і визнав, що втручання є надзвичайно масштабним і серйозним (§ 70). Згідно з національним законодавством органи правоохоронних органів або служби безпеки не зобов'язані були пред'являти судовий дозвіл відповідному постачальнику комунікаційних послуг перед отриманням доступу до комунікацій особи: фактично, постачальники комунікаційних послуг були зобов'язані встановлювати обладнання, яке надає зазначеним органам прямий доступ до збережених даних (§ 72). Хоча в такій системі потреба в гарантіях проти свавільності та зловживань була особливо великою, національне законодавство не передбачало таких гарантій (§§ 73-75). Що стосується законодавчої вимоги дешифрувати комунікації, то здається, що будь-які такі заходи не обмежуватимуться конкретними особами і послаблять шифрування для всіх користувачів, таким чином впливаючи на всіх без винятку, у тому числі на осіб, які не становлять загрози для законних інтересів: такі заходи не можуть вважатися пропорційними (§§ 77-79).

Перелік цитованих справ

Судова практика, цитована в цьому Посібнику, включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської Комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було винесене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо

клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати й Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд ухвалює свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «мовні версії» у базі даних [HUDOC](#), яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—A—

[A проти Хорватії](#), № 55164/08, 14 жовтня 2010
[A. проти Франції](#), 23 листопада 1993, série A № 277-B
[A.A.K. проти Туреччини](#), no. 56578/11, 3 жовтня 2023
[A та інші проти Ісландії](#), nos. 25133/20 and 31856/20, 15 November 2022
[A та інші проти Італії](#), no. 17791/22, 7 вересня 2023
[A та B проти Хорватії](#), no. 7144/15, 20 червня 2019
[A та B проти Франції](#), 8 червня 2023
[A, B і C проти Латвії](#), № 30808/11, 31 березня 2016
[A, B і C проти Ірландії](#) [ВП], № 25579/05, CEDH 2010
[A.B. проти Нідерландів](#), № 37328/97, 29 січня 2002
[A.B. і інші проти Франції](#), № 11593/12, 12 липня 2016
[A.D. і O.D. проти Сполученого Королівства](#), № 28680/06, 16 березня 2010
[A.D.T. проти Сполученого Королівства](#), № 35765/97, CEDH 2000-IX
[A.H. та інші проти Німеччини](#), no. 7246/20, 4 квітня 2023
[A.H. Khan проти Сполученого Королівства](#), № 6222/10, 20 грудня 2011
[A.I. проти Італії](#), no. 70896/17, 1 April 2021
[A.K. проти Латвії](#), № 33011/08, 24 червня 2014
[A.K. проти Росії](#), no. 49014/16, 7 травня 2024
[A.K. і L. проти Хорватії](#), № 37956/11, 8 січня 2013
[A.L. проти Франції](#), no. 13344/20, 7 квітня 2022
[A.M. та інші проти Франції](#), № 24587/12, 12 липня 2016
[A.M. та інші проти Росії](#), no. 47220/19, 6 липня 2021
[A.M. проти Норвегії](#), no. 30254/18, 24 березня 2022
[A.M.M. проти Румунії](#), № 2151/10, 14 лютого 2012
[A.-M.V. проти Фінляндії](#), № 53251/13, 23 березня 2017
[A.N. проти Литви](#), № 17280/08, 31 травня 2016
[A.S. проти Швейцарії](#), № 39350/13, 30 червня 2015
[Aaltoes та інші проти Нідерландів](#) (déc.), № 16269/02, 25 листопада 2004
[Abdi Ibrahim проти Норвегії](#) [ВП], no. 15379/16, 10 грудня 2021
[Abdulaziz, Cabales і Balkandali проти Сполученого Королівства](#), 28 травня 1985, série A № 94
[Abdyusheva та інші проти Росії](#), nos. 58502/11 та 2 інших, 26 листопада 2019
[Aboufadda проти Франції](#) (déc.), № 28457/10, 4 листопада 2014
[Astanpe і інші проти Бельгії](#), № 10435/83, рішення Комісії від 10 грудня 1984, Décisions et

rapports (DR) 40

Adomaitis проти Литви, по. 14833/18, 18 січня 2022

Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother

(Консультативний висновок щодо визнання в національному праві правовідносин між дитиною, народженою за допомогою гестаційного сурогатного материнства за кордоном, і запланованою матір'ю) [ВП], запит № P16-2018-001, Касаційний суд Франції, 10 квітня 2019

Advisory opinion on the procedural status and rights of a biological parent in proceedings for the adoption of an adult

(Консультативний висновок щодо процесуального статусу та прав біологічного батька в провадженні щодо усиновлення дорослої особи) [ВП], запит № P16-2022-001, Верховний суд Фінляндії, 13 квітня 2023

Ageyevy проти Росії, № 7075/10, 18 квітня 2013

Agraw проти Швейцарії, № 3295/06, 29 липня 2010

Ahmadov проти Азербайджану, по. 32538/10, 30 січня 2020

Ahmed проти Сполученого Королівства (ухв.), по. 28540/20, 27 серпня 2024

Ahmut проти Нідерландів, 28 листопада 1996, Збірник рішень та ухвал 1996-VI

Ahrens проти Німеччини, № 45071/09, 22 березня 2012

Airey проти Ірландії, 9 жовтня 1979, série A № 32

Ajayi і інші проти Сполученого Королівства (déc.), № 27663/95, 22 червня 1999

Akdivar і інші проти Туреччини, 16 вересня 1996, Збірник рішень та ухвал 1996-IV

Akinnibosun проти Італії, № 9056/14, 16 липня 2015

Aksu проти Туреччини [ВП], №№ 4149/04 і 41029/04, CEDH 2012

Al-Nashif проти Бельгії, № 50963/99, 20 червня 2002

Aldeguer Tomás проти Іспанії, № 35214/09, 14 червня 2016

Aliiev проти України, № 41220/98, 29 квітня 2003

Alif Ahmadov та інші проти Азербайджану, по. 22619/14, 4 травня 2023

Aliyev проти Азербайджану, nos. 68762/14 and 71200/14, 20 вересня 2018

Alkaya проти Туреччини, № 42811/06, 9 жовтня 2012

Allouche проти Франції, по. 81249/17, 11 квітня 2024

Altay проти Туреччини (по. 2), по. 11236/09, 9 квітня 2019

Alves da Silva проти Португалії, № 41665/07, 20 жовтня 2009

Amann проти Швейцарії [ВП], № 27798/95, CEDH 2000-II

Anagnostakis проти Греції, по. 26504/20, 10 жовтня 2023

Anayo проти Німеччини, № 20578/07, 21 грудня 2010

André і інші проти Франції, № 18603/03, 24 липня 2008.

Andreou Papі проти Туреччини, № 16094/90, 22 вересня 2009

Andrey Medvedev проти Росії, № 75737/13, 13 вересня 2016

Angerjārv та Greinotapn проти Естонії, nos. 16358/18 and 34964/18, 4 жовтня 2022

Anghel проти Італії, № 5968/09, 25 червня 2013

Animal Defenders International проти Сполученого Королівства [ВП], № 48876/08, CEDH 2013

(витяги)

Arapasewicz проти Польщі, № 6854/07, 3 травня 2011

Argenti проти Італії, № 56317/00, 10 листопада 2005

Armstrong проти Сполученого Королівства (déc.), № 48521/99, 25 вересня 2001

Arnar Helgi Lárusson проти Ісландії, по. 23077/19, 31 травня 2022

Asselbourg і інші проти Люксембургу (déc.), № 29121/95, CEDH 1999-VI

Association ACSEPT та інші проти Румунії, по. 19237/16, 1 червня 2021

Association "21 décembre 1989" і інші проти Румунії, №№ 33810/07 і 18817/08, 24 травня 2011

Association pour l'intégration européenne et les droits de l'homme і Ekimdjiev проти Болгарії, № 62540/00, 28 червня 2007

August проти Сполученого Королівства (déc.), № 36505/02, 21 січня 2003

Aune проти Норвегії, по. 52502/07, 28 жовтня 2010

Avilkina і інші проти Росії, № 1585/09, 6 червня 2013

Axel Springer AG проти Німеччини [ВП], № 39954/08, 7 лютого 2012

Axel Springer SE and RTL Television GmbH проти Німеччини, по. 51405/12, 21 вересня 2017
Aydın Sefa Akay проти Туреччини, по. 59/17, 23 квітня 2024
Aygün проти Бельгії, по. 28336/12, 8 листопада 2022
Azer Ahmadov проти Азербайджану, по. 3409/10, 22 липня 2021
Azerkane проти Нідерландів, по. 3138/16, 2 червня 2020

—В—

В. проти Франції, 25 березня 1992, серія А № 232-С
В. проти Молдови, № 61382/09, 16 липня 2013
В. проти Сполученого Королівства (№ 2), № 1285/03, 19 лютого 2013
В. проти Сполученого Королівства, 8 липня 1987, серія А № 121
В.А.С. проти Греції, № 11981/15, 13 жовтня 2016
В.В. і F.В. проти Німеччини, №№ 18734/09 і 9424/11, 14 березня 2013
В.С. проти Швейцарії, № 21353/93, рішення Комісії від 27 лютого 1995
В.Ф. та інші проти Швейцарії, № 13258/18, 4 липня 2023
В.Г. та інші проти Франції, № 63141/13, 10 вересня 2020
В.В. та інші проти Хорватії (ухв.), № 38435/13, 15 грудня 2015
Bădulescu проти Португалії, № 33729/18, 20 жовтня 2020
Babiarz проти Польщі, № 1955/10, 10 січня 2017
Babylonová проти Словаччини, № 69146/01, ЄСПЛ 2006-VIII
Bagdonicus і Інші проти Росії, № 19841/06, 11 жовтня 2016
Bağirov проти Азербайджану, №№ 81024/12 та 28198/15, 25 червня 2020
Bağiyeva проти України, № 41085/05, 28 квітня 2016
Bah проти Сполученого Королівства, № 56328/07, ЄСПЛ 2011
Balaskas проти Греції, № 73087/17, 5 листопада 2020
Ballıktaş Bingöllü проти Туреччини, № 76730/12, 22 червня 2021
Bărbulescu проти Румунії [ВП], № 61496/08, ЄСПЛ 2017 (витяги)
Baret і Caballero проти Франції, №№ 22296/20 та 37138/20, 14 вересня 2023
Basu проти Німеччини, № 215/19, 18 жовтня 2022
Bosak та інші проти Хорватії, №№ 40429/14 та 3 інших, 6 червня 2019
Başbaşın проти Нідерландів (ухв.), № 13600/02, 6 жовтня 2005
Baytöre і Інші проти Туреччини (ухв.), № 3270/09, 12 березня 2013
Beard проти Сполученого Королівства [ВП], № 24882/94, 18 січня 2001
Bédat проти Швейцарії [ВП], № 56925/08, ЄСПЛ 2016
Beeler проти Швейцарії [ВП], № 78630/12, 20 жовтня 2020
Beghal проти Сполученого Королівства, № 4755/16, 28 лютого 2019
Behar і Gutman проти Болгарії, № 29335/13, 16 лютого 2021
Beizaras і Levickas проти Литви, № 41288/15, 14 січня 2020
Beljic та інші проти Сербії, №№ 3000/16 і 7189/16, 23 січня 2024
Belli і Arquier-Martinez проти Швейцарії, № 65550/13, 11 грудня 2018
Benhebba проти Франції, № 53441/99, 10 липня 2003
Benediktsdóttir проти Ісландії (ухв.), № 38079/06, 16 червня 2009
Venes проти Австрії, № 18643/91, рішення Комісії від 6 січня 1992, DR 72
Bensaid проти Сполученого Королівства, № 44599/98, ЄСПЛ 2001-I
Berisha проти Швейцарії (ухв.), № 4723/13, 24 січня 2023
Berger-Krall і Інші проти Словенії, № 14717/04, 12 червня 2014
Berisha проти Швейцарії, № 948/12, 30 липня 2013
Bernh Larsen Holding AS і Інші проти Норвегії, № 24117/08, 14 березня 2013
Berrehab проти Нідерландів, 21 червня 1988, серія А № 138
Beuze проти Бельгії [ВП], № 71409/10, 9 листопада 2018
Bevacqua і S. проти Болгарії, № 71127/01, 12 червня 2008
Biancardi проти Італії, № 77419/16, 25 листопада 2021
Bianchi проти Швейцарії, № 7548/04, 22 червня 2006
Biao проти Данії [ВП], № 38590/10, ЄСПЛ 2016

Biba проти Албанії, № 24228/18, 7 травня 2024
Bierski проти Польщі, № 46342/19, 20 жовтня 2022
Big Brother Watch та інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 58170/13, 25 травня 2021
Bigaeva проти Греції, № 26713/05, 28 травня 2009
Biržietis проти Литви, № 49304/09, 14 червня 2016
Birznieks проти Латвії, № 65025/01, 31 травня 2011
Bistieva та інші проти Польщі, № 75157/14, 10 квітня 2018
Vjedov проти Хорватії, № 42150/09, 29 травня 2012
Bladet Tromsø and Stensaas проти Норвегії [ВП], № 21980/93, ЄСПЛ 1999-III
Blaga проти Румунії, № 54443/10, 1 липня 2014
Blyudik проти Росії, № 46401/08, 25 червня 2019
Vocu проти Румунії, № 58240/14, 30 червня 2020
Voffa і інші проти Сан-Марино, № 26536/95, рішення Комісії від 15 січня 1998, DR 27
Vohlen проти Німеччини, № 53495/09, 19 лютого 2015
Boljević проти Сербії, № 47443/14, 16 червня 2020
Bondavalli проти Італії, № 35532/12, 17 листопада 2015
Boris Popov проти Росії, № 23284/04, 28 жовтня 2010
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi проти Ірландії [ВП], № 45036/98, 30 червня 2005
Bostan проти Республіка Молдова, № 52507/09, 8 грудня 2020
Botta проти Італії, 24 лютого 1998, *Звіти про рішення та ухвали 1998-I*
Voughanemi проти Франції, 24 квітня 1996, *Звіти про рішення та ухвали 1996-II*
Boujlifa проти Франції, 21 жовтня 1997, *Звіти про рішення та ухвали 1997-VI*
Bousarra проти Франції, № 25672/07, 23 вересня 2010
Boyle проти Сполученого Королівства, 28 лютого 1994, серія А № 282-B
Boyle і Rice проти Сполученого Королівства, 27 квітня 1988, серія А № 131
Brecknell проти Румунії, № 32457/04, 27 листопада 2007
Bremner проти Туреччини, № 37428/06, 13 жовтня 2015
Brežec проти Хорватії, № 7177/10, 18 липня 2013
Brito Ferrinho Vexiga Villa-Nova проти Португалії, № 69436/10, 1 грудня 2015
Bronda проти Італії, 9 червня 1998, *Звіти про рішення та ухвали 1998-IV*
Brüggenmann і Scheuten проти Німеччини, № 6959/75, рішення Комісії від 19 травня 1976, DR 5
Buck проти Німеччини, № 41604/98, 28 квітня 2005
Buckland проти Сполученого Королівства, № 40060/08, 18 вересня 2012
Buckleley проти Сполученого Королівства, 25 вересня 1996, *Звіти про рішення та ухвали 1996-IV*
Budimir проти Хорватії, № 44691/14, 16 грудня 2021
Budinova і Charazov проти Болгарії, № 12567/13, 16 лютого 2021
Buglov проти України, № 28825/02, 10 липня 2014
Burghartz проти Швейцарії, 22 лютого 1994, серія А № 280-B
Burlya та інші проти України, № 3289/10, 6 листопада 2018
Buscemi проти Італії, № 29569/95, ЄСПЛ 1999-VI
Butt проти Норвегії, № 47017/09, 4 грудня 2012
Buturugă проти Румунії, № 56867/15, 11 лютого 2020
Vukov проти Росії [ВП], № 4378/02, 10 березня 2009

—C—

C. проти Бельгії, 7 серпня 1996, *Звіти про рішення та ухвали 1996-III*
C. v. Croatia, № 80117/17, 8 жовтня 2020
C v. Italy, № 47196/21, 31 серпня 2023
C. v. Romania, № 47358/20, 30 серпня 2022
C.A.S. і C.S. проти Румунії, № 26692/05, 20 березня 2012
G.T.V. v. Spain, № 3041/19, 16 листопада 2023
C.C. проти Іспанії, № 1425/06, 6 жовтня 2009
C.E. та інші проти Франції, №№ 29775/18 та 29693/19, 24 березня 2022

C.P. і M.N. проти Франції, №№ 56513/17 та 56515/17, 12 жовтня 2023
Çaktak проти Туреччини (ухв.), № 45016/18, 7 вересня 2021
Călin і інші проти Румунії, №№ 25057/11 і 2 інших, 19 липня 2016
Calogero Diana проти Італії, 15 листопада 1996, *Звіти про рішення та ухвали 1996-V*
Calvi і C.G. проти Італії, № 46412/21, 6 липня 2023
Camelia Bogdan проти Румунії, № 36889/18, 20 жовтня 2020
Samenzind проти Швейцарії, 16 грудня 1997, *Звіти про рішення та ухвали 1997-VIII*
Camr і Bourimi проти Нідерландів, № 28369/95, ЄСПЛ 2000-X
Campbell проти Сполученого Королівства, 25 березня 1992, серія А № 233
Canonne проти Франції (ухв.), № 22037/13, 2 червня 2015
Çarın проти Туреччини, № 44690/09, 15 жовтня 2019
Carlson проти Швейцарії, № 49492/06, 6 листопада 2008
Caruana проти Мальти (ухв.), № 41079/16, 15 травня 2018
Carvalho Pinto de Sousa Morais проти Португалії, № 17484/15, 25 липня 2017
Centre for Democracy and the Rule of Law проти України, № 10090/16, 26 березня 2020
Centrum för rättvisa проти Швеції [ВП], № 35232/08, 25 травня 2021
Cevat Özel проти Туреччини, № 19602/06, 7 червня 2016
Chadimová проти Республіки Чехія, № 50073/99, 18 квітня 2006
Chaldayev проти Росії, № 33172/16, 28 травня 2019
Чарпан проти Сполученого Королівства [ВП], № 27238/95, ЄСПЛ 2001-I
Chappell проти Сполученого Королівства, 30 березня 1989, серія А № 152-A
Chauvy та інші проти Франції, № 64915/01, ЄСПЛ 2004-VI
Chaykovskiy проти України, № 2295/06, 15 жовтня 2009
Chbihi Loudoudi та інші проти Бельгії, № 52265/10, 16 грудня 2014
Chelu проти Румунії, № 40274/04, 12 січня 2010
Cherkun проти України (ухв.), № 59184/09, 12 березня 2019
Chernenko та інші проти Росії (ухв.), №№ 4246/14 та 5 інших заявників, 5 лютого 2019
Cherrier проти Франції, № 18843/20, 30 січня 2024
Chiragov і інші проти Вірменії [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015
Chiş проти Румунії (ухв.), № 55396/07, 9 вересня 2014
Chishti проти Португалії (ухв.), № 57248/00, 2 жовтня 2003
Chocholáč проти Словаччини, № 81292/17, 7 липня 2022
Christie проти Сполученого Королівства, № 21482/93, рішення Комісії від 27 червня 1994,
DR 78-B
Christine Goodwin проти Сполученого Королівства [ВП], № 28957/95, ЄСПЛ 2002-VI
Chukayev проти Росії, № 36814/06, 5 листопада 2015
Čiaras проти Литви, № 4902/02, 16 листопада 2006
Çiçek and Others проти Туреччини (ухв.), № 44837/07, 4 лютого 2020
Cincimino проти Італії, № 68884/13, 28 квітня 2016
Cînța v. Romania, № 3891/19, 18 лютого 2020
Ciszewski проти Польщі (ухв.), № 38668/97, 13 липня 2004
Ciubotaru проти Молдови, № 27138/04, 27 квітня 2010
Ciupercescu v. Romania (no. 3), №№ 41995/14 та 50276/15, 7 січня 2020
Coban проти Іспанії (ухв.), № 17060/02, 25 вересня 2006
Codarcea проти Румунії, № 31675/04, 2 червня 2009
Codona проти Сполученого Королівства (ухв.), № 485/05, 7 лютого 2006
Colombier проти Франції, № 14925/18, 15 лютого 2024
Concetta Schembri проти Мальти (ухв.), № 66297/13, 19 вересня 2017
Connors проти Сполученого Королівства, № 66746/01, 27 травня 2004
Contrada проти Італії (no. 4), № 2507/19, 23 травня 2024
Convertito та інші проти Румунії, №№ 30547/14 та 4 інших, 3 березня 2020
Copland проти Сполученого Королівства, № 62617/00, ЄСПЛ 2007-I
Cordella та інші проти Італії, №№ 54414/13 та 54264/15, 24 січня 2019
Corley та інші проти Росії, №№ 292/06 та 43490/06, 23 листопада 2021
Coşcodar проти Румунії (ухв.), № 36020/06, 9 березня 2010

Cotleț проти Румунії, № 38565/97, 3 червня 2003
Couderc і Hachette Filiracchi Associés проти Франції [ВП], № 40454/07, ЄСПЛ 2015 (витяги)
Ćosić проти Хорватії, № 28261/06, 15 січня 2009
Costa і Pavan проти Італії, № 54270/10, 28 серпня 2012
Costello-Roberts проти Сполученого Королівства, 25 березня 1993, серія А № 247-С
Coster проти Сполученого Королівства [ВП], № 24876/94, 18 січня 2001
Crahi проти Італії (№ 2), № 25337/94, 17 липня 2003
Crémieux проти Франції, 25 лютого 1993, серія А № 256-В
Cronin проти Румунії (ухв.), № 15848/03, 6 червня 2004
Csoma проти Румунії, № 8759/05, 15 січня 2013
Cvijetić проти Хорватії, № 71549/01, 26 лютого 2004
Cyprus проти Туреччини [ВП], № 25781/94, 10 травня 2001

—D—

D. і Інші проти Бельгії (ухв.), № 29176/13, 8 липня 2014
D проти Франції, № 11288/18, 16 липня 2020
D.V. та інші проти Швейцарії, №№ 58817/15 та 58252/15, 22 листопада 2022
D.H. та інші проти Північної Македонії, № 44033/17, 18 липня 2023
D.L. проти Болгарії, № 7472/14, 19 травня 2016
Dadouch проти Мальти, № 38816/07, 20 липня 2010
Dániel Karsai проти Угорщини, № 32312/23, 13 червня 2024
Danilevich проти Росії, № 31469/08, 19 жовтня 2021

Danilius проти Румунії (ухв.), № 7262/06, 2 жовтня 2012
Darboe і Samara проти Італії, № 5797/17, 21 липня 2022
Davison проти Сполученого Королівства (ухв.), № 52990/08, 2 березня 2010
De Carvalho Basso проти Португалії (ухв.), №№ 73053/14 та 33075/17, 4 лютого 2021
De Souza Ribeiro проти Франції [ВП], № 22689/07, ЄСПЛ 2012
Deés проти Угорщини, № 2345/06, 9 листопада 2010
DELTA PEKÁRNY a.s. проти Республіки Чехія, № 97/11, 2 жовтня 2014
Demades проти Туреччини, № 16219/90, 31 липня 2003
Demir проти Туреччини, № 58402/09, 10 січня 2017
Demirtepe проти Франції, № 34821/97, ЄСПЛ 1999-ІХ (витяги)
Demopoulos і Інші проти Туреччини (ухв.) [ВП], №№ 46113/99 та 7 інших, ЄСПЛ 2010
Denisov проти України [ВП], № 76639/11, 25 вересня 2018
Diaconeasa проти Румунії, № 53162/21, 20 лютого 2024
Diamante і Pelliccioni проти Сан-Марино, № 32250/08, 27 вересня 2011
Dian проти Данії (ухв.), № 44002/22, 21 травня 2024
Di Giovine проти Італії, № 39920/98, 26 липня 2001
Di Trizio проти Швейцарії, № 7186/09, 2 лютого 2016
Dickson проти Сполученого Королівства [ВП], № 44362/04, ЄСПЛ 2007-В
Dimcho Dimov проти Болгарії, № 57123/08, 16 грудня 2014
Doerga проти Нідерландів, № 50210/99, 27 квітня 2004
Doğan і Інші проти Туреччини [ВП], № 62649/10, 26 квітня 2016
Doloroulos проти Греції (ухв.), № 36656/14, 17 листопада 2015
Domenichini проти Італії, 15 листопада 1996, *Звіти про рішення та ухвали 1996-В*
Đorđević проти Хорватії, № 41526/10, ЄСПЛ 2012
Dragan Petrović проти Сербії, № 75229/10, 14 квітня 2020
Dragojević проти Хорватії, № 68955/11, 15 січня 2015
Dragoş Ioan Rusu проти Румунії, № 22767/08, 31 жовтня 2017
Drakšas проти Литви, № 36662/04, 31 липня 2012
Draon проти Франції (справедлива сатисфакція – викреслення з переліку) [ВП], № 1513/03, ЄСПЛ 2006-ІХ
Dražković проти Чорногорії, № 40597/17, 9 червня 2020

Drelon проти Франції, №№ 3153/16 та 27758/18, 8 вересня 2022
Dubetska і Інші проти України, № 30499/03, 10 лютого 2011
Dubská і Krejzová проти Республіки Чехія [ВП], №№28859/11 та 28473/12, 15 листопада 2016
Dudchenko проти Росії, № 37717/05, 7 листопада 2017
Dudgeon проти Сполученого Королівства, 22 жовтня 1981, серія А № 45
Dumitru Popescu проти Румунії (№ 2), № 71525/01, 26 квітня 2007
Durate проти Латвії, № 18068/11, 17 березня 2011
Đurđević проти Хорватії, № 52442/09, ЄСПЛ 2011 (витяги)
Durisotto проти Італії (ухв.), № 62804/13, 6 травня 2014

—E—

E.V. проти Франції [ВП], № 43546/02, 22 січня 2008
E.G. проти Республіки Молдова, по. 37882/13, 13 квітня 2021
E.M. та інші проти Норвегії, по. 53471/17, 20 січня 2022
E.S. та інші проти Словаччини, по. 8227/04, 15 вересня 2009
Ebcin проти Туреччини, № 19506/05, 1 лютого 2011
Ekimdzhev та інші проти Болгарії, по. 70078/12, 11 січня 2022
Ekinci і Akalin проти Туреччини, № 77097/01, 30 січня 2007
Elberte проти Латвії, № 61243/08, CEDH 2015
El Boujaïdi проти Франції, 26 вересня 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-VI
El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія [ВП], № 39630/09, CEDH 2012
Elli Poluhas Dödsbo проти Швеції, № 61564/00, CEDH 2006-I
Elsholz проти Німеччини [ВП], № 25735/94, CEDH 2000-VIII
Emonet і Інші проти Швейцарії, № 39051/03, 13 грудня 2007
Enea проти Італії [ВП], № 74912/01, CEDH 2009
Erdem проти Німеччини, № 38321/97, CEDH 2001-VII (витяги)
Eremia проти Молдови, № 3564/11, 28 травня 2013
Eriksson проти Швеції, 22 червня 1989, série A № 156
Ernst і Інші проти Бельгії, № 33400/96, 15 липня 2003
Ernst August von Hannover проти Німеччини, № 53649/09, 19 лютого 2015
Estate of Kresten Filtenborg Mortensen проти Данії (déc.), № 1338/03, CEDH 2006-V
Evans проти Сполученого Королівства [ВП], № 6339/05, CEDH 2007-I
Evers проти Німеччини, по. 17895/14, 28 травня 2020

—F—

F.J.M. проти Сполученого Королівства (ухв.), по. 76202/16, 29 листопада 2018
F.O. проти Хорватії, по. 29555/13, 22 квітня 2021
Fadejeva проти Росії, № 55723/00, CEDH 2005-IV
Fägerskiöld проти Швеції (déc.), № 37664/04, 26 лютого 2008
Falzarano проти Італії (ухв.), по. 73357/14, 15 червня 2021
Faulkner та McDonagh проти Ірландії (ухв.), по. 30391/18 та 30416/18, 8 березня 2022
Fawsie проти Греції, № 40080/07, 28 жовтня 2010
Faulkner проти Сполученого Королівства (déc.), № 37471/97, 18 вересня 2001
Fazil Ahmet Tamer проти Туреччини, № 6289/02, 5 грудня 2006
Feldman проти України (по. 2), по. 42921/09, 12 січня 2012
Fernández Martínez проти Іспанії [ВП], № 56030/07, CEDH 2014 (витяги)
Firma EDV für Sie, EfS Elektronische Datenverarbeitung Dienstleistungs GmbH проти Німеччини (ухв.), по. 32783/08, 2 вересня 2014
Florindo de Almeida Vasconcelos Gramaxo проти Португалії, по. 26968/16, 13 грудня 2022
Flatenbaun і Інші проти Франції, №№ 3675/04 і 23264/04, 13 грудня 2012
Folgerø і Інші проти Норвегії [ВП], № 15472/02, CEDH 2007-III
Foulon і Bouvet проти Франції, №№ 9063/14 і 10410/14, 21 липня 2016
Foxley проти Сполученого Королівства, № 33274/96, 20 червня 2000

Fraille Iturralde проти Іспанії (ухв.), по. 66498/17, 7 травня 2019
Frâncu проти Румунії, по. 69356/13, 13 жовтня 2020
Freitas Rangel проти Португалії, по. 78873/13, 11 січня 2022
Frérot проти Франції, № 70204/01, 12 червня 2007
Fretté проти Франції, № 36515/97, CEDH 2002-I
Friend і Інші проти Сполученого Королівства (déc.), №№ 16072/06 і 27809/08, 24 листопада 2009
Funke проти Франції, 25 лютого 1993, série A № 256-A
Furlera проти Польщі (déc.), № 62101/00, 18 березня 2008
Fürst-Pfeifer проти Австрії, №№ 33677/10 і 52340/10, 17 травня 2016

—G—

G.B. проти Литви, № 36137/13, 19 січня 2016
G.K. проти Кіпру, по. 16205/21, 21 лютого 2023
G.N. проти Польщі, № 2171/14, 19 липня 2016
G.S. проти Грузії, № 2361/13, 21 липня 2015
G.T. проти Греції, по. 37830/16, 13 грудня 2022
G.S.V. проти Швейцарії, № 28601/11, 22 грудня 2015
Gagiu проти Румунії, № 63258/00, 24 лютого 2009
Galev і Інші проти Болгарії (déc.), № 18324/04, 29 вересня 2009
Galović проти Хорватії (déc.), № 54388/09, 5 березня 2013
Gardel проти Франції, № 16428/05, CEDH 2009
Garnaga проти України, № 20390/07, 16 травня 2013
Gas і Dubois проти Франції (déc.), № 25951/07, 31 серпня 2010
Gas і Dubois проти Франції, № 25951/07, 15 березня 2012
Gaskin проти Сполученого Королівства, 7 липня 1989, série A № 160
Gaughran проти Сполученого Королівства, по. 45245/15, 13 лютого 2020
Gauvin-Fournis та Silliau проти Франції, по. 21424/16 та 45728/17, 7 вересня 2023
Genovese проти Мальти, № 53124/09, 11 жовтня 2011
Georgel і Georgeta Stoicescu проти Румунії, № 9718/03, 26 липня 2011
Ghadatian проти Швейцарії, по. 21768/19, 9 травня 2023
Ghailan та інші проти Іспанії, по. 36366/14, 23 березня 2021
Ghişoiu проти Румунії (ухв.), по. 40228/20, 29 листопада 2022
Ghoumid та інші проти Франції, по. 52273/16 та 4 інші, 25 червня 2020
Giacomelli проти Італії, № 59909/00, CEDH 2006-XII
Gillan і Quinton проти Сполученого Королівства, № 4158/05, CEDH 2010 (витяги)
Gillberg проти Швеції [ВП], № 41723/06, 3 квітня 2012
Gillow проти Сполученого Королівства, 24 листопада 1986, série A № 109
Giorgi Nikolaishvili проти Грузії, № 37048/04, 13 січня 2009
Giorgioni проти Італії, № 43299/12, 15 вересня 2016
Girard проти Франції, № 22590/04, 30 червня 2011
Gladysheva проти Росії, № 7097/10, 6 грудня 2011
Glaisen проти Швейцарії (ухв.), по. 40477/13, 25 червня 2019
Glass проти Сполученого Королівства, № 61827/00, CEDH 2004-II
Glukhin проти Росії, по. 11519/20, 4 липня 2023
Gnahoré проти Франції, № 40031/98, CEDH 2000-IX
Godelli проти Італії, № 33783/09, 25 вересня 2012
Golder проти Сполученого Королівства, 21 лютого 1975, série A № 18
Golovan проти України, № 41716/06, 5 липня 2012
Gorlov та інші проти Росії, nos. 27057/06 та 2 інших, 2 липня 2019
Gough проти Сполученого Королівства, № 49327/11, 28 жовтня 2014
Gözüt проти Туреччини, № 4789/10, 20 січня 2015
Grace проти Сполученого Королівства, № 11523/85, Звіт Комісії of 15 грудня 1988
Grant проти Сполученого Королівства, № 32570/03, CEDH 2006-VII

Greenpeace та Інші проти Німеччини (déc.), № 18215/06, 12 травня 2009
Greuter проти Нідерландів (déc.), № 40045/98, 19 березня 2002
Grimkovskaya проти України, № 38182/03, 21 липня 2011
Guerra та Інші проти Італії, 19 лютого 1998, *Збірник рішень та ухвал 1998-I*
Guillot проти Франції, 24 жовтня 1996, *Збірник рішень та ухвал 1996-V*
Guimon проти Франції, по. 48798/14, 11 квітня 2019
Gül проти Швейцарії, 19 лютого 1996, *Збірник рішень та ухвал 1996-I*
Gülen проти Туреччини (ухв.), по. 38197/16 та 5 інших, 8 вересня 2020
Gurbanov проти Вірменії, по. 7432/17, 5 жовтня 2023
Gutsanovi проти Болгарії, № 34529/10, CEDH 2013 (витяги)
Güzel Erdagöz проти Туреччини, № 37483/02, 21 жовтня 2008
Gyulumyan та інші проти Вірменії (ухв.), по. 25240/20, 21 листопада 2023

—H—

H. v. проти Сполученого Королівства (ухв.), по. 32185/20, 31 травня 2022
H.E. проти Туреччини, № 30498/96, 22 грудня 2005
H.M. проти Туреччини, № 34494/97, 8 серпня 2006
Haas проти Нідерландів, № 36983/97, CEDH 2004-I
Haas проти Швейцарії, № 31322/07, CEDH 2011
Haase проти Німеччини, № 11057/02, CEDH 2004-III (витяги)
Hachette Filiracchi Associés проти Франції, № 71111/01, 14 червня 2007
Hadri-Vionnet проти Швеції, № 55525/00, 14 лютого 2008
Hajduová проти Словаччини, № 2660/03, 30 листопада 2010
Hájovský проти Словачії, по. 7796/16, 1 липня 2021
Halabi проти Франції, по. 66554/14, 16 травня 2019
Haldimann та Інші проти Швейцарії, № 21830/09, CEDH 2015
Halford проти Сполученого Королівства, 25 червня 1997, *Збірник рішень та ухвал 1997-III*
Hätäläinen проти Фінляндії [ВП], № 37359/09, CEDH 2014
Hambardzutyunyan проти Вірменії, по. 43478/11, 5 грудня 2019
Hamesevic проти Данії (ухв.), по. 25748/15, 16 травня 2017
Hanzelkovi проти Республіки Чехія, № 43643/10, 11 грудня 2014
Haralambie проти Румунії, № 21737/03, 27 жовтня 2009
Hardy i Maile проти Сполученого Королівства, № 31965/07, 14 лютого 2012
Harroudj проти Франції, № 43631/09, 4 жовтня 2012
Hartung проти Франції (déc.), № 10231/07, 3 листопада 2009
Hasanali Aliyev та інші проти Азербайджану, по. 42858/11, 9 червня 2022
Haščák проти Словачії, nos. 58359/12 and 2 others, 23 червня 2022
Hashemi та інші проти Азербайджану, по. 1480/16 та 6 інших, 13 травня 2022
Hatton та Інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 36022/97, CEDH 2003-VIII
Havelka та Інші проти Республіки Чехія, № 23499/06, 21 червня 2007
Heino проти Фінляндії, № 56720/09, 15 лютого 2011
Helander проти Фінляндії (déc.), № 10410/10, 10 вересня 2013
Henry Kistoun проти Франції, № 32265/10, 5 грудня 2013
Herczegfalvy проти Австрії, 24 вересня 1992, série A № 244
Hirtu та інші проти Франції, по. 24720/13, 14 травня 2020
Hode i Abdi проти Сполученого Королівства, № 22341/09, 6 листопада 2012
Hofmann проти Німеччини (déc.), № 1289/09, 23 лютого 2010
Hoffmann проти Австрії, 23 червня 1993, série A № 255-C
Howard проти Сполученого Королівства, № 10825/84, рішення Комісії від 18 жовтня 1985,
DR 52
Hristozov та Інші проти Болгарії, № 47039/11 і 358/12, CEDH 2012 (витяги)
Hromadka і Hromadkova проти Росії, № 22909/10, 11 грудня 2014
Hudorovič та інші проти Словенії, по. 24816/14 та 25140/14, 10 березня 2020
Huvig проти Франції, 24 квітня 1990, série A № 176-B

— I —

I.G. та інші проти Словачії, по. 15966/04, 13 листопада 2002
I.M. проти Швейцарії, по. 23887/16, 9 квітня 2019
I.M. та інші проти Італії, № 15966/04, 13 листопада 2012
I.S. проти Німеччини, № 31021/08, 5 червня 2014
I.V. проти Естонії, по. 37031/21, 10 жовтня 2023
I.V.T. проти Румунії, по. 35582/15, 1 березня 2022
Iambor проти Румунії (№ 1), № 64536/01, 24 червня 2008
Idalov проти Росії [ВП], № 5826/03, 22 травня 2012
Iglesias Gil і А.У.І. проти Іспанії, № 56673/00, CEDH 2003-V
Ignaccolo-Zenide проти Румунії, № 31679/96, CEDH 2000-I
Igors Dmitrijevs проти Латвії, № 61638/00, 30 листопада 2006
Ilaşcu та інші проти Молдови і Росії [ВП], № 48787/99, CEDH 2004-VII
Iliya Stefanov проти Болгарії, № 65755/01, 22 травня 2008
Ilya Lyapin проти Росії, по. 70879/11, 30 червня 2020
Iordachi та інші проти Республіки Молдова, № 25198/02, 10 лютого 2009
Irlande проти Сполученого Королівства, 18 січня 1978, série A № 25
İrfan Güzel проти Туреччини, по. 35285/08, 7 лютого 2017
Irina Smirnova проти України, № 1870/05, 13 жовтня 2016
Işıldak проти Туреччини, № 12863/02, 30 вересня 2008
Ismayilzade проти Азербайджану, по. 17780/18, 18 січня 2024
Ivanova і Cherkeзов проти Болгарії, 46577/15, 21 квітня 2016

— J —

J.B. та інші проти Угорщини (ухв.), по. 45434/12, 27 листопада 2018
J.L. проти Італії, по. 5671/16, 27 травня 2021
Jacquier проти Франції (déc.), № 45827, 1 вересня 2009
Jacquinet and Etbarek Ben Mohamed проти Бельгії, по. 61860/15, 7 лютого 2023
Jäggi проти Швейцарії, по. 58757/00, ECHR 2006-X
Jalloh проти Німеччини [ВП], по. 54810/00, ECHR 2006-IX
Jallow проти Норвегії, по. 36516/19, 2 грудня 2021
Jakovljević проти Сербії (ухв.), 5158/12, 13 жовтня 2020
Jane Smith проти Сполученого Королівства [ВП], № 25154/94, 18 січня 2001
Jankauskas проти Литви, № 59304/00, 24 лютого 2005
Jansen проти Норвегії, по. 2822/16, 6 вересня 2018
Jarrand проти Франції, по. 56138/16, 9 грудня 2021
Jeronovičs проти Латвії [ВП], № 44898/10, CEDH 2016
Jeunesse проти Нідерландів [ВП], № 12738/10, 3 жовтня 2014
Jírová та інші проти Чеської Республіки, по. 66015/17, 13 квітня 2023
Jishkariani проти Грузії, по. 18925/09, 20 вересня 2018
Jivan проти Румунії, по. 62250/19, 8 лютого 2022
Jöcks проти Німеччини (déc.), № 23560/02, 23 березня 2006
Johansen проти Норвегії, 7 серпня 1996, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-III
Johansson проти Фінляндії, № 10163/02, 6 вересня 2007
Johnston та інші проти Ірландії, 18 грудня 1986, série A № 112
Jolie та інші проти Бельгії, № 11418/85, рішення Комісії від 14 травня 1986, DR 47
Jucius і Juciuvienė проти Литви, № 14414/03, 25 листопада 2008
Juszczyszyn проти Польщі, по. 35599/20, 6 жовтня 2022

— K —

K.A. проти Фінляндії, № 27751/95, 14 січня 2003
K.H. та інші проти Словаччини, № 32881/04, CEDH 2009 (витяги)
K.J. проти Польщі, № 30813/14, 1 березня 2016

K. і Т. проти Фінляндії [ВП], № 25702/94, CEDH 2001-VII
K.S. і M.S. проти Німеччини, № 33696/11, 6 жовтня 2016
K.U. проти Фінляндії, № 2872/02, CEDH 2008
Kahn проти Німеччини, № 16313/10, 17 березня 2016
Kalucza проти Угорщини, № 57693/10, 24 квітня 2012
Kaftailova проти Латвії (викреслення з переліку) [ВП], № 59643/00, 7 грудня 2007
Karassev проти Фінляндії (déc.), № 31414/96, CEDH 1999-II
Karner проти Австрії, № 40016/98, CEDH 2003-IX
Karrer проти Румунії, № 16965/10, 21 лютого 2012
Kay та Інші проти Сполученого Королівства, № 37341/06, 21 вересня 2010
Kearns проти Франції, № 35991/04, 10 січня 2008
Keegan проти Ірландії, 26 травня 1994, série A № 290
Keegan проти Сполученого Королівства, № 28867/03, CEDH 2006-X
Kennedy проти Сполученого Королівства, № 26839/05, 18 травня 2010
Kent Pharmaceuticals Limited та Інші проти Сполученого Королівства (déc.), № 9355/03, 11 жовтня 2005
Keremeklioğlu проти Туреччини, № 73520/01, 23 січня 2007
Keslassy проти Франції (déc.), № 51578/99, CEDH 2002-I
Khamidov проти Росії, № 72118/01, 15 листопада 2007
Khan проти Сполученого Королівства, № 35394/97, CEDH 2000-V
Khmel проти Росії, № 20383/04, 12 грудня 2013
Khodorkovskiy і Lebedev проти Росії, №^s 11082/06 et 13772/05, 25 липня 2013
Khoroshenko проти Росії [ВП], № 41418/04, CEDH 2015
Kilyen проти Румунії, № 44817/04, 25 лютого 2014
Klass та Інші проти Німеччини, 6 вересня 1978, série A № 28
Klyakhin проти Росії, № 46082/99, 30 листопада 2004
Knecht проти Румунії, № 10048/10, 2 жовтня 2012
Koceniak проти Польщі (déc.), № 1733//06, 17 червня 2014
Koch проти Німеччини, № 497/09, 19 липня 2012
Kolesnichenko проти Росії, № 19856/04, 9 квітня 2009
Kolonja проти Греції, № 49441/12, 19 травня 2016
Kolyadenko та Інші проти Росії, №^s 17423/05 і 5 інших, 28 лютого 2012
Konstantin Markin проти Росії [ВП], № 30078/06, CEDH 2012 (витяги)
Kopp проти Швейцарії, 25 березня 1998, Recueil des arrêts et décisions 1998-II
Korelc проти Словенії, № 28456/03, 12 травня 2009
Kornakovs проти Латвії, № 61005/00, 15 червня 2006
Kotiy проти України, № 28718/09, 5 березня 2015
Kozak проти Польщі, № 13102/02, 2 березня 2010
Kroon та Інші проти Нідерландів, 27 жовтня 1994, série A № 297-C
Kruslin проти Франції, 24 квітня 1990, série A № 176-A
Kruškić проти Хорватії (déc.), № 10140/13, 25 листопада 2014
Krušković проти Хорватії, № 46185/08, 21 червня 2011
Kryvitska і Kryvitskuu проти України, № 30856/03, 2 грудня 2010
Kuppinger проти Німеччини, № 62198/11, 15 січня 2015
Kučera проти Словаччини, № 48666/99, 17 липня 2007
Kurić та Інші проти Словенії [ВП], № 26828/06, CEDH 2012 (витяги)
Kurkowski проти Польщі, № 36228/06, 9 квітня 2013
Kurochkin проти України, № 42276/08, 20 травня 2010
Kutzner проти Німеччини, № 46544/99, CEDH 2002-I
Kvasnica проти Словаччини, № 72094/01, 9 червня 2009
Kwakyе-Nti і Dufie проти Нідерландів (déc.), № 31519/96, 7 листопада 2000
Kwiek проти Польщі, № 51895/99, 30 травня 2006
Kyrtatos проти Греції, № 41666/98, CEDH 2003-VI (витяги)

—L—

L. проти Фінляндії, № 25651/94, 27 квітня 2000
L. проти Литви, № 27527/03, CEDH 2007-IV
L. проти Нідерландів, № 45582/99, CEDH 2004-IV
L.M. проти Італії, № 60033/00, 8 лютого 2005
Labassee проти Франції, № 65941/11, 26 червня 2014
Labita проти Італії [ВП], № 26772/95, CEDH 2000-IV
La Parola та Інші проти Італії (déc.), № 39712/98, 30 листопада 2000
Lambert проти Франції, 24 серпня 1998, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-V
Lambert та Інші проти Франції [ВП], № 46043/14, CEDH 2015 (витяги)
Larkos проти Кіпру [ВП], № 29515/95, CEDH 1999-I
Laskey, Jaggard і Brown проти Сполученого Королівства, 19 лютого 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-I
Lavents проти Латвії, № 58442/00, 28 листопада 2002
Leander проти Швеції, 26 березня 1987, série A № 116
Lee проти Сполученого Королівства [ВП], № 25289/94, 18 січня 2001
Leveau і Fillon проти Франції, №^s 63512/00 і 63513/00, CEDH 2005-X
Liberty та Інші проти Сполученого Королівства, № 58243/00, 1 липня 2008
Loizidou проти Туреччини (щодо суті), 18 грудня 1996, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-VI
Losonci Rose і Rose проти Швейцарії, № 664/06, 9 листопада 2010
López Guió проти Словаччини, № 10280/12, 3 червня 2014
López Ostra проти Іспанії, 9 грудня 1994, série A № 303-C
Lüdi проти Швейцарії, 15 червня 1992, série A № 238
Luordo проти Італії, № 32190/96, CEDH 2003-IX
Lustig-Prean і Beckett проти Сполученого Королівства, №№ 31417/96 і 32377/96, 27 вересня 1999

—M—

M.A.K. і R.K. проти Сполученого Королівства, № 45901/05, 23 березня 2010
M. проти Швейцарії, № 41199/06, 26 квітня 2011
M. та Інші проти Болгарії, № 41416/08, 26 липня 2011
M.V. проти Франції, № 22115/06, 17 грудня 2009
M.C. проти Болгарії, № 39272/98, CEDH 2003-XII
M.D. та Інші проти Мальти, № 64791/10, 17 липня 2012
M.G. проти Сполученого Королівства, № 39393/98, 24 вересня 2002
M.K. проти Франції, № 19522/09, 18 квітня 2013
M. і M. проти Хорватії, № 10161/13, CEDH 2015 (витяги)
M.M. проти Нідерландів, № 39339/98, 8 квітня 2003
M.M. проти Сполученого Королівства, № 24029/07, 13 листопада 2012
M.N. та Інші проти Сан-Марино, № 28005/12, 7 липня 2015
M.W. проти Сполученого Королівства (déc.), № 11313/02, 23 червня 2009
M.G.C. проти Румунії, № 61495/11, 15 березня 2016
Macalin Moxated Sed Dahir проти Швейцарії (déc.), № 12209/10, 15 вересня 2015
Mascready проти Республіки Чехія, №^s 4824/06 і 15512/08, 22 квітня 2010
Maire проти Португалії, № 48206/99, CEDH 2003-VII
Maksym проти Польщі, № 14450/02, 19 грудня 2006
Males проти Польщі, № 28623/12, 28 червня 2016
Malone проти Сполученого Королівства, 2 серпня 1984, série A № 82
Mandet проти Франції, № 30955/12, 14 січня 2016
Marchiani проти Франції (déc.), № 30392/03, 27 травня 2008
Marckx проти Бельгії, 13 червня 1979, série A № 31
Margareta і Roger Andersson проти Швеції, № 12963/87, 25 лютого 1992
Marinis проти Греції, № 3004/10, 9 жовтня 2014
Martínez Martínez проти Іспанії, № 21532/08, 18 жовтня 2011

Martínez Martínez i Pino Manzano проти Іспанії, № 61654/08, 3 липня 2012
Maslák i Michálková проти Республіки Чехія, № 52028/13, 14 січня 2016
Maslov проти Австрії, № 1638/03, 23 червня 2008
Matheron проти Франції, № 57752/00, 29 березня 2005
Maumousseau i Washington проти Франції, № 39388/05, 6 грудня 2007
Maurice проти Франції [ВП], № 11810/03, CEDH 2005-IX
Mazurek проти Франції, № 34406/97, CEDH 2000-II
McCallum проти Сполученого Королівства, 30 серпня 1990, série A № 183
McConn проти Сполученого Королівства, № 19009/04, CEDH 2008
McDonald проти Сполученого Королівства, № 4241/12, 20 травня 2014
McGinley i Egan проти Сполученого Королівства, 9 червня 1998, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-III
McKay-Кореска проти Польщі (déc.), № 45320/99, 19 вересня 2006
McLeod проти Сполученого Королівства, 23 вересня 1998, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-VII
McMichael проти Сполученого Королівства, 24 лютого 1995, série A № 307-B
Mehmet Nuri Özen та Інші проти Туреччини, №№ 15672/08 і 10 інших, 11 січня 2011
Mehmet Salih i Abdülsamet Çaktak проти Туреччини, № 45630/99, 29 квітня 2004
Meimanis проти Латвії, № 70597/11, 21 липня 2015
Mengesha Kimfe проти Швейцарії, № 24404/05, 29 липня 2010
Mennesson проти Франції, № 65192/11, CEDH 2014 (витяги)
Menteş та Інші проти Туреччини, 28 листопада 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-VIII
Mentzen проти Латвії (déc.), № 71074/01, CEDH 2004-XII
Messina проти Італії, 26 лютого 1993, série A № 257-H
Messina проти Італії(№ 2), № 25498/94, CEDH 2000-X
М.Р. та Інші проти Болгарії, № 22457/08, 15 листопада 2011
MGN Limited проти Сполученого Королівства, № 39401/04, 18 січня 2011
Miailhe проти Франції (№ 1), 25 лютого 1993, série A № 256-C
Michael Edward Cooke проти Австрії, № 25878/94, 8 лютого 2000
Michaud проти Франції, № 12323/11, CEDH 2012
Mikolajová проти Словаччини, № 4479/03, 18 січня 2011
Mikulić проти Хорватії, № 53176/99, CEDH 2002-I
Mileva та Інші проти Болгарії, №№ 43449/02 і 21475/04, 25 листопада 2010
Milka проти Польщі, № 14322/12, 15 вересня 2015
Mitchell проти Сполученого Королівства (déc.), № 40447/98, 24 листопада 1998
Mitovi проти Колишньої Югославської Республіки Македонія, № 53565/13, 16 квітня 2015
Moisejevs проти Латвії, № 64846/01, 15 червня 2006
Mokranі проти Франції, № 52206/99, 15 липня 2003
Moldovan та Інші проти Румунії(по 2), №№ 41138/98 і 64320/01, CEDH 2005-VII (витяги)
Mółka проти Польщі (déc.), № 56550/00, 11 квітня 2006
Monoru проти Румунії та Угорщини, № 71099/01, 5 квітня 2005
Moreno Gómez проти Іспанії, № 4143/02, CEDH 2004-X
Moretti i Benedetti проти Італії, № 16318/07, 27 квітня 2010
Moustaquim проти Бельгії, 18 лютого 1991, série A № 193
Mozer проти Республіки Молдова і Росії [ВП], № 11138/10, CEDH 2016
Mubilanzila Mayeka і Kaniki Mitunga проти Бельгії, № 13178/03, CEDH 2006-XI
Murray проти Сполученого Королівства, 28 жовтня 1994, série A № 300-A
Mustafa і Armağan Akın проти Туреччини, № 4694/03, 6 квітня 2010
Mutlu проти Туреччини, № 8006/02, 10 жовтня 2006

—N—

Nada проти Швейцарії [ВП], № 10593/08, CEDH 2012
Narinen проти Фінляндії, № 45027/98, 1 червня 2004
Nasr і Ghali проти Італії, № 44883/09, 23 лютого 2016

Nayduon проти України, № 16474/03, 14 жовтня 2010
Nazarenko проти Росії, № 39438/13, CEDH 2015 (витяги)
Negrepontis-Giannisis проти Греції, № 56759/08, 3 травня 2011
Nicklinson і Lamb проти Сполученого Королівства (дéc.), №№ 2478/15 і 1787/15, 23 червня 2015
Niedbała проти Польщі, № 27915/95, 4 липня 2000
Niemietz проти Німеччини, 16 грудня 1992, série A № 251-B
Nikehasani проти Албанії, по. 58997/18, 13 грудня 2022
Nikolyan проти Вірменії, по. 74438/14, 3 жовтня 2019
Nikowitz і Verlagsgruppe News GmbH проти Австрії, № 5266/03, 22 лютого 2007
Nitecki проти Польщі (дéc.), № 65653/01, 21 березня 2002
Noack та Інші проти Німеччини (дéc.), № 46346/99, CEDH 2000-VI
Novosseletski проти України, 47148/99, CEDH 2005-II (витяги)
Nuh Uzun та інші проти Туреччини, nos. 49341/18 et seq., 29 березня 2022
Nusret Kaşа та Інші проти Туреччини, №№ 43750/06 і 4 інших, 22 квітня 2014
Nuutinen проти Фінляндії, № 32842/96, CEDH 2000-VIII
Nylund проти Фінляндії (дéc.), № 27110/95, CEDH 1999-VI

—О—

O. проти Сполученого Королівства, 8 липня 1987, série A № 120
O.H. та G.H. проти Німеччини, nos. 53568/18 і 54741/18, 4 квітня 2023
Öcalan проти Туреччини (по. 2), nos. 24069/03 та 3 інших, 18 березня 2014
Odièvre проти Франції [ВП], № 42326/98, CEDH 2003-III
Oganezova проти Вірменії, nos. 71367/12 та 72961/12, 17 травня 2022
Oleg Balan проти Республіки Молдова, по. 25259/20, 14 травня 2024
Oleksandr Volkov проти України, № 21722/11, CEDH 2013
Oleynik проти Росії, № 23559/07, 21 червня 2016
Oliari та Інші проти Італії, №№ 18766/11 і 36030/11, 21 липня 2015
Olsson проти Швеції (№ 1), 24 березня 1988, série A № 130
Olsson проти Швеції (№ 2), 27 листопада 1992, série A № 250
Oluić проти Хорватії, № 61260/08, 20 травня 2010
Öperyıldız проти Туреччини [ВП], № 48939/99, 30 листопада 2004
Onur проти Сполученого Королівства, № 27319/07, 17 лютого 2009
O'Rourke проти Сполученого Королівства (ухв.), № 39022/97, 26 червня 2001
Orlić проти Хорватії, № 48833/07, 21 червня 2011
Ostman проти Данії, № 38058/09, 14 червня 2011
Ostman проти Сполученого Королівства, 28 жовтня 1998, *Збірник рішень та ухвал* 1998-VIII
Ospina Vargas проти Італії, № 40750/98, 14 жовтня 2004
Ovcharenko та Kolos проти України, nos. 27276/15 та 33692/15, 12 січня 2023
Ozdil та інші проти Республіки Молдова, № 42305/18, 11 червня 2019
Özpinar проти Туреччини, № 20999/04, 19 жовтня 2010

—Р—

P. та S. проти Польщі, по. 57375/08, 30 жовтня 2012
P.B. і J.S. проти Австрії, № 18984/02, 22 липня 2010
P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства, № 44787/98, CEDH 2001-IX
P.N. проти Німеччини, по. 74440/17, 11 червня 2020
P.T. проти Республіки Молдова, по. 1122/12, 26 травня 2020
Rajčák та інші проти Польщі, по. 25226/18 та 3 інших, 24 жовтня 2023
Raketova та інші проти Болгарії, по. 17808/19 та 36972/19, 4 жовтня 2022
P. і S. проти Польщі, № 57375/08, 30 жовтня 2012
Pannullo і Forte проти Франції, № 37794/97, CEDH 2001-X
Panteleyenko проти України, № 11901/02, 29 червня 2006
Rajić проти Хорватії, № 68453/13, 23 лютого 2016
Raposhvili проти Бельгії [ВП], № 41738/10, CEDH 2016

Paradiso і Campanelli проти Італії [ВП], № 25358/12, 24 січня 2017
Parrillo проти Італії [ВП], № 46470/11, CEDH 2015
Raulić проти Хорватії, 3572/06, 22 жовтня 2009
Peck проти Сполученого Королівства, № 44647/98, CEDH 2003-I
Peers проти Греції, № 28524/95, CEDH 2001-III
Penchevi проти Болгарії, № 77818/12, 10 лютого 2015
Pentiacova та Інші проти Молдови (déc.), № 14462/03, CEDH 2005-I
Perkins і R. проти Сполученого Королівства, №^s 43208/98 і 44875/98, 22 жовтня 2002
Peruzzo і Martens проти Німеччини (déc.), №^s 7841/08 і 57900/12, 4 червня 2013
Peters проти Нідерландів, № 21132/93, рішення Комісії від 6 квітня 1994
Petithory Lanzmann проти Франції (ухв.), по. 23038/19, 12 листопада 2019
Petra проти Румунії, 23 вересня 1998, Збірник рішень та ухвал 1998-VII
Petri Sallinen та Інші проти Фінляндії, № 50882/99, 27 вересня 2005
Petrina проти Румунії, № 78060/01, 14 жовтня 2008
Petrov проти Болгарії, № 15197/02, 22 травня 2008
Petrova проти Латвії, № 4605/05, 24 червня 2014
Petrovic проти Австрії, 27 березня 1998, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-II
Pfeifer проти Австрії, № 12556/03, 15 листопада 2007
Pibernik проти Хорватії, № 75139/01, 4 березня 2004
Piechowicz проти Польщі, № 20071/07, 17 квітня 2012
Pini та Інші проти Румунії, №^s 78028/01 і 78030/01, CEDH 2004-V (витяги)
Pla і Puncernau проти Андорри, № 69498/01, CEDH 2004-VIII
Пłoski проти Польщі, № 26761/95, 12 листопада 2002
Polanco Torres і Movilla Polanco проти Іспанії, № 34147/06, 21 вересня 2010
Poltoratski проти України, № 38812/97, 29 квітня 2003
Polyakh та інші проти України, по. 58812/15 та 4 інших, 17 жовтня 2019
Pora проти Румунії (déc.), № 4233/09, 18 червня 2013
Poradić проти Сербії, по. 7833/12, 20 вересня 2022
Porov проти Франції, №№ 39472/07 і 39474/07, 19 січня 2012
Porovi проти Болгарії, № 39651/11, 9 червня 2016
Pormes проти Нідерландів, по. 25402/14, 28 липня 2020
Powell і Rayner проти Сполученого Королівства, 21 лютого 1990, série A № 172
Prado Bugallo проти Іспанії, № 58496/00, 18 лютого 2003
Pretty проти Сполученого Королівства, № 2346/02, CEDH 2002-III
Price проти Сполученого Королівства, № 12402/86, рішення Комісії від 9 березня 1988, DR 55
Prokorovitch проти Росії, № 58255/00, CEDH 2004-XI (витяги)
Putistin проти України, № 16882/03, 21 листопада 2013
Puzinas проти Литви (№ 2), № 63767/00, 9 січня 2007

—Q—

Q та R проти Словенії, по. 19938/20, 8 лютого 2022

—R—

R.V. проти Естонії, по. 22597/16, 22 червня 2021
R.V. проти Угорщини, № 64602/12, 12 квітня 2016
R.C. і V.C. проти Франції, № 76491/14, 12 липня 2016
R.E. проти Сполученого Королівства, № 62498/11, 27 жовтня 2015
R.K. і A.K. проти Сполученого Королівства, № 38000/05, 30 вересня 2008
R.K. та Інші проти Франції, № 68264/14, 12 липня 2016
R.L. та Інші проти Данії, н° 52629/11, 7 березня 2017
R.M.S. проти Іспанії, № 28775/12, 18 червня 2013
R.R. проти Польщі, № 27617/04, CEDH 2011 (витяги)
R.S. проти Польщі, № 63777/09, 21 липня 2015

Rachwalski i Ferenc проти Польщі, № 47709/99, 28 липня 2009
Ramadan проти Мальти, № 76136/12, CEDH 2016 (витяги)
Raninen проти Фінляндії, 16 грудня 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-VIII
Rasmussen проти Данії, 28 листопада 1984, série A № 87
Ratushna проти України, № 17318/06, 2 грудня 2010
Raw та Інші проти Франції, № 10131/11, 7 березня 2013
Rees проти Сполученого Королівства, 17 жовтня 1986, série A № 106
Reklos і Davourlis проти Греції, № 1234/05, 15 січня 2009
Resin проти Росії, по. 9348/14, 18 грудня 2018
Reyes Jimenez проти Іспанії, по. 57020/18, 8 березня 2022
Ribić проти Хорватії, № 27148/12, 2 квітня 2015
Rinau проти Литви, по. 10926/09, 14 січня 2020
Robathin проти Австрії, № 30457/06, 3 липня 2012
Roche проти Сполученого Королівства [ВП], № 32555/96, CEDH 2005-X
Rodina проти Латвії, nos. 48534/10 and 19532/15, 14 травня 2020
Rodrigues da Silva і Hoogkamer проти Нідерландів, № 50435/99, CEDH 2006-I
Rodzevillo проти України, № 38771/05, 14 січня 2016
Roemen і Schmit проти Люксембургу, № 51772/99, CEDH 2003-IV
Roman Zakharov проти Росії [ВП], № 47143/06, CEDH 2015
Rotaru проти Румунії [ВП], № 28341/95, CEDH 2000-V
Rouiller проти Швейцарії, № 3592/08, 22 липня 2014
Rousk проти Швеції, № 27183/04, 25 липня 2013

—S—

S. проти Швейцарії, 28 листопада 1991, Series A no. 220
S.A.S. проти Франції [ВП], № 43835/11, CEDH 2014 (витяги)
Šantare і Labazņikovs проти Латвії, № 34148/07, 31 березня 2016
S.F.K. проти Росії, по. 5578/12, 11 жовтня 2022
S. і Marper проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 30562/04 і 30566/04, CEDH 2008
S.H. та Інші проти Австрії [ВП], № 57813/00, CEDH 2011
S.H. проти Італії, № 52557/14, 13 жовтня 2015
S.-H. Проти Польщі (ухв.), nos. 56846/15 and 56849/15, 16 листопада 2021
S.S. проти Словенії, по. 40938/16, 30 жовтня 2018
S.V. проти Італії, по. 55216/08, 11 жовтня 2018
S.W. проти Сполученого Королівства, по. 87/18, 22 червня 2021
Sabanchiyeva та Інші проти Росії, № 38450/05, 6 червня 2013
Sabani проти Бельгії, по. 53069/15, 8 березня 2022
Saber проти Норвегії, по. 459/18, 17 грудня 2020
Sagan проти України, по. 60010/08, 23 жовтня 2018
Sahin проти Німеччини [ВП], № 30943/96, CEDH 2003-VIII
Şahin Kuş проти Туреччини, № 33160/04, 7 червня 2016
Saint-Paul Luxembourg S.A. проти Люксембургу, № 26419/10, 18 квітня 2013
Salman проти Туреччини [ВП], № 21986/93, CEDH 2000-VII
Salontaji-Drobñjak проти Сербії, № 36500/05, 13 жовтня 2009
Salvetti проти Італії (déc.), № 42197/98, 9 липня 2002
Samoilova проти Росії, по. 49108/11, 14 грудня 2021
Sanchez Cardenas проти Норвегії, по. 12148/03, 4 жовтня 2007
Sandra Janković проти Хорватії, № 38478/05, 5 березня 2009
Šantare та Labazņikovs проти Латвії, по. 34148/07, 31 березня 2016 *Santos Nunes проти Португалії*, № 61173/08, 22 травня 2012
Sârbu проти Румунії, по. 34467/15, 28 березня 2023
Särgava проти Естонії, по. 698/19, 16 листопада 2021
Sargsyan проти Азербайджану [ВП], № 40167/06, CEDH 2015
Sarumi проти Сполученого Королівства (déc.), № 43279/98, 26 січня 1999

Saviny проти України, № 39948/06, 18 грудня 2008
Savran проти Данії [ВП], no. 57467/15, 7 грудня 2021
Sayoud проти Франції (déc.), № 70456/01, 7 грудня 2006
Scalzo проти Італії, no. 8790/21, 6 грудня 2022
Schalk і Korpf проти Австрії, № 30141/04, CEDH 2010
Schemkatper проти Франції, no. 75833/01, 18 жовтня 2005
Schmidt проти Німеччини (ухв.), no. 32352/02, 5 січня 2006
Schönenberger і Durmaz проти Швейцарії, 20 червня 1988, série A № 137
Sciacca проти Італії, № 50774/99, CEDH 2005-I
Scozzari і Giunta проти Італії [ВП], №№ 39221/98 і 41963/98, CEDH 2000-VIII
Segerstedt-Wiberg та Інші проти Швеції, № 62332/00, CEDH 2006-VII
Selçuk і Asker проти Туреччини, 24 квітня 1998, *Збірник рішень та ухвал* 1998-II
Semenya проти Швейцарії*, no. 10934/21, 11 липня 2023
Sen проти Нідерландів, № 31465/96, 21 грудня 2001
Sentges проти Нідерландів (déc.), № 27677/02, 8 липня 2003
Serçe проти Румунії, № 35049/08, 30 червня 2015.
Şerife Yiğit проти Туреччини [ВП], № 3976/05, 2 листопада 2010
Sérvulo & Associados - Sociedade de Advogados, RL та Інші проти Португалії, № 27013/10, 3 вересня 2015
Sevastianov проти Росії, № 37024/02, 22 квітня 2010
Sevdari проти Албанії, no. 40662/19, 13 грудня 2022
Shavdarov проти Болгарії, № 3465/03, 21 грудня 2010
Shchebetov проти Росії, № 21731/02, 10 квітня 2012
Shelley проти Сполученого Королівства (déc.), № 23800/06, 4 січня 2008
Shebashov проти Латвії (déc.), № 50065/99, 9 листопада 2000
Shekhov проти Росії, no. 12440/04, 19 червня 2014
Sher та Інші проти Сполученого Королівства, № 5201/11, 20 жовтня 2015
Shimovolos проти Росії, № 30194/09, 21 червня 2011
Shofman проти Росії, №74826/01, 24 листопада 2005
Shorov проти Болгарії, № 11373/04, 2 вересня 2010
Sidabras і Džiautas проти Литви, №^s 55480/00 і 59330/00, CEDH 2004-VIII
Simonova проти Болгарії, no. 30782/16, 11 квітня 2023
Silver та Інші проти Сполученого Королівства, 25 березня 1983, série A № 61
Siskina і Siskins проти Латвії (déc.), № 59727/00, 8 листопада 2001
Slivenko проти Латвії [ВП], № 48321/99, CEDH 2003-X
Smirnov проти Росії, № 71362/01, 7 червня 2007
Smirnova проти Росії, №№ 46133/99 і 48183/99, CEDH 2003-IX (витяги)
Smith і Grady проти Сполученого Королівства, №№ 33985/96 і 33986/96, CEDH 1999-VI
Soares de Melo проти Португалії, № 72850/14, 16 лютого 2016
Société Canal Plus та Інші проти Франції, № 29408/08, 21 грудня 2010
Société Colas Est та Інші проти Франції, № 37971/97, 16 квітня 2002.
Sodan проти Туреччини, № 18650/05, 2 лютого 2016
Söderman проти Швеції [ВП], № 5786/08, CEDH 2013
Solcan проти Румунії, no. 32074/14, 8 жовтня 2019
Solomon проти Нідерландів (déc.), № 44328/98, 5 вересня 2000
Solska та Rybicka проти Польщі, nos. 30491/17 and 31083/17, 20 вересня 2018
Sommerfeld проти Німеччини [ВП], № 31871/96, CEDH 2003-VIII (витяги)
Sousa Goucha проти Португалії, № 70434/12, 22 березня 2016
Šradijer проти Чорногорії, no. 31549/18, 9 листопада 2021
Spyra і Kranczkowski проти Польщі, № 19764/07, 25 вересня 2012
Standard Verlagsgesellschaft mbH проти Австрії (no. 3), no. 39378/15, 7 грудня 2021
Steeg проти Німеччини (déc.), №№ 9676/05 і 2 інших, 3 червня 2008
Stenegry і Adam проти Франції (déc.), № 40987/05, 22 травня 2007
Stjerna проти Фінляндії, 25 листопада 1994, série A № 299-B
Storck проти Німеччини, № 61603/00, CEDH 2005-V

Strand Lobben та інші проти Норвегії [ВП], no. 37283/13, 10 вересня 2019
Strömblad проти Швеції, № 3684/07, 5 квітня 2012
Strumia проти Італії, № 53377/13, 23 червня 2016
Strunjak та інші проти Хорватії (déc.), № 46934/99, CEDH 2000-X
Stübing проти Німеччини, № 43547/08, 12 квітня 2012
Subaşı та інші проти Туреччини, nos. 3468/20 та 18 інших, 6 грудня 2022
Sudita Keita проти Угорщини, no. 42321/15, 12 травня 2020
Surugiu проти Румунії, № 48995/99, 20 квітня 2004
Süß проти Німеччини, № 40324/98, 10 листопада 2005
Suur проти Естонії, no. 41736/18, 20 жовтня 2020
Svetova та інші проти Росії, no. 54714/17, 24 січня 2023
Szabó i Vissy проти Угорщини, № 37138/14, 12 січня 2016
Szafrański проти Польщі, № 17249/12, 15 грудня 2015
Szczypliński проти Польщі (ухв.), no. 67607/17, 18 січня 2022
Szula проти Сполученого Королівства (déc.), № 18727/06, 4 січня 2007
Szuluk проти Сполученого Королівства, № 36936/05, CEDH 2009

—T—

T.A. та інші проти Республіки Молдова, no. 25450/20, 30 листопада 2021
T.C. проти Італії, no. 54032/18, 19 травня 2022
T.P. і К.М. проти Сполученого Королівства [ВП], № 28945/95, CEDH 2001-V (витяги)
T.S. та J.J. проти Норвегії (ухв.), no. 15633/15, 11 жовтня 2016
Tatosius проти Сполученого Королівства (déc.), № 62002/00, CEDH 2002-VIII
Tanda-Muzinga проти Франції, № 2260/10, 10 липня 2014
Tarayeva та інші проти Росії, no. 24757/18, 23 листопада 2021
Tarja Gasca і D. проти Іспанії, № 20272/06, 22 грудня 2009
Tasev проти Північної Македонії, no. 9825/13, 16 травня 2019
Taylor-Sabori проти Сполученого Королівства, № 47114/99, 22 жовтня 2002
Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. та інші проти Нідерландів, № 39315/06, 22 листопада 2012
Tena Arregui проти Іспанії, no. 42541/18, 11 січня 2024
Terna проти Італії, no. 21052/18, 14 січня 2021
Ternovszky проти Угорщини, № 67545/09, 14 грудня 2010
Thibaut проти Франції (ухв.), nos 41892/19 et 41893/19, 14 червня 2022
Thörn проти Швеції, no. 24547/18, 1 вересня 2022
Tiğ проти Туреччини (déc.), № 8165/03, 24 травня 2005
Ţîmpău проти Румунії, no. 70267/17, 5 грудня 2023
Tolić та інші проти Хорватії (ухв.), no. 13482/15, 4 червня 2019
Toma проти Румунії, № 42716/02, 24 лютого 2009
Topčić-Rosenberg проти Хорватії, № 19391/11, 14 листопада 2013
Touroude проти Франції (ухв.), № 35502/97, 3 жовтня 2000
Tsonyo Tsonov проти Болгарії, № 33726/03, 1 жовтня 2009
Tsvetelin Petkov проти Болгарії, № 2641/06, 15 липня 2014
Turek проти Словаччини, № 57986/00, CEDH 2006-II (витяги)
Tysiāc проти Польщі, № 5410/03, CEDH 2007-I

—U—

UAB Kesko Senukai Lithuania проти Литви, no. 19162/19, 4 квітня 2023
Udeh проти Швейцарії, № 12020/09, 16 квітня 2013
Ulemek проти Хорватії, no. 21613/16, 31 October 2019
Ünal Tekeli проти Туреччини, № 29865/96, CEDH 2004-X (витяги)
Üner проти Нідерландів [ВП], № 46410/99, CEDH 2006-XII
Uruane проти Сполученого Королівства, no. 80343/17, 24 листопада 2020
Ustmanov проти Росії, no. 43936/18, 22 грудня 2020

Ustyantsev проти України, № 3299/05, 12 січня 2012
Uzbyakov проти Росії, по. 71160/13, 5 травня 2020
Uzun проти Німеччини, № 35623/05, CEDH 2010 (витяги)

—V—

V.C. проти Словаччини, № 18968/07, CEDH 2011 (витяги)
V.D. та інші проти Росії, по. 72931/10, 9 квітня 2019
V.P. проти Росії, № 61362/12, 23 жовтня 2014
V.Y.R. and A.V.R. проти Болгарії, по. 48321/20, 13 грудня 2022
Vagdalt проти Угорщини, по. 9525/19, 7 березня 2024
Valašinas проти Литви, № 44558/98, CEDH 2001-VIII
Vallianatos та інші проти Греції [ВП], №№ 29381/09 і 32684/09, CEDH 2013 (витяги)
Valdís Fjölvisdóttir та інші проти Ісландії, по. 71552/17, 18 травня 2021
Valenzuela Contreras проти Іспанії, 30 липня 1998, *Збірник рішень та ухвал* 1998-V
Van der Graaf проти Нідерландів (ухв.), по. 8704/03, 1 червня 2004
Van der Heijden проти Нідерландів [ВП], № 42857/05, 3 квітня 2012
Van der Velden проти Нідерландів (ухв.), № 29514/05, CEDH 2006-XV
Van der Ven проти Нідерландів, № 50901/99, CEDH 2003-II
Van Kuck проти Німеччини, № 35968/97, 12 червня 2003
Van Rossem проти Бельгії, № 41872/98, 9 грудня 2004
Van Vondel проти Нідерландів, № 38258/03, 25 жовтня 2007
Varga проти Румунії, № 73957/01, 1 квітня 2008
Vasilică Мосану проти Румунії, по. 43545/13, 6 грудня 2016
Vasil Vasilev проти Болгарії, по. 7610/15, 16 листопада 2021
Vasileva проти Болгарії, № 23796/10, 17 березня 2016
Vasiliy Ivashchenko проти України, № 760/03, 26 липня 2012
Vasylychuk проти України, № 24402/07, 13 червня 2013
Vavříčka та інші проти Чеської Республіки [ВП], по. 47621/13 та 5 інших, 8 квітня 2021
Verein KlimaSeniorinnen Schweiz та інші проти Швейцарії [ВП], по. 53600/20, 9 квітня 2024
Veres проти Іспанії, по. 57906/18, 8 листопада 2022
Versini-Campinchi і Crasnianski проти Франції, № 49176/11, 16 червня 2016
Vetsev проти Болгарії, по. 54558/15, 2 травня 2019
Vicent Del Campo проти Іспанії, по. 25527/13, 6 листопада 2018
Vig проти Угорщини, по. 59648/13, 14 січня 2021
Vilela проти Португалії, по. 63687/14, 23 лютого 2021
Vidish проти Росії, № 53120/08, 15 березня 2016
Vilnes та інші проти Норвегії, №№ 52806/09 і 22703/10, 5 грудня 2013
Vinci Construction і GTM Génie Civil et Services проти Франції, №№ 63629/10 і 60567/10,
2 квітня 2015
Vinks та Ribicka проти Латвії, по. 28926/10, 30 січня 2020
Vinškovský проти Чеської Республіки (ухв.), по. 59252/19, 5 вересня 2023
Vintman проти України, № 28403/05, 23 жовтня 2014
Vladimir Ushakov проти Росії, по. 15122/17, 18 червня 2019
Volodina проти Росії (по. 2), по. 40419/19, 14 вересня 2021
Von Hannover проти Німеччини (№ 2) [ВП], №№ 40660/08 і 60641/08, CEDH 2012
Vool та Toomik проти Естонії, по. 7613/18 and 12222/18, 29 березня 2022
Vorozhba проти Росії, № 57960/11, 16 жовтня 2014
Vrzić проти Хорватії, № 43777/13, 12 липня 2016
Vučina проти Хорватії (ухв.), по. 58955/13, 24 вересня 2019
Vukota-Vojić проти Швейцарії, № 61838/10, 18 жовтня 2016

—W—

W. проти Сполученого Королівства, 8 липня 1987, série A № 121
Wa Baile проти Швейцарії, №№ 43868/18 and 25883/21, 20 лютого 2024

Wainwright проти Сполученого Королівства, № 12350/04, CEDH 2006-X
Wakefield проти Сполученого Королівства, № 15817/89, рішення Комісії від 1 жовтня 1990,
DR 66
Wałęsa проти Польщі, по. 50849/21, 23 листопада 2023
Walkuska проти Польщі (déc.), № 6817/09, 29 квітня 2008
Wallová і Walla проти Республіки Чехія, № 23848/04, 26 жовтня 2006
Ward проти Сполученого Королівства (déc.), № 31888/03, 9 листопада 2004
Weber і Saravia проти Німеччини (déc.), № 54934/00, CEDH 2006-XI
Welsh і Silva Canha проти Португалії, № 16812/11, 17 вересня 2013
Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії, № 74336/01, 16 жовтня 2007
William Faulkner проти Сполученого Королівства, № 37471/97, 4 червня 2002
Winterstein та Інші проти Франції, № 27013/07, 17 жовтня 2013
Wisse проти Франції, № 71611/01, 20 грудня 2005
Wolland проти Норвегії, по. 39731/12, 17 травня 2018
Wunderlich проти Німеччини, по. 18925/15, 10 січня 2019

—X—

X проти Австрії, № 8278/78, рішення Комісії від 13 грудня 1979, DR 154
X проти Чеської Республіки, по. 64886/19, 12 травня 2022
X проти Латвії [ВП], № 27853/09, CEDH 2013
X проти Сполученого Королівства, № 7308/75, рішення Комісії від 12 жовтня 1978, DR 16
X, Y і Z проти Сполученого Королівства, 22 квітня 1997, *Збірник рішень та ухвал* 1997-II
X. проти Фінляндії, № 34806/04, 3 липня 2012
X. проти Франції, № 9993/82, рішення Комісії від 5 жовтня 1982, DR 31
X. проти Ісландії, № 6825/74, рішення Комісії від 18 травня 1976, DR 5
X. проти Польщі, по. 20741/10, 16 вересня 2021
X та інші проти Австрії [ВП], по. 19010/07, ECHR 2013
X та інші проти Ірландії, по 23851/20 та 24360/20, 22 червня 2023
X та інші проти Росії, по. 78042/16 та 66158/14, 14 січня 2020
X та Y проти Бельгії, по. 8962/80, рішення Комісії від 13 травня 1982 року, DR 28
X та Y проти Нідерландів, 26 березня 1985, серія А по. 91
Xavier Da Silveira проти Франції, № 43757/05, 21 січня 2010
Xhoxhaj v. Albania, по. 15227/19, 9 лютого 2021

—Y—

Y проти Болгарії, № 41990/18, 20 лютого 2020
Y проти Франції, № 76888/17, 31 січня 2023
Y проти Туреччини (ухв.), № 648/10, 17 лютого 2015
Y. проти Словенії, № 41107/10, ECHR 2015 (витяги)

Y.C. проти Сполученого Королівства, № 4547/10, 13 березня 2012
Y.F. проти Туреччини, № 24209/94, CEDH 2003-IX
Y.G. проти Росії, № 8647/12, 30 серпня 2022
Y.I. проти Росії, № 68868/14, 25 лютого 2020
Y.P. проти Росії, № 43399/13, 20 вересня 2022
Y.S. and O.S. проти Росії, № 17665/17, 15 червня 2021
Yefimenko проти Росії, № 152/04, 12 лютого 2013
Yevgeniy Dmitriyev проти Росії, № 17840/06, 1 грудня 2020
Yevgeniy Zakharov проти Росії, №. 66610/10, 14 березня 2017
Yildirim проти Австрії (ухв.), № 34308/96, 19 жовтня 1999
Yilmaz проти Туреччини, № 36607/06, 4 червня 2019
Yocheva and Ganeva проти Болгарії, №№. 18592/15 та 43863/15, 11 травня 2021
Yordanova та Інші проти Болгарії, № 25446/06, 24 квітня 2012
Yunusova and Yunusov проти Азербайджану (по. 2), № 68817/14, 16 липня 2020

—Z—

Z проти Фінляндії, 25 лютого 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-I
Z.H. і R.H. проти Швейцарії, № 60119/12, 8 грудня 2015
Z та Інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 29392/95, CEDH 2001-V
Zăicescu and Fălticineanu проти Румунії, № 42917/16, 23 квітня 2024
Zaieț проти Румунії, № 44958/05, 24 березня 2015
Zakharchuk проти Росії, № 2967/12, 17 грудня 2019
Zayidov проти Азербайджану (№. 2), № 5386/10, 24 березня 2022
Zammit Maempel проти Мальти, № 24202/10, 22 листопада 2011
Zehentner проти Австрії, № 20082/02, 16 липня 2009
Zehnalova і Zehnal проти Республіки Чехія (déc.), № 38621/97, 14 травня 2002
Zelikha Magomadova проти Росії, № 58724/14, 8 жовтня 2019 року
Zhou проти Італії, № 33773/11, 21 січня 2014
Znamenskaya проти Росії, № 77785/01, 2 червня 2005
Zoltán Varga проти Словаччини, №№ 58361/12 та інші, 20 липня 2021
Zorica Jovanović проти Сербії, № 21794/08, CEDH 2013
Zubaľ проти Словаччини, № 44065/06, 9 листопада 2010